

ӘЛИЕ ӘВДЬЛРӘҺМАН

БИРАНИН СӘРҺАТЙ

К.С. 172

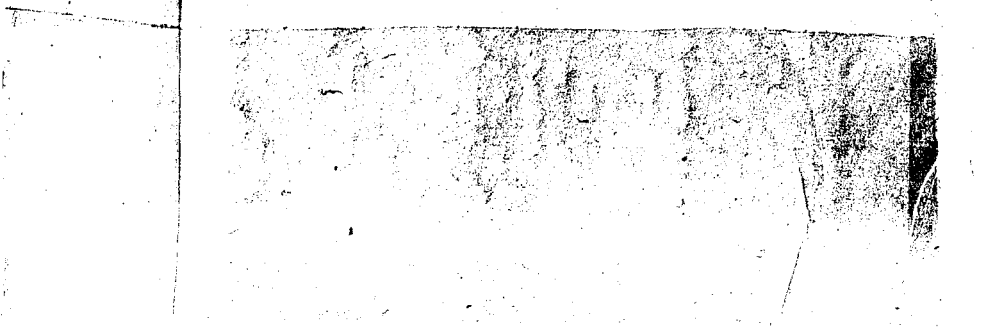

K.C.172

EZDIKI.COM

LIV.KC.172
19/09/2018
923 EVD BIR

ӘЛИЕ ӘВДЬЛРӘhМАН

БИРАНИН УСӘРhАТИ

INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

Нәшьрәта «Советакан гроґ»
Ереван 1979

е (курд)
А 50

ц 703030 [542]
705 (01) 78

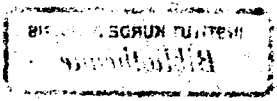

© «Սովետական գրող»
„Советакан грох"

INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

ДЬЛЕ ДЕ

Мьн у һəвале хwəйи Мирзо һəла сале хандьнеда жь һəв һ'əз дькьр, ле wəхте əм һəрдö жи мəзьнбун, зəwьщин, бунə хödане к'ом-к'ölфəт, мал у һ'ал мə дьһа гəлəки жь һəв һ'əз дькьр у öса жи к'ölфəте мə һəрдö мала. Р'ожəкə мəһа göланейə шəмийе бу. Р'ое göлийе хwəйə зер'ин р'awəшандьбу сəр бəдəwəтийа т'əбийəте, к'ефа мəрьва хаш дькьр. We р'оже бьрадаре мьни Мирзо бь к'ölфəте хwəва т'əвайи һатьбунə мала мə. Дə мал бу, мə хör'а хар, вəхар у əм бь һəв ша дьбун. Р'о иди жь нивро шькостьбу, ньзаньм сəва чь, бона чь Мирзо к'ətə мьтала. Р'аст бежьм, мьтале wи һьнəки һ'ökömи сəр мьн жи дькьр. Мьн хаст жь wи бьпьрсьм, чь тə qəwьмийə, ле wи мəщал нəда мьн, ль мьн мезə кьр у гот:

— Бьрадаре Ə'ли! Əв р'астһатьна к'ölфəте һəрдö мале мəйə т'əвайи хəйсətəки зə'ф башə, əм дьвьнə к'ölфəте маləке у əм һəw дьзаньн, wəки əм жь маləке щьһе бунə. Ə'зизе мьн! Əм һьндьки дьчьнə гönд, щəм qəwм, пьсмама, əва сала döданə əз сəр мəт'а хwəда нəчумə, ньзаньм һ'але we чийə? Ижа зани əwа чəwа жь мьн һ'əз дькə?

Ду готьна Мирзор'а к'ölфəте һəрдö мала, əлбер'а т'опи дора wи бун, мьн имк'ана хəбəрдане нəда т'ö кəси у готе:

— Мирзо щан! Əва чəнд сальн, wəки əм һəвр'а бьратийе дькьн, əм т'əвайи чунə мала баве тə, qəwм, пьс-

маме тэ, ле тэ h'эта р'ожа ироӏин дэрhэqа мэт'а хӧда, мьнр'а тьштэк нэготийэ у те к'ьвше, кӧ тэ мэт'а хwэ бир кьрийэ у ньhа дьхази хwэ жь гӧна бьди дawэшандьне, эре?

Мирзо ду готьна мьнр'а диса хэрqи мьтала бу, сэре хwэ бэржер кьр, щьг'арэ сэр щьг'аре к'ьшанд, ду мина бьхерийа сэр хwэр'а р'адьwэшанд, дэрэнг-дэрэнг сэре хwэ бьлнд кьр у гот:

— Бэле, тӧ hэqи, мьн мэт'а хwэ лап бир кьрийэ, ле эшэдбьлаh, we эз бир нэкьрьмэ у накэ жи... Эh, эwe бэлэнгазе wэхте щаhьлтийа хwэда жи у öса жи пиртийа хwэда т'ӧ р'оже qэнщ нэдитийэ. Мьж-думана дэрд у бэла т'ьме wер'а буйэ hэвал-hогьр, qэрэз. Эгэр hун мьнр'а р'азивьн. эме ньhа жи дэрк'эвьн у бьвьнэ мевane we.

Эм гьшк бь готьне Мирзор'а р'азибун, эм чунэ суке, чь кӧ лазьм бу мэ к'ьр'и у хелэке шунда, эм автомашине хwэ сийарбун, мэ дэстбь щэ'дандьна ог'ьра хwэ кьр.

Hэрдӧ автомашине мэ р'йа дэшта Араратейэ qиркьрийэ баг'-р'эзава хэмьли пэй hэвдӧ дьмьлмьлин. Hewa бе, бина т'эмьз т'ьжи qэфэсэ мэ дькьр, мэрьв h'эwac-h'ьжмэк'ар бу дэмэке wьр пэйавэ у wэста хwэ hьлдэ. Гӧнде сэр р'йа мэ жь бажаре ч'ук нэдьhатьнэ щӧдакьрьне. Дэмэкэ хӧрт шунда Мирзо бэре автомашина хwэ сэр мьле ч'эпе вэгэр'анд у мьн жи да пэй wи, эм р'екэ т'эзэр'а пешда чун. Дурва гӧндэки мэзьни бь авайе йэкqати, дӧqатийэ бь меше фекийава хэмьли дьhатэ к'ьвше, ль мьле р'асте сэр т'энокэки "Двина Жорин„ ньвисибун. Бистоке шунда, эм гьшк жь автомашина пэйабун у ньшкева жь дэрwазэ к'ӧлфэтэкэ навсэрэйэ бэжьн блнд, п'ор'сьпийэ дем нурани пеш мэва hат у гот:

— Мирзо у меван, эз qӧрбан-h'эйрана we ог'ьрмэ, кӧ hун те'а hатьнэ. Hун сэр сэре мьн у ч'э'ве мьн hатьнэ. Мирзо, йэqин тӧ халифи, эре, тэ иро мэ пьрсийэ? Лawo,

нә ахьр, бьре мьн зуда чуйә р'әһ'ма хöде, тö дәwса wийи?..

Дә бь ә'дәте кал у бава, жьнька пир һатә р'уйе мә гьшка, әм жи һатьнә дәсте we, тәе бьгота к'әрба дьле we нәшкәст, әwа дәрба дöда һатә qьр'ька Мирзо сурәте wи у щарана жи дьгот: "Лawo, әз һ'әсрәта мала баве хwә жь тә дьстиньм,,. Әwe паше әм бьрнә qате дöда, одәкә бьлә'тә мәзьнә бь дәм у дәзге т'әзәва хәмьланди данә р'уньштандьне. Мирзо әз у к'öлфәте мьн бь мәт'а хwәр'а кьрә нас. Мьн дәмәке ль т'ьмтела оде ньһер'и, ль сәр диwер шькьле се щаһьла дит, мьн әwана һьмбәри һәрдö щаһьле мал кьр. Р'астә, әw һьнәки минани һәрдö щаһьле wан бун, ле нә әw бун. Мьн хаст дәрһәqа wан шькьлада жь мәт'е бьпьрсьм, ле мьн хwә вәгьрт у фькьрим, әзе паше бьпьрсьм.

Һәрдö щаһьле мале һ'әйатеда әлбер'а пәз сәржекьрьн, бawәркә нава wә'дәки кьнда сьврә бь һ'әму щур'ә тә'м-лә'мава хәмьли. Мәт'е сәре сьврейи лапи жорин р'уньшт у ә'мри сәр к'öлфәте хwә дькьр, паше мә т'әвайи дәстбь харьн у вәхарьне кьр. Хеләкә хөрт шундатьр, гава сьврә һатә бәрәвкьрьне, пире гот:

— Һун сәр ч'ә'ва һатьнә, анщах һун к'әтьнә т'әп'ша мьн, ща wәләһ һун иро жи, сьве һ'әта бәриәваре жи мевane мьньн. Дәwләт сәре wә у һәрдö көр'е мьн, әме машине wә бьк'шиньнә һ'әйате, һәрәке wә одәке бьдмә wә, щәм пирәдийа хwә бьминьн, бьра бина мә жи, лawo...

К'öлфәте һәрдö мале мә ду готьна мәт'инер'а ч'ә'ве һәв ньһер'ин, дитьн, wәки т'ö имк'ана башqә т'önә, бь готьна wер'а р'ази бун.

Р'ожа лә'де бу, мә таште хар у әм бь к'öлфәти бәржери һ'әйате бун, әм бьн дарада р'уньштьн, ле зар'а жи мина мьнмьника хwәр'а лаqьрди дькьрьн, пәй һәвдö дьк'әтьн, һолч'ик чедькьрьн. Мәт'а Гәвәз жи шьрин-шьрин мәр'а хәбәр дьда у щарана жи дәрһәqа wәхте бәреда сәрһатие ч'ук qьсә дькьр. Әз бе сәбьр һивийе бум, wәки

əwe ha-ha ве лə'зе дəрhəqa мала хwəда жи qьсəкə у əзе жи дəрhəqa həрсе шьклада сəр пьрсе вəкьм. Чьqас дьчу сöh'бəта we шьрин дьбу, бawəркə р'о иди жь нивро шкəстьбу, we ль həрдö щаhьла ньhер'и у гот:

— Сьмко, Мьhащьр, де qörбана баве wə у wəвə! Нə ахьр р'о жь нивро шкəстийə, мевanə бьрчинə, дə р'авьн, бьнhер'ьн бука чь кьрийə?

Бь готьна мəт'ер'а həрдö щаhьл мина əскəре ньзаме р'абун, wəки э'мьре we бьqəдиньн у hьнəки шунда вəгəр'ийан, Сьмко гот:

— Дае, бука həр тьшт hазьр кьрийə у əм дькарьн хелəке шунда навр'оже бькьн.

Мьн иди зəвта хwə нəани, hола мьн чəwa дьвежьн hатьбу бəр к'ашо, мьн гот:

— Мəт'а Гəвəз, мə hеща нан харийə, бьбахшинə, пьрсе э'т'ьб т'önəвə, чəнд прсе мьн hənə у əз дьхазьм hун...

— К'əрəмкə, к'əрəмкə, əз бь гори, —we гот, —wəки гьли hатиїə сəр заре тə, бьдə дəр, lawo!

Ду we йəкер'а, əwe ль мьн ньhер'и у мьн wa дəстпе кьр:

— Мəт'ине, wəхте хəбəрдана тəйə к'ötасийе мьнр'а э'йан бу, wəки həрдö щаhьл нəвийе тənə, ле баве wан к'анин у həрсе шькле одеда дардакьри, йе к'енə? Əз hиви дькьм, əгəр зəh'мəт нəвə...

— Ах lawo, хözьл тə ow пьрсана нədана мьн, —Гəвəзе гот, —тə бьрине дьле мьн, щарəкə дьне да т'əзəкьрьпе...

Бу ахин-офина мəт'е, деме we əлбер'а hатə röhастьне, qəрмуч'əке сəр деме we мина шьвəр'ийа hатьнə хане, п'ор'е weйи сьпи h'əжйа у беh'əмди we лейа hесра сəр сурəте weда р'адwəшйа. We зə'ф фəсал сəре хwə бльнд кьр, ч'ə'ве хwə т'əмьз кьр у wa бь мерани дəстпе кьр:

— Lawo, шökör we р'ожер'а жи у ве р'ожер'а жи.

Дэ, дьле дейи к'эwрэк у нэщифэ, h'эта р'ожэке жи ль hэwата дьневэ, бона эwлэд дьфькьрэ у hэw занэ, wэки эw hэла зар'ьн, готи сьт'аре ле бькэ. Ле wэхте qэзийа те сэре эwлэд, де т'ö wэхта we йэке бир накэ, бэле, нае бир-кьрьне жи... Эw hэрсе шькьле диwерда дардакьри, э'зи-зе мьиьн —йе орт'е Садьqе h'элале мьнэ, сала 1926-а wэхте мьhащьрийа мэйэ ль диwана Шewре зэвтчие Р'оме hэма бэр дэве Эрэз köштьн. Бьди wэ дькьмэ р'ур'эши, Сэмэнде мьни сал у ниведабу, ле эзэ бь Qэймэз h'эмлэ бум. Эзэ wи чахи тэр'эщанбум, эз сэр hэрдö т'ьфале хwэ мам, эз хэвьтим, мьн бь к'эда h'элал эw мэзьн кьрьн, дано бэр хандьне, wан хандьна хwэ к'öта кьр, бина мьн жи hатэ бэр мьн. Мьн сала 1939-а Сэмэнде хwэ зэ-wьщанд, ле Qэймэз пайиза сала 1940-и. Эз бэр бук у кör'е хwэ р'о бь р'о щан дьбум, мьн р'оже хэравэ дити hеди-hеди бир дькьр, чэwа дьвежьн к'еф нэдьгhиштэ к'ефа мьн, мьн дьнйаеда хwэ жь дайике hэрэ бэхтэwар h'эсав дькьр. We бэхтэwарийа мьн гэлэки нэк'ьшанд, Hитлере мэ'лöун h'ьщуми сэр wэлате мэ кьр, hэрд кör'е мьн жи р'ожа пешьн чунэ пешийа шер'. Мьн жь qöмандаре лawe хwэ гэлэк намэ стэндьн, wана дэрhэqа мерхасийа лawe мьнда беh'эсаб дьньвисин у дьготьн, wэки эwана бона мерхасийа кьри бь ишанава hатьнэ р'эwакьрьне. Мэhа орт'ейэ сала 1943 иди мьн намэ жь Сэмэнде хwэ нэстэнд у мьн дьгот шэр'э, хwэ лаqьрдийа накьн, дьвэ wэ'де wи т'önэнэ мэр'а нама бьшинэ, ле жь Qэймэз мэ т'ьме намэ дьстэндьн. Дэрбаhара сала 1944 наме Qаймэз жи сэр мэ hатьнэ бьр'ине. Ду we йэкер'а дэсте мьн жь э'рд у э'сман qэтийа, ле мьн гömана хwэ нэдьбьр'и, ч'э'ве мьни т'ьме ль намэ у hатьна wан бу. Мэhа адаре сала 1945 дэh р'ожа ду hэвр'а к'аг'эзе hэрдö мерхасе мьнэ р'эш пэй hэв hатьн. Дэ ижа к'е агьр бэрэ дьле мьн да — к'аг'эзе р'эш. Мьн дьгот, дьлубанд, шэв у р'ожа хэw нэдьк'этэ ч'э'ве мьн, хöре мьн бубу шин у

гьри, тәне бина мьн бь Сьмко у Мьһащьр дәрдьк'әт, мьн шөкөрбуна хwә бь wан дьһани. Лawo, Сьмко көр'е Сәмәндә, ле Мьһащьр көр'е Qәймәзә. Бәле, һәрдө көр'е мьн бона р'ьһ'ина Wәт'ән у сәва р'ожа мәйә иройинә бәхтәwар өмьре хwә дан. Дә шөкөр, жь һәрдө нәвийе мьн һ'әйшт көр' у се қиз һәнә, ле дәрба лехьсти қәнщ навә у әз һ'әта ве гаве жи ч'ә'вньһер'ийа лawe хwәйә хәривьм..

Мәт'а Гәвәз ду ве йәкер'а, мина тавийа мәһа баһаре, һесьр сәр сурәте хwәда баранд, к'әл т'ьжи қьр'ьке бу, wиланд. Әз у Мирзо бәр дьле wеда һатьн, жьна ав ани, we сәр у ч'ә'ве хwә қәнщ кьр. Мирзо гот:

— Мәт'ине, бьра ә'wр у ә'смане дьнйае жь шер' т'әмьзвә, щьмаә'т бәхтәwар бьжи!

— Әре лawo, әз бәхте wәдамә, бьра тө' де иди дәрде әwләде хwә нәвиньн!

1972

БИРАНИН ЖЬ ШЭР'Е ПАРТИЗАНА

Шәвәкә зьвьстана сала 1942 сар бу. Тә щьг'арә жь дәве хwә дәрдьхьст, h'әта qӧлапа дӧда ледьхьст, сәре щьг'арейи шьл дьqәр'ьси, дьбу буз. Нава сӧр' у сәрма we шәведа әм т'әзә жь qәдандьна сьпартьне вәгәр'йабун у әм бәрбь ханийе qӧмандари бьнә'рд дьчун, wәки дәрhәqa qәдандьна сьпартьнеда щаве бьднә wи.

Дәмәке шунда әз у дәwсгьртийе мьн: Алек'сандр Марков незики ханийе бьнә'рд бун у к'әтьнә hӧндӧр', qӧмандар бь т'әрпә-т'әрпа льнге мә сәре хwә жь сәр хәрит'а бәр хwә р'ахьсти бльнд кьр, ль мә мезә кьр у бь ләз жь щийе хwә р'абу, бь әдәте партизана hатә р'уйе мә у мә жи сурәте wи р'амуса. Wи иди мәщала хәбәрдане нәда мә, hазунга жь бьн т'әхте хwәйи жь чьрпийа чекьри, дәбое аве дәрхьст, дӧ шәрбьк ани, нивир'а т'ьжи кьр, р'абәри мә кьр у гот:

— Лawo, wәллəh hун ньhа жь сәрме п'әр'ьтинә, ща ве араqе вәхӧн, бьра hьнәки бәдәна wә гәрмвә, паше hуне дәрhәqa шӧхӧле хwәйи кьрида мьнр'а бежьн...

Мә hәрда шәрбьке хwә бльнд кьр, wи жи дәбое хwәйи нивщи ль шәрбьке мә хьст у бь демәки гәш готә мә:

— Херәке же бьвиньн, кӧр'е мьн! Wәллəh hун жь сәрме п'әр'ьтинә. Алек'сандр hаhа, ле Ә'ли, Алике мьн мәрьве Қавказейә, әw hини сәрма ве дәре нәбуйә, те бежи әw дьhа щәмьдийә.

— hәвале Қарасиев, —мьн гот, —әва wә'дәки дьрежә, wәки әзи ль Урьсете у Украинаемә, әз hини т'әбийә-

та wандəра бумə у ноли həвала бəр we доз дькьм.

Алек'сей иди мəщал нəда, wəки əз хəбəрдана хwə т'əмам бькьм, мина кəвч'ийе дəстöшкəсти к'ətə нава həwалдана мьн у гот:

— Həвале qöмандар! Созе р'аст, Э'ли сəрмеда жь мə тəйахтьрə у həла к'омəке жи дьдə мə. Əз wəр'а р'аст бежьм, иди фьрqийа мə у кавказийа т'önənə, əw бəр зьвьстана урьсайə сар р'ьнд э'льминə у qət т'алаша wан нинə.

Дə, аликида араqе у алие майинда сова qöмандарə жь к'ərпич'а чекьрийə гəш, əм р'ьнд гəрм кьрьн у чəwа дьвежьн qəр'са бəдəна мə вəh'əлийа. Əз бəр qöмандар ньзам сəкьним у мьн гот:

— Həвале qöмандар! Əхтийаре бьдə, дəрhəqa шöхöле кьрида щаве бьдмə wə!

— К'ərəмкə, —qöмандар гот, —wərə к'елəка мьн р'уне у дəрhəqa qəдандьна сьпартьне хwəда qьсəкə!

— Wəва э'йанə, —мьн гот, —бь э'мьре wə, əз дəста хwəва чунə к'елəка бажаре Каменеск—Подолске, wəки 20 километра дури бажер, ль толама кö həрдö р'йе h'əсьн т'əви həв дьбьн бьт'əциньн, wəки дьжмьн wəхтеда нькарвə к'омəка сильh'а у əскəр бьдə пешə'нийа хwə. Əм се р'ожа меше hьнда толəме ман, əw мəрьве кö əм hивийа wибун, нəhат у əм нəдитьн. Чəwа дьвежьн, дəсте мə жь э'рд у э'смин qətйа. Паше бь сальх у сульха мəр'а готьн, wəки фашисте дəвхун апе Васил кöштийə, ле əз h'əйрана сəре лawьке чевьм, əw дəщале кö апе Васил фьротьбун, əлбер'а гəвəр кьрьбун, мə жи дö п'езəвəнге, кö к'омək дабунə кöштьна апе Васил кöштьн. Ле həлбəт, мə əw öса кöштьн хенщи мəрьве кö сальх мəр'а дабун, кəсəки майин пе нəh'эсийа. Ма кö дəрhəqa т'əqандьна р'йа h'əсьн у qət'əре т'ьжи дьжмьн, йане щəбьрханада т'ö мəщал нək'ətə мə у т'ö мəрьве сальхдайи жи мə нə-

дитьн. Ле бәле, wәхте әм р'еда п'ор'-п'ошман вәдьгәр'ийан, жь бажер wәкә сәд километри дур, нава меше сьхда, әм р'уньштьбун, мә таште дькьр, ньшкева хәбәрдана немсайә гөр' hатә бьhистьне. Мә ль к'еләка хwә мезә кьр, дит wәки бьр'ә фьрисьн, чәнд qиз авитьнә орт'а хwә, бь wанр'а ша дьбьн, дөхөн у вәдөхөн, тәе бьгота шәр' qәт нак'әвә бира wан. Әwе беинсаф мина wә'шийа бәрбь qиза дьбун, иди чь дькьрьн, нә шөхөле готьнейә. Әз wәр'а р'аст бежьм, мә нә дькарьбу пешда бьчуна, нә жи пашда бьчуна. Әгәр әм жь щийе хwә бьләqийана, мәе зьрар бьк'ьшанда. А лӛма жи мә hәвр'а qьрар кьр, т'әне h'ьщумкьрьн дькарә мә жь we йәке хәлазкә. Бь э'мьре мьн, әм дәрбази h'ьщумкьрьне бун, h'әта wан дәст авитә сильh'а, донздәh мәри жь wан hатьнә көштьне. Дә hун хәйсәте әскәре немес заньн, hьнәки хун сәр wан к'әт, әw әлбер'а т'әслим дьвьн, илаща wан hатә бьр'ине, әw т'әслим бун, мә әw тәркөсилаh' кьрьн, патрон жь автомата, таматика (пулемйота), qьрма дәрхьстьн, бомбе дәста жи мә кьрнә т'орбәки wан. Мәр'а лазьмбу, мә щийе хwә бьгөhәста. Мьн дө лawьк пешда шандьн нава к'урайа мешә, щийе qәwмандьне wәкә 10-15 километра дур, мәр'а щики баш дитьн у мә т'әмамийа сильh'а ль немса кьр у әм бәрбь wьр чун. Әм h'әта эвара дәрәнг ль wьр ман у паше мә диса бәрбь щә'дандьна ог'ьра хwә сәфәр кьр. Ньhа мә әw анинә феза хутора Мадовкае, әм hатьнә щәм wә у hивийа э'мьре wәнә.

— Бәле, бәле, —qөмандар гот, —wә дәwса т'әqандьна qәт'әра, к'орп'учкьрьна дьжмьн у сильh'а, чәнд фьрис көштьнә, йе майин жи дил аниня. Әв йәка жи шөхөләки мерхасийә, ле qәт'әр, әскәр у щәбьрханева hурхашкьрьн, дhа шөхөләки мәзьн бу... Зә'ф h'әйфа апе Васил Иванович, корайи! Гәли лawька, р'әh'мәт ль апе Василвә, чьто мәрьвәки садә, мәрьвh'әз, wәт'әнh'әз у комунистәки qәнщ бу. Wи бона мә партизана гәләк тьшт кьрийә.

әлахьсус бон дәста мә. Қ'ётабуна сала 1941 бу, дәстпебуна сала 1942 бу, дәста мәда wәкә 200 мер у чәнд жьн һәбун, мә дәстә т'әзә мәзьн дькьр. Р'ожәке әз у 15 лаwьке мәва, бәрбь бажаре Каменеск-Подолске чун, чәwа дьвежьн к'еф-к'ефа фашиста бу, сәһ'әт-сәһ'әт пешда дьчу у һар дьбун. Әw щийе кӧ мьн һун шандьбуне, мә хwә да we дәре у мә қьраркьр, wәки қәт'әрәкә дьжмьн бьднә wәлгәр'андьне у чь кӧ теда -һәйә бьднә к'орп'учкьрьне. Мьн р'әһ'мәтийе пьштхwәйкьре хwә Ванийа (Ванка) шанд, wәки һәр'ә we будка сәр р'йа һ'әсьн, бәлки щавәкә хере мәр'а бинә. Ванка мерхасе һәq бу, бона wәт'ән жь мьрьне нәдьтьрсийа, ле чәwа һәвал у әскәр мәрьвәки зә'ф баш бу. Wи чәнд щара әз жь мьрьне хәлаз кьрьмә. Ванка бьнәлийе Р'остове бу, тае т'әне бу, ч'ә'ве Мәриа Феодоровна фәqир ньһа ль р'ейә, wәки кӧр'е weйе бе... Әһ qәрәз, Ванка чу, дәма сәһ'әтәке мина һәрщар бь демәки гәш һат у гот, — Һәвале qӧмандар! Р'астә, апе мьн т'ӧнәньн, ле мьн хӧр'а апәки һәq дитйә, гәләк гьли бьн wида һәнә, әw һ'әму готьне мьнр'а р'ази буйә, ле һәвале Қарасиев, әw дьхазә тә бьвинә у нәп'ха дьле хwә бәр тә вәкә, wәки бь дәсти мә, ле бь готьна хwә һ'әйфе жь дьжмьн бьстинә. Наве апе мьн Василә, әз сәре хwәва щабдаре wимә, әw т'ӧ wәхта мә нафрошә...„ Мьн Ванка у чар лаwьке майин жи һьлда, әм бәрбь апе Васил чун. Дә, чәwа ә'дәте мә партизана бу, әм wәкә километрәке дури будка апе Васил, нав меше сьхда сәкьнин, Васке мә диса чу щәм апе хwә, ле бәле мә жи дор-бәре будка апе мезә кьр, мә дит архайинийә у лаwьк вәгәр'йан һатнә щәм мьн. Хеләкә хӧрт шунда, мә дит, wәки Ванка бәрбь мә дьр'әвә, әм жи бәрбь wи чун у әм т'әвайи чунә щәм апе Васил, әм һәвр'а бунә нас. Паше жь хәбәрдана апе Васил һатә к'ъвше, wәки wи дәрһәqа дәста мәда бьһистьбу, ле наве мьн ньзан бу. Бь хәбәрдана мьн, мә әw да бawәркьрьне, ижи wи дьле хwә бәр мә вәкьр у гот:

—немса ит'бара хwэ бь мьн нэдьhани, мьнр'а тьштэк нэдьготьн, ле wэхте qэт'эре т'ьжи эскэр у щэбърханэ тен, эw пенщ-шэш сэh'эта бэре тенэ вьра, h'эта эw жь вьра qэт'эре вэр'е нэкьн, начьн. Дэ, эз т'ьме жи вьрьм, готи hун лаwька сьведа бьшиньнэ вьра, wэхте мьн кьрасе хwэ пьш будке р'ахьст бьзанвьн, wэки чэнд сэh'эта шунда qэт'эре бе, бэхте wэр'а qэт'эреда чь hэвэ, эз ньзаньм, ле р'оже qэт'эре вала тен вьрр'а дэрбаз дьвьн, кэсэк нае. Дэ, эзе меранийа wэ бьвиньм... "Бэле, эзе меранийа wэ бьбиньм... Эв готьне wийэ пашьн бун. Ду wан готьнар'а, эз hатмэ дэста, wи э'нийа мьн р'амуса, мэ хатьре хwэ жь hэв хаст у эм hатьнэ щэм hэвале хwэ. Мэ wьр т'эвайи qьрар кьр, wэки h'эта эм вьра зэрбэке ль дьжмьн нэхьн, эм жь вьра начьн. Эм нькарбун пашда бьчуйана, чьмки мэ эшйайе т'эqандьне у йе майинэ лазьм гьшк хёр'а анибун.

Эw чар р'ож бун, wэки эм шэв у р'ож меше hьнда толаме сэкьнибун у hивийа р'ахьстьна кьрасе апе хwэ бун. Р'ожа чара бэрэваре т'эхмин сэh'эта h'эвта, мэ кьрасе апо пьш будке р'ахьсти дит. Э'йанэ, wэки мэ нава wан чар р'ожада h'эму щи бэлэд кьрьбу, мэ тер'а дитьбу, wэки hащэте т'эqандьне дайньнэ к'идэре, wэки qэт'эр hьм wэлгэр'э у hьм жи бьшэwьтэ, кё эм бьгhижьнэ мэрма хwэ. Ле бэле кьрьна wи шёхёли пьшта дьжмьнда, эw жи wи wэхте фашистайи hарбуйида, хэбатэкэ зор у бь qэзйа бу. Ле тьште п'ак эw бу, wэки эwэ архайин бун у нэдьфькьрин, кё партизане зьраре бьдинэ wан. Мэ т'эхмин сэh'эт нэhа иди hащэте т'эqандьне пенщ щийа кэвана р'йа hэсьнда кьрнэ ч'э'л у т'еле wан wэкэ дёсьд метри бэрбь мешэ, щийе фэсал данин. Хёлэсэ, гэли лаwька, сэh'эт иди незики дэhа бу, мэ дит qэт'эр те, wэхте we незикайи ль мине мэ кьр, бь т'эхмин к'уп дьгьhиштэ hьн-

да мине ч'э'лкьри, мə агьр бь фьтиле хьст у əм бəрбь мешə р'əвин, ле hьнəки шунда бу qирч'э-qирч'а мина у паше дəнге we дha гöр' бу, qуртини у qужинийа немса бу, дəмəке шунда вагон иди йəк пəй йа дьне wəлдьгəр'-йанə э'рде. Дə, т'ера чар сəh'əта, мина пешə'нийе дəнге т'əqандьне дьhат. Əм иди бawəрбун, wəки əм гьhиштьнə мəрəма xwə, ле чьqас зийан мə дабу дьжмьн, мəва нə э'йан бу.

Р'ожа дöда əм гьhиштьнə дəста xwə, öзве дəсте бона wи шöхöле мə ч'э'вр'онкайи дьданə мə. h'əвтəке шунда бь дəсти щмаэ'та щи, əм пе h'əсийан, wəки апо саг'ə, ле мə wəкə h'əзар əскəри у беh'əсаб т'оп, таматик у гəлəк щəбьрхане майин шəwьтандийə, дə qəт'əр жи h'əйжьдəh вагон бун, гьшк сьре дəрк'этьбун, ду we йəкер'а мə he т'елеграм да Москвае, we шунда, дəста мə иди бь т'əqандьна р'йа həсьн, п'ьра, э'мбар у щийе дьжмьнə майинва мьжулбу.

Р'əh'мəт сəд щар р'əh'мəт, ль апе Василвə. Ньha wə жи hьндьк шöхöл нəкьрийə, hуне щарəкə майин h'əйфа ве щаре жь дьжмьн дəрхьн. Ах апо, апо, Василе бьра!...

Бона h'öрмəта апе Васил əм р'абунə п'ийа, паше əм р'уньштьн. Qöмандаре мə хелəкə хöрт сəре xwə həжанд, мə ньhер'и у гот:

— Э'ли лawo, hун həр'ьн hесавьн, əзе ве лə'зе мəрьва бьшиньм qöмандар у əскəре дьжмьн сьлст бькьн, бəлки э'ламəтийе баш жь wан бьстиньн. Э'фəрьм wəр'а, həр'ьн, hесавьн!

1971

ӘМ ЧӘWA ЖЬ ХӘЛӘQA ШЕР' ДӘРК'ӘТЬН

Дәрбаһара сала 1943-а бу. Звьстане зуда өмре хwә п'ешк'еши баһаре кьрьбу, һәр бәдәwәтикә т'әбийәте жь гәрма баһаре һ'ьшйар бубу у хәмла хwәйә шанәшин сәр ә'рде һеди-һеди р'адьхьст. К'урайа меше Р'оаваейи (Р'СС Украшнае) сьхда дәста мә у дәста партизанайә дөщара Мерхасе Т'фаqа Советие Ковпак щиwар бубун.

Әм партизане һәрдө дәста т'ьме р'асти һәв дьһатьн у һәла щарана жи мә т'әвайи мьqабьли фашисте дәвхун шәр' дькьр. Ле бәле, әм ве щаре дәрәнг р'асти һәв һатьн, мә мина бьре кө ль хәрибийе бун, мә һәв һ'әмез дькьр, һәв р'адьмуса, к'еф-һ'але һәв дьпьрси у паше мә дәрһәqа шәр'е кө мә мьqабьли фашиста кьрьбу, бь һәвр'а шьрин-шьрин qьсә дькьр, р'әһ'мәт ль һәвале хwәйә көшти дьһани у щарана жи әм сәр qөмандар у фьрисе алмана дьк'әнйан, wәки мә чawa бәри wан дьда, wан чawa хwә шаш дькьр у дәрһәqа гәләк qәwмандьне майинда мә һәвр'а шьровәдькьр.

Орт'а һәрдө дәсте мә, нава к'ол-к'оса, даре чаме у мәрхейә сьхә бьльндда, штаба һәрдө дәста һолькәкә бьнә'рдда щиwар бубун. Әw чәнд сәһ'әтбун, wәки qөмандаре һәрдө дәстайә п'ае п'ьр'е бәрәви we дәре бубун, дьһатә к'ьвше, wәки wана гәләк пьрсе чәтьн у фәрз сафи дькьрьн. Әз зу-зу дьчумә һөндөр', мьн телеграме жь qөмандарийа әскәриейә стәнди, дьбьр дьда qөмандаре дәста мә —Мерхасе Т'фаqа Советие Карасиев у йе кө wи

hазьркьрьбун мьн дьhани шифровка дькьр бь р'адиөа дәстайә ч'ук "БӘЛКА-3 у„ дьда Москвае. Qөмандаре р'адиозвода дәста Қовпак жи мина мьн зу-зу дьчу щәм qөмандаре xwә, сьпартьн дьстәнд у вәдьгәр'ийа. Әм hәрдө жи мина долаве зу-зу дьчунә штабе у щарана әм р'ева р'асти hәв жи дьhатьн, әм бистәке бь hәв ша дьбун у паше hәрәк мә бәрбь шөхөл-ә'мәле xwә дьчу.

Мьн у р'адисте мә Р'убен Чубарйан у Т'емуре Садьq телеграма пашьн шифровкә кьр, мьн сьпартә Олга Ивановае у we зу бь р'адиое бьдә Москвае. hәма we дәма мәйә лəзо-бəзода, ləwәнде бәр штабе Сергей к'әтә hөндөр' гот:

— hәвале Қарасиев зу гази тә дькә!

Әз зу жь hолька мәйә бьнә'рд дәрк'әтьм у чумә штабе, h'але әскәриейи hазьрда бәр qөмандар сәкьнин у у мьн гот:

— hәвале qөмандар, әз бь ә'мьре wә hатьмә.

— Мәрәхәсвә,— qөмандар гот,— тә т'елеграме т'әзә нәстәндьнә?

— hәвале qөмандар,— мьн гот,— мә нәстәндьнә.

— Әw т'елеграма к'өтасиейә, кө мьн да тә,— wи гот,— зу бинә!

— Зә'ф баш, hәвале qөмандар,— мьн гот,— изне бьдә, әз hәр'ьм?

— К'әрәмкә, —wи гот, — hәр'ә, зу wәрә!

Т'елеграма кө qөмандар дьхаст, мьн hазунга бьрә штабе, wи у Қовпак леньhер'ин, эп'ещә гөhастьн кьрьне, да мьн, әз hатмә щәм р'адиста, мьн у дәwсгьртие xwә Р'убен Чубарйан әw р'азшифровкә кьр (мә хәбәр дьгөhастьн дькьрә р'әqәм сәр h'име шәрте орт'а мә у Москвае). Ле hәйфт, мә нькарьбу әw wәхтеда бьда Москвае, чьмки wәхте мә у Москваейи к'ьвшкьри, иди дәрбаз бубу, әм готи h'әта wәхте к'ьвшкьрийи хәбәрда-

на дöда бьсэкьнийана у паше мэе т'эвгредан бь hэвр'а гьреда. Э'мьре qöмандар дö сэh'эта шунда hатэ qэдандьне, мьн жь Москвае се т'елеграме т'эзэ стэндьн у бьр да qöмандар.

Ду стэндьна т'елеграмар'а эw щьвата qöмандарайэ ль штабе бона мьн иди э'йан бу. Wана иди h'эму мэсэле xwэ сафи кьрьбун у т'эне hивийа дэстурдайина Москвае сэкьнибун. Р'азведка у бэлэдчие hэрдö дэста hэла чэнд р'ожа пешда, чубун бэлэди кьрьбун, р'ожа пенща he пашда вэгэр'йабун у э'ламэти данэ qöмандаре hэрдö дэста, wэки т'ö чэтнайи т'önэньн. Шэш—h'эвт сэh'эта шунда, hэрдö р'адиозводе дэста, жь Москвае т'елеграме дэстурстэндьне жь qöмандарийа эскэрийе стэндьн у данэ qöмандаре xwэ. Ду хандьна т'елеграмар'а qöмандар жь hолька бьнэ'рд дэрк'этьн, hэр кэс бэрбь дэста xwэ чу, партизан бь щергэ данэ сэкьнандьне, qöмандара дэрhэqа сьпартьна Москваеда партизанар'а шьровэкьрьн, wэки готи hэр чь qимэти дьхазэ бьвэ, гэрэке эм бажаре Луске wэ'дэли hьлдьнэ дэсте xwэ, кö р'ее hэстьн, п'ашльхе у п'ьре сэр wанэ бэрбь бажаре Р'овное, Ковеле у ед майин дьчьн бьднэ т'эqандьн у хэравкьрьне, wэки чэнд р'ожа к'омэка дьжмьн нэгhижэ пешэ'нийа wи, кö Ордийа Совеие карьвэ qэwата пешэ'нийа дьжмьн бьh'ьнщьр'инэ у пешда hэр'э. Ду хэбэрдана qöмандар-р'а партизане hэрдö дэста, мина мэрьвэки кьрьнэ гази „Эм партизане советиенэ, эм бона wэт'эн жь мьрьне натьрсьн у эме э'сэйи we сьпартьне бь р'успити бьqэдиньн, мьрьн фашисте Германиаер'а!".

Эвар бу. Р'ое гölийе xwэйэ зер'ин hеди—hеди жь сэр мешe Р'овное бэрэв дькьр у сьра xwэ дьда тарийе. Hэрдö дэста жи hазьрийа xwэ дьдит, wэки нава дö р'ожада р'йа 100 километрийэ бэрбь Шьмала бажаре Р'овное бьщэ'диньн, толама ч'эме Горне кö т'эви ч'эме Припиате дьвэ жь weйа дэрэбазбуна. Партизана wэхте-

да готьна хwэ қэдандьи, сутка дöда эw гьһиштьнэ щийе к'ьвшкьрьри, һэрдö дэста жи бь чэнд тишава бэлэд шандьнэ wали ч'ем у бь к'урайа 50 километра бьнһер'ьн у пашда wэрьн, ле партизане майин һеса дьбун, у нава суткэкеда р'азведкае у бэлэдчийа щав данэ қöмандаре дэста, wэки һ'эму щийа сак'ьтийэ, дьжмьн wан дэра т'önэнэ, гöндада жи немес т'öньн у гэлэк э'ламэтийе р'аст дан.

Бона қэдандьна we сьпартьне чэтьнайи гэлэкбун, йа сэрэкэ ч'эм гэлэки р'абубу, һэла чэнд щийа жи кэндале хwэ дэрк'этьбу, қэйьк у лоткэ зэ'ф кембун. Ле бэле, бь сайа сэрэкваникьрьна р'аст, партизане һэрдö дэста чэтьнайи алт' кьрьн у щийе к'ьвшкьрир'а 700—800 мэрийа зедэтьр у we р'эқэмеда öса жи дэстэка мэйэ (взвода мэ) р'адиое дэрбазбун. Сэр һ'ирме қэwле һэйи, гэрэке дэста мэйэ 700—800 мэрви 20 километра бэрбь бажаре Луске һэр'э, wьр бьһewьрэ у һ'эта паши бьгһижэ пешийе. Ле тэ'лэбэхтр'а паше һатэ бэлукьрьне, wэки р'азведка у бэлэдчие мэ р'ьнд бэлэди нэкьрьбун, һаж дэсте карателайэ дьжмьн т'önэбунэ, ле дьвэ хайина жи дэрһэқа we йэкеда э'ламэти дабунэ дьжмьна. Аһа сэва we йэке жи дьжмьнр'а ль һэв һат, wэки wан тэлэ-тэл дабуйэ пэй лэwэнде мэ у һ'эта эw жь ч'ем дэрбазбунэ. Бь ви щур'эйи р'азведка дьжмьн, ль wали ч'ем бьи дарада, қэwата һэрдö дэсте мэ ньһер'ийэ у бь һэр тьшти һ'эсиайэ у лэма жи жь щэнуба ч'эме Горне кö эме тер'а дэрбаз бьбуна у һ'эта Шьмале, эw хэлэқэкэ фьрэ водькэ у wэхте эм жь ч'ем дэрбаз дьбьн, дьжмьн т'эхмин wэкэ 7—8 километра жь ч'ем дурдьк'эвэ, р'е дьдэ мэ, wэки эм пешда һэр'ьн. Wэхте эм жь ч'ем дэрбаз бун, 7—8 километра к'этьнэ мешэ, дьжмьн һ'эму алиава агьр сэр мэда баранд, мэ иди һэр тьшт фэ'мкьр. Чэwа партизане мэйэ жь ч'ем дэрбазбуйи у öс жи йе wали ч'ем иди заньбун, wэки эм к'этьнэ нава мэһ'сэра хэлэқа шер'. Wэхт чьқаси дэр-

баз дьбу, дьжмьн хәләqа xwәйә һәйи aqaси дьда тәнгкьрьне. We шәве мешәда öса тари бу, wәки ч'ә'в—ч'ә'ва нәдьдит, әве йәке жи к'омәк дьда партизана, ле бәле мьрьн һәбу, т'әслимбуна партизана т'önәбу. Мә партизане хәләqеда зә'ф баш заньбу, wәки чәwa Ковпак у öса жи Карасиев нә мәрьвнә хамбун, щер'бандьна wанә шер'ә п'ьр' бу, wан партизане xwә нава мәh'сәреда нәдьһиштьн...

Шәв бу, шәвәкә тари. We шәве чьqас дьчу h'але партизана зә'ф гьран дьбу, гölле дьжмьн мина тәйроке сәр мәда дьбари, ле мә дәсте xwә жь бәр xwә һьлнәдабу, ле бәле, мә т'әне гölле xwә бе нишан давитьн, мә заньбу, wәки һәрчар алйе мә дьжмьиьн, ле чьqаси дури мәйә, әw h'әсавкьрьн зә'ф гьран у чәтьи бу. Мә жь партизане wали ч'ем телеграм дьстәнд у wан хәлqе хәлөqер'а дьнвисин, wәки h'әта сьве xwә бь щур'әки хайкьн у әме сьве xwә wәр'а бьгһиньи.

Һәлбәт, р'оже чәтьнә öса qәт жь бира мәрийа дәрнак'әвә у т'ьме нава h'ьше мәрийада щийе xwәйи лайиq дьгрә. We шәве, we шәве чь ани сәре мә, чь нәани сәре мә... Щарана мьн у һәвала, йане жи йе майин бь һәвр'а hедика һәwал дьда, тә бәр ч'ә'ве xwә дьдит һәвале тә hатә көштьн у йане жи hатә бьриндаркьрьне, ахин у налина бьриндара бу. Һәла гәләка wәхте бәр мьрьне гази де, баве, бьра, ньнәка гази жьне, зар'е у йе майин дькьр, Дәрд бу, дәрд у дәрде нәбиркьрьнейә... Дьжмьн дит, wәки we шәве нькарә тьштәки бь мә бькә, wи мина баране гöллә сәр мәда дьбарандьн, кö йәк мә жь хәләqе саг' дәрнәк'әвә у щарна жи щöлә't дькьр, h'ьщуми сәр мә дькьр. Дә фә'мдари бу, wәки нә һәрт'ьмә h'ьщумкьр алт'т'ьндар дәрдьк'әвә. Wи дит, wәки wи щурәйи навә у wи h'ьщумкьрьна xwәйә шәве тәе бьгота һиштә сьве. We плана дьжмьнайә шер', мәщал да партизана, wәки әw жи бьфькьрн у аликида хәләqе бqөлешә у же дәрк'әвә. Мә

партизане майин qьрар кьр у эм алийе Шьмаледа дэрбази h'щумкьрьне бун. Дэ, р'ожа бöhöрийэ, т'эхмин бэрбанга сьве сэh'эт 4—5 hэбу, дьжмьн диса гöллэ сэр мэда баранд, ле h'ьщумкьрьна мэ гав у сэh'эт пешда дьчу, wан щава хэзэве жь мэ стэнд. Чэwа щьмэ'т дьвежэ иди сэ у гöр жь hэв дьhатьнэ к'ьвшкьрьне, эм бьр'эк жь хэлэqе дэрк'этьбун, мэ ль дьжмьн дьхьст, wэки hэвале xwэ азакьн, ньшкева жь алийе Шьмале дэнге ур'а партизане урьса hатэ бьhистьне. Эгэр эм нэвежьн жи, ле к'и т'эви шер' буйэ, зэ'ф р'ьнд занэ, wэки фьрисе немеса жь ур'а урьса гэлэки дьтьрсийан у xwэ шаш дькьрьн, hэла щарана xwэ öнда жи дькьрьн. Эз р'аст бежьм, hьнэки бина мэ hатэ бэр мэ, qэwэт к'этэ бэдэн, зэнд у бэнде мэ, ле qэwэта дьжмьнэ бе h'эсав бу. Паше мэва э'йан бу, wэки hэрдö qöмандаре дэсте мэ, wэки немеса бьхапиньн, hьнэк партизан wали ч'ем, щийе мэйи бэре hиштьбун, ле йе майин гьшк бэрбь Шьмала ч'ем чубун, жь wьрр'а дэрбаз бубун у hатьн гьhиштьнэ имдада мэ. Партизан гьhиштьнэ we дэста мэйэ ч'ук, мэ алйе Шьмаледа хэлэq qэтанд у гьhиштьнэ лawьке xwэ, мэ бь qэwата т'омэри бэри дьжмьн да. Р'астэ, эп'ещэ дьжмьн р'эви, ле йе майин мэ гьшк qьр'кьр у h'эйфа xwэйэ хэлэqе жь wан чэнд qат зедэ стэнд, ле бэхте мэ бьр'и, wэки имдада фьр'ьнда we дэме нэгьhиштэ дьжмьн.

Бь э'мьре qöмандаре hэрдö дэста, эм гьшк жь ч'ем дэрбазбун, партизане мэйэ кö warге мэйэ бэре мабун, кö дьжмьн дьхапандьн, эw жи hатьн гьhиштьнэ мэ, эм диса бэрбь Шьмала ч'эме Горне чун. Qöмандаре шэр'ала qалбуйи, р'е ль дьжмьн да шашкьрьне. Дö р'ожа шунда сэр h'име эл'амэтийе стэнди, пэй мэр'а, дьжмьн беh'эсав эскэр у тэйара дьшинэ щийе qэwмандьне, т'ö к'эси навинэ, леше эскэре xwэйи кöшти бэрэв дькэ, дэфьн дькэ, меше бэлэнгаз дьдэ бэр т'опа у бомбэ у паше пашда вэдьк'ьшэ, чьмки h'але wани wи чахи нэ aqаси баш

бу. Ћәлбәт, qөмандаре ћәрдө дәста дәрћәqa we шашийа хwәда т'елеграм дабунә qөмандарийа әскәрийе, ле гөман ә'лам кьрьбун, wәки ћ'әта чәнд р'ожа сьпартьна дайи we ә'сәйи у бь р'успити бе qәдандьне.

Чәнд р'ожа шунда, сәр ћ'име ә'ламәтийе дайи, Москвае заньбу, wәки ћәрдө дәсте партизана иди сәр бажаре Лускеда гьртийә, дәрбе ћ'ьнщьр'андьне ль әскәре немесайи we дәре хьстийә, чьqас р'е ћ'әсьн, п'ашальхе, п'ьре сәр wанә бәрбь бажаре Р'овное, Ковеле, Дорогабиче у Луске ћәбун, гьшк дәрмдаг'кьрьбун у т'әqандьбун. Партизане ћәрдө дәста дө р'ожа бажерда мьqабьли дьжмьн шәр' кьрьн, ле тәйаре дьжмьн р'о гәләки чәтнайи дьда партизана, ле шәв ћ'але мә ћьмбәри р'о, дьћа п'ак дьбу, чьмки тәйара р'о жорда әм дьдитьн у бь нишан сәр мәда бомбе хwә дьр'әшандьн, ле шәв... Бь гьлики, әгәр wи чахе шер' qәwәта мә у дьжмьн бьћата ћәмбәрићәвкьрьне, бawәркә qәwәта дьжмьн бәлки пенщсәд щари жь йа мә зедәтьрбу, ле диса мә бь. мерхаси мьqабьли wан шәр' дькьр. Р'ожа дөда сәр ћ'име әмьре qөмандарийа әскәрийе әм пашда вәк'ьшйан. Әw р'е у п'ьре мә хәрав кьрьбу бь т'әхмин, дьжмьн нькарьбу нава дәћ р'ожада бьда чекьрьне, wәки имдад бьда пешә'нийа хwә. Бь wи щур'әйи Ордийа Советиейә мерхас пешә'нийа Украинаеда гәләки зор да дьжмьн, гәләк бажар у аване жийине пашда стәндьн.

Аћа партизане советиейе р'оже чәтьнда; чәwа лазьми бьре хwә ћатьн, әw жь хәләqа шер' данә азакьрьне у сьпартьна qөмандарийа әскәрийе бь р'успити qәданд. Ду ве йәкер'а ћәрдө дәсте мә жь ћәв qәтйан, wәки диса дәрбе ћ'ьнщьр'андьне ль дьжмьне дәвхунхьн.

1970

НАМА ПЕШИН... СИ САЛИ ШУНДА

Ль Украинае зьвьстан бу, зьвьстана сала 1943-а. Бьн п'ийе мәрийада бәрфе дькьрә ч'ьркә-ч'ьрк, тә qәй дьгот, wәки дәнге титьке зар'айә нәщиф дьһат у ль саз-бәндийа ч'ьвика дьхьст. Әw зьвьстанәкә гәләки сәрт бу, сәрма хуши льбаса дьбу, кө щики бьвинә, текъәве у гәр-мер'а бькә щәнге. Меше Р'овное жи р'әwша xwәйә баһар у һавина авитьбу, wә'дәли льбасе зьвьстане xwәкьрьбу. Т'әбийәта we, нава р'ожәкеда чәнд щара хәйсәте xwә дьгөһәст — щарана дьбу вьзинийа бе, бәрф жь щики дьһани щики майин, сур чедькьр, щарана жи бәрф у хөлолик мина шәмаqа дьда р'уйе мәрьва.

Нава we шанәшинеда т'алаша партизана нинбу, пешда у щарана жи пашда бәрбь qәдандьна спартьне xwә дьчун. Фьр'ьнде фашиста жи пәй һ'әсә-бәсе к'әтьбун у сәр һ'име э'ламәтие стәнди, бе т'әхминкьрьна щийе партизана, жорда бомбә сәр бәдәwәтийа зьвьстанеда дьр'әшанд, агьр-алав мешә дьхьст, р'әwша wи бьриндар дькьр.

Әw һарәһәжбуна фашиста сәва we йәке бу, wәки чәндәки пешда лawьке дәста мәйә т'әqандчи р'йа һәсьнә, кө жь Львове бәрбь Р'овное дьчу т'әqандьбун, чар qәт'әре дьжмьнайә т'ьжи фьрис у щәбьрханә корп'уч'кьрьбун. Әве йәке чәwa щәм qөмандаре фашиста, өса жи щәм фьр'ьндәчийа к'инәкә мәзьн пешда анибу у wан дьхаст э'сәйи һ'әйфа xwә жь партизана бьстиньн, ле әwә йәка wанр'а ль һәв нәдьһат чьмки qөмандаре дәсте Мерхасе

Тфаqа Советие Карасиев мəрьвəки гəлəки щер'банди бу, р'азведка wи жи чаwа wəхте шер' дьготьн мина сəh'əта дьхəвьти. Дə партизан жи хwəйи-хöдане меша дьhатьнə h'əсаве, шöхле хwəда qал бубун, qətйабун, əwана хапандьн, зə'ф чətьн бу.

Ноли р'ожа иройин зə'ф р'ьнд те бира мьн, wəки Р'убен Чубарйан сəр h'име сəh'əте к'ьвшкьри, бь р'адиостансиае готи Москваер'а бьhата гьредане, т'елеграм бьстəнда, ле həла wəкə нив сəh'əте wəхт həбу. Həма we дəме жь штабе нобəдар hат, у гот:

— Həвале qöмандаре р'адиозводе, qöмандаре дəсте гази тə дькə!

— Зə'ф баш:— мьн гот,— əзе ньhа бем.

Дə сəр h'име қануне партизание, мьн хwə кьрə ньзаме у лəз бəрбь штабе чум, к'ətмə hндöр', мьн гот:

— Həвале qöмандаре дəсте, əз бь ə''мьре wə hатьм.

— Р'уне, р'уне,— qöмандаре дəсте Карасиев гот,— wə həла жь Москвае т'елеграм нəстəндьнə?

— Həвале qöмандар,— мьн гот,— həла 10—15 дəqə wəхте мə hənə, кö əм Москваер'а бенə гьредане.

Qöмандар дəмəке сəре хwə бəржер кьр, к'ətə нава мьтала, хеляке шунда, сəре хwə бьльнд кьр у гот:

— Иро жь р'адиста к'и нобəдарə? Бь гьлики, зу т'елеграме стəнди бьгhинə мьн.

— Чубарйан Р'убенə,— мьн гот,— həвале qöмандар, əме т'елеграма зу бьгhиньнə wə...

Əз зу гиhиштьмə щəм р'адиста, мə т'ьвдира р'адиостансиае дьдит, wəки əw бе шəрпəзə бьхəвьтə. Бистəке шунда, Р'убен əw да хəбате, wи у Москвае сəр h'име шəрте həйи, həв дитьн у Р'убен дəстбь qəбулкьрьна т'елеграма кьр, гава кö бəлг т'ьжи дьбу, wи дьда мə, пашмайина wан сəр бəлгəки майин дьнвиси у мə сəр h'име шəрте həйи, т'елеграм шифровкə дькьр. Бь гьлики, мə т'елеграм нава wə'дəки кьнда шифровка кьр у мьн hазун-

га гиһандә қөмандаре дәсте, wи хwәнд у дө т'елеграм ньвиси да мьн гот, "Зу бьдә Москвае!„

Сәр һ'име т'елеграма стәнди, т'әхмин шәв сәһ'әт дәһ бу, бь ә'мьре қөмандаре дәсте, әм бәрбь гөнде Клесове чун, к'ижан 25—30 километра дури р'йа һәсьнә орт'а бажаре Р'овное у Ковеле бу. Бәрбанга сьве готи дәста мә у дәста партизанайә Медведев ль we т'анге р'асти һәв баһатана у бь қәwәта т'омәри сьве пешийа дө эшалонед дьжмьнә т'ьжи әскәр у щәбьханә бьгьрта жь сьре дәрхьста, wәки к'омәки нәгьһиша пешә'нийа дьжмьнайә һьнда бажаре Киевейә қәлсбуйи. Р'аст wәхте к'ьвшкьрида әм һәрдө дәсте партизана р'асти һәв һатьн. Дәста мә алийе р'йа һәсьнә ч'әпе, ле йа Медведев алийе р'асте к'урайа мәшәда т'абийа хwәда сәкьни у һива һатьна қәт'әра бун. Фә'мдарийә, wәки р'азведка у т'әқандьчие һәрдө дәста чәндәки пешда сьпартьн жь қөмандаре хwә стәндьбун у чубунә щийе сьпарьне, ле бәле р'азведкае гав у сәһ'әт щав дьданә қөмандаре дәста.

Сьве иди сәһ'әт ниве нәһа бу, гава қөмандаре дәста дәрһәqа һазьрийа шер'да э'лами һ'әму хәләqе дәста кьрьбун у һәрәке заньбу, we к'ö у чәwа мqабьли дьжмьн шәр' бькә.

Сьве р'аст сәһ'әт нәһ бу, дәнге гөлпә-гөлпа һөлмк'еше қәт'әрайә гьран-гьран жорда мә т'әсәли бу, партизане т'әқандчи чәwа э'дәт, бәре һөлмк'еш у паше чәнд вагоне ду we толамада дьт'әқандьн, wәки йәк пәй йа дьне wәлгәр'ә. Чәнд дәqа шунда дәнге т'әқандьне һат, чәwа щьмаә'т дьвежә "де әwләде хwә давит„. Чәwа бомбе бьн р'йа һәсьн у öса жи щәбьрхане һөндөр'е вагонада дьт'әқйан, вагон wәлдьгәр'йан, дьшәwьтин, фьрис қьр' дьбун, ле әскәре дьжмьнә саг'майи дьр'әвйан, дури р'йа һәсьн, к'әтьбунә қәләча у гөллә бе нишангьртьн давитьнә мешә. Партизане һәрдө дәста сәр әскәре дьжмьнайә

саг'майида мина тәйрока баһаре, гöллә дьр'әшандьн, щи бь щи к'ör'п'уч дькьрьн.

Ду шәр'е дö сәһ'әтар'а, бавәрки т'ö вагонәк щийе хwәда нәмабу, гьшк wәлгәр'йабун. Ду п'әрда хwәйә р'әш wәргьртьбу сәр ә'рд у ә'сман, тәе бьгота эвара дәрәнгийә, партизане һәрдö дәста жи сьпартьне хwә бь р'успити қәдандьбун у бь ә'мьре қömандара паши у пешийа партизана мешәда гьһиштә һәв. Ле бәле, се фьр'ьнде дьжмьна дәрәнг-дәрәнг хwә бь щийе қәwмандьнер'а гиһандьн, һәрдö к'әнаре р'йа һәсьн бь сәwдасәри данә бәр бомба, т'опчие мә бь һостати дö һ'әв жорда анинә харе, ле йәк бәрбь бажаре Қовеле р'әви. Wи шәр'ида бьриндар у көштийе мә жи эп'ещәбун, әw ә'щәлә дьгöһастьнә к'урайа мешәйә щийе к'ьвшкьри.

Қömандарийа һәрдö дәста р'ьнд заньбун, wәки чәтьнайе һ'имли һатьнә алт'крне, ле чәнд сәһ'әта шунда дьқәwьмә фьр'ьнде дьжмьн һ'әдура мә бьвьн, дьвә мешәда әм р'асти дәсте фашистайә каратела жи бен. Лəма жи һәрдö дәстә, нава к'урайа мешәда бәрбь бажаре Луске чун, wәки изе ль фьр'ьнде дьжмьн у дәсте wан öнда бькә. Р'асти жи щер'бандьна һәрдö қömандаре партизана р'аст дәрк'әт. Р'азведкае ә'ламәти да, wәки һьнда щийе қәwмандьне чәwа алийе р'йа һәстьнә р'асте у ч'әпе, һ'әта к'урайа мешәйә бәрбь бажаре Р'овное фьр'ьнде фашиста дьдьнә бәр бомба, ле дәсте фашистайә карател жи мина куч'ьке бингәр' ль мешә дьгәр'йан.

Эвар бу, тарие ә'рд һьнгавтьбу. Бь ә'мьре һәрдö қömандара, дәсте мә р'йа хwә гöһастьн, әм ве щаре дәрбази алийе р'йа һәстьнә р'асте бун у бәрбь бажаре Р'овное чун. Т'әхмин әм wәкә дәһ километра чубун, р'азведкае щав да қömандарийе, wәки дәсте фашистайә каратели бь сальха әва чәнд сәһ'әтьн пәй мә к'әтьнә у we зутьрәке алийе Р'оһьлат—Шьмаледа мәхьн. Лəма жи

qӧмандарийе qьрар qəбул кьр, wəки хwə бьдə алийе Щэнуб—Р'оавае, ле wедəре жи мьнк'ун т'ӧнəбу, чьмки мешəйи серəк бу у мəе зьрарəкə мəзьн бьк'ьшанда, тəма жи qӧмандарийе сəр h'име р'азведкае qьрар qəбул кьр, wəки бəрбь Шьмале бəрбь дьжмьн həр'ьн, лə бəле дəстəкə мəйə нə aqaси мəзьн жи бəрбь Р'оhьлəте чу, wəки нəhелə дьжмьн к'омəке бьдə дəсте хwəйə Шьмале, кӧ партизан бькарвьн дьжмьн ль Шьмале к'орп'уч'кə. Бəле öса жи бу, т'əхмин мə чар сəh'əта мьqабьли дьжмьн шəр' кьр. Дəста мəйə, кӧ алие Р'оhьлатеда мьqабьли дьжмьна шəр' дькьр, wе жи э'фатикə мəзьн кьрьбу. Паше чəнд хəлəqе партизане həрдӧ дəста жи чунə имдада wе, чəwа дьвежьн, пьшт ль дьжмьн шкенандьн. Бь гьлики бəрбанга сьвс партизане həрдӧ дəста ль щие к'ьвшкьри гьhиштьнə hэв, бь э'мьре qӧмандара, мə диса из ль дьжмьн да öндакьрьне у эм бəрбь Белор'усиае чун.

Həма хут wе зьвьстана сала 1943-а, wəхте партизане həрдӧ дəста р'ожа пешьн р'асти hэв hатьн, чəwа партизане дəста Медведев у öса жи йе мə, həврр'а дьбунə нас, həрəке хwəр'а həвалəк дьгьрт, адрес дьданə hэв, wəки ду шер'р'а həвр'а нама бьшиньн. Чахе wе р'асthатьне, əз жи əрмəники Адрбещанер'а бумə нас, наве wи Саргис бу, ле жер'а Сергей жи дьготьн. Ӧмьре wи зьлами дьгьhиштə бист-бистйəк сала, əw кӧр'əки бəшəрхаши заршьрин бу, бəжнеда нə qаси бльнд, сурəтə сор, хортəки сəр хwə бу у чəндəки шунда əм жь hэв qətандьн. Дə шəр' бу.. К'е дьзаньбу, wəки йазийа wийе чəwавə, we саг' вəгəр'ə мал, йане?..

***

Бəле, си бahар, си hавин, си пайиз у си зьвьсан жь wи wəхте р'астhатьна мə дəрбаз бунə, ле мə hэвдӧ нəдит. Р'астə, мьн наве нəh'и, гӧнде wи у фамилийа wи жи биркьрьбу, ле наве wи у деме wийи чилиqəрqаши бь хал бир

нәкьрьбу. Әз гәләки wи гәр'йам, паше бь пьрс-пьрсйара жи тьштәк нәбу у әз нәгьһиштьмә т'ө мәтләбе, ле мьн гәләки дьхаст, wәки әм р'асти һәв бьһатана, бь йазийа өмьре һәвр'а бьбуна нас...

Исал, чәндәки пешда, бь хьзмәт, әз чумә нәһ'ийа Басәрг'ечәре (Варденис), ду к'ötакьрьна шöхöле р'ожер'а, мьн шәвбöһöрийа xwә ль мала көр'е бьрадаре xwәйи Мирзәә'лийе Шабан Зийадда дәрбаз кьр. Чәндәки шунда, ду қәдандьна хьзмәтер'а, мьн хатьре xwә жь wан хаст, әз вәгәр'йамә Ереване, мала xwә. Бәри эварәке, әз жь хәбате вәгәр'йамә мала xwә, көр'е мьни ч'ук Фәхрәдин намәк р'абәри мьн кьр, мьн сәр наме ханд, дит, wәки намәшанди әрмәнийә, мьн дәве we вокьр, ньһер'и, wәки әw бь зьмане адрбещани һатийә ньвисаре. Әз дәмәке мәһ'т'әлмайи мам, wәки нәмәшанди әрмәнийә, ле намә бь зьмане адрбещани һатийә ньвисаре, әw тьштәки шашмайине бу. Мьн намә wеда авитә сәр столе, әз дәмәке к'әтьмә мьтала у мьн xwә-xwә хöр'а гот: "Щаньм, тьште wa дьвә, намәшанди әрмәнийә, ле намә адрбещанийә...„ Дьле мьн қьйар нәкьр, мьн намә һьлда у мьн дәстбь хандьна we кьр. Мьн чьқаси намә дьханд, әз һаqаси ша дьбум у бәшәра мьн хаш дьбу. Wи нама xwәда wa ньвисибу:

"— Жь р'астһатьна мәйә ль Украннае, иди си сал дәрбаз буйә, әм wи чахи щаһьлбун, ньһа әмә иди аһьльн, хöдане к'ом-к'öлфәта у нәвйаньн. Бәле, чәwa щьмаә'та мә дьвежә "бьра мәрьви нәй ль гор'ьстинвә, ле ль хö-р'ьстинвә, йане жи ч'йа р'асти ч'йа наен, ле мәри р'асти мәрийа те„ Бьра щан! Әз гәләки һ'әсрәта тәдабум. мьн дьхаст тö бьдитайи, ле... Әз чәндәки пешда бь хьзмәт чубумә мәдәна гöнде Зодейә зер'а щәм көр'е

хушка хwəйи геолог, мə wьр wəхте хwə чəwа бежи р'ьнд дəрбаз кьр у р'ожа пашьн кӧр'е хушка мьн гот, wəкн "Ль гӧнде к'ӧрдайи Qəйабаше достəки мьни к'ӧрд həйə, эгəр эм нəчьнə мала wи, we паше зə'ф бьхəйдə...„ Wəхте мьн бьhист "досте мьни к'ӧрд„, həр h'əбубəкə дьле мьн алики чу у мьн дьле хwəда гот—нə ахьр, wəхте шер' достəки мьни к'ӧрд жи həбу у эва р'аст си сальн мə həв ӧнадкьрийə у дьбə?... Əз харзийе хwəр'а р'азибум у əм чунə мала Зиаде досте харзийе мьн, əм həвр'а бунə нас, паше чунə мал, хӧдане мале у баве wи Мирзəə'ли пешбəри мə р'уньштьбун, мьн зəвта хwə нəани у гот:

— Гəли бьра, hун мьн бьбахшиньн, пьрсəкə мьн həйə? Бав у кӧр' həвр'а готьн, —к'ərəмкə, бьре мə!

Wəхте шер', —мьн гот, —həваləки мьни к'ӧрд həбу, наве wи Ə'ли бу, наве кӧр'апе wи Т'емур бу, həрдӧ жи партизане шер'ьн, бəлки hун наз бькьн?...

— К'ӧрд Ермəнистанеда гələкьн, Ə'ли у Т'емур жи гələкьн, —Мирзəə'ли гот, — ле фамилйа wан чийə, жь к'ижан гӧнди у жь к'ижан нəh'ие бун?...

— Wələh' —мьн гот,— жь бира мьн дəрк'ətийə, т'əне наве wан бира мьнда майə...

— hун мьн бьбахшиньн, —Мирзəə'ли гот, —wəки мьн щава wə нькарбу бьда. Əз ве к'асе əшqа wə həрда вəдьхӧм, hун сəр сəре мə у ч'ə'ве мə hатьнə.!.

Мə р'азибун ə'лами малхуйе мале кьр. Дə, мəщлиса мə дьреж к'ьшанд, мə əшqа həв вəхар, hьнəки жи к'ефа мə хаш бубу, ахрие Зиад албома шькла р'абəри мə кьр, мьн дəфтəр жь дəсте wи hьлда, бь h'əмде хwə ль шькла нькер'и, ньшкева мьн шькьле тə дит, мьн кьрə qур'ин у гот„ мьн бьре хwə дит„ Мирзəə'ли у Зиад hатнə щəм мьн, ль шькла нькер'ин у готьн.

— Бәле, әв шькьле Ә'лие кör'апә, нәh'ийа мәда жи чәнд сала хәбьтийә, чәнд р'ожа пешда hатьбу вьр у әва чәндәкә жь мала мә чуйә...

Мьн адреса тә жь малхуйе мале стәнд у тәр'а әве наме дьшиньм. Бьбахшинә, wәки әз нькарьм бемә дитьна тә, иншалаh әме паше hәв бьбиньн. Дә бь хатьре тә, әз hәрдö ч'ә'ве тә р'адьмусьм у к'ölфәте мала wә гьшка сәлам дькьм.

Бьре тә Сергей Аг'ащанйан.
17-е ийуле сала 1973-а.

EZDIKI.COM

ДӘ'WӘТ БУ ШӘ'ДӘ

Р'ожэкэ мэһа адарейэ шәмийе бу. Һэwа зэ'ф мылаһим бу. Р'ое хэмла хwэйэ зер'ин р'ахьстьбу сэр т'эбийэта Әрмэнистанейэ жь зьвьсане р'азайи у тэе qэй бьгота we һеди-һеди жь хэwа к'ьбир һ'ьшйар дькэ у гэрме т'ьжи qэфэса we дькэ. Жь гэрма р'ое бэрф у буз һеди-һеди дьһ'элийа, хөлийе щина ав һ'уфи бэдэна хwэ дькьр, ле щина жи дьбу хөлэ-хөла щэwке аве, хwэр'а нэрмьк-нэрмьк бэрбь ньмзайа дьк'ьшйа.

Ве бэдэwэтийа т'эбийэтеда, эз ль һ'эйwанга мэ сэкьнибум у мьн ль we хэвате т'эмашэ дькьр, ньшкева дэнгэки нас пар'ава мьн т'эсэли бу, эз зу пьш хwэ вэгэр'йам у мьи дит, wэки щинаре мэйи Сергейэ. Мэ сэлам да һэв, к'еф-һ'але һэв пьрси у паше эм бь һэв шабун. Дэ, эм щинаре һэвэ салабун, эмэ хэйсэте һэв бэлэдбун. We р'оже щинаре мьни гэлэки к'ефхаш бу, шабуна чэwа дьвежьн "Дэве wи нэдьһатэ сэр һэв„ у эwе йэке эз мэщбур кьрьм. wэки эз пьрсе бьдмэ wи:

— Бьрадаре Сергей, эва иди сездэһ сальн, эм щинаре һэвьи, авайикида дьжин, нава wи wэ'дэйида мьн тө эwqаси эшq-ша нодитьбуйи, чь qэwьмийэ. ща сэвэва шабуна хwэ мьнр'а бежэ, ну?

Эһ, бьре мьн, эз ша нэвьм, к'ийе шавэ, иро дэ'wэта qиза мьнэ, —wи гот, —ижа тэ бьһист, сэвэв чийэ? Эз жь тэ һиви дькьм, тө у к'өлфэта хwэ эваре сэһ'эт һ'эйшта wэрнэ мал .

— Бьмбарәк у пирозвә, —мьн гот, —ч'э'эве тә у хушка Асйае р'онкайивә, тә дит мьн сәвәва шабуна тә чәwа зу те дәрхст?

— Ле чәwа, —wи гот, —мьн бьбахшинә, иро шөхөле мә гәләкә, эваре бир нәки, ha...

—Qәт шайиша нәк'ишәни, —мьн гот,—әме йәqин бен.

***

Р'о чаwа щинаре мә у өса жи мала мә, бона буке п'ешк'еш к'ьр'ин у әм эваре т'әвайи чунә дә'wәте. Әлhәqи Сергей сьврәкә бе qьсур hазьр кьрьбу, чь тә'м-лә'ми бежи сәр we hәбу, ле hәла хьнами нәhатьбун у ләма жи әм дора сьвре р'унәньштьн. Демәке шунда, хьнами hатьн, ду хош-бешер'а, hәр кәс щики р'уньшт, ле бук у зава, сәрдә'wәти ль феза гьшка р'уньштьн. Сәр h'име э'дәте щьмаэ'та әрмәнийа hивийа hәwалдана сәрдә'wәти бун, бистәке шунда әwи wa дәстбь хәбәрдана хwә кьр:

— Гәли qәwм у пьсмама! Әм иро бона мәхсәдәке вьра щьвйанә у т'әхмина мьн, әw йәка жи бона wә гьшка э'йанә. Әм иро дә'wәта әwләдәки хwә-Зорик у Анаhите дькьн. Әз ве к'аса хwә әшqа hәрдө гөла водьхөм, бьра әw т'ьме гөлбьн, нәч'ьлмьсьн, сәр балгики кал у пирвьн, т'ер көр', qиз у мале дьневьн...

Щьмаэ'та р'уньшти ду wир'а, hәр кәси wәкә qабьлйәта хwә дөа ль бук у заве кьрьн, мьразе wан бьмбарәк у пироз кьрьн, паше ду гьшкар'а заве дәwса хwә у буке р'азибун э'лами hазьра кьр у дәстбь харьн, вәхарьне бу.

Хеләкә хөрт шундатьр сәрдә'wәти жь щийе хwә р'абу, к'аса хwә әшqа де у баве бук у заве бьлнд кьр, ч'э'вр'онкайи да Сергей у Асйае, wи өса жи ч'э'вр'онкайи да дө жьна у мерәки. Жь хәбәрдана wийә к'өтасийе hатә к'ьвше, wәки hәрдө жи дйе завейә h'әлальн, паше wи ахәкә к'ур к'ьшанд, сәрда зедә кьр, wәки бьра р'әh'мәт

ль Мкртичвэ, ле Аг'ащан эз вэдьхӧм эшqа wэ. Дэ, гэли де у бава саг'вьн, wэки wэ дӧ щаӈьле ӈайэ мэ'рифэт мэзьн кьрьнэ у гиӈандьнэ мэтлэба wан. Бь сайа эмэке wэ, эава иди заводеда чэwа инженер дьхэвьтэ, ле бук we исал хwэндьна блынд т'эмам бькэ. Эз ве к'аса хwэ вэдӧхьм эшqа wэ пенщ де у бава, бьра сийа wэ сэр wан кем нэвэ.

Wэхте мьн эw ӈэwалдана сэрдэ'wэти бьӈист, эз э'щевмайи мам у тэе бьгота чэwа эз у ӧса жи щинаре мьн, ӈэр кэсэк мэ дьле хwэда тьштэк фькьри. Мьн дьле хwэда гот, нэ ахьр, ӈэвале эрмэни дӧ жьна настиньн, ле р'эӈ'мэтлебуйе Мкртич к'ийэ? Ӈэлбэт, бона сафикьрьна we мэсэле, мьн нава ӈаqас щьмаэ'теда нькарьбу пьрс бьда бьразава, ле...

Шэвэ, сэӈ'эт йэкэ. К'ефа дэ'wэтвана хаш бубу, ӈьнэка мэрьве к'елэка хwэр'а хэбэр дьдан, дьк'энйан, ӈьнэка касе хwэ ӈэв дьхьстьн у эшqа ӈэв вэдьхарьн, ле нета мьн т'эне у т'эне сафикьрьна we пьрсе бу. Эз бе сэбьр ӈива хьнамики сэкьнибум, wэки дэрк'эвэ щьг'арэке бьк'ьшинэ, йане ӈэwа хwэ бьгӧӈезэ, кӧ эз щава хwэ же бьстиньм. Ӈьнэки шунда эз дэрк'этьмэ сьвдэре, мьн т'эзэ щьг'ара хwэ вехьстьбу у бэхте мьнр'а хьнамики мала Серге бэжнеда нэ ӈаqаси блынд, намьлэ пэ'н, ӧмьре wи дьгӈиштэ пенщи сали, мэрьвэки ажоqор'ки ӈатэ к'елэка мьн, wи жи щьг'ара хwэ вехьст, ле дьӈатэ к'ьвше ӈьнэки к'ефа wи хаш бу, wи мьн ньӈер'и у гот:

Эӈ, бьре мьн! Мэ wэхте шер'да бона ӈ'эвэ нан, чь чэтнайи дьк'ьшанд? Ле ньӈа сьвра мэйэ т'ьжийэ. Бэле, шӧкӧр р'ожа мэйэ иройинр'а ӈ'эзр шӧкӧр!

— Бэле, ӧсанэ, —мьн гот, —т'ьме ду чэтнайар'а сэфайэ...

Эз иди сэрwэхт бум, wэки бона сафикьрьна we пьрсе ӈол ӈатийэ бэр к'ашо, лэма жи мьн наве wи пьрси, wи жи наве мьн. Ӈэwалдана мэ ӈэрда иди шьрин бубу,

əм həйло бь həwалдан гьhиштьнə wəхте шер', wи дəрhəqа хwəда, мьн жи дəрhəqа хwəда, бистəке шунда мьн гот:

— Карапете хьнами, бьбахшинə, əз дьхазьм пьрсəке жь wə бькьм, дьвə?

— К'əрəмкə, бьрадаре к'örд, —wи бь демəки гəш мьнр'а гот, —əз hазьрьм щава тə бьдьм.

— Wəва э'йанə, —мьн гот, —сəрдə'wəти к'аса хwəйə дöда, э'шqа де у баве заве у буке.вəхар...

— Ижа чь, —əwи гот, —паше?

— Нə ахьр. сəрдə'wəти əшqа дö дийе заве, р'əh'мəтйе Мкртич, əшqа Аг'ащан вəхар. Əва йəка бона мьн тарийə, əгəр зəh'мəт нəвə...

Əw дəмəке к'ətə фькра, qölапе к'ур ль щьг'ара хwə хьст, сəре хwə h'əжанд, мьн мезə кьр у wa дəстбь хəбəрдана хwə кьр:

— Бьре мьн! Əз у баве заве h'əйатəкеда т'əвайи мəзьн бунə, хер у шəр'а мə йəк бу, сала 1941-е бу. фашисте Германиаейə дəвхун ньшкева h'ьщуми сəр wəлате мə кьрьн. Баве заве Мкртич р'ожа пешьнда чу пешə'нийе, кör'е wи Зорик həла сала wи т'əмам нəбубу, жьна wийə Шушаник бука дö сала бу, сала 1943-а к'аг'əзе Мкртичи р'əш жь пешə'нийе hат, wəки əw бона хайикьрьна wət'ən у бажаре Севастополе бь мерхаси ömьре хwə да. Чəнд мəhа шунда жьна wи Шушаник чу мер, гəдə хör'а нəбьр, авитə стуйе жьна бьре —Марго. Дə, мере Марго Аг'ащан жи чубу əскəрийе, qизəкə wи жи həбу, а əwe hанейə. Зорик у Светлана йашəкидабун, wан гəлəки жи жь həв h'ьз дькьрьн. Маргоа бəлəнгаз wан сале чəтьнда дьхəвьти у сəре hардö зар'онге хwə дьдəбьранд. Бь сальха we h'əта р'ожа иройин жи фьрqи данəнийə орт'а hардö зар'а. А Марго əw щанька hанейə, ле Шушаник əwe к'елəка weйə. Дə, wəва э'йанə шəр' к'öта бу, Аг'ащан вəгəр'йа мала хwə. Ижа сале ду шер'р'а мер у

жьн хэвьтин, hьнэки h'але wан хwэш бу, зар'е wан чунэ мэк'т'эбе, паше мэк'т'эба бьлындда hатнэ қэбулкьрьне, кӧта кьрьн, нha Светлана дэрсдарэ, ле зава инженерэ. Бьре к'ӧрд! Дьвэ hун пьрсе бьднэ мьн, мадэм, дйа Зорикэ h'элал эw хwэйи нэкьрийэ, авитийэ сэр хэлqе, ле чьма эw иро hатийэ дэ'wэте? Дэ, Марго у Аг'ащан мэрьвнэ бь инсафьн... hун Шушанике жи дьбиньн, эw зу-зу ша дьбэ, ле зу-зу жи... Дэ, бьра, эз т'эхмин дькьм, hэр тьшт бона тэ мина кание зозане wэ зэлалбун, эре?

— Бэле, —мьн гот, — эз зэ'ф р'азимэ мьнэтдарьм. Qэрэз, дэ'wэт бу шэ'де qэwмандьне...

1971.

ЗӘНГЬЛЕ БӘРИ ЭВАРЕ

12-е мәһа августе сала 1974-бу. Әм ль бажаре Адлере к'әнаре Бә'ра р'әш һеса дьбун. Әw чәнд р'ожбун, wәки баран сәр һов дьбарйа, лейи дьк'ьшйа, т'әви бә'ре дьбу. Һәма ду бьр'ина баранер'а, бае сар бь һ'әмде хwә дьwиланд, тәе бьгота паиза дәрәнгийә. П'еле бә'ре жи жь хәзәва т'әбийәте, мина ч'йа блынд дьбун, зәхм кәндале хwә дьк'ётан у тәе qәй бьгота һерс бунә, т'әбийәтер'а к'әтьнә qал-щәнге у дьбежьи: "Чьма имк'ане нади щьмаә'та меван, wәки бәр п'әнще таве бьqьмьльн, хwә ль авехьн у һесавьн?..„ Ле фьр'ин у аведа ньqобуна кawране тәйрьке авейә чилә-qәрqаш (чайка) жи бәдәwәти дьда we мәнзәра т'әбийәте.

Чәнд р'ожа шунда т'әбийәте бәнгзе хwәйи п'осидә гөһәст, тиренще р'ое һ'әму щийа мьлмьлин, п'еле бә'рейә нәрмьк ль сазбәндийа хwәйә һәрт'ьми хьстьн, мәрьве кө һеса дьбун у йе т'әзәһати сьлва дькьр у бь һ'өба дайнктие әwана һ'әмез дькьр. К'әнаре бә'ре бь мәрьвава к'ьмкьмибун, чаwa щьмаә't дьвежә "тә дәрзи бавита, ә'рде нәдьк'әт„, һьнәк к'еләка һәвда сәр qуме вәләзйабун, һәвр'а сөһ'бәт дькьрьн, һьнәка хwә бәр таве дьqьмьланд, һьнәка ль дәлев хwә аве дьхьст, һьнәка собәк'ари дькьр, дьчунә дур у пашда вәдьгәр'йан, һьнәк ль камета у гәмийе майин сийар дьбун, дьчунә бажаре бәр дәве бә'рейә майин. Әw шанәшьна т'әбийәте р'асти жи щьнәта һәq бу. П'әнще таве у ава Бә'ра р'әш дәрмане qәнщкьрьна гәләк нәхашйанә.

Дә, wәхте мәрьв ль санаторна, мале һесабуне у

йане жи к'önще т'əбийəтейə бəдəwда hеса дьвə, зу həвр'а дьвə нас, т'əвайи дьгəр'ə, həвр'а həwал дьдə, hörмəте həвра дькə, щарана фькре хwə т'əвдьгöhезə, дəphəqa мəскəне хwə, к'ölфəте мала хwə, хəват, həвал-hогьра у йе майинда шьровəдькə, бь гьлики дьле хwə бəр həвдö вədькьн, мина к'ölфəте малəке hини həвдö дьвьн. Əз həма р'ожа пешьнда Николай Иванович Карченкор'а бумə нас. Дьк'ърке wи сəр ч'ə'вавə, əз wи т'ö wəхта бир накьм. Əw мəрьвəки гəлəки садə, хəбəрданшьрин, занə, т'əвбуйе Шəр'е wət'əниейи мəзьн бу, чəнд щара жь алие дьжмьне дəвхунда hатьбу бьриндаркьрьне, əw бьнəлие бажаре Украинаейи Лвове бу, мək'т'əбəкə бажерда чəwа дəрсдаре зьмане де дьхəвьти, əw бəжнева нə haqaси бьльнд бу, намьлə пə'н, ömьре wи дьгhиштə незики шести, ле гəлəки сəр хwə бу, wи гəлəк лаqьрди жи дькьр, əм дьданə к'ənандьне, wи эп'ещə сəphатие э'щевмайə жь ömьре шер' жи дьготьи у əз дьхазьм жь wан сəphатийа йəке р'абəри хwəндəвана бькьм.

***

həла бəри Шəр'е wət'əнией мəзьн, ль к'урайа меше Украинаеда гəлəк хутр həбун, бьнəлие we h'имли бь хайикьрьна мешəва мьжул дьбун у əw хутрана 50-66 км дури бажаре Лвове бун, бь həжмар дьhатьно навкьрьне ле бəле дьк'ətьнə нава h'ьдуде совете гönде щинарə мəзьн. Хутьра h'əжмара 18-да Анисим Василевич Карбатченко, жьна wи Марийа, qиза wи Нина 18 сали у кör'е wи Живкое 17 сали дьман. Wи у к'ölфəта хwə qölьхи мешə дькьр у щарана жи али бригада бьр'ина дара дькьр, зар'а жи мək'т'əба гönде щинарда дьхандьн. h'але мала Анисим зə'ф баш бу у həвр'а жи бь т'ьфаq дорбаз дькьрьн.

Сала 1941-е бу. Фашисте Германиаейə дəвхун ньшкева ĥ'ъщуми сəр wəлате мəйи р'əнгин кьр у р'о бь р'о пешда дьhат, бажар у гöнд хəрав дькьр, бынəлие амə-т'ам дькöшт. Ĥəмa р'ожа шер'ə пешьнда, бав у кöр' мина бажарване советиейə майин чун, wəки wət'əне хwə хайикьн, малда де у дот т'əне ман, wан жи хəвата малхуие мале дькьр. Фашисте дəвхун бажаре Лвове, гöнде дора wи у хутьр жи ĥьлданə дəсте хwə у диса пешда дьчун. Хут шəр'е бона хwəйкьрьна Лвове у гöнде дора wида лawе гöрщ—Вано Шаликоевич Шматидзе льнге хwəйи р'асте те бьриндаркьрьне у бь э'завəки гьран дарəки дькə бьн мьле хwə, мешəда чəнд р'ожа хwə бь щур'эки хwайи дькə, паше qьрар дькə бəрбь к'ураiа мешə həр'ə, wəки бьгhижə партизана, бəлки илащəке хwə у бьрина хwə бькə. Əw ниве шəве ньшкева р'асти хутьрəке те, йа бəхт бəр п'əнщəра авайики дьсəкьнə, гöhе хwə дьдə сəр höндöр'е авайи, дəрəнг—дəрəнг дəнге к'öг'андьна жьиəке жь höндöр' те, əw щöлə't накə, wəки дери бьк'öтə, ле эша бьрине wи мəщбур дькə, wəки əw дери бьк'öтə. Хелəкə хöрт шундатьр, жьньк qиза хwə зерзəмийа авайе хwəда вəдьшерə, бь тьрс дьвежə:

— Əw к'ийə, hун ве шəве чь дьхазьм?

— Хушке, əз əскəре сорьм, —бьриндар дьвежə, — бьриндарьм, ĥ'але мьн т'önə, дери вəкə, бəлки илащəке бь мьн бьки?

Жьньк жь хəбəрдана wир'а те дəрдьхə, wəки əw нə урьсə, нə украинə у нə жи белор'усə, дьле хwəда дьфькьрə у те сəр we нете, wəки əw немсə, лəма жи əwa дери вəнакə. Əwa wи дьдə сəрwахткьрьне, wəки мала мəда мер т'önəньн, həр'ə мала щинара. Əскəре бьриндар дьк'əвə мьтала у əлбер'а те дəрдьхə, wəки жьньк həwзанə, кö əw немсə, лəма жи дери вəнакə, əw жьнькер'а дьвежə:

— Дае щан! Əз заньм, wəки тö мьн дəwса немса да-

тини, əз нə жь wанамə, əз гöрщьм, гöрщ, ль мьн wəрə р'əh'ме, бьрина мьн гəлəки гьранə у ə'зав дьдə мьн.

Wəхте жьньке готьне wи, ахин-офина wи бьhист у бəр п'əрдер'а ле ньhер'и бawəр кьр, дəри ле вəкьр, мьле wида гьрт бьрə höндöр' да р'уньштандьне, дəри дада, hатə щəм зьлам, ль h'але wийи чəтьн мезə кьр, мина тавийа мəhа гöлане hесьр сəр сурəте хwəда баранд, wир'а бу нас, паше к'öнще поле оде дəрики ч'ук вəкьр, дö-се щара гази qиза хwə кьр у qиз зу жь зерзəмийе дəрк'əт, hат сəлам да əскəре бьриндар, щəм дйа хwə сəкьни. Чəwа щьмаə'т дьвежə жьньк жь тьрса немса "мина мəйа нава аве, дьhəжийа„. Дəмəке шунда де у доте бьриндар бьрнə зерзəмийе, бьрина wи бь дəрмане щьмə'те шушт, бьзьр лехьст, wəки нəрм бьвə, п'инəк бьзьрда р'ьнд шьлкьр, да сəр бьрине у гьреда, hьнəк нан у хöрəк дае, щийе wи дани кьрə нава щи, hьнəки шунда əскəре бьриндар хəwр'а чу, əw жи лə'зəки щəм wи р'уньштьн, паше hьлк'ьшйанə жоре, де у доте т'ьме т'əслийа wи дькьрьн, həрда жи гöне хwə бь wи дьhани, де h'əлале хwə у кöр' бир дьhани у дьле хwəда дьгот "К'и дьзанə бəлки Анисим у Живкое мьн жи бьриндарьн, бəлки дайик wан дəрман дькьн, ноли мьн бьрине wан qəнщ дькьн, йане жи бьриндар бунə, чоле манə, кəсəк хайи-хöданийе wан накə, бəлки əw... На, на хушке дохтрие wан qəнщ дькьн, йане жи qəт бьриндар нəбунə, ах, ах...„ Сьвəтьре Марийае жь həзəка пешбəри мале эп'ещə бəлгhəwез дьчьнə, тинə дьшо, р'ое се-чар щара дьдə сəр бьрине, чьqа к'ем, qьр'еща бьринеда həбу дьк'ьшинə, əw р'ож бь р'ож бəрбь qəнщбуне дьчə, гöла ə'нийа зьламе гöрщ гəш дьвə, мьнəтдарийа хwə ə'лами we дькə. Qиза мале дьвинə, wəки дйа we бь хəвата малева мьжулə, əwа гав-сəh'əт дьчу h'але лаwе гöрщ дьпьрсийа, чь лазьм бу дьдаеда у зу hьлдьк'ьшйа жоре. Щарана жи we дəрмане бьрина wи дьгöhаст, пер'а дьк'əтə хəбəрдане, дəрhəqа Горщстане у

щьмаэ'та wеда жь wи дьпьрси, wи жи шьрин-шьрин щава we дьда, we öса жи дэрhэqа к'ölфэте мала wида дьпьрси, ле щöлэт нэдькьр бьготае, wэки т'öйи зэwьщийи, йане э'зэпи. Wэхте кö бьрина хорт гэлэки дешийа, худане зипьк-зипьк сэр'а давит, hьндьк дьма хöвабьчуйа, wи чахи эwе п'ор'е wийи р'эши кöришики дькьрэ нава hэрдö дэсте хwэ, мьздьда, п'еле п'ор'е wи дькьрэ ньзаме. Дэ, эw чэнд мэhбун, кö Вано мала wанда дьма, тэе бьгота бунэ к'ölфэте малэке. Ле бэле Нинае кö эw зу-зу нэдита бина we дэрнэдьк'эт у öса жи wи. Де заньбу, wэки алава бэнгитие орт'а hэрдö щаньлда р'о бь р'о гэш дьвэ у wан дьhа незики hэв дькэ, ле шэр'?

Вано wэхте зерзэмийеда т'эне дьма, к'ölфэте мала хwэ, qэwьм, пьсмам, дэр-щинар бир дьhани, ле h'ьзкьрьна хwэйэ бэрбь Нинае, h'öрмэта дйа we мина ч'эме бьhарейэ т'ьжи бэр ч'э'ве wир'а дöхölхölин у дэрбаз дьбу. Ду we йэкер'а, wи ахиннэ к'ур дьк'ьшанд у хwэ хöр'а дьгот, wэки "hэвале мьн шер'да мерхасийе у э'фатийе дькьн, ле мьн бой ве бьрина хэдар хwэ зерзэмийеда вэшартийэ у бьрина хwэ qэнщ дькьм, тьшт навэ, hэлбэт йазийа мьн жи wайэ... Тьшт навэ, эзе п'аквьм бьгhижьмэ партизана, йане Ордийа сор нэ кö т'эне эме h'эйфа хwэ, ле бь сэда йе мина хwэйэ бе гönэ жь дьжмьна бьстиньн. Бэле, ле т'ö wэхта эз qэнщийа Марийа Феодоровнае у qиза we нькарьм бир бькьм, эгэр т'эбийэт имк'ане бьдэ мьн, иншалаh эзе бэр qэнщийа wан дэрем. Qэрэз, бэжн-бал, сурэте чиләqэрqаш, дэве ч'ук, бöрийе qэйт'ани, навкелка Нинаейэ зьрав, хэбэрдана wейэ шьрин, аqьл у h'öба wейэ бэрбь мьн qэт нае биркьрьне. Гэло, эwа жи жь мьн h'эз дькэ, йане бь сьдqе т'эмьз, wа h'öрмэте мьнр'а дькэ? На хер, эw жи жь мьн h'эз дькэ, ле h'эзкьрьна хwэ надэ дэр, эw чэнд дэqа мьн нэвинэ, h'але we п'эр'ишан дьвэ, деме wейи чилиqэрqаш элбер'а те гöhастьне. На, на чэwа эз жь we h'эз дькьм, эw жи жь

мьн h'əз дькə, ле əм чьма сӧр'а бəнгитийа xwə ль həв диhар накьн? Нə ахьр, т'ьме мер пəй бəнгийа xwə чуйə, ле qиз? Əзе иро дьл у щане xwə т'əв биньм, бəр we дьле xwə вəкьм, бе əw чь дьвежə?

Həма нава ван мьтале əскəре бьриндарда, де у дот жи жоре одеда к'ətьбунə мьтала, де ньзанбу чь бьгота qиза xwə, чьмки сəбəбе we йəке шəр' бу, кəси ньзанбу у бawəр нədькьр, wəки сьвек'əвə, ӧмьре щмаə'те wə'dəли к'ətьбу бьн дəсте фашиста, qəзийа п'ьр'бу, ле qизе щаhьл? Нинае зəвата xwə нə ани, сəре xwə да сəр мьле дйа xwə, hесьр баранд у гот:

— Дае, р'еке пешийа мьнхə! гьлийе xwə бежə, əз жь wи əскəре бьриндар h'əз дькьм, ле ньзаньм, əw чəwa?

Де к'ətə нава мьтала, ньзанбу чь бьгота, чəwa щьмаə'т дьвежə "we бь мьтала дьне сəробьно кьр„ шер' т'əмам дəри-дəргə пешийа we дадьда, аг'ри ду гəлəк мьталар'а бь к'элогьри гот:

— Бəлки хӧде бəхте hитлер р'əшкə, т'əхте wи бавежə бьн т'əхта. Лawo, əз заньм wəхте тəйи меркьрьнейə, wəхте wи зьламийə жи, əз т'ӧ qьсуре найньмə сəр wи, кӧр'əки hежайə, ле шəр'.. Qиза мьн, əз дəрhəqa we йəкеда нькарьм тьштəки бежьм, чьмки мəри нə хӧдане xwə иро у сьвейə, дьвини əз тə т'ьме вəдьшерьм, wəки əскəре немси бь э'мьре hитлер р'ӧh'дарбуйи бь намуса мəр'а нəлизə. Ах лawo, лawo əз чь бежьм, əгəр ордийа мəйə незикбуйа, йане партизан, диса дəрдəк бу, hуне бьчуна бьгhиштана wан, ле ньhа əз фəqира чь дькарьм бежьм, нə Анисим, нə жи Живко нə вьрьн, əз бь wан бьшewьрьм, əз корвьм, к'и дьзанə h'але wан чийə, саг'ьн, йане?.. Qиза мьн, чəwa дьхази ӧса бькə, паше гӧнə навежə стуйе мьн. Бəле, шəр' сəр бəхте бь h'əзара щаhьла р'уньштийə, дəсте əвин həв дайə qətандьне.

— Дае, —Нинае гот, —готьне тə р'астьн, Вано hедиhеди qəнщ дьвə, зу у йане дəрəнг əwe həр'ə т'əви парти-

занавэ у йане жи эскэре Ордийа сор. Дае щан! Эвинти we йэке наньher'э, ньha шэр'э, qиз у кör'е щаньл wэхте шер' щарэке hэв дьвиньн, хаша hэв тен, адреса дьдьнэ hэв у hива hэв дьсэкьньн, эгэр паше р'асти hэв тен, hэв дьстиньн. Дэ, йа мэ жи, эва иди чэнд мэньн, wэки lawe гörщ мала мэдайэ, эм hини hэв бунэ, эз тэр'а р'аст бежьм, эм бистэке hэв нэвиньн, бина мэ дэрнайе у эм гэлэки жи жь hэв h'эз дькьн. Дае щан! Эм дэдэке бежьн, wэки эм р'ебари р'асти hэв hатьнэ, мэ жь hэв h'эзкьрийэ, мэ qэwл-qьрар данэ hэвдö, wэки ду шер'р'а эгэр эм саг' бьминьн, эме hэв бьстиньн. Дэ тö xwэ жи зани, qэнщбуна бьрина Вано we пенщ-шэш мэha бьк'шинэ, ду qэнщбунер'а эме бенэ сэр qьрарэки у дьвэ эм hэрдö жи hэр'нэ нава дэсте партизана у йане жи нава Ордийа сор. Дае, эз гэлэки жь wи h'эз дькьм у эw жи жь мьн.

Нина к'элогьри xwэ давежэ сэр дэсте дйа xwэ, дэсте we р'адьмусэ у бь деме hивикьрьне ль ч'э'эве we дьнher'э, wэки эwa р'азибуна xwэ бьдэ. Де бь дэсте xwэйэ жь хэбате qэльши, hесре сэр сурэте qизе т'эмьз дькэ, we р'адьмусэ бь демэки гэш р'азибуне дьдэ we. Нина дэсте де сурэте we р'адьмусэ у hэрqьштэ бэрбь зерзэмийе дьр'эвэ,, дери вэдькэ, дьчэ щэм Вано, Вано hэр тьшти фэ'м дькэ у бэнгитийа xwэ we диhар дькэ. hэма we дэме де дьк'эвэ зерзэмийе у дьвинэ, wэки чар ч'э'в, дö дьл hивийа хэбэрдана wенэ, эwa дьвежэ:

— Лawo, wэхте hун дьхазьн hэв бьстиньн, сьвьквэ жи готи эм т'ьвдарэке дэ'wэта wэ бьвиньн. Эм манэ у чэнд мьришке мэ манэ, эзе жь кадине мьришка зэрэ мэзьн биньм, эзе we сэржекьм, т'эви картола бьqьлиньм, нив литр жи араqа баве тэйэ жь картола hазьркьри, hэла wи чахида майэ, эме эваре тари сьвре вэкьн у дэ'wэта wэ дэрбаз бькьн. Qиза мьн, wэки дьне, иди тьштэк жь дэсте мьн нае.

— Дае щан! Әм жь тә зә'ф р'азиһә, бәлки хöде бав у бьре мьн тәр'а у мәр'а бьгһинә.

Марийа Феодоровнае ит'бара хwә бь гәләк щинара нәдьһани, чьмки хутраеда щинаре нәп'ак гәләкбун, дькарьбун к'öлфәте мале бавитана бьн п'әнще фашиста. Р'о иди же нивро шкәстьбу, Марийае дьзикава хöрәк че дькьр, эаре тари we "хöрәке дә'wәте„ иди һазьр кьр, дәри у п'әнщәрә к'ьлит кьр, п'әрде п'әнщәра сәрда бәрда, хöрәк у ч'ьра бьрә зерзәмийе, wьр сьврәкә анәгори wәхте шер' вәкьр, арaq т'ьжи истәк'ана кьр, истәк'ана хwә һьлда, һәрдö щаһьл р'амуса у гот:

— Әз ве к'асе бәре вәдьхöхöм, wәки Ордийа мәйә советие жь ви шәр'е нәһәq алт'ьндар дәре, wәлате мәда э'дьлайи мина бәре п'әр'вәдә, ч'э'ве дайка т'ьме жь һесра зьһавә у әм дә'wәте wa бь һ'әзара дәрбаз бькьн. Лawo, әз ве к'асе, öса жи әшqа wә һәрда вәдöхöм, wәки һун бәхтәwарвьн, сәр балгики кал у пирвьн. Ваное мьн, зу qәнщвә т'әви әскәре советие п'айт'әхте һитлер һьлдә дәсте хwә у бь һәвалар'а алт'ьндари вәгәр'нә мале хwә...

***

Пенщ мәһа ду дә'wәтер'а, льнге зьламе гöрщ qәнщ дьвә у әw һәрр'о сьве шәвәqе дьзикава дьчә нава мешә, wәки партизана бьвинә, т'әви wанвә у мина бәре мьqабьли дьжмьне дәвхун шәр' бькә. Ду гәләк чәтнайар'а, әw р'оке бәри эваре к'урайа мешә щийе кö хwә ле вәшартьбу хәбәрдана урьси дьбһе, әw һәwалдан чьqа дьчу, әwqаси незики щийе кö хwә ль вәшартьбу дьвә, wи иди бawәр кьр, wәки әw нә немсьн, нә жи мәрьве хәравйенә. Wәхте дәстә иди незики wи дьвә, Вано дит, wәки һьнәкә бь льбасе әскәриенә, ле һьнәк жи йе бажарвана хökьрьбун у гьшкә бь сильһ'ьн, жь хәбәрдана wан һатә к'ьвше, кö

əw жи ль партизана дьгэр'ьн, ньшкева зьламе гöрщ жь щийе хwə р'адьвə у дьежвэ:

— Сəлəм, гəли бьре мьн, əз жи wə дьгэр'ьм!.

Wəхте əw зьламана дəнг дьбьhизьн, əлбер'а хwə давежнə ə'рде, дəве автомат у т'ьвнге хwə бэрбь wи дькьн, йэк жь wана дькə гази.

— Жь щийе хwə нəлəqə, сильh'а хwə бавежə ə'рде, йане на!

— Гəли бьра, —Вано дьвежə, —силаh' щəм мьн т'önə, əва чəнд р'ожьн əз мэрьве мина wə дьгэр'ьм, дьхазьм т'əви wə мьqабьли фашиста шэр'кьм, wэт'эне мэйи гöлстани жь wан нэп'ака аза бькьн, əз гöрщьм, гöрщ...

Дəстə lawe гöрщ гази щəм хwə дькə, əw те щəм wан, бь пьрс-пьрсйара, бьрина льнге wи, зəwащ у ед майин гьшк h'əсаб hьлдан у жь wи bawap дькьн. Чəнд сəh'эта шунда, гава тари дьк'əвə э'рде Вано у чəнд лаwьке сильh'кьрийə дəсте дьчьнə хутьре, Вано хатьре хwə жь хəсу у жьна хwəйə h'ьзкьри дьхwəзə, Марийа Феодоровна wанр'а нан у хöрəк датинə, wанр'а ог'ра хере дьхwəзə. Лаwьк нава wə'дəки кьнда те дьгhижənə həвале хwə, т'əвайи нин дöхöн у дəстбь щə'дандьна ог'ьра хwə дькьн. Дəста wанə ч'ук чьqа дьчу бь мэрьве wэт'энh'ьзва зедə дьбу, əw гəлəк щара жи р'асти əскəре дьжмьн дьhат, wанр'а шэр' дькьр, дькöшт у дьhатнə köштьне, ле т'əслим нəдьбун. Wəхте Ордийа советие иди дəрбази h'ьщумкьрьне бубу, шэр'е бона стəндьна бажаре Киеведа, əw дəста ч'ук т'əви əскəре Ордийа советие дьвə у чəндəки шунда бь мерхаси Киеве hьлтинə дəсте хwə у пешда дьчə. Wи чахи бь э'мьре qöмандарийе Вано Шаматидзе у гəлəке майин шандьнə пешə'нийа Белорусиае. Р'астə, Вано нəдьхwəст бьчуйа, wи дьхаст т'əви азакьрьна Лвове у хутра кö жьна wи у хəсуйа wи теда дьман, ле э'мьре qöмандарийе э'мьре wэт'эн бу, бэр wи э'мьри кəсəки нькарбу хэбəрда, Ордийа советие р'о бь

р'о пешда дьчу, бажар у гӧнде кӧ wə'дəли, дьжмьн hьлдабу дəсте хwə пашда дьстəнд. Ваное гӧрщ wəхте бь р'адиое бьhист, wəки əскəре мə бажаре Лвове у дор— бəре we hьлдайə дəсте хwə, гəлəки ша бу, wəки хутра h'əжмара 18-а жи азакьрийə, Нина жьн, Марйа хəсӧ у щинаре wан гьшк жь дəсте фашиста азабунə у ньhа сəрбəстьн. Вано Шамтидзе т'əви hьлдана п'əйт'əхте Германиа фашистие — Бер'лине буйə, wи чəнд мəhа жи wьр qӧльх кьр у паше əw жь əскəрийе азакьрьн у əw р'аст бəрбь Лвове те, жь wьра дьчə хутра həжмара 18-а, дьвинə, wəки фашиста авайе хутре т'əмам шəwьтандьнə у hьлшандьнə. Əw хелəкə хӧрт бəр авайе Анисим Карпатченкое хəзур дьсəкьнə, hесра дьбаринə, р'оже хwəйə бьриндаркьрьне, qəнщкьрьне, h'əлала хwəйə Нина, хəсуйа хwəйə Марийа бир тинə, hесьре хwə т'əмьз дькə, хатьре хwə жь к'əлəфə дьхазə у бəрбь гӧнде щинар дьчə, бь пьрс— пьрсийара т'ӧ щава хере настинə у паше бəрбь Лвове дьчə, wьр жи дəрhəqa wанда пьрс дькə, т'ӧ щава хере настинə, п'ор'-п'ошман ль qəт'əре сийар дьвə у бəрбь Т'билисие р'е дьк'əвə.

***

Ду чуйина Ванойə жь мала хəзуре хwə, нəh мəhа шунда, к'ӧлфəта wи Нина h'əмла хwə датинə, кӧр'əки тинə, де у дот наве wи Саша датиньн. Дəр-щинаре хьраб, сəр qиза Анисим дьк'əньн, qəлфе хwə дькьн, ле де у дот wан бəр тьштəки h'əсав накьн, ле дьтьрсьн, wəки дəрhəqa we йəкеда бежьнə немса, кӧ əw зар'ə жь партизанайə.. Wəхте Ордийа советие wан дəра жь фашиста т'əмьз дькə, фашист hерс дьбьн гӧнд у хутре hьнда Лвове дьшəwьтиньн у hьлдьшиньн, ле бьнəлие wе чəнд р'ожа пешда дьр'əвнə к'урайа мешə, ӧса жи Марийа, Нина у т'ьфале хwəва дьр'əвьнə мешə, бь т'əhəрəки ӧмьре хwə

хәлаз дькьн, ле wәхте Ордийа советие те wан гӧнд у хутра һьлтинә дәсте хwә, һесир жь мешә вәдьгәр'ә хутр'а хwә, дьвиньн, wәки кәвьрәки мала wан сәр кәвьрәки нәмайә. Һәма wи чахи Нина т'ьфале хwәйи 13 мәһи һива дйа хwә дьһелә у бь р'азәдьли дьчә нава Ордийа советие у wәхте һьлдана Бер'лине, Нина бь мерхаси те кӧштьне. Марийа бесьт'ар бь нәвике хwәва дьчә бажаре Лвове, заводеда чәwа п'алә дьхәвтә, бь т'әһәрәки сәре хwә у нәви хайи дькә. Саша жи мәзьн дьвә, мәк'т'әбеда дьхунә, һәр тьшти фә'м дькә, йәке жи зар'е һәвале wи бона дем у п'ор'е wийә р'әш щарана qәлфе хwә пе дькьн, wәки „баве тә к'ийә", әва йәка жи гәләки һ'ӧкми сәр Саша дькә, жь пирька хwә пьрс дькә, пирьк жи сәр'а—бәр'а щава wи дьдә у әw сәрхwәхт дьвә, wәки де у баве wи чунә шер', ле к'ибунә бона wи нә ә'йанә. Саша иди дәрсхана 10-да дьханд, р'ожәкә лә'де wи дәрһәqа де у баве хwәда жь пирька хwә пьрс дькә, пирьк гәләки дьгьри, нәви бәр дьле wеда те у же һиви дькә, wәки әw дәрһәqа де у баве wида qьсә бькә. Марийа дьк'әвә мьтала у дьвежә:

— Саша, ә'зизе мьн! Те бира тә, әм чәнд щара чунә wе хутьра һәвдаһьлшийайи, әз бәр к'әләфәки гьрйам, әwа мала мәбу, немса әw һьлшанд, wәхте әскәре мәйи мерхас әw щийана һьлданә дәсте хwә, дйа тә чу әскәрийе, тӧ һива мьн һиштьн, әw чуйин бу кӧ чу, иди вәнәгәр'йа, паше мьн ньвиси щаw стәнд, wәки wе бона Wәт'ән ӧмьре хwә дайә, ле баве тә, баве тә гӧрщ бу у ньһа фамилийа wийә сәр тәйә ,ах ах...

Марийае дәрһәqа баве Сашада һур гьли гот, wәки әw чәwа һатийә бьриндакьрьне, чәwа һатийә мала wан, wи у дйа wи чаwа жь һәв һ'әзкьрьнә, чәwа дә'wәта wан кьрийә, чәwа әw чуйә мешә ль партизана гәр'йайә, әw дитьнә, пер'а чуйә у жь wе шундатьр wе дәрһәqа баве

wида т'ӧ тьшт нькарбу бьгота. Дэмэке пирьк у нэви дьк'эвьнэ мьтала, аг'ри Саша we стэqьр'андьне дьт'эр'ьбинэ у дьвежэ:

— Пирьке, бьбахшинэ, ле баве мьн нэгот к'ӧ дьминэ, адреса wи, бэлки шькьле wи щэм тэ hэвэ, у чэнде сале жь дйа хwэ буйэ?...

— Лawo,— пирьке гот,— бь сальхе баве тэ, эw бьнэлие бажаре Т'ифлисейэ, мьлэте хwэва гӧрщэ, wэлэh мерьки адреса хwэ жи wи чахи ньвиси да мьн, wэхте р'эв—бэзе к'и дьзанэ чэwa бу, wи wэхте шер'да, шькьл жь к'ӧ бьhанийа, wи wa дьньвиси— Вано Шаликоевич Шаматидзе чэнде сале ж дйа хwэ буйэ ньзаньм, эwи wи чахи незики 22—23 сали бу, эw бэжнеда орт'э бу, ноли тэ бэдэw бу, хэлqе Кавказе бу, р'эш бу. Эз hаqаси дэрhэqа баве тэда дькарьм бежьм...

Нэви р'азибун э'лами пирька хwэ кьр, дэсте we р'амуса у гот:

— Пирьке, эз э'мьрда мьнэтдаре тэмэ, тӧ hьм дйа мьни, hьм жи баве мьни. Дэ пирьк, дьhа шьринэ у h'ьзкьрийа нэвйанэ.

Мэhа ийунейэ сала 1961-е бу. Саша Шаматидзе 18 сали т'эви гэлэк кӧр' у qизе бажаре Лвове инт'аме дэрсхана 10 дьдан. Саша бь qимэте баш мэк'т'эба орт'э т'эмам кьр, атестата хwэйэ к'ӧтакьрьне ани нишани пирька хwэ кьр, пирьк пер'а ша бу, атестата wи мач'кьр, жер'а щансаг'лэми дэстанине хандьне хаєт у гот:

— Лawo, hэла эзэ пешйемэ, мэтьрсэ, гэрэке тӧ исал шӧхӧле хwэ бьди институтэке йэqин бейи qэбулкьрьне у бьхуни, т'эне хастьна мьн эвэ, тьштэки башqэ т'ӧнэнэ.

— Пирьке, тӧ зани, wэки готьне тэ бона мьн qанунь у эз жь we дэрнаем, ле?

— Кӧр'о лаwо,— пирьк дьвежэ „ле"-а тэ чийэ, ща мьнр'а шьровэкэ?

— Пирьк, эз тэр'а р'аст бежьм,— Саша гот,— мэрэмэкэ мьн һэйэ у эзе паше бьхуньм...

— Э'зизе мьн,— Марйае гот,— нэ мьн тэр'а гот, wэки қазанща тэ мьнр'а нэ лазьмэ, шӧкӧр һэр тьште мэ һэйэ, квартира мэйэ дӧодэ жи һэйэ, зат'и айльха мьн жи бэси мэ һэрдайэ, wэки дьне чь дьхази?

— **Пирька мьнэ э'зиз! Тэва э'йанэ,** wэки мэ к'аг'ьзе **дйа мьн стэндийэ,—** Саша гот,— we бона р'ожа мэйэ **иройинэ бэхтэwар** ӧмьре хwэ фьне кьрийэ, ле дэрһэqа баве мьнда тьштэк т'ӧнэнэ, готи эз we пьрсе жи бьдьмэ сафикьрьне у паше бь дьлэки р'эһ'эт дэстб хандна хwэ бькьм у һэвалар'а бьдмэ избаткьрьне, wэки эз нэ "бищьм„ у баве мьн фьланкэсэ...

— Саша, кӧр'е мьн,— пирьк дьвежэ,— тӧ р'асти, эз хастьне тэ р'эт накьм. Лаwо, һэр'э баве хwэ бьгэр'э, эгэр тӧ wи нэвини жи, бэлэки тӧ qэwме wи бьвини, те бьзанви, wэки тӧйи нэ бе хайийи, зу вэгэр'э, кӧ институтеда бейи qэбулкьрьне...

***

Саша һэма we р'оже бона сьве билета Т'ифлисейэ р'йа һэстьн дьстинэ у сьве хатьре хwэ жь пирьке дьхазэ, бь дьлэки ша р'е дьк'эвэ, чэнд р'ожа шунда дьгһижэ бажаре Тифлисе. Щьмаэ'т у бажар гэлэки хаша wи те, ле бэле, wи алийе зьмане гӧрщкида чэтьнайе мэзьн дьк'ьшанд, чьмки бьнэлийе we гэлэка зьмане ур'ьси ньзаньбун. Wи шэва пешьн шэвбӧһерийа хwэ стансиа Т'ифлисейэ р'йа һ'эстьнда дэрбаз кьр, сьвэтьре эw пьрс-прсйара нава р'оже чу министрийа Р'СС Гӧрщстанейэ шӧхӧле һӧндӧр' щэм сэрwере п'ара wейэ һ'эмщав у мэхсэда хwэ

бәр wи вәдькә, сәрwере п'аре бь дьләки бә'hрьстан wи дьбьhе у паше wи бәрбь стола адреса дьшинә, се-чар сәh'әта шундатьр, ду гәләк чәтнайар'а хәватчие идаре адресәке дьдә wи у әw хатьре хwә жь wан дьхазә, бь дьләки ша жь wьр дәрдьк'әвә у дьчә.

***

Бәри эваре бу. Бае hеньк бәдәwәтийа т'әбийәте, бажаре Т'ифлисейи h'ькйати у бажарване we сәлам дькьр у жь гәрма р'ожейә тәндурки hеньк дькьр. Нава we шанәшина п'айт'әхте Гөрщстанеда, Саша ль баве хwә дьгәр'ийа, бистәке шунда әw бьшкошка авайики бьлә'ти арьзи дьгьвешә, хортәки щаhьл дери вәдькә, Саша бь урьси сәламе дьде, ле зьлам сәләма wи вәдьгәр'инә у дьвежә:

— Hун к'е дьхазьн?

— Әз Вано Шаликоевич Шаматидзе дьхазьм,—Саша гот,— әгәр мьнк'унә, газикьне.

— К'әрәмкә, wәрә hөндөр', —хорт готе,—баве мьни малә.

Hәма хәбәрдана wанр'а Вано мәр'а дәсте хwә датинә э'рде, бәрбь дери те, бь урьси сәламе дьдә хорте меван у hиви дькә, wәки әw бе hөндөр'. Саша дьчә hөндөр' гәләки ль Вано у лawe wи дьнhер'ә, готьне пирька хwә бир тинә, hьмбәри hәв дькә, Вано у к'өлфәте мале жи wи дьнhер'ьн, те бежи хуна Вано сәр wи дьк'әлә. К'өлфәта мале бь э'дәте меванh'әзийа гөрща әлбер'а сьвре бь тә'млә'ма у ич'кева дьхәмьлинә. Хөдане мале у меван hәвр'а дьвьнә нас у паше малхуйе мале дьвежә:

— Саша тө сәр сәра у сәр ч'э'ва hати, әм бәре чәнд к'аса вәхөн у паше те нета хwә бежи...

— На хер,— Саша гот,— әм бәре хәбәрдьн у паше әме дәстбь харьне бькьн.

— К'әрәмкә,— Вано гот,— бьра готьна тәвә.

Ду хәбәрдана һәрдӧар'а, дьле Саша бе һ'әмди хwә зузу давит, дьхаст нета һатьна хwә вәкә, ле нькарбу, wи т'әне Вано у к'ӧлфәте мала wи дьнһер'и. К'ӧлфәте мале дӧ кӧр', қизәк, малхуйе мале у һ'әлала малхуйе мале, Саша дора сьвре р'уньштьбун, we дәме меш бьчуйа дәнге we нәдьһатә бьһистьне. Вано зәвта хwә найнә, we стәқьр'андьне дьт'әр'ьбинә у дьвежә:

— Саша, мала тә ававә, те бежи, wәки тӧ сьлсьтчийи, нета һатьна хwә бежә, әм жи щава тә wәкә қәwата хwә бьдьн.

— **Вано Шаликоевич**,— Саша гот,— әз жь wә һиви дькьм әгәр һун чунә шер', бәлки һатьнә бьриндаркьрьне, ль к'ӧ, к'ижан нәхwәшханеда һатьнә қәнщкьрьне, шер'да һ'әта к'ӧ чунә у...

Wи чахи малхуйе мале дьк'әвә нава мьтала, бь фькра чәwа дьвежьн дьне сәробьно дькә, дьле хwәда дьфькьрә, wәки әв хорте щаһьл к'ийә, жь к'ӧйә, чьма пьрсе wа дьдә мьн. Дәрәнг-дәрәнг, сәре хwә бьльнд дькә у дьвежә:

— Саша, һун мьн бьбахшиньн, һун к'инә, жь к'ӧнә, чьма пьрсе ӧса дьдьнә мьн?...

Саша хwә ӧнда накә у дьвежә:

— Әз жь бажаре Лвове һатьмә, жь Украина һ'ьк'йати, ижа чь бу, wәки әзи щаһьльм, әз дьхазьм дәрһәqа т'әвбуйе Шәр'е wәт'әниеда к'ьт'ебәке бьньвисьм у гәләк тьшта бьдьмә сафикьрьне. Вано Шаликоевич, тӧ тәвбуйе шер'и, зани, wә чьто мерхаси кьрийә, һуне бь қӧр'на бьжин, иди вьра сьльсьт у тьрс чийә...

Вано жь дәстпебуна шер' у һә'та к'ӧтасбуна шер' йәко-йәко Саша у к'ӧлфәте мала хwәр'а шьровәкьр, ле бәле wи дәрһәq һ'әзкьрьна хwә Нинаеда жи гот, wи зәв-

та хwэ нэ ани у бу hурбина wи гьрийа. Саша жи пер'а гьрийа, wи зэвта хwэ нэани гот:

— Вано Шаликоевич! Нэ ахьр, эз кӧр'е Нинаемэ, кӧр'е тэмэ!..

We дэме шин у шайи т'эв hэв дьвьн, бав кӧр' h'эмез дькэ, мач' дькэ, эw жи баве у паше к'ӧлфэте мале гьшк тенэ дэст у р'уйе hэв. Саша wанр'а дьвежэ.

— Нина дйа мьн бона хwэйкьрьна wэт'эн у бона р'ожа мэйэ иройинэ бэхтэwэр ӧмьре хwэ дайэ, кальк у хале мьн жи жь шер' вэнэгэр'йанэ, эз у пирька хwэ т'эне манэ.

Бажане Адлере, 1974

ДУ БИСТ У ЙӘК САЛАР'А

Мәйдана сор бь ә'йди hатьбу хәмьландьне. Бәйраqе ал-гәвәз дьhа р'әwш дьда we, щьмаә't теда к'ьмк'ьми бу. Дьла дьк'öта, хуне нава бәдәнар'а чәрх дьда, тамар жи жь әщqа дьр'әqьсин у дьл дьгьhиштьнә мьразе хwә. Бәнгзе щьмаә'те гәш бу, к'әни сәр лев у деме wан бу, чьмки wан бь ч'ә'ве хwә ль Москвае, ль Мәйдана сор хущк у бьре ә'рше ә'смин Валентина Терешкова у Валери Биковски дитьн.

Зә'ф h'әйф, wәки we дәме әз у hәвале хwә нә ль Мәйдана сор бун, hьнәки жь we дур, ль coqaqa сәр наве Горки бәр телеграфа мәрк'әзиебун. Hәлбәт, мә бь ч'ә'әве хwә әw нәдитьн, ле бь р'адиое дәнге мерхасе ә'рше-ә'сминә бьмбарәк дьбhистьн у әм жи ша дьбун. Ду щьвата ә'йдийә h'әмщмаә'тиер'а, әм жи hатьнә Мәйдана Сор, мьи hәвале хwәр'а гот:

— Ә'зиз, hәла фәсал гöhe хwә бьдә сәр хәбәрдана мәрьве мәйдане, бьнhер'ә чьqa wәк'ине мьләта ль вьра hәнә-урьс, украин, ә'рәбе зәнги, әрмәни, узбек, гöрщ, тащик, т'әтәр, адрбещан, булг'ар, алман, леh, у ед майин, хöләсә, чь мьләти бежи вьр т'öнәньн. Дьнhер'и әм ль Мәйдана сор ноли малхуйе мале дьгәр'ьн.

Щьвата шайнәтие зуда к'öта бубу, ле п'еле мәрьва hәла мәйданеда т'ьжи бун. Hәма we дәме каләки урьси р'успи бь дәнгәки бльнд дьгот:

— Ә'фәрьм, ә'фәрьм, барик'әла wәр'а! Н'öрмәт-сианәт жь лawe мьнр'а! Дә, бьра дьжмьи р'ьнд бьланвә, wәки wәт'әне мә чьто щийә, щийе азайе, ә'длайе, бәхтә-

wарийе у хут щьнэтэ шӧкӧр, шӧкӧр жь тэр'а wэт'эне мэ!

Мэрьве Мэйдана сор hеди-hеди кем дьбун, hэр кэс бэрбь мал, мэнзил у шӧхӧле хwэ дьчу. Мьн у Э'зиз жи qьрара кьр, wэки hэр'нэ меванхане, hьнэки hесавьн у паше дэрк'эвьнэ нава бажер, хwэр'а hьнэки бьгэр'ьн.

Эз у Э'зиз жи т'эви щьмаэ'те жь Мэйдана сор п'ебэржер бэрбь баг'е сэйрангейи к'еләка Кремле дьчун. Hэла эм нэгьhиштьбунэ бег', пьш мэва дэнгэк ль мэ т'эсэли бу, —"Э'ли, Э'ли!„ Эм hэрдӧ жи сэр мьле хwэ фьтьлин мэ т'ӧ кэс нас нэкьр у диса эм пешда чун, Э'зиз пар'а вэгэр'йа, ньhер'и у мьнр'а гот:

— Э'ли, щаньм, гази тэ кьрьн, hэла hеди hэрр'э, йэqин we диса гази тэ бькьн?

Мьн мэщал нэда hэвале хwэ, wэки хэбэрдана хwэ т'амкэ, мьн wир'а гот:

— Э'зиз, ч'ьра мьн! Эва Москвайэ, р'оже бь милиона мэри меван тен у бь милиона жи мэрьв хатьре хwэ жь п'айт'эхт дьхазьн у дьчьн. Вьра hаqас мьлэт hэнэ, hаqас Э'ли hэнэ, чьма Э'ли эз т'энемэ? Ӧмьре тэ дьрежвэ, эва Москвайэ, Москва...

Мэ диса дэстбь щэ'дандьна ог'ьра хwэ кьр, эм нава бег'да hеди-hеди пешда дьчун, ньшкева Э'зиз мьле мьда гьрт, р'уньштока вала нишани мьн кьр у гот: "эм hьнэки вьр р'унен, эме паше hэр'ьн.„ Мэ дьхаст эм р'унен, нава wи hэрэк'эте мэйи р'уньштандьне, h'эрмэтэкэ бэдэw дэсте кӧр' у qиза хwэда гьртьбу, незики мэ бу у бь зьмане урьси, бэшэрэкэ хаш гот:

— Сэлам Э'ли, мьн дэмэке пешда жи гази тэ кьр, йэqин тэ эз наз нэкьрьм, эре?

Эм гьшк сэр р'уньштэке р'уньштьн, эз бистэке мэh'т'эл мам, гэләки фькьрим, мьн деме we алэ'ма дьле хwэ-

да бәрәwьр'и насе хwә кьр, аг'ри әз ћатмә сәр we нете wәки насе мьнә wa т'өнәбунә. Дәмәке шунда мьн гот:

— Хушке, бьбахшинә, р'астә наве мьн Ә'лийә, ле әз wә нас накьм, мәрьв гәләки минани ћәвьн, дьвә тә әз шьвандьмә йәки дьне? Әз әw мәри ниньм мьн ә'фукә, wәләћ, әз wә нас накьм...

Ћәрдө зар'а у Ә'зиз ә'щевмайи ћәwалдана мә дьбьћистьн, кӧр'ьк мәщала хәбәрдане нәда де у гот:

— Дае, әw мерьке Кавказейи тә дәрћәqa wида мәр'а qьсә дькьр, дьвә әwвә, ћә, дае?

— Әре Алике мьн,—we бь бәшәрәкә хаш гот,—ћәма хут әwә. Дә лawo, кал у баве мә готьнә "Ч'йа р'асти ч'йа наен, ле мәри р'асти мәрийа тен.„ Аћа иро ве р'ожа ә'йдеда, әм р'асти ћәв ћатьнә, йәqин ћьнәки шунда, апе тәйи Ә'ли, we мьн бир бинә...

***

Әм гьшк р'уньштьбун, кәсәки жь мә гәп' нәдькьр, дәмәке шунда жьнька урьс вәбьшьри у гот:

— Әзе wәр'а сәрћатике жь ӧмьре кальке хwә qьсәкьм. Әзә ћәла ч'укбум, кальке мьни Феодор жь мьн у зар'е щинара гәләки ћ'әз дькьр, мә зар'а жи, гәләки жь wи ћ'әз дькьр, чьмки wи сәрћати у ч'ир'оке баш qьсә дькьр. Р'оке чар зар'е щинара ћатьбунә мала мә, wи гәләк сәрћати мәр'а готьн, ле әз жь wана ћ'әта р'ожа хwәйә пашьн нькарьм бир бькьм, wи к'ӧтасийа сәрћатийа хwәда wa гот: "Зар'онге мьнә дәлал! Дәwра мә, дәwра азайейә, wәт'әне хwә минани р'онкайа ч'ә'ве хwә хайикьн. Мәрьве бе wәт'ән, р'ьнд дьвә бьмьрә, нә кӧ ћәwата дьнйальке бьжи. Wәт'ән ӧса шринә чәwa де, де ӧса шьринә чәwa wәт'ән...„ Ћ'әта р'ожа мьрьне, жьньке гот, әw готьне кальке мьн, жь бир мьн дәрнак'ә-

вьн. “Wət’ən, wət’ən, wət’ən у хайикьрьна wət’ən!„ Бəле, Шəр’е wət’əниейи мəзьнда мьн у Ə’ли т’əви щьмаэ’та wəлате мə, мə жи wət’əне xwə хайи дькьр...

Ду хəбəрдана жьнькер’а, мьн ль ч’э’ве Ə’зиз ньhер’и, wи ль мьн. Мьн сəре xwə həжанд у к’этьмə нава мьтале биранине. Чьqаси фькьрим, тьштəк же дəрнəк’ət, мьн деме жьнька урьсə бəшəрхаш ньhер’и, худанəкə сар сəр мьнр’а авит, мьн жь we шəрм кьр, дьле мьн зу-зу дök’ö-та. Бефəйдəбу, мьн т’ö тьшт бир нəани, кö нəани. Жь р’ожа кö чубумə шер’, h’əта к’ötабуне, əw р’ожана мина ч’əме baharейə гöр’ h’əта к’ötабуна we, бəр ч’э’-ве мьнр’а хар у гöр’ дəрбаз дьбун, ле мьн əwa бир нə-ани. Wəхте əз к’этьбумə мьтала, жьньке гəлəки ль мьн дьнhер’и у вəдьбьшьри. Лап əwe йəке бе h’əсав h’ökömи сəр мьн дькьр, дəри у дəрге мьнə биранине, дьha жи дь-да хьтьмандьне, мьн бьн ч’э’вава ль we ньhер’и, гот:

—Хушке, wəлəh, бьлəh, əз wə нькарьм бир биньм. Hун дьвежьн мə т’əвайи шəр’кьрийə, дə, wəки öсанə qəwмандьнəкə шер’э, кö мə т’əвайи шəр’кьрийə qьсəкə. Хушке, нə ахьр, мьн нава Ордийа сорда мьqабьли фа-шиста шəр’нəкьрийə, əз т’ьме нава дəсте партизанада бумə у мьн wьр шəр’ кьрийə...

Ду we хəбəрдана мьнр’а, we ль həрдö əwлəде xwə мезə кьр, паше сəрт ль мьн ньhер’и, гот:

— Ə’лие к’örд. тö лап кал буйи. биранине тə жи. Тö ль Əрмəнистане дьминн.

Жьнька урьс hьнəки дор-бəре xwə ньhер’и, паше бь лаqьрди дəсте xwə ль сəрмьлка мьн хьст, диса дəстбь хəбəрдана xwə кьр:

— Aha, готьне кал-бава чьqаси р’астьн. “Бьра мəри нə ль гор’ьстинвə, бьра ль хör’ьстинвə„. Ə’ли, жь башqə-буна мəйə пашьн, иди бист йəк сал дəрбаз буйə, əве р’о-жа э’зиз, əм ль Мəйдана сор р’асти həв hатьн. Бəле, тö нькари мьн бир бини, эп’ещə сал дəрбаз бунə, йəqин деме

мын hатийэ гöhастьне, т'еле сьпи к'этьнэ сэре мын, сэре мын кэw буйэ, к'ом-к'öлфэте мын hэйэ, йэqин йе wэ жи hэйэ. Э'ли, Э'ли, кöр'е к'öрд. Эз дьк'эвьмэ нава h'але wэ. Э'ли, нэ ахьр, мэ бынэт'ара Москваеда сале шер' т'эвайи хандийэ, мэ т'эвайи дэсте партизанада шэр' кьрийэ, hэвале qöмандаре дэстэка р'адиое. Ах, Э'ли, Э'ли!

Wэхте жьнька урьс, qьса хwэ т'эмам кьр, Э'зиз ль к'елэка мын хьст у гот:

— Wэлльэh, жьнька урьс р'аст дьвежэ, тö кал буйи, h'эрмэте тö алт'кьри, лэма жи дьвежьн: "Шер шерэ, чь жьнэ, чь мерэ.„ Э'фэррьм wер'а. Мала тэ нэшэwьтэ, сэ'wа жьньке мина э'wрэки баhарейи хьмхьми пешийа биранине тэ qэп'эщэ кьрийэ у нькарн бир бин

Бистэкэ хöрт щэм мэ тö кэси хэбэр нэда, т'эне щарщара щинаре мэй р'уньшти хэбэрдьдан у дьк'энйан, wе йэке стэqьр'андьна мэ бэтал дькьр, тэе бьгота стэqьр'андьн жьнька урьс мэщбур дькэ, wэки эw qэwмандьна дьhа hур бькэ, жь деме we дьhатэ к'ьвше, wэки эw нава гэмийа фькрадайэ лепе бэh'ре ль we дьхэ, пешда дьчэ we жи ньзанбу, гэп'а хwэ к'öда дэстпе бькэ у к'öда т'ам бькэ. Öмьре weйи щаhьл, ле п'ор'е weйи кow т'ö wэхта h'öкöми сэр бэдэwэтийа we нэдькьр, дьhа р'эwьш дьда лэт'ифийа we. Ду гэлэк мьталар'а, h'эрмэте бь к'эн гот:

— Э'ли, дьhhер'и Москва ду шер'р'а чьqаси hатийэ гöhастьне, бэдэw буйэ, бе h'эсаб авайе т'эзэ hатьнэ чекьрьне, тенэ чекьрьне. К'елэка п'айт'эхт wэхтэке бэстэкэ хькэ-хали бу, ле ньhа wер'а дьвежьн Черемушка, эw буйэ Москва дöда. Хöлэсэ, Москваеда гэлэк гöhастьне мэзьн бунэ. Э'ли, зани мын чэwа тö нас кьри?

— На wэлэh, hиви дькьм бежэ?

— Мын бэре навмьла тэ, р'ечуйина тэ, паше к'эне тэ, мын диса бawэр нэкьр, h'эта мын дэг'ма деме тэйэ, алийе ч'эпейэ, кö hьнда Р'овное фашиста лехьстьбу нэ-

дит, мьн бавэр нэкьр. Э'ли, тӧ haqaси нэhати гӧhастьне, п'ор'е тэ hьнэки кэw буйэ, hьнэки жи тӧ хӧрт буйи, т'эне эwьн гӧhастьне тэ, эwьн. Э'ли, ньha бьбизэ, эзе тэр'а т'эне qэwмандьнэке жь ӧмьре мэйи шэр'е партизание биньм, т'эхмин дькьм, wэки тӧйе мьн бир бини. Сала 1942-а бу, нае бира мьн, чэнде мэha феврале бу, гази мэ кьрьн у мэр'а хэбэрдан, wэки сьве шэв we мэ тэйаре сийаркьн, нава меше Р'овноеда бь парашйута бэрдьн у эме wьр hэр'ьн бьгhижьнэ дэста партизанейэ кӧ Карасиев сэрэквани ле дькьр. Эм нава we фьр'ьндеда дэh мэрибун —дӧ qиз, жь wана йэк эз бум, ле йа дьне Лйусйа бу. Э'ли, эгэр тэ бир нэкьрийэ, жь Кавказе hун чар мэри бун, йэк тӧ, Р'убен, Т'емур у Артйом, чар мер жи урьс, украин бун. Дэ, бинэ бира xwэ, тэ ве щаре эз бир аним, йане на? Дьqэwьмэ тэ наве мьн жи биркьрийэ — Олга Ивановна...

— Бэле, —мьн гот, — ве щаре hатэ бира мьн, бьбахшинэ, йэqин эз кал бумэ, биранине мьн жи.

Эм wьр hатьнэ дэст у р'уйе hэв, паше мэ хелэкэ хӧрт ч'э'ве hэв ньhер'ин, диса мэ hэв мач' кьр, мьн зар'е Олгае р'амусьн у wанр'а бумэ нас.

Мэрьве сэр р'уньштэка к'елэка мэйэ ч'эпе у р'асте р'уньшти, мэht'элмайи ль мэ дьнhер'ин, эw жи бь we р'астhатьна мэйэ ньшкева ша у к'ӧбар дьбун, хӧзьла xwэ бь мэ дьhанин, wэки ду бист йэк салар'а, эм р'асти hэв hатьнэ.

***

Тарийе дьхаст э'рд алт'кьра, ле р'онкайа электрикие эw кьрьна тарийе шэпьрзэ дькьр, шэмала xwэйэ зер'ин р'адьwэшандэ э'рде, тэ дьгот навар'ожейэ у тари нэдь-

к'этэ э'рде. Баг'е сэйранге hэла мэрьвава т'ьжи бу, мэ жи дьхаст эм р'абуна, Олгае ль мэ ньhер'и у гот:

—Э'ли, Э'зиз, к'эрэмкьн эм hэр'нэ мал, hьнэки р'унен, h'элале мьнр'а бьвьнэ нас, эw мэрьвэки башэ, хэйсэте wи жи чьqаси бежи qэнщ у мьлаhимэ. Дэ, к'эрэмкьн, эм hэр'нэ мал.

Бэре мьн тьштэк нэгот, дэмэке фькьрим у мьн гот:

— Олга щан! Нэ ахьр навэ, шэрмэ, эм чэwа дэрбэкер'а бенэ мала wэ, мере тэйе нэвежэ эвана к'инэ, тэ сэва чь анинэ мал? Сэва мэ орт'а wэйе hэвк'эвэ у паше...

— hун wи алида шашьн у шайиша нэк'ьшиньн, — Олгае гот, —тё шэрм наки, гьлийе ёсайэ т'эwакэли дьвежи?!

We дэме hэрдё зар'е we, т'эви hэwалдана мэ бун у кёр'е we гот:

— Апе Э'ли, qэт навэ, гэрэке эм hэр'нэ мала мэ, баве мьнр'а жи бьвьнэ нас, дийа мьн дэрhэqа тэда гэлэки готийэ, ль мал эме адреса хwэ бьдьнэ wэ у hун жи йа хwэ бьдьнэ мэ. Эме зар'е wэр'а нама бьшиньн, йэqин эw жийе мэр'а бьньвисьн. Апе Э'ли, бьбахшинэ, чэwа дьвежьн сэре тэ у дийа мьн хэбэрданева гэрм бубу, дийа мьн жь тэ нэпьрси, wэки чэнд зар'е тэ hэнэ, чэнд кёр'ьн у чэнд жи qизьн.

— Э'зизе мьн, Алик, —мьн гот, —шэш зар'е мьн hэнэ, жь wана дё кёр' у чар жи qизьн, пенщ мэк'т'эба урьсайэ дэрсхане башqэ-башqэда дьхуньн, ле йа hэрэ ч'ук Зине дьчэ баг'че зар'а.

Олгае гава бьhист шэш зар'е мьн hонэ, кьрэ п'ирqини, к'энийа у гот:

— Машэлаh, барик'эла, шэш зар'! Бькэ дэhа, сэва к'ёлфэта тэ наве Дайика мерхас бьстинэ, дьвэ тьштэк бьвэ п'ара тэ жи. Дэ, hун щьмаэ'та Кавказе дьхазьн гэлэк зар'е wэ hэвьн. Э'ли, бэhра мэрийа чьqаси гэлэквэ, аqаси башэ.

— Дэ, Олга, —мын гот, —шэш жи бъре дэhаньн, бэлки жи эм бькынэ дэhа...

Иди мэщалэкэ башдэ т'ёнэ бу, эм Олгае у зар'е we-р'а р'азибун, wэки hэр'нэ мала wан. Эм бь бэшэрэкэ хаш жь баг'е сэйранге hеди-hеди дэрк'этын, ле мын Э'зиз дьзикава да сэрwахткърьне, wэки hэр'э чэнд конйака жь меванхане бинэ у мын hиви кър, wэки чэнд дэqада шунда бе, Олгае нэhишт у гот:

— Э'зиз, р'астэ, эз зьмане к'ёрди ньзаньм, ле мын hэр тьшт фэ'м кър, дэwлэт сэре wэ, hэр тьшт мал hэйэ, qэт тьштэк жи нэлазьмэ.

— На хер, —мын гот, —тё нэ р'асти, эз т'эг'мин дькьм, тё хэйсэте мэ кавказийа р'ынд зани wэки эw дэстэвала начынэ мале hэвала...

Н'эта эм гьhиштынэ бэр авайе метрое, Э'зиз хwэ мэр'а гиhанд у эм т'эвайи п'ебэржери метрое бун, дэмэкэ хёрт шунда, эм жь метрое дэрк'этын у соqаqэкер'а hынэки эвраз hылк'ьшйан, бэр авайики н'эвт qати сэкьнин, эм hылк'ьшйанэ qате пенща, Олгае дэри вэкър, бэрбь мере хwэ лэз чу, эw сэр н'име э'дэте урьса р'амуса у гот:

— Hэла р'авэ, бе ве р'ожа э'зизда чьто мевane мэ hэнэ, hэма эв мерька Э'лие к'ёрдэ, мын дэрhэqа wида тэр'а гэлэки qьсэ кьрийэ, hэвале дьне жи hэвале wийэ, мэ ньшкева hэв дит, дэ ижа пер'а бьвэ нас.

Эм hэвр'а бунэ нас, хелэке мэ пьрс у щав данэ hэв, мере Олгае дэрhэqа н'ал-wэхте Qавказеда пьрс да мэ-мын щава wи да, мэ hынэки дэрhэqа э'йда ироинда гэп'кър, wи гази н'элала хwэ кър:

— Олга Ивановна, Олечка, Тэ бона мевane хwэ, чь ньзьри дитийэ? Эгэр лазьмэ, эз hэр'мэ дьк'ане?

— Qэт тьштэк жи нэлазьмэ,—Олгае гот, —hэр тьштe мэ жи hэйэ, hэла зедайа сэрда, Э'ли у Э'зиз канйаке Ереване жи анинэ, щийе хwэда р'эн'эт р'уне.

Бистәке шунда сьврәкә дәwләмәнд бәр мә вәбу, тә чь т'әм-лә'м бьхаста һәбу. Әм гьшк дора сьвре р'уньштьн, малхуйе мале финщане мә т'ьжи конйак кьрьн, мьи финщана хwә һьлда у гот:

— Гәли хушк, бьра у зар'онге хушка мьн! Әгәр бист йәк сала пешда мьн у Олгае т'әне һәв нас дькьр, ле иро бьнһер'ьн, әм чәнд мәри һәвр'а дьвьпә нас, т'әвайи дөхөн у вәдьхөн, әз ве к'аса хwә вәдөхөм әшqа р'астһатьна мә!

Мә гьшка к'асе хwә вәхарьн, ду wер'а мә әшqа һәвале хwәйә партизан у мәрьве дора сьвре вәхар. Бистәке шунда к'ефа мә гьшка хаш бу, Олгае к'ьламәкә партизана стьра, мә дәсте хwә ль һәв хьст, Олга һьнәки вәбьшьри, гот:

— Һь, һәвале партизан, qөмандаре дәстәка р'адиое, әз һиви дькьм, qәwмандьнәкә жь шәр'е партизана бона к'өлфәте мала мә у мә qьсәкә, бьра зар'е мә бьбьһен, зар'е мә мәхсус гәләки жь qәwмандьне Шәр'е wәт'әние һ'әз дькьн, мьне бьгота, ле әз һьнәки wәстийамә, тө бежә.

Ду we йәкер'а һәрдө зар'е Олгае бь бәшәрәкә хаш һатьнә щәм мьн у гәләки һиви кьрьн, wәки әз эпизодәке бежьм. Нәдьбу, мьн готьна wан р'әт нәкьр у wа дәстпе кьр:

— Ньзаньм к'ижан мәһбу, ле сала 1943-а бу. Дәсте мәйә партизана ль мешe Р'овноеда бу. Һ'ьшки бу, ч'ьркә-ч'ьрка ә'рд у ә'смин бу, qөмандаре дәста мә Карасиев ә'мьр кьр, wәки мәр'а һатийә готьне дьжмьн щийе мә һ'әсйайә, лазьмә әм ишәв щийе хwә бьгөһезьн. Шәв сә-һ'әт дәһ һәбу, әм дәста хwәва р'ек'әтьн. Дәста мәйә р'адиое көмьн qөмандари ле дькьр, нә һаqаси мәзьн бу— р'адист Лйусйа, Т'емур, Олга, Р'убен, Артйом у фьрхунчи Ванйа бун. Дө фьрхуне мә жи һәбун, йәке wәхте к'и кө мә дьwәстйа ле сийар дьбу, башqә qиз зу-зу дьwәст-

йан, йа дьнеда мə щэбърханэ у hащэте мэйэ р'адиое дькърьне. Сэр h'име qьраре qömандаре дэсте, фърхуне мə пэй фърхуне штабер'а дьчун, wэки жь qэзийа баhата хайикърьне. Мьн hэла эваре сьпартьн дабу р'адиста, wэки сьве к'ийе нобэдарийе бькэ у р'аст сэh'эта к'ьвшкьри т'эвгьредане Москваер'а бьгьрэ. Эw шэва, шэвэкэ гэлэки сар бу, wэхте тэ ль э'смана дьнhер'и, тэ qй дьгот жь сэрме стэйрке шэмалдар дэсте hэв гьртьнэ у к'этьнэ р'эqасе, wэки гэрмвьн. Сэрма we шэве hаqаси гэлэки h'öкми сэр мэ нэдькьр, чьмки к'öрк у сапоке мэйэ кölав (валинка) нэдьhиштьн эм бьщэмьдьн, йа дöда жи мьн э'мьр кьрьбу,wэки пэйа hэр'ьн эwе йэке жи нэдьhишт сэрма зоре бьдэ мэ. Ле h'ьшкийе гэлэки зор мэ дькьр, дэ щаhьлти бу, hьнэки дьр'эвйан, гэрм дьбун у паше бь э'дэти мэ гав дьда. We шэве h'эта Э рбанга сьве эм р'е дьчун. Qэрэбэрбанга сьве, эм ль гöндэки нава мешэда hewьрин. Набэдаре дэсте чэwа э'дэт жь се километра гьрти h'эта h'эвт километра h'эму алийава qэрэwьли ль дэсте дькьрьн, эгэр аликида тьштэк бьqэwьмийа, элбер'а щав дьданэ qöмандаре дэсте у партизан нава чэнд дэqада h'але шэр'кьрьнеда дьсэкьнин у hива э'мьре qöмандар дьсэкьнин. Ноли р'ожа иройин те бира мьн, гэрэке эм р'аст сэh'эт дэhе сьве Москваер'а бьhатана гьредане, нобэдаре мэйэ we р'оже Олга дийа wэ у Т'емур бу. Мьн э'мьр да Олгае у Т'емур, wэки сэh'эта нэhа бь сазкьрьна р'адиоа хwэва мьжулвьн, антене бавежнэ сэр фьлан даре, wэки р'ьнд бе бьhистьне, паше шэпьрзэ нэвэ, мьн жи хаст сэр у р'уе хwэ кör'кьм. h'эта жьнька украинэ, кö эм мала wеда дьман ав гэрм кьр, ани да мьн, мьн р'уйе хwэ совун кьрьбу, алики р'уйе хwэ кör'кьрьбу, мьн дьхаст алийе дьне жи кör'кьм, дэнге гöллэке hат, мьн hэр тьшт hишт у эз бэрбь р'адиста р'эвим, мьн дит hэр кэс бь хэвата хwэва мьжулэ, ле wана hэла дэстбь хэвата хwэйэ h'имли нэкьрьбу. Дэ hэлбэт,

нә һесабу, йәк йәкир'а дьвежә дьжмьн сәр дәстеда гьртийә? Р'адиста жь мьн пьрсин:

— Һәвале qöмандар, чәнд дәqиqа шунда гәрәке әм дәстбь хәвата хwә бькьи, әм бьхәвьтьи, йане һәр'ьи шәр'кьи?

— На хер, —мьн гот, —wьр партизан гәләкьи, әwe жь һәqе дьжмьн дәрен, һуи хәвата хwә бькьи, чьмки һәвале Карасиев р'ожа пешьнда мьнр'а гот, wәки "Бе ә'мьре мьи, т'әви шер' нәвьи!„ Ньһа шöхöле хwәва мьжулвьи, бе Москва чь ә'мьри дьдә.

Чәнд сә'әта шунда, дәнге гöлла чьqас дьчу кем дьбу у жь дур дьһатә бьһистьне, иди мәва ә'йан бу, wәки партизана бәрә дьжмьн дабу у р'аqәтандьбу. Wи чахи иди чьнгә-чьнга р'адиое мә бун. Олгае р'адиограм да Москвае у жь wьра жи qәбул кьр, Т'емур жи р'адиограм дабу у жь wьр qәбулкьрьбу. Әз wәр'а бежьм, Олга диса әва лаqьрдичибу, ль деме мьн дьһер'и у дьк'әнийа, Т'емур жи һеди-һеди бьи сьмелева вәдьбьшьри. Бефьтийа, әw к'әне wаи эп'ещәйи һ'öкми сәр мьи дькьр, чьмки сьфәте мьни бь савун бу у һьнәк щийа жи савун һ'ьшк бубу у деме мьн бь щур'әки дьһатә к'ьвше. Wаи жи фә'м кьр, wәки әз һерс дьвьм, wаи иди дәстбь сафикьрьна (р'асшифровка) р'адиграмма кьрьбу. Нив сә'әте шунда, wаи р'адиограмм анин данә мьи, мьн һәмбәри р'адиограмме жь Москвае стәнди кьр, дит, wәки р'аст һатьнә р'асшифровкакьрьне у паше мьн бьрә щәм qöмандар, wи ль мьн нһер'и, һиәки к'әнийа у гот:

— Те к'вше, wәки тö жь дьжмьна тьрсиайи у тә алики р'уйе хwә кöр' нәкьрийә, әре?

— Һәвале qöмандр, —мьн гот, —чьма гәрәке әз бьтьрсьм, шöхöл öса дьхаст, чьмки алики мә р'адиограм жь Москвае дьстәндьи у паше жи дәстбь шер' бу, qәт партизан жи дьтьрсьи?

Ду ве шьровәкьрьна мьнр'а, мәрьве дора сьвре һь-

нэки к'энӀан, малхуйе мале бэр хwэда гот: "Дэ, мерык р'аст дьвежэ, wи готи wэхтеда р'адиограм бьгьhиандьна қӧмандар, йане жи сэр у р'уйе хwэ кӧр'кьра, wи р'аст кьрийэ у паше жи hатнийэ р'уйе хwэ кӧр'кьрийэ, Олгае ль Алике кӧр'е хwэ ньhер'и гот:

— Алик, лawo! Апе тэйи Э'ли ньhа hьнэки кал буйэ, ле wэхте щаньлтийа хwэда гэлэки бэдэw бу, эwи бь дэсте хwэ, бэдэwэтийа хwэ хэрав кьрьбу, аликида жи wэхте эм дьхэвьтин мина "р'öh'östин,, сэр мэр'а сэкьни бу, wэхте мьн деме wи дьнhер'и, мьн зэвта хwэ нэдьhани у эз дьк'энӀам, эw жи hерс дьбу.

— Алик, —мьн гот, — тӧ wa дийа хwэ нэньhер'э, we гэлэк э'щев анинэ сэре мьн. Хӧлэсэ, р'адигораме кӧ мэ жь Москвае стэндьбун, wa теда hатьбу ньвисаре.

"— Қӧмандаре дэсте партизана hэвале Ковпак у Карасиевр'а. Қӧмандарийа эскэрийе қьрар кьрийэ, wэки п'арэскэре мэ гэрэке бажаре Р'овное hьлдэ дэсте хwэ, сэва we йэке жи Э'мьр дькьм, —қэwэта хwэ т'эмам бэрэви щики бькьн, р'ожа съсӀа сэр бажаре Қаменес — Подолскеда бьгьрьн, дэста Ковпак бьра р'йа h'эсьнэ h'эта h'афа гэлийэ р'асте, кӧ бажер п'арэвэдькэ сэр дӧ щийа, hьлдэ дэсте хwэ, ле дэста Карасиев алийе ч'эпе, жь кэла қэдимийэ чекьри, h'эта h'афа гели hьлдэ дэсте хwэ. Бь ве йэкева готи hун бажер дэсте хwэда хwэйи бькьн у имк'ане нэдьнэ дьжмьн, wэки бь р'йа h'эсьнва имдаде бьдэ пешэ'нийа хwэ, h'эта эскэре мэ бажер hьлдэ дэсте хwэ, паше hива э'мьре мэйи к'ӧтасиевьн.

Қӧмандарийа эскэрие,,

Ду we т'елеграма стэндир'а, дэста мэ жь wьр р'ек'эт, ле бэле т'эвгьредана мэйэ пе р'адиое т'ьме дэста Ковпакр'а hэбу. Р'ожа дӧда шэв, эм нав гӧндэкир'а дэрбазбун, эw чэнд р'ож бун, кӧ дийа тэйэ нэхашбу, we

т'ъме маст жь мə дьхаст, мə qьрар кьр wи гöнди чь qимəти дьхазə бьвə, гəрəке əм жер'а qат'ьх дəстхьн. Əм wəхте нав гöндр'а дəрбаз дьбун, əм р'адисте мер бунə дö дəста, дəстəк чу алийе р'ейи ч'əпе, ле йа дьне р'асте, əм дьчунə мала, мə жь кəванийе мале маст hиви дькьр, wана жи дьгот т'önə. Wи чахи чуйина мала гəлəки бь qəзийа бу, чьмки дьжмьна xwə малада вəдьшарт у партизан дькöштьн. Ахри əм чунə малəке, кəванийе hьнəк маст да мə у əм зу вəгəр'йанə щом фьрхуне xwə, ле дəста мəйə дьне həла нəhатьбу, qöмандаре дəсте бона we беqануниje дькаррьбу əз бəрк' бьдама гöнəк'аркьргьне, дəрəнг-дəрəнг дəста мəйə дьне жи hат гьhиштə мə. чəwa дьвежьн hьнəки бина мьн hатə бəр мьн. Мьн маст да дийа тə, we р'азибун да мьн. Əw жьнька кö маст да мьн, зə'ф h'əрмəтəкə баш бу, we жь дəве зар'е xwə бьр'и у да мə. We дьгот "Мере мьн у кöр'е мьн жи чунə шер', бьвьн бьра нəхаше wə qəнщвə„. Р'астн əw маста бу дəрмане дийа wə.

Дəмəке зар'е Олгае у h'əлале we, бь we к'əнйан, р'азибун э'лами мьн кьрьн.

Əз wəр'а бежьм, бона qəдандьна we фəрмана qöмандарийе, əм шəв р'е дьчун, р'ож жи гöнде нава мешəда, йане нава меше сьхда hеса дьбун. Шəва сьсийа мə xwə бажаре Каменес —Подолскер'а гиhанд, чəwa кö фəрман мə стəндьбу, мə həрдö дəста щийе к'ьвшкьрида, h'ьщуми сəр əскəре немеси бажер кьр. həлбот, бəреда qасьде мə бəлəди кьрьбун. We шəве бawəркьн дəста мə бь сəд тишн ль дьжмьн дьхст, ле qəwəта дьжмьнə п'ьр' бу. анщах мə р'о сəh'ət ниве данздаh бажар hьлда дəсте xwə, немес жь бажер р'əвийа, ле мират'е тəйаре дьжмьн мина тəйроке сəр мəда бомбə дьбарандьн. Чьqас мəри жь мə, жь дьжмьна у бьнəлие бажар hатьбунə көштьне, нə э'йан бу, ле гəлəк у гəлəкбун. Хенщи Олгае, əм р'адист гьшк т'əви шер' бун. Ə'фəрьм Олгаер'а, wи шəр'е гьран-

да, we р'адиое мə р'ынд хайикьр у гəлəк жи к'омəк дабу бьриндара. Хöлəсə, wи шəр'ида мə бажар дö щара ћълда дəсте хwə у дьжмн дö щара жь мə стəнд, ле щара сьсйа мə бажар диса ћълда дəсте хwə, we щаре мьрьн ћəбу, ле бажар дайин нəдььбу. Qöмандаре мə, р'ожа сьсйа жь дəшта шер' гази мə кьр у сьпартьи данə мə, əм вəгəр'йанə сəр шöхöле хwə. Мə əлбер'а р'адиое хwə кьрьнə ньзаме у мə wəхте к'ьвшкьри Москваер'а т'əвгьредан гьреда у мə р'адиограмəкə ви щур'əйи стəнд.

„— Сианəт wəр'а, партизане советие! Wə сьпартьне хwə бь р'успити qəдандьн. Əскəре мə бь сайа к'омəкдарийа wəйə пьшта дьжмьнда, бажаре Р'овное ћълда дəсте хwə.

Qöмандарийа əскəрие„

Дə, гəли хушк у бьре ə'зиз! Сəрћатийа шəр'е ль Каменес —Подолске гəлəки дьрежə, мəрьв бь р'ожа qьсə бькə, хəлаз навə, мə wьра гəлəк хушк у бьре хwəйə партизан öнда кьрьн. Бь ə'мьре qöмандаре мə, чьqа кöшти у бьриндаре мə ћəбун, хöсуси дəста мə ћəбу, кö дьгöћостьнə меше к'елəка бажер, wьр кöшти т'ьрба бьратиеда дəфьн дькьрьн, ле к'омəкдарийа дохтрие жи дьдьнə бьриндара. Дə, гəли ћ'əмwət'əне мьн, əз жи wəстийам, ћун жи, мəр'а лазьмə ћесабун.

Алике кöр'е Олгае дəст стуйе мьнр'а бьр, əз мач'кьрьм, р'азибун да мьн у гот:

— Апе Ə'ли, созе р'аст хəwа мьн найе, сəрћатикə майин жи qьсəкə,..

— Ə'зизе мьн, Алик,—мьн гот, —əзе щарəкə дьне бемə мала wə, тəр'а гəлəк qəwмандьне жь шəр'е партизана бежьм...

Москва, сала 1963-а.

ПИРКА ХӘЩИЩӘ

Чәндәки пешда, бь т'еле щав данә мьн wәки дйа тәйә нәхашә, нәсәкьнә зу wәрә! Мьн хәвата хwә hишт, 'бь автое бәрбь гөнд чум. Wәхте мә незикайи ль гөнд кьр, пирька Хәщищә к'әтә бира мьн, чьмки h'әч'и щара әз дьчумә гөнде мә, чәwa ә'дәт, әз бәре дьчумә мала пирька Хәщищәйә адрбещан, мьн к'еф-h'але we дьпьрси у паше дьчумә мала баве хwә.

Дә, we щаре дайка мьнә нәхаш бу, йәк йәкир'а дьвежә дайик ав дьсәкьнә... Әгәр әз ве щаре сәр мала пирька Хәщищәр'а дәрбаз бьбума жи, гәрәке әwa жь мьн нәхәйдиа. Дә инсанә, дьвә паше газьне хwә бькра? Гава машина мә незикайи ль мала Хәщище кьр, к'әләбәле бәдәна мьн hьлда, тә qәй дьгот мьнр'а готьн, wәки сәр мала пирер'а дәрбазбун навә, дьле weйи шкәстийә, бьра qәлбе we нәшке, мөh'бәта weйа бәрбь тә hәйә, бьра сар нәвә. Мьн мьтале хwәйә бәлабуйи hьнәки щәми сәр hәвдө кьр у мьн qьрар кьр, wәки әз сәр мала wер'а дәрбаз навьм. Hәма мьн we дәме жь автоажо hиви кьр, wәки бажо дәр мала hане. Әм чунә дәр мала we, әз ләзо-бәзо жь автое пәйа бум, мьн сәлам да бука we, бона зар'а мьн hьнәк кака жи да we, мьн пьрса пирька Хәщищә жь we кьр у we гот:

— Пирька Хәщищә hәла qәрәбәрбанга сьве чуйә мала wә, wәки мәт'а Амнә бьвинә.

Мьн хатьре хwә жь we хаст у әз ль автое сийарбум, дәмәке шунда дәр мала мә пәйа бум, ләз к'әтмә hөндөр', сәлам да р'уньштийа, дйа мьн бь демәки гәш мьнр'а гот:

— Wәй тө сәр сәра у ч'ә'ва hати, лəwo! h'әта тө hати, бина мьн жи hатә бәр мьн...

Әз чумә дәсте дйа хwә у пирька Хәщищә, wан жи әз пач'кьрьм, паше мьн к'еф-h'але wан пьрси, дәрhәqа сәh'әта дйа хwәда пьрси. Бистәке шунда баве мьн к'әтә hөндөр', әз hатмә дәсте wи, wи жи мина hәрщар нә'тька мьи мач'кьр, пьрса көр'а, бука у нәвийе хwә жь мьн кьр, мьн жи щава wи да у әwи бь бәшәрәкә хаш мьнр'а гот:

— Лаwо, wәләh дйа тәйә тьрсонәкә, hәма тьштәк дьвә, зу щаве сәр wәда дьшинә у hун шөхөл-э'мәле хwә дьhельи, тен.

— Боле, кәко, —мьи гот, —дьле де назькә, к'әwрәкә, әwа р'оже фьрә у чәтьи т'ьме дьхазә, wәки әwләде we дора wевьи у бь wан шавә, ләма гази мьн кьрийә. Кәко щан! Дйа мьнә нә тьрсонәкә, әwа жь т'ө тьшти натьрсә, те бира тә, тә мьнр'а цьсә дькьр, wәки мьhащьр'ийа мәйә сала 1926-йә бәрбь Шewьрстане, we мина мера т'әви мера мьqабьли Р'ома р'әш шәр' дькьр, ле ньhа тьрсонәкә, әре?

— Дә лаwо, —баве мьи гот, —мьн дәрhәqа qочахийа дйа тәда гәләк тьшт готийә, әлhәдә гьшк жи р'астьи, ле ньhа гәләки дьтьрсә, щаве пәй щаве wәр'а дьшинә.

— Эh кәко, тьшт навә, —мьн гот, —әм әwләде wә, т'ьме hазьрьи h'әму щур'ә э'мьре wә бьqәдиньи...

Нава ве хәбәрдана мәда пирька Хәщищә бь демәки к'ән гот:

— Э'ли, әз бь qөрбан, те бежи тә ве щаре пирка хwә биркьрийә, нәчуйи мала мә, тө р'аст hати щәм дйа хwә, әре?

— На, пирьк щан, —мьи гот, —шә'де мьи бука тәйә, чәwа дьqәwьмә, wәки әз wә бир бькьм, тө жи йәкә мина дйа мьни...

— Әз зә'ф р'азимә, —Хәщище гот, —лаwо, шире тә мети, ль тә h'әлалвә. Әз жь вьр h'әта мала хөде, жь тә р'азимә, әз шьринайе хwә бь тә дькьм. Дә, дайка тә жи

хушка мынэ цыйамэтейэ, мын чэwа бынист, эз нэсэкыним, натмэ дитына we.

— Эз мынэтдаре тэмэ, —мын гот, —wэр'а цэwэт-сэ-н'эте дыхазым. Эз т'ö фырцийе данайнымэ орт'а тэ у дйа хwэ. Мын готийэ у диса дывежым, мын дэwса кör'е хwэ н'эсав бык. Гэло дыцэwымэ, wэки эwлод де у баве хwэ бир бык у эз жи wэ?

Мала баве мында дэмэке стэцыр'андыне н'öкöм ажот, нышкева р'энге пирька Хэщищэ фыр'и у хöбэре несыр сэр сурэте weйэ цэрмыч'ир'а мина тавийа бахарейэ мэна гölане р'адывэшйан. Аликида we несыр т'эмыз дыкыр, ле алийе майында зур'бубу, ль мын дынер'и, тэе цэй быгота эw жына дынедити дыхазэ тыштэки бежэ, ле к'элэбэла бэдэна we у несра имк'ан нодыда, wэки эw дыле хwэ вэкэ. Мын жь гырйе we у мезэкырына we те дэрхыст, wэки хэборе мынэ "Мын жи дэwса кör'е хwэ н'эсав быкэ„ гэлэки н'öкми сэр we кыр. Ынэки шунда дйа мын бэр дыле weда нат. ынэки дэрде we данэ сывыккырыне, бина we натэ бэр, пирька Хэщищэ ль мын ынер'и у гот:

—Э'ли лawo, мэ дынеда чь чэтнайи-тэнгаси бежи нэдитынэ, чэwа дывежын мэ эw тэ'м кырынэ, ле чэтнайе шер' у золулийа we цэт наенэ биркырыне. Дэ, кör'е мын, 28 сал жь р'ожа дэстпебуна шер' дэрбаз буно, 28 сал, нэ ömырэки ынындыкэ, ле даг'е дыла цэт наенэ биркырыне у цэщкырыне. Р'ынд те бира мын, wэхте мэ мере гönд вэр'едыкырынэ шер'... Мын жи сала 1942-а Сэфэре хwэ, ле сала 1943-а Мэмэде кör' бэрбь шер' вэр'екыр. Эw зерина пир, кал, жын, циз, бук у зар'айэ цölынги т'ö wэхта жь röне мын дэрнак'эвэ. Малда эз мам, к'ölфота Мэмэд у цöндаха weйэ йэк мэни-Щэфэр. Дэ, агыро, к'е бэри тэ да, цöндаха мал у бука йэксалэ. Бэле. эва йэка т'эне нэнатьбу сэре мын, wэки мын ломан быкрана. Эз сэре тэкым, wэхте мын намэ жь lawe хwэ дыстэндын, цэт т'алаша мын нинбу, мын нэwдызаньбу, wэки эwэ ль малын щэм мыньн.

Сала шер'э чара иди мьн жь hэрдӧ кӧр'е хwэ намэ нэстэндьн у эз к'этмэ h'але масйе кӧ аве сэр дьбьр'ьн. А эз h'эта р'ожа иройин жи, hивйа наме wаньм, ле...

— Пирька Хэщищэ, —мьн гот, —hэр тьшт э'йанэ у фэ'мдарийэ, шуша дьле гэлэк дайке мина тэ, wи шэр'ида шкэстьнэ у иди наенэ щэбрандьне. Дьле дайкайи назькэ, дэрба бир накэ, эw дьхазэ, wэки эwлэде we т'ьме щэм wевьн, wанр'а шавэ у к'ефа дьнйальке дэрбаз бькэ. Пирьк щан! шӧкӧр wаре Мэмэди hешинэ, нэвики тэйи мина Щэфэр у чар нэвич'ьр'ке тэ hэнэ...

— Эз ӧрбан, —we гот, —тӧ р'аст дьвежи, нэви у нэвич'ьр'кэ гэлэки шьриньн, ле эwлэд, эw жи эwлэде ӧндабуйи... Бьбьhен, бе мьн ишэв чь хэwн дит, wэки эз у р'эh'мэтлебуйе Назим малда р'уньштьбун, мэ wэхтэки дит, кӧ Сэфэр у Мэмэд hатнэ hӧндӧр', Мэмэде мьн дьгьрйа у шькйате Сэфэр дькьр, wэки wи эw к'ӧтайэ. Бав сэр Сэфэрда hерс бу, эw йэка хаша Мэмэд hат у hьнэки вэбьшьри, паше мэ hэрдӧ бьра hэв анин. Сэфэр бав h'эмез кьр, ле Мэмэд ч'э'ве мьн сурэте мьн р'амуса у дэсте хwэ кьрэ нава бэре мьн, тэе бьгота wэхте хwэйи вьр'нитие бир тинэ, hьнэки шунда Сэфэре мьн жи hатэ бал мьн. Мьн у баве т'ер лаqьрди бь hэрда кьр, мэ шив хар, паше hэрдӧ баланге мьн т'эви мьн р'азан, hэрэке мьлэки мьн да бэр сэре хwэ, бь мьнр'а шабун у мина бэрхе эмльк к'этьнэ хэwа шьрин. Эз орт'а wанда ӧса гэрм бубум, тэе бьгота оз к'этьмэ h'эмаме. Гава wэхтэки шэве мьн дьхаст бьдита, хwэ орхан сэр хwэ навитьнэ, wэки сэрма ль wан нэхэ. Эз р'абумэ сэр хwэ Сэфэре чь, Мэмэде чь. Назиме чь?... Дэ, ду we йэкер'а хер wэ бари, кэвьр-кӧч'ьк мьн барин у мьн h'эта сьве лубанд. А hьнги эз hатьмэ щэм хушка хwэ, hьнэки бина мьн фьрэ буйэ.

— Бэле, —мьн гот, —wи шэр'ида фашисте дэвхун чь кьр у чь нэкьр —бь h'эзара мал wеран кьр, зар' эт'им hиштьн, дэсте бук, зава у h'эзкьрйа жь hэвдӧ да qэтандь-

не у бь h'əзара дайке минани wə да наландьне, иди чь бежьм у чь нəвежьм?...

— Кӧр'е мьн, —Хəщище гот, —тӧ р'аст дьвежи, ле бəле əз т'ӧ wəхта нькарьм hордӧ əwлəде хwə бир бькьм, даг'а wанə гьранə... Щарана бина мьн бь hордӧ к'аг'азе р'əшə, кӧ мьн стəндьнə дəрте, əз həw дьзаньм, wəки hордə жи саг'ьн, ъь мальн...

1969.

Ӏ'ӦБ У Р'АСТӀАТЬНА НЬШКЕВА

Шәр' бу, шәр'. Жь дәст зӧлме у қәӀре дайке кӧ әwлӕде wан Ӏәбун, Ӏ'әмез дькьрьн, Ӏеср мина барана гӧлане сәрда р'адьwәшандьн, дьданә пышта хwә, дәсте зар'е гьврәда дьгртьн, wәки бьр'әвьн, азавьн, ле Ӏьнәк дайика жи қӧндахе хwә дьӀништьн, кӧ р'ӧӀ'е хwә жь мьрьне хәлаз бькьн, ле хәлазбун зә'ф чәтьну дьжwар бу.

Алмане фашист ль т'ӧ тьшти нәдьӀер'и, т'ӧ кәсир'а Ӏ'әсав р'унәдьньшт, Ӏ'әйфа хwә тьштәки нәдьӀани, гӧнә у инсаф бир дькьр, дьхаст дьне р'ьп-р'асткә, жь Шьмале Ӏ'әта Щәнубе, Р'оӀьлате Ӏ'әта Р'оавайе қӧлба-қӧлба гьшка Ӏьлдә дәсте хwә у чәрха т'әриqа р'успи ч'әп бадә. Ль ә'смана ә'wьре р'әшә хьмхьми дальqйабу, мина дәва Ӏ'еч'буйи лев ле дьреж бубу у дьӀәжийа. Ӏәwе у ә'рде гӧр'ин у гӧлпина фьр'ьнда, танка т'опе гьран у сьвьк, р'әшаша, т'ьвьнга бу, жь зәрпе wан ә'рд дьӀәжийа, Нава Ӏәwеда witин у вьзина гӧлла бу, сазбәндийа шине ледьхьст, wеранкьрьн, дәрмдаг'лкьрьн у мьрьн дькьрә қьсмәте бәнда. Фьр'нде дьжмьн нәхш у нигаре инсинә кӧ бь қӧр'на чекьрьбун у ньтьрандьбун ә'рдер'а дькьрнә йәк, ле танка мале мина ч'ийа, бәре жь щи дьләqанд, паше лавитә бьн ләпе хwәйә зӧлме, Ӏур хаш дькьр, дькьрә ах. Әw зӧлма фашиста мина п'әрдькә р'әшә-Ӏ'әшкьри пешийа р'ожа щьмаә'тайә сьвейә гәш гьртьбу у қәп'әщә кьрьбу. Ӏәр бажарванәки советие бона р'ожа хwәйә азайебәхтәwар жь дьжмьне дәвхун, мьрьна бе Ӏәqә бе Ӏ'әсаб нәдьтьрсийа, хуна хwә дабу бәр ч'ә'ве хwә, бь мерхаси шәр' дькьр, нәдьӀишт фашисте алман пешда бе, wәки бәхт у инсафа wан п'епәз бькә.

Сала 1942-а бу. Сала қәт'ьл у хунр'етьне бу. Фашисте алманә дәвхун мина гӧре звьстанейә чьлайә Ӏарәһә-

жийэ мэрьвхӧр, чьqа qэwэта wи hэбу, шандьбу h'эму пешэ'нийе хwэ, р'еспубликае мэйэ Украинае, Белр'усиае, р'эх Балт'икае, гэлэк п'арwэлат у марзе Урьсете hьлда бу дэсте хwэ у кьрьбу голла хуне. Фашисте Алманиае hэспе хwэйэ qэт'ле нава wэлате мэда ч'эп у р'аст дьбэзанд, wэки т'эне бьвэ хӧдане нет у мэрэма хwэ, кӧ бэйраqа хwэйэ шин у гьри ль сэр т'эмамийа дьнйальке бьнькинэ...

***

Трактора СТЗ qэрэбэрбанга сьведа у h'эта бэри эваре дэште колхоза гӧнде Николаевскаейэ бьнэт'ара бажаре Р'остове э'рд р'адькьр, hазьр дькьр, wэки колхоз баhаре бьр'эшинэ. Иван чэwа щьмэ't дьвежэ "мина ч'ийаки бу„ намьлэ пэ'н, сурэтэ чиляэрqаш, п'ор'и мина бэлге дика бу, к'эни т'ьме сэр леве wи бу. Иван хӧр'а кьрьбу э'дэт, т'ьме дьстьра у бь к'ьламе хwэйэ готир'а к'ӧбар дьбу. Иван жь хэфьке дэрк'этэ дэрва, ль hэwe ньher'и, чэнд к'ьламе шьрин готьи у бэрбь гӧнд машина хwэ ляqанд, хелэкэ хӧрт незики гӧнд бубу у ньшкева Наташае дурва дэстмла сэре хwэ блынд кьр, hэжанд, wэки бьсэкьнэ, дурва Иван эw к'ьвш кьр, Наташае пешибьр'и да wи у бь демэки гэш гази wи кьр:

— Эй, Иван эw чийэ, жь пашийа трактора тэ к'этэ э'рде, hэр'э бинэ, те паше шэпьрзэви, hа? Иван, Иван...

Иван элбер'а трактора хwэ да сэкьнандьне, жь хэфька we дэрк'эт, жь т'оз-хӧбаре т'эне дьране wи сьпи дькьр, баньзда э'рде, бэрбь Наташае чу, сэлам дае у гот:

— Наташа щан! Тэ херэ, чь qэwи, иро тӧ мьн буйи хайи, тэ пешийа мьн бьр'ийэ? Нэ ахьр, мьн жи тьштэки ӧса дьхаст, ле тэ бь хwэ пешийа мьн бьр'и, дэ бежэ, тэ херэ?

— Иван, —Наташае гот, —нэ ахьр, жь пашийа ма-

шина тә п'арәкә һәстьн к'әтә ә'рде, а wайә, һәр'ә бинә, ha...

— Наташа щан! Әз зә'ф р'азимә, әw к'ижан баране, к'ижан байи, тӧ кьри п'ара мьн, wәки тӧ иро һати пешийа мьн у дьле тә бона мьн дьшәwьтә. Дьле мьн т'ьме тьштәки wa дьхаст, ле тә, тә... Демәк, ирода әз дьнйалькеда мәрьвәки һәри бәхтәwарьм у ина накьм, ви алида т'ӧ кәс бьгһижә мьн, бәхтәwарьм, бәхтәwарьм, хастьна мьнә сала һатә сери у дьлшәwьтикә мина тә, ль мьн бу хайи. Бәле, иди мьрьн бой мьн т'ӧнәнә, әзи бәхтәwарьм!..

— Иван,— Наташае, гот, —әва һ'әвтәке зедәтьрә, wәки тӧ we хәбата чәтьн дьки, тӧ зә'ф к'әсьрийи, әзе пеш тәва һәр'ьм wи һәстьне к'әти биньм.

Наташае зьмане хwә нишани Иван дькә у мина карәкә хәзала чьвт дькә, бәрбь һәстьне к'әти дьр'әвә, ле Иван жь wан готьне we, мина р'ьсасе щийе хwәда дьсәкьнә, ньзанә чь бькә. Дәмәке шунда дьвинә, wәки Наташае бь зор у бәла һәстьн жь ә'рде бльнд кьр, да һ'әмеза хwә у һеди-һеди пешда дьһат. Иван wәхте әw йәка дит, зу бәрбь Наташае бәзи, гьһиште, гисьн жь дәсте we зорс һьлда, да пьч'әнга хwәйә ч'әпе, бь дәсте р'асте к'ьнще we жь т'озе дawәшанд, we жи һа наз-туз дькьрьн, гьва нәдьһишт к'ьнще we жь т'озе т'әмьзкә, ле Иван готьне we бәр тьштәки һ'әсав нәдькьр, шӧхӧле хwә пешда дьбьр, һа жи бьн ч'ә'вава ль бәшәра Наташаейә хаш дьнһер'и, we жи ль wи дьнһер'и, дьк'әнийа. Дӧ деме щаһьл, бь һ'ӧб у һ'әзкьрьна бәнгитийа щаһьлтийе ль һәв дьнһер'ин, щарана хорт у щарана жи доде йане жь шәрма, йане жь һ'әзкьрьне сәре хwә бәржер дькьр, ле wәхте wан сәре хwә бьльнд дькьрьн, ль һәв дьнһер'ин, диса бь деме гәш ә'шарәти дьданә һәв, qәй һ'ӧб һәвдӧ диһар дькьрьн. Гӧне Наташае бь Иван һат, дәст авитә гисьне к'отане у гот:

— Иван те к'ьвше, иди тӧ wәстиайи, тӧ алики гисьн

бьгьрэ у эз жи алийе майинда бьгьрьм, эм т'эвайи бьгьhиньнэ трактроре, нэ тэ гот, wэки эз wэстийамэ, дэ, дэ...

— На, на Наташа щан, —Иван гот, —чьма щара пешьнэ, wэки эз hэстьне öса дьдьмэ пьч'энга хwэ, йане бьльнд дькьм. Эз тэ hиви дькьм, тö дэрhэqа бльндкьрьна гьранийе öсада qэт нэфькьрэ, эw п'еше мэ механизаторанэ, мэр'а буйэ хэйсэт. Ле даqöрч'андьна т'оз-хöбара жь дор-бэре трактроре р'адьвэ, йане жи эм фэсле башqэ-башqэ трактора хwэ т'эзэ дькьн, дэст у сэр ч'э'ве мэ гьшк дьвэ тэни, р'ун, ньвт, щарана эм шаш дьвьн, we qьр'еща дэсте хwэ сэр-ч'э'ве хwэ дьдьн, бь гьлики хwэ awaз-awази дьнэqьшиньн, к'и кö дурва, йане незик ль мэ дьнhер'э, хöбэре сэр мэ дьк'эньн у бэлки чэнд гьлийе хwэйэ хер у йане шэр' жи сэр мэда дьбаринэ, ле Наташа щан! hэма т'эне тö к'елэка мьнр'а wэрэ, эwа бона мьн мале дьне hещайэ, нет у мэрэме мьнэ сала h'асьл дьвьн, дьле мьн р'эh'эт дьвэ, дэрhэqа гьранийа кö мьн hьлдайэ нэфькьрэ у хьйала хwэр'а жи дэрбаз нэкэ, дэлала мьн, тö бэхте мьни ньшкевайи!

Ду we хэбэрданер'а, дьвэ т'иqэ-т'иqа Наташае бь Иван дьк'энэ, зоре гисьн жь дэсте Иван hьлтинэ у датинэ э'рде, диса бь wи дьк'энэ, Иван жи бь wер'а дьк'энэ, ле сэва чь дьк'энийа, бь хwэ жи ньзан бу. Wэхте кö Наташа дьк'энийа, эw жи бе h'эмди хwэ дьк'энийа, wэки хаша we бьhата, Иван зэвта хwэ нэани у гот:

— Наташа, hьндьки бьк'энэ, сэре тэ у зьке тэйе бьэшэ, гöнди нэй незикэ, wэки эз гази дохтьр бькьм, тэ qэнщ бькэ, йане жи бежэ, бе тö сэва чь дьк'эни, wэки эз жи бьк'эньм, хаша мэ hэрда жи бе. Наташае hьнэки к'эне хwэ вэгьрт у гот:

— Эз фэ'м дькьм, wэки эв к'эне мьни бе h'ъдуд, hьнэки тэ дьдэ сьлькандьне,ле дьле хwэ нэкэ у сьл нэвэ, эзе ньhа шьровэкьм, те бежи р'асти жи Ната hэqэ. Дэ эм wи чахи hэвр'а нэнасбун, мьн пар зьвьстане, э'мбареда

т'охьм т'эмьз дькьр, мьн qэрафэте тэйи нэqьшанди дит, эз бэр хwэда гэлэки бь тэ к'энийам, ле тэ гöhдари нэдьда сэр мьн, т'эне т'эqэ-т'эqа тэбу, тö дьхэвьти, тэ ньзаньбу эз hэмэ, йане т'önэмэ. Ньha жи деме тэ у к'ънще тэйэ "öса т'эмьзьн, те бежи тэ э'йди хwэкьрийэ у сэр ч'э'ве хwэ жи кьрийэ ньзаме.„ Мьн нэqьшандьна сэр ч'э'ве тэйэ пар у форма тэйэ ньha hэмбэри hэв дькьр, лэма жи эз дьк'энйам. Hэлбэт, нэхэйидэ, wэй we бьвэ жьна тэ, готи эwа нэхэвьтэ, т'ьме дэсте weйэ ава гэрмдавьн, к'ънще тэ бьшо у аве тэкэ. Дэ п'ак-п'ак борг'е гисьн пева бьзэльqинэ, эварэ, дэрэнгэ, тö к'эсьри у эз жи wэстийамэ, эм hэр'нэ гöнд .

Иван гисьн жь э'рде бьльнд кьр, бь мьлэки гьрт, бь дэсте дьне дэсте Наташе гьрт, лэз бэрбь тракторе чун, wи гисьн авитэ э'рде, чу анахтар жь хэфька тракторе дэрхьст, ани бöрг'э авитьнэ щи, мэh'кэм кьр, анахтар авитьнэ щийе wан, р'азибун да кэч'ьке, дэсте хwэ бь щур'эки т'эмьз кьр, дэсте кэч'ькеда гьрт у паше hэрдö дэсте we кьрьнэ нава дэсте хwэ, хелэкэ хöрт hэрда hэв ньhер'и у дьк'энйан. We дэме тэе бьгота h'öба бэнгитийе нава бэдэна hэрдö щаhьлар'а, мина хэте токе дэрбаз дьбу, hа давитэ бэдэна wи у йа we, сöр'а бэнгитиейэ кö бэре дьзикава hэр йэки алийе хwэда, дьле хwэда диhар дькьрьн, ле нькарбун бьдана эшкэрэкьрьне, иро эшкэрэ дькьрьн, ле бэле, hэрдö алийа жи шэрм дькьрьн, wэки h'öба р'аст hэвдö диhар бькьрана. Паше hэрдö щаhьл, дора тракторе пэй hэвдö дьк'этьн. Наташае дабу пешийе, Иван дабу пэй. Иван чьqаси дьбэзийа нькарбу Наташа бьгьрта, аг'ри Иван wэстийа у гот:

— Ната, э'фэрьм тэр'а, тэ эз лап wэстандьм, нькарьм тэр'а бьгьhиньм, бьра гöне тэ мьн бе, wэрэ тракторе эм сийарбьн у hэр'нэ гöнд, эме хэфькеда р'унен, хwэр'а hеди-hеди гэпкьн, незикайа гöнд, эзе тэ пэйакьм, wэки кэсэк мэ нэh'эсэ. Дэ wэрэ, дэ wэрэ, wэрэ, ле!

— Иван,— Наташае гот,— тә хwә дьпәсьнанд дьгот, wәки чьма гьранийе wa, әз щара пешьн бьльнд дькьм? Демәк, гәрәке тӧ р'ьнд жи бьр'әви, кӧ тә әз бьгртама, бьзанвә h'әму готьне тә р'астбун, ле... Әз чәwa дькарьм т'әви тә тракторе сийарвьм, ле хәлq у гӧндийе мәйе чь бежьн?

— Ната щан,— Иван гот,— дә п'ак, тӧ бь т'әмами р'асти, wәрә щәм мьн, әм hьнәки бь hәвр'а гәпкьн у паше..

Дә, фә'мдарийә, Наташа бь h'әзар лавайа, h'әйран, qӧрбана, чәтьнайикә мәзьн hатә щәм Иван, wи дәсте weда гьрт у чунә пьш тракторе, wәки бәндә wанва нәенә хане. Hәрдӧ щаhьла дәмәкә хӧрт дәсте hәвда гьртьн, мина мәрьве т'и ль ч'ә'ве hәв дьнhер'ьн, Иван бистәке дор у бәре хwә мезә кьр, qәwәт да бәр дьле хwә, щӧлә'т кьр, Наташа h'әмез кьр, леве weйә к'аг'әти hедика, ле бь к'әрба сала кьрә нава леве хwә, р'адьмуса, we жи леве Иван. Нава we бәдәwәтийа эвареда, тәе бьгота р'ое hьнәки дьхаст wәхте хwәйи чуйина мале, дьреж бькә, дәмәке гӧлийе хwәйә зер'ин сәр т'әбийәте бәрәв нәкә у hәрдӧ дьле бәнги у кьрьне wан т'әмашә бькә у бьвә шә'де бәнгитийа wанә we эваре, wан бьмбарәк у пироз бькә. Бәле, hәрдӧ дьле бәнги жь р'амусана т'ер нәдьбун, шәрт дьдьнә hәв, шәрт жь hәв дьстәндьн. Хеләкә хӧрт шундатьр, Наташа hьнәки пашда вәдьк'ьшә у Иванр'а дьвежә:

— Иван щан, әзизе мьн! Hьhа мала мәйе нәвежә, qиза мә иро чьма дәрәнг к'әтийә, wәхтеда нәhатийә мал, ӧса жи мала wә дьвә бежә у дьвә нәвежә, чьмки хәвата тә нә h'ьдуде сәh'әтадайә, әме сьве hәв бьвиньн у...

— П'ак, Ната щан,— Иван гот,— тӧ р'асти, ле гьлийе мьн данә тә, әз хӧдане wаньм, шәрте мә шәртә, ле бәле hәла әме гәләки бь hәвр'а гәпкьн у нава wә'дәки кьнда... Тәва э'йанә, хәвата мьнә 15—20 р'ожа майә. Чәндәки шунда дәстбь пайиза зер'ин дьвә, пайиза бәхт, мьраза, пайиза дәф у дә'wәта...

Ӏәрдӧ щаӏьла диса Ӏәв р'амусан, Наташае хатьре хwә жь Иван хаст у р'екә майинр'а мина кархәзаләке чьвт кьр, бәрбь щә'дандьна ог'ьра хwә чу, ле Иван жи гӧлпә-гӧлп бь тракторе хьст у бәрбь гӧнд чу, машина хwә ль парка колхозе Ӏишт, бәрбь мала хwә чу, сәлам да к'ӧлфәте мале, сәр у ч'ә'ве хwә кьрә ньзаме, к'ьнще хwә гӧ-Ӏастьн, гәләки п'осидә р'әх сьвре р'уньшт. Дйа wи Галйа те щәм, к'ортька wи мач' дькә, п'ор'е wийи qич'ьк дькә нава Ӏәрдӧ дәсте хwә, бәре пер'а ша дьвә у паше мьздьдә, бине же дьк'ьшинә у дьвежә:

— Иван, дәлалийе мьн! Нә ахьр, мьн тәр'и-щанийа хwә дайә сәр тә у мьн тӧ гиӏанди ве р'оже. -Лawo, тӧйи незики бист салийи, мьн Ӏ'әта р'ожа ирӧйин, тӧ р'ожәке wa п'осидә нәдити, ньзаньм ирро чь буйә, чь qәwьмийә, тӧйи wa п'осидәйи? Әз р'ьнд заньм, wәки щьмаә'та гӧнд гәләки Ӏ'ӧрмәта тә дьгьрә, ле сәдьре колхозе, чәwa дьвежьн тә ишьqa ч'ә'ве хwә надә, гьлики тә йәк навә дӧда. Ӏәлбәт, әw Ӏ'ӧрмәта нә сәва бәжна тәйә титалийә, ч'ә'ве тәйә сутә бәдәwьн, ле сәва хәват, аqьл, к'әмала тәйә. Ле чьма гәрәке п'осидәви, ньзаньм? Р'астә, wәхте тәйи зәwаще пер'а гьӏиштийә, әw жи гӧне тәйә. Лawo, чәнд щара мьн qизе гӧнде мәйә ә'зәб бәр тәр'а р'ез кьрьнә, т'ӧ кәси qайил нәбуйи, ле wәхте мьн наве Наташае Ӏьлльда, тӧ зур' дьбуйи, тә ль мьн дьнӏер'и, ле тә тьштәк нәдьгот. Ӏәлбәт, әw йәка бона мьн фә'мдари бу, ле тә диса гьлийе хwәйи к'ӧтасийе нәдьгот. Лawo, вьра жи гӧне мьн т'ӧнә, әгәр тә бьгота Ӏәр'ә мьнр'а фьланкәсе бьхазә, әзе әлбер'а бьчума, мьне тәр'а бьхаста. Дә лawo, дьвежи "әв нинә, әw нинә,,, ле чьма тӧйи п'осидәйи? Нә әз дийа тәмә, мьнр'а бежә, әз жи бьзанвьм, бе тӧйи чьма п'осидәйи? Мьн Ӏ'әта ньӏа тьштәк жь тә вәнәшартийә, гәрәке тӧ жи гьлийе хwә жь мьн вәнәшери, qайдә Ӏайә, лawo...

Әwлад дит, wәки дьле де зә'ф тәнг дьвә у гәләки жи

бәр хwә дьк'әвә, әw сәр мьле хwә дьзвьр'ә, дайика хwә h'әмез дькә, деме дейә нава қәрмуч'әкада хәмьли чәнд щара р'адьмусә, бәр дьле wеда те, ле h'але де дьha хәрав дьвә, hесре we қәрмуч'әке сәр деме wер'а, мина щәwьке ч'ук дьхölхölин. Де кьрә искә-иск, сәрт ль әwләде хwә ньher'и, hесьре хwә т'әмьз кьр у гот:

— Фә'мдарийә, wәки тö зани, йане жи щьмә'те тәр'а готийә, кö тә баве хwә нәдитийә, ле сәбаб чьбуйә, кö тә баве хwә нәдитийә, мьн h'әта р'ожа иройин, тәр'а тьштәк нәготниїә, ле әзе иро дьле хwә бәр тә вәкьм у тәр'а бежьм, ле бь wи шәрти, гәрәке тö жи сәбаба п'осидәбуна хwә мьнр'а бежи (Иван сәре хwә hәжанд, бь дер'а р'ази бу). Hәма ви гönде мәда, чәwа мала баве мьн у öса жи мала баве Берчуке баве тә, hазьрийа дә'wата мә öса кьрьбун иди қәт нәвежә. Дә'wәтәкә öса кьрьн, h'әта чәнд сала дәрhәqа wеда дьготьн у hәр гöндики мә дьхаст дә'wәта әwләде хwә ноли йа мә дәрбазкьн. Лаwо, р'астә дә'wәта мә р'ьнд дәрбаз бу, ле бәхте мә, бәхте мә.. Тö алийе бәжьн-бала хwә у деме хwәва хут мина Берчуке баве хwәйи. Гöндийе мәйә аhьл, гьшк мьнр'а дьвежьн, wәки Иване көр'е тә у баве хwә ноли hәвьн, те бежи севәкә, орт'еда кьрьнә дö фәлqа у р'асти жи öсанә. Фьрqийа тә у баве тә әwә, wәки хәйсәте тәйи мьлаhимә, ле йе wи зә'ф сәрт бу. Гьлийе кö дьгот, wәки сәре wи жекьрьна, жь гьлийе хwә пашда вәнәдьк'ьшийа, ле әз h'әйрана сәре тәмә, хәйсәте тәйи мьлаhимә, тö алийе хәватеда хут wи чуйи. Әз дьреж накьм, чьмки сәрhатийа баве тә гәләки мәзьнә. Әw се салбун, кö дә'wәта мә кьрьбун, сала пашьн, әзә бь тә h'әмлә бум, пайизе баве тә у чәнд гöндийе мәва чунә бажаре Р'остове, wәки к'ölфәте мала хwәр'а әшийа бькьр'ьн. Әw се р'ож бун, чубун, әз бе сәбьр hивийа баве тәбум, р'ожа чара бәри эваре, кальк у пирька тә даре шәwатейә зьвьстанейә дәре мале дькьрнә ньзаме, қәсәл давитьнә сәр wан, wәки зьвьстане шьл нәвьн, нәдьhиштьн,

wəки əз бьхəвьтьм, чьмки... Ньшкева мə э'щевəкə мəзьн дит, wəки ниве гöндийе мə, тер'тер'е к'ълиса мə данə пəй фьрхунəке р'аст бəрбь мала мə тен. Қальк у пирьке тə, хəбата хwə бəтьл кьрьн, бəрбь щьмə'те у фьрхуне чун у мьн жи да пəй wан, бистəке шунда həр тьшт э'йан бу, иди т'əмамийа гöндийе мə бь жьно-зар'ава гьшк hатьбунə дəре мала мə, h'əйфа хwə бь баве тə, тае т'əне дьhанин, дəрд у кöле мə дьданə сьвькькьрьне, ле wəй ль we сьвькькьрьне, дəрба ледайи qənщ нəдьбу у нə жи йа биркьрьнейə. Бь сальхе р'ewийе həвале баве тə, wəхте əw бь qət'əре жь Р'остове дəрк'ətьбун, незикайи ль р'азйезда мənт'иqа мə кьрьбун, щьмə'та пəйабуйə п'ьр' буйə. h'əта щьмаə'т пəйа дьвə, ду гьшка баве тə дьхазə пəйавə, мират'а qət'əре жь щи дьləqə, баве тə дəст давежə дəстьке, дьхазə, пəйавə, йəqин əw ləз дьк'əвə, дəсте wи жь дəстьке дьшьмьтə у дəвəр'уйа дьк'əвə орт'а həрдö вагона у т'əкəре həрдö пенщ вагоне пашьн сəр бəдəна wир'а дəрбз бубун. Дə, щьмаə'та мəйə р'əh'мə, əлбер'а т'абутəке тиньн, мəйт'е баве тəйи чənд п'ərч'ə дькьнə нава т'абуте у датиньнə фьрхуне, тиньн мала мə. Эh, lawo, əзə бьриндарьм иди бəсə, əз сəр бьрине хwə вокьм we бьжəньн. Qəрəз, мьн тəр'и-щанийа хwə да сəр тə, орт'а мьн у хöдеда, жь we мала мəзьн, əз у тö манə, тö жи гьлийа жь мьн водьшери у сəбəба п'осидəбуна хwə мьнр'а навежи...

Əwлəд жи дəмəкə хöрт ль де ньhер'и, жь щийе хwə р'абу, hесьре сəр сурəте дийа хwəйə qəрмуч'əк т'əмьз кьр у паше йе хwə, чу ав ани де деме хwə qənщ кьр у wи жи. Дəрəнг, дəрəнг Иван жь щийе хwə р'абу, чу дийа хwə h'əмез кьр, hьнəки бəр дьле weда hат, р'амуса у сəбəба п'осидəбуна хwəйə иройин дийа хwəр'а qьсə кьр:

— Дае щан! Əз бона wан кьрьне тə мьнətдарьм у сöждəдарьм. Р'асти жи тə тəр'и-щанийа хwə дайə сəр мьн. Фə'мдарийə бона хайикьрьна мьн жи тə гəлəк р'оже р'əш дитьнə у əз wан qənщийе тə т'ö wəхта бир накьм у

нэ йе биркьрьненэ. Р'астэ, иди ӧмьре мьни незики бистайэ, wэхте мьни зэwащейэ. Р'астэ, тэ наве qизе гӧндэ э'зэб чэнд щара бэр мьнр'а к'ьшандьнэ, ле хенщи йэке мьн дьле хwэда жь кэсэки h'эз нэдькьр. Ч'э'ве мьни сэр we бу, ле we жи qэт незикайи ль мьн нэдькьр, мьн жи хwэ щэм we эрзан нэдькьр. Эз тэр'а р'аст бежьм, эгэр тӧ we бэгэм нэки, настиньм, чьqаси жи эз жь we h'эз бькьм, нэ h'эсавэ, h'эта qайилийа тэ т'ӧнэвэ..

— Иван щан! Эз qӧрбана р'ожа тэмэ, т'эне хастьнэкэ мьн hэйэ, эw жи зэwащца тэйэ, тӧ к'е бьхази, эз тэр'а р'азимэ, qэт мьраз бе дьл дьвэ? Эз бэхте тэдамэ, зу наве we бежэ, эз hэр'ьм бьхазьм, бэлки эз зу нэвийе хwэр'а шавьм, иди дэрде мьне дьнеда т'ӧнэвэ. Дэ, эз h'эйрана тэмэ, зу наве we бежэ...

Иван аликида бь готьне дйа хӧр'а р'ази дьвэ, алийе майни жи, нэ ахьр, wан hэрдӧ щаhьла шэрт дабунэ hэв у шэрт жь hэв стэндьбун. Ле бэле Иван, эw шэртана сэва хатьре дийа хwэ бэр тьштэки h'эсаб нэдькьр, wэки шуша дьле дийа хwэ щара дӧда нэшкенэ. Иван сэре хwэ бэржер кьр, деме wи сор вьз-вьзи бубу у анщах гот:

— Дае щан! Эз диса дьвежьм, эгэр р'азибуна тэ т'ӧнэвэ. эз тӧ wэхта we qизе настиньм. Хастийа мьн Наташа Колйайэ, эгэр р'азибуна тэ hэвэ?

— Иван, дэлалийе мьн, —де гот, —бьмбарэк, пироз бьвэ, созе р'аст, hэма ч'э'ве мьн жи сэр weйэ, эw hьм qизэкэ хэватh'эзэ у hьм жи бэдэwэ. Йа сэрэкэ эwэ, гэло эwа жи жь тэ h'эз дькэ, йане на? Лаwэ, щэм мэ, зэwащ зоре навэ, гэрэке hэрдӧ щаhьл жи жь hэвдӧ h'эз бькьн. Эз qӧрбана тэмэ, эw жи жь тэ h'эз дькэ, йане на?

— Дае щан,— Иван гот,— h'эта ньha we гӧh нэдьда мьн, ле иро ньзаньм к'ижан ба у багэре эw ани пешийа трактора мьн, мэ т'ера се—чар сэh'эта бь hэвр'а хэбэрда, мэ шэрт да hэв у шэрт жь hэв стэнд. Демэк, эw жь

мьн у әз жи жь we h'әз дькьм. Йа сәрәкә р'азибуна тәйә, әгәр тӧ р'азийи, әз жи р'азимә.

— Пи, пи, лawo,— де гот,—чьма әз корбумә, р'аст бежи, нава қизе гӧнде мәда, ч'э'ве мьн жи сәр we бу у дийа тәйе хӧде h'әз бькә, сьве эваре һәр'ьм Наташа хwә бьхазьм. Қолйа у дийа we жи р'әт накьн, чьмки Ната мьн қайилә. Дә, әw иди шӧхӧле дийа тәйә, лап архайинвә...

Де у кӧр' һәв мач' дькьн, һәла бәри һәрекьрьна де у баве Наташае, әw кӧр'е хwә бьмбарәк у пироз дькә у һәрәк дӧ финщана жи араqе вәдьхӧн, we шәве әшq у ша р'адьзен. Сьвәтьра пайиза зер'ин, дийа Иван дьләзнд, wәки эвар зу бе, ле Иван жи дьщә'данд, wәки Наташае чоле бьвинә у дәрһәqа һатьна дийа хwәйә мала wан беже. Навр'оже дийа Иван дьчә мала Қолйа, жьна wир'а дәрһәqа we мәсәледа хәбәр дьдә, бәре әw наз у туза дькә, паше қайил дьвә у һива қайилбуна қиза хwә дьсәкьнә. Иван у Наташа ль чоле һәв дьвиньн, Иван т'әмамийа хәбәрдана хwә у дийа хwәйә эваре, wер'а qьсә дькә у әw жи р'азибуне дьде.

Паиз бу, паиза зер'ин, дийа Иван у чәнд qәwьме wан, эваре дьчьнә мала Қолйа, әw у жьна хwәва жь қиза хwә дьпьрсьн, әwа р'азибуна хwә дьде у дәстмала Иван Наташаеда дькьн, һәрдӧ али we шайе бьмбарәк у пироз дькьн. Дийа Иван панздәһ р'ожа wәхт дьдә мала хьнамийе хwә, wәки һазьрийа хwәйә дә'wәте бьвиньн, әw жи р'ази дьвьн. Wәхтәки шәве де у qәwме wан хатьре хwә жь хьнамийа дьхазьн, тенә мала хwә, ч'э'вр'онкайе дьдьнә Иван. Дә, щийе гӧнд бу, дийа Иван дә'wәтәкә ӧса кьр, иди qәт нәвежә, бука хwә ани мала хwә. Чар сала шунда пирьк бь нәвийе хwә Саша у қизька ч'ук ша дьбу. Пирьке һәw дьзаньбу, wәки мале дьне гьшқ данә we, әw жь пирьке дьнйальке гьшка бәхтәwартьрә, тәе

бьгота әw бәр көр', бук у нәвийе хwә т'әзә щаһьл буйә, дәм-дәма wейә бәхтәwариейә. Дә, р'асти жи өсанә, нәви гәләки шьриньн, кальк у пирьк р'өһ'е хwә дьдьнә wан, wанр'а к'өбар у фьр'наq дьввн. Эваре wәхте көр' у бук жь хәвате дьһатьнә мал, зар' бь пирьк, де у баве хwә ша дьбун, "хөзьл һ'әвт мире мьразар'а ньһа Берчук саг' буйа у дәмәке wа ль к'өлфәте мала хwә т'әмашә бькьра, wе чьqаси шабуйа бawаркә орт'а wи у ә'сманда wе бөһөстәк бьма, ах, ах, диса шөкөр ве р'ожер'а пирьке дьгот... "Дә, ду алт'ьндарийа Октйабрер'а һ'але щьмаә'те советие р'о бь р'о хаш дьбу у көлилквәдьда, өса жи һ'але мала Берчук хаш бубу, өмьре т'ер-т'ьжи дәрбаз дькьр.

***

Wәхта ордийа фашисте дәвхун, незикайи ль гөнде Николаевкае кьр, сәр һ'име хәйсәте һәйи, фашиста бь фьр'ьнда гөнд мина тәйрока бahаре да бәр бомба у wилинийа бомба бу, кө сәр гөнд у дәште wеда дьһатьн. Жь дәст бомба qур'ә-qур'а жьн, зар'а, кал, бука у пира ә'рд у ә'сман дьһьнгьвт, тәйе qәй бьгота мина qөльнге бahарейә wәстийайи, нә кө дькьрьнә qьбә-qьб, ле жь дьл дькьрьнә налә-нал, һесре wан мина тавийа бahаре жорда сәр зөлма ә'рдейә фашистада дьһат, wәки һьнәки дьда саһьлкьрьне, кө мәрьве бегөнә навда нәшәwьтьн у нәвьнә р'ьжи. Ле фьр'ьнде фашисте дәвхун гөһ нәдьда барана жорда һати, бомб сәр бомба жорда дьр'әшандә сәр ә'рде.

Дә, wә'де дәстпебуна шер'да хенщи кале 70-80 сали мер гөндда нәмабун, гьшк чубун, wәки wәт'әне хwә жь льжмьна бьдана хайикьрьне. Гөндда т'әне кал, пир, жьн, зар' у һьнәк жи qиз у бук мабун, гөнди жь алийе мерада хьк-хали мабу. Хеләкә хөрт шундатьр, фьр'ьнде совети-

йе бәрә фьр'ьнде дәщала дан у жь һ'ьдуде гөнде Николаевкае у һәла жь ѡи гәләки дур р'аqәтанд. Щьмаэ'та гөндә саг'майийә хѡә вәшартьбу һеди-һеди дәрдьк'әтә нава гөнд, һәр кәс ль к'өлфәте мала хѡә, qәѡьм-пьсмама дьгәр'йа, дьһатьнә бәр мале хѡә, ле жь мале гөндиайә тьндрус, т'әне р'асти к'әләфа, мале һ'әдьманди, йане нив һ'әдьми, ду у алаве дьһатьн. Гөнд бь дәнге зар', жьн, кал, пир у жь һ'әйѡане саг'майи һатьбу һьнгавтьне, тәе бьгота шина сәр мьрийанә. Ле дәнге Саша у кәч'ьке жь дәнге һати гьшка бьльндтьр дьһатә бьһистьне, чьмки ѡан мәйт'е пирьке у Наташа дийа хѡә дитьбун у бәр ѡана мина qула сәкьнибун, гази дькьрьн, ле бәле т'ө дәнг нәдьбиһистьн, әѡ qөрбан у һ'әйране һәрр'ож, мала хѡә баркьрьбун, чубун кө чубун. Кәч'ька дө сал нивада һаqас жи фә'м нәдькьр, һа дьчу щәм мәйт'е пирьке, һа дьчу щәм мәйт'е де, бьшкошке бәрийа де вәдькьр, дәсте хѡә ль п'есира де дьгәр'анд, бь ч'ьч'ьке де ша дьбу, бь һәрдө дәста де дьһ'әжанд, ле... Әѡе һәѡ заньбу, ѡәки де р'азайә, ле ньзанбу де к'әтийә хәѡа һәрт'ьми. Һәрдө зар'о мина долаве дора де у пирька хѡә дьфьтьлин, ле п'ае п'ьр'е дьчунә щәм дийа хѡә, диса дәсте хѡә сәр синге ѡе дьгәр'андьн, ч'ьч'ьк у деме дийа хѡә р'адьмусан. Ѡәхте һәрдө т'ьфала дәсте хѡә гәләки ль синге дийа хѡә гәр'андьн, дәсте ѡан жи мина бәдәна дийа ѡан сар бу, дәсте хѡә жь дәмәде вәк'ьшандьн, ле жь һәрдө мәйт'а дур нәдьк'әтьн, кө дур нәдьк'әтьн...

Бәр әвар бу. Р'о к'әтьбу сәр р'ийа хәѡәйә қөльбандьне у тәе бьгота зу дьчу. ѡәки ѡе зөлм у зәлаләте бәр ч'ә'ѵе хѡә нәвинә, һәж ль бәдәна ѡе нәк'әвә, сәре ѡе зә'ф геж нәвә, р'әнге хѡәйи хунки һьнәки зу бьдә т'әмьзкьрьне. Ве дәма т'әбийәтейә мәлулда, мьзгини ль щьмаэ'та гөндә саг'майи дак'әт-әѡләде ѡан, Ордийа сор һатә һәѡара ѡан, көшти әлбер'а qафьн кьрьн, бьриндар гөһәстьнә нәхашхана, саг'майи жи мьһащьр

(эвакусиа) кьрын. Сашае чар сали у кэч'ьке дӧ сал у нив т'эви бь h'эзар-h'эзар зар'е эт'им эт'имхане wэлетэ башqэ-башqэда hатынэ щиwаркьрыне.

***

Щьмаэ'та советиейэ мерхас нэhе мэhа гӧлане сала 1945--а фашисте Алманиаейэ дэвхун бь т'эмами у к'ӧтаси h'ьнщьр'анд, бэйраqа xwэйэ бь хуна h'эзар-h'эзар мерхаса сорбуйи, гэвэзбуйи сэр Рейхстаге ньканд у гэлэк wэлате Авропае жь зӧлм-зэлалэта qӧр'на р'эш аза кьр у к'этэ сэр р'йа hэqэ азадар. Wэлетда hэла чэтнайи гэлэкбун, wэлат готи баhата дачекьрыне, бьрине ледайи баhатана qэнщкьрыне у ноли бэре ӧмьре т'ери, т'ьжийи бэхтэwар бьhата дэрбазкьрыне. Бэле, wэлетда дэстбь qэнщкьрына дэрбе ледайи бу у hеди-hеди жи жийина щьмаэ'те дьhатэ п'аккьрыне. h'эму бажар, аван, гӧнде кӧ дьжмьна wэ'дэли hьлдабу дэсте xwэ, бьрще чилэ-qэрqаш дьhатынэ чекьрыне, завод у фабрика дьhатнэ чекьрын у дачекьрыне, р'е, п'ьрэ даhатынэ дасэкьнандьне, hэла йе лазьм жи че дькьрын. Зат'и идаре ханднейэ бьлынд у мэк'т'эбада жи шьрин дэстбь хандын у hинкьрыне бубу. Зар'е бэри шер' у ду шер'р'а жь дийа xwэ бубун, иди гьврэ у мэзын бубун. hьнэка мэк'т'эбе орт'э т'амкьрьбун, идаре хандьнейэ бльндда hатьбунэ qэбулкьрыне, hэла hьнэка жи мэк'т'эбе h'эвтсалэ у дэhсалэда дьхандын у хандына xwэ пешда дьбьрын.

***

Эт'имхана Щэлэлэбаде (Р'СС Киргизиае), нава эт'имхане р'еспубликаеда йа hэрэ мэзын бу, wьрда зар'е wэк'иле бь сэда мьлэта hэбун, ле чэwа к'ӧлфэте малэке дьhатынэ хайикьрын, hинкьрын у т'эрбийэткьрыне. Зар' hаqаси бь hэвр'а hатьбунэ гьредане, wан hэw заньбун гьшкэ жь деке у бавэкинэ. Зар'е кӧ дэрсхана дэhа т'ам дькьрын, hьнэк идаре хандына бльндда дьhатынэ qэбул-

кьрьне ле hьнэка жи р'йа ӧмьре хwэ нава сэнайе, колхоза, совхоза у ч'ьqле малhэбуна щьмаэ'тиейэ башqэ-башqэда дьдитьн. Дирексиа эт'имхане гэлэки бь эwлэде хwэва мӧкӧр' дьбу, h'эта ньзанбуйа к'и к'ӧда hатийэ щиwаркьрьне у чэwа hатийэ щиwаркьрьне, дэст жь wан нэдьк'ьшанд ле йе кӧ нэдьhатэ щиwаркьрьрне дьhани эт'имхане, wэ'дэли щи дькьр у паше хэватэкэ майинда щи дькьр. Щарана жи ӧса дьбу, wэки кӧр' у йане qизэкэ wан дьзэwьщи у йане дьчу мер, т'эрбийэтдар, йане директоре хwэ т'эглифи дэ'wэта хwэ дькьрьн, эwана жи бь шабунэкэ мэзьн т'эви we шайа wан дьбун. Бь гьлики эw мина эwлэде малэке бь hэвр'а hатьбунэ гьредане.

Hэма Саша р'ожа мьhащьрбуна хwэйэ 10-15-да ль эт'имхана Щэлэлэбадеда hатэ qэбулкьрьне, ле дэрhэqа йазийа хушка хwэда тьштэк ньзанбу. Саша зар'экэ жирэ, гэлэки сэр хwэ бу, хэрав жи hин нэдьбу. Дирексиа эт'имхане у колектива т'эрбийэтдара бона р'ьнд hинбуна wи, aqьлбэнди у мьлукайа wи гэлэки жь wи h'эз дькьрьн, наве wи т'ьме навниша пешване hинбунеда дьhатэ готьне. Wи гэлэки жь дэрсе т'эбийэтзанийе h'эз дькьр, от'аха т'эбийэтзанийе бь h'эзара кӧлилке р'энгawази, дарава хэмьландьбу, wэхте мэри дьк'этэ hӧндӧр'е we оде, тэйе бьгота qэсрэкэ щьнэтейэ. Wи одэкэ ч'укэ р'эх we оде жи п'ешк'еши тэрэwьлзание у анатомиае кьрьбу, ле h'ӧба wийэ бэрбь анатомиае дьhа гэлэк бу. Wи бь сэрэкванийа т'эрбийэтдаре хwэйэ бь wи п'ешэйи, hэла щарана щер'бандьн жи дькьр у жь wан щер'бандьна алт'ьндар дэрк'эт. Эве йэке h'ӧрмэте wи чэwа нава т'эрбийэтдара у ӧса жи нава т'эмамийа хушк у бьре wийэ wьрада дьда бьльндкьрьне. Эwи гэлэк шькьле дэстайэ

баш жи дьк'ъшандьн, сьвдэр, п'ара хандьне, р'азанханэ, харьнханэ бь шькле wийэ к'ъшандива hатьбунэ хэмьландьне. Дэ, we эт'имханеда зар' гэлэкбун, гьшка hэв нас нэдькърьн, wэхте Саша сьвдэрар'а, йане h'эwша орт'а авайе эт'имханер'а дьчу, йе кӧ эw насдькърьн, hэвале хwэйэ майинэ, кӧ эw наснэдькърьн пер'а дькърьнэ нас. Бь гьлики, Саша бубу h'эзкърийе we мала бь т'фаq. Саша сала 1962-а бь qимэте зэ'ф баш дэрсхана дэhа т'ам кьр у института Ташк'эндейэ дохтриеда hатэ qэбулкърьне.

***

Паиз бу, паиза Тащк'эндейэ сала 1964-йэ зер'ин. Т'эмамийа хандк'аре идаре хандьнейэ бльнд у шагьрте мэк'т'эбайэ жь дэрсхане h'эйшта гьрти, h'эта дэhа т'эви колхозван у п'але совхоза ль дэшта пэмбӧ-зер'е сьпи бэрэв дькърьн, wэки нэк'эвэ бьн шьли-шойе у бэрфе. Саша жи т'эви wан бь к'эл у щан дьхэвьти, чэнд р'ожа шунда хандк'ар у шагьрта хэбата хwэйэ к'омэкдарийе к'ӧтакърьн, вэгэр'йанэ щийе хwэ у чэндэки шунда дэстбь хэбата хwэйэ h'имли-hинбуне кьрьн. Саша р'ожа пешьнэ hинбуна хwэйэ институтеда зэ'ф баш hин дьбу. Wи сала дӧда qьрар кьр, хӧр'а хэватэкэ heса бьвинэ у ду дэрсар'а бьхэвьтэ. Бона we йэке жи эw дьчэ щэм декан, мэсэле бэр вэдькэ, декан тӧ щава хере наде, ле дьвежэ, wэки бона we мэсэле р'ожа дӧда, ду дэрсар'а wэрэ щэм мьн. Р'ожа дӧда Саша дьчэ щэм декан, эw wи бь демэки гэш qэбул дькэ у дьвежэ.

— Сашае дэлал! Бона hивкьрьна тэйэ дӧh на пер, эз чумэ щэм р'екторе институте, мьн мэсэлэ бэр wи вэкьр, эw мьнр'а р'ази бу, wэки wэ лабораториаеда чэwа лаборант qэбул бькэ у сьведа hун дькарьн иди бьхэвьтьн, э'мьре wэ щэм сэрwере лабораториае hэйэ. Дэ, к'эрэм-

кэ, ирода hэр'э сэр хэвата хwэ, wэр'а дэстанwне хэватейэ т'эзэ дьхазьм.

— Эз жь wэ, —Саша гот, —зэ'ф р'азимэ, эw йэка we гэлэки к'омэкдарийе бьдэ hинбуна мьн...

Саша кӧр'эки бь h'эму алйава пешдачуйи бу, wи хенщи сэнэ'те хwэйи бьжарти, wи öса жи т'ариq, дьнезанэбун, зьман, э'дэбийэт у йе майин жи хэрав ньзанбу, хортэки h'эму алийава hазьр бу. Эwи öса жи гэлэки жь киное h'эз дькьр, wи wэхт дьдит у дьчу киное. Дэ Сашайи иди бист дӧдӧ, бист се сали бу, wи чэwа дьвежьн, ч'э'ве хwэ дьгэр'анд, кӧ qизэкэ лайиqи хwэ бьвинэ, пер'а hэр'э, wэрэ, wэхте хэйсэте wан хаша hэв бе wи чахи...

Паиз бу. Паиза лэрэнги. Бае зьвьстанейи сар иди к'ар у баре хwэ дитьбу, hеди-hеди бэрбь щийе гэрм дьhат у щарана жи дэри дьк'öта. Хьшинийа бэлге дарабун, мина баhар у hавине hэв дьк'этьн, ле сазбэндийа хwэйэ мэhе бэрин биркьрийэ, щар-щара жи hьнэк бэлг жь дара дьк'этьн, бе дьда пешийа хwэ, к'öда дьхаст wьрда жи дьбьр. Дара жи бь дawэшандьна бэлга тэе qэй бьгота баре хwэйи зьвьстане сьвьк дькэ, wэки бэрфа фэсла зьвьстане сэрда бе, кӧ ч'ьqле we нэшкен. We шанэшина паизеда Саша к'ар-баре хwэ дькэ, wэки hэр'э киное. Эw к'ьнще хwэ у п'ор'е хwэ дькэ ньзаме, wэ'дэли хатьре хwэ жь hэвала дьхазэ у бэрбь авайе киноейи мэрк'эзи дьчэ, дэмэке шунда, дьгhижэ бэр щийе кӧ бьлета теда дьфрошьн, сьре дьпьрсэ, кэч'ькэкэ дэлал щава wи дьдэ у пэй we дьсэкьнэ. We р'оже щьмэ'т гэлэк бу, чьмки кинокэ Ньидьстанейэ т'эзэ дьдан. Саша дэмэке бэжьн— бала кэч'ькейэ такр'ьh'ани бэр ч'э'ве хwэр'а дэрбаз дькэ, ле фэсал жь дэст щьмаэ'та бэрэвбуйи нак'эве, wэки деме we р'ьнд бьнhер'э. Эw гэлэки дьсэкьнэ, ле тӧ тьшт же дэрнайе у эw сэва кэч'ьке р'ьнд бьвинэ дьвежэ, — бьбахшинэ, эз пэй wэмэ, эзе hэр'ьм хӧр'а qэлуне бьк'ьр'ьм, бем„. Эw öса жи бэнде пэй хӧр'а дьвежэ, р'азибуна

Ӏәрда жи дьстинә у ләз дьчә, чәнд дәqа шунда вәдьгәр'ә, Ӏьнәки пешийа кәч'ька нәнас дьсәкьнә, бәре хwә дьдә we, р'ьнд ле дьнӀер'ә, wәхте сьрә пешда дьчә, те ньш кәч'ьке дьсәкьнә у т'ö qьсуре кәч'ькеда навинә. Әw р'аст-Ӏатьна ньшкева бәр wи бә'ра Ӏ'öб у Ӏ'әзкьрьнейә бе сәр у бьн вәдькә. Саша гәләки дьфькьрә у дьнӀер'ә, wәки әwә т'әнейә, хорте we т'öнонә. Әw алəма дьле хwәда дьк'әвә нава хәм-хьйала "Әв кәч'ька ноли р'ойейә, гәло Ӏ'әта ньӀа хортәки әw нәдитийә, wәки wер'а бьвә нас у жь we Ӏ'әзкә. Дьвә әw жь гönд Ӏатийә, институәкеда Ӏатийә qәбулкьрьне, жь р'азанхане дьчә хандьне у жь хандьне дьчә р'азанхане. П'ак, бьра öсавә, ле институтеда чьма qәт хорт т'öнәньн, ве кархәзалер'а бьвьнә нас. Дьвә, әw гöӀ надә т'ö кәси?„ Ӏәма wи чахи Ӏәвале ду wи, wи жь мьтала Ӏ'ьшйар дькә у дьвежә "щаӀьл пешда Ӏәр'ә„. Әw Ӏьнәки чәwа дьвежьн, хwә жь мьтала дадwәшинә, Ӏьнәки Ӏ'ьше хwә щәм дькә, ижа ве щаре дьхазә р'е у дьрба бьвинә, wәки кәч'ьк изне бьдә. әw wер'а жи бьлета киное бьстинә. Сьра wи Ӏа-Ӏа незик дьвә, ле кәч'ьк жи щар-щара дьзвьр'и, ль wи у йане жи сьре дьнӀер'и, ле әwе хwә öса дьда к'ьвше, гьва әwе wи нәдьнӀер'и, ле Саша әw йәка дьдит у т'ьвдира хәбәрдана т'әви кәч'ьке дьдит. Ӏәма wи чахи Саша дьл-щане хwә тинә, qәwәта хwә бәрави сәр Ӏәв дькә, ле бь демәки шәрмокә дьвежә.

— Кәч'ька дәлал! Әз Ӏиви дькьм, әгәр әхтйара wә Ӏәвә, Ӏун жь сьре дәрк'әвьн, щьмаӀ'т гәләкә, әзе бона wә у хwә бьлете бьстиньм, Ӏь, кәч'ька бәдәw?

Дәмәке кәч'ька нәнас дәнге хwә нокьр, ле бь демәки нә Ӏаqаси гәш гот:

— Хорте щаӀьл, әгәр фькра тәйә öса Ӏәбу, Ӏазьр wә бәреда бьгота, мьне щавәк бьда wә, ле Ӏун ньӀа, иди дәрәнг к'әтьнә.

Ӏәлбәт, ду we готьнер'а Саша сор-вьз бу у тәе бьго-

та h'әму дәри-дәрге хәбәрдане бәр wи hатынә qәп'эщәкьрьне, иди тӧ гьлийа нькарә бьвинә, сьрә жи незик бубу. Wәхте дода нәнас әw хәбәрана бьhист, hьнәки бь к'ән, ле тәе бьгота we р'ази бьбуйа, ле хәйсәте qизайи хwәгьрангьртьне хайи дькьр у хwә нәдьда сьвькькьрьне. Саша нә хортәки бәрзәqи, р'едәрк'әтибу, wан гьлийе доде гәләки h'ӧкми сәр wи дькьр, wи бь демәки hивикьрьне диса гот:.

— Кәч'ька бәдәw! Hиви дькьм р'ьщакьрьна мьн р'әт нәкә, р'ожәкә дьжи, тӧ бьлета мьн бьстинә...

— Гьва әз гәләки р'азимә тӧ ньhа мьнр'а бьлете бьстини, —кәч'ьке гот, —ма щарәкә дьне тәр'а бемә киное у әз тәр'а бьлете жи бьстиньм? Хорто, йәqин тӧ жи хандк'ари, п'әре зедә тә к'ӧ анийә. Дә, wәки hиви дьки, әз р'әт накьм, hани п'әре мьн hьлдә, мьнр'а жи бьлетәке бьстинә.

Саша бь дьләки ша, п'әра жь дәсте we hьлтинә, бәрбь щийе бьлета дьчә, кәч'ьк жи жь сьре дәрте, дур, hива зьлам дьсәкьнә. Саша пәра р'абәри жьнька бьлетдайи дькә, жь we hиви дькә, wәки щергәкә р'ьндда бьлета бьдә. Жьньк р'асти жи hивикьрьна wи h'әсав hьлтинә у дӧ щийе р'ьнд дьдә wи. Әw ләзо-бәзо жь бәр дәве щийе бьлета дәрдьк'әвә, п'ел льнге чәнд бажарвана дькә, h'ьзуре жь wан дьхазә, чәwа мәрьвәк э'зизе хwә ӧндакьрьво, ч'э'ве хwә дода нәнас дьгәр'инә, дьвинә у дьчә щәм we, к'әч'ьк бьлета жь дәсте wи дьгрә, ле дьнher'ә, ле Саша хwәда дьqaqьщә, hәw занә әwe бьлета хwә жь йа wи бьqәльшинә, hьлдә, р'азибуне бьдә wи у жь wи дурк'әвә. Саша мина мәрьве бьрчи, ль дәсте we дьнher'ә. Кәч'ьк гәләки ль бьлета дьньher'ә, тьштәки навежә, ле Саша фә'м дькә, wәки әwa жь щерге сәраейә баш у хәрав жь hәв дәрнахә, бь хәбәрданәкә фәqир у зәлул дьвежә:

— Бьлете мə щерга 22-а ньн, зə'ф башьн, киное мəва р'ьнд бе ханекьрьне....

Ћəма we бисте кэч'ьк бьлета хwə дьqəльшинə, ћьлтинə у бьлета хорт р'абəр дькə. Wи чахи тəе бьгота жь дьл у ћьнаве Саша тьштэк qэтийа, дэсте wи к'омэк нэдьда wи, кӧ бьлета хwə ћьлдə. Əw щийе хwэда чэwa р'ьсас дьсэкьнə, т'эне зур' бубу ль эwe у кьрьне we дьнћер'и, wи бь щур'эки готэ we:

— Бьра, бьра бьлетэ щэм wэвьн, чь дьвэ?

Қэч'ька нэнас жи бь h'але wи h'эсийа, вэбьшьри у гот „п'ак, п'ак" бьлета Саша жи кьрэ сумке хwэ. ћьнэки пешда лэqийа, эw жи wер'а,ле ћьндьк—ћьндьк бина wи дьћатэ бэр, qьдум дьк'этэ чока, зар дьк'этэ дэве wи. Саша we дэме ћэw заньбу, дьнйа йа wийэ, эw щаћьлэки ћэри бэхтэwарэ, дьгћижэ нет у мэрэме хwэ. Wи жь щьмаэ'та соqаqе у жь we шэрм нэкьра, we qальм бьqужийа у бькьра гази— „Əз щаћьлэки ћэри бэхтэwарьм! „Тэе бьгота хуна кэч'ьке жи сэр wи дьк'элийа, пер'а к'этьбу сӧh'бэте, ћа пьрс дьданэ Саша, wи жи маул-маqул щава we дьда у ћэла щарна wи жи пьрс дьданэ we, we жи бь демэки к'эн, дэв у дьране хwэйэ шэкьри щава wи дьда. Эwe йэке h'ӧба Сашайэ бэрбь we дьћа дьда п'ьр'кьрьне, бэлки кэч'ьк жи wи h'алидабу, ле ћаqиаси хwэ нэдьда к'ьвше. Дэ, иди wэхте дэстпебуна киное пер'а гьћиштьбу, эw ћеди-ћеди бэрбь дэрге авайи чун. ћьлк'ьшийанэ qате дӧда, ћьнда лехьстьна сазбэнда сэкьни, гӧh дьданэ музиqе, к'ижан щаћьл у аћьл к'елэка wанр'а дэрбаз дьбун, вэдьгэр'йан ль wан дьнћер'ин у тэе бьгота дьле хwэда дьготьн "Ћэрдӧ щаћьл,лайиqи ћэвьн... "Незикбуна зэнгьле дэстпебуна киное сазбэнда qайде р'эqасе лехьстьн, Саша жь дода нэнас ћиви кьр, wэки т'эвайи бьлизьн, кэч'ьк пер'а р'ази бу у ћэрда т'эвайи листьн. Ч'э'ве Сашайи т'ьме деме wеда бу, ле we жи щар-щара ль wи дьнћер'и, wэки эw нэвинэ, хорт ћэр тьшт заньбу, ор-

т'а wи у ә'сманада тәе бьгота бӧhӧстәк ә'рд майә, йане qәт нәмәйә. Бистәке шунда дәнге зәнгьл ә'шарәти да щьмә'та сьвдәреда бәрәвбуйи, сәwта музиqе hатә бьр'ине, ч'ьра жи hеди-hеди дьhатьнә тәмьрандьне, дәре сәра киное вәкьрьн, кәч'ьк у Саша щийе хwәда р'уньштьн. Дәмәке шунда, ишьqе сәрае hатнә тәмьрандьне, дәстбь киное бу. Кино дәрhәqа бәнгитиеда бу, чьqаси лента wе нишан дьда, аqаси нава дьле Сашада бәнгитийе алав дьда, әw щийе хwәда нәдьсәкьни, худане сәр'а давит, hа хwә дьда алийе р'асте, паше алийе ч'әпе, худана сәр деме хwә т'әмьз дькьр. Кәч'ьк жи щийе хwәда нәдьә'дьли, к'әла бәнгитийе бәдәна wе жи зәвт кьрьбу. Hәла щарана пьрс дьда Саша, wәки чьма ә'дьли р'унанейи, ле баwәркә, әwа жь wи дьhа гәләтьр нәдьә'дьли бу. Щинаре wанә щерге пашьн, ә'шарәти дьданә wан „Чь wә qәwмийә, щийе хwәда р'әh'әт р'унен, әгәр нькарьн, wи чахи!..“ Ду wе ә'шарәтийа щинарар'а, иди wан ноли бәре нәдькьрьн, бь тәhәрәки h'әта к'ӧтабуна киное, хwә бь щур'әки хайи кьрьн.

***

Ә'wьре шәва пайизе hәбьне коне хwә жь ә'смин дальqандьбу у wәхте тә бь т'әхмин ле дьнhер'и, тәе бьгота коне р'әш тенә вәгьртьне у тенә hьлдане, бь hеwа бер'а щарана мина hәспе к'ьh'ел пәй hәвдӧ дьк'әтьн, жь hәв дәрбаз дьбун у hьнәка жи дьзгин дьгьрт, щийе хwәда дьсәкьнин. Даре соqаqейә р'езе жи дәстбь сазбәндийа хwәйә шәве кьрьбун, т'иqә-т'иqа qиз-хорт у щьмаә'та соqаqейә п'еәврәз, п'ебәржер р'әwьш дьда wе шинәшина т'әбийәта шәве. Бьн р'онкайа шәмдане соqаqада. hәрдӧ щаhьл әвраз hьлдьк'ьшйан, щарна незики hәв дьбун у щарна жи hьнәки дури hәв дьчун. Жь хәбәрдана hәрдӧ щаhьла дьhатә к'ьвше, wәки лавайикьрьн у hивикьрьна Саша бе щав дьма. Әwе йәке гәләки h'ӧкӧми сәр wи дь-

кьр у тэе бьгота чэwа гӧлле т'ъвьнга к'ъч'укчапе нава дьл, hьнаве wир'а дэрбаз дьбу, хэмла h'ӧба кӧ нава бэдэна wида пешда hатьбу, п'эр'ишан дькьр.

Гэр'а hэрдӧ щаhьла, хелэкэ хӧрт к'ъшанд, нава wи wэ'дэйида, эw hэвр'а нэбубунэ нас, нэ хорт наве we, нэ жи qизе наве wи заньбу. Hэрда hэвр'а дьгот "Хорте щаhьл, кэч'ька щаhьл„ у бь wан навава хэбэрдана орт'а хwэ дьднэ сафикьрьне. Бawэркэ, hэрда жи дьхаст hэвр'а бьвьнэ нас, хорт щӧлэ'т нэдькьр, ле кэч'ьке жи хwэ гьран гьртьбу, нэ дьхаст хэйсэте гьранийа qьсми жьн п'епэзкьра. Хорт hа дьхаст пьрса наскьрьне бавита орт'е, wи hьм жь шэрме'у hьм жи щӧлэ'т нэдькьр, wэки бьгота. Wэхте хэбэрдана орт'а hэрдада, хорт бе h'эмди хwэ дьк'эвэ мьтала, h'эзар йэк qэwьмандьн сэре wир'а дэрбаз дьбун у нькарбу вэбьжарта. Hэла щарана wэхте кэч'ьке пьрс дьдьнэ wи, эw haqаси мьталава мьжул бу, wэки щава пьрса дайи бь щур'эки майин дьда, доде бь щавдайина wир'а мэh'т'эл дьма у дьфькьри, wэки "дьвэ зьлам аqьле хwэ ӧнда кьрийэ, чийэ? Нэ ахьр, жь хэбэрдана wи те к'ъвше, wэки эw лawэки аqьлэ, ле чьма ӧса буйэ?„ Кэч'ька нэнас сэбаба we йэке т'эне тьштэкида дьдит, бэлки ӧса жи буйа? нькарбу эw йэка бь т'эмами бьда сафикьрьне. Хорт к'этьбу h'алэки зэ'ф гьран хwэда дьqьщqьщи, дьшэwьти, худана сар сэр wи к'этьбу, hэж жи ль бэдэна wи дьк'эт, чэwа дьвежьи, иди истэк'эна сэбра wи т'ьжи бубу, hьнэки hерс, ле бь демэки п'осидэ гот:

— Кэч'ька щаhьл! Мьн бьбахшинэ, эва чэнд сэh'этьн, эм т'эви hэв дьгэр'ьн, ле эм наве hэв ньзаньн, эв йэка бь т'эхмина мьн, нэп'акэ у бэлки шэрмэ жи. Хwэ эм нэ мэрьве кэвнэ бэренэ, бь т'эхмин, wан жи ӧса нэдькьрьн, чь кӧ эм дькьн. Wэрэ эм hэвр'а бьвьнэ нас у эме хэбэрдана хwэ паше пешда бьвьн. Hэ, чь дьвежи?

— Дэ, wэки дьвежи у haqаси жи зарийа дьки, —кэ-

ч'ьке гот, —нава һәwәлдана тәда р'асти һәйә, ле...

— Ижа, —Саша гот, —"ле„-а тә чийә, щӧлә't гәрәке щәм мәрийа һәвә, мала тә ававә, wә иди р'ӧh'е мьн дәрхьст, бәлки жи мьн?

— Дә, wәрә, —кәч'ьке гот, —наве мьн Екатеринайә, дьле тә р'әh'әт бу?

— Наве мьн жи, —хорт гот, —Сашайә.

Һәрда дәсте хwә данә дәсте һәв, һьнәки бь һәв к'әнйан, Саша нәдьхаст кәч'ьк дәсте хwә жь дәсте wи дәрхә. Бawәрки хеләкә хӧрт дәсте wан дәсте һәвда ман, h'ӧба wан мина хәта электрикие жь йәки дәрбаɜи йе майин дьбу. Аг'ри Екатеринае дәсте хwә жь нав дәсте Саша дәрхьст, ле р'әнге we гәләки һатә гӧhастьне у туж ль ч'ә'ве Саша ньһер'и, гот:

— Ах, Саша, Саша, аг'ри тӧ гьһиштн мәрәма хwә, мьнр'а буйи нас...

— Екатерина щан! Һәла на, ле әw шәрм, хофа кӧ щәм мьн һәбу бь т'әмами нәһатийә һьлдане, ле мьсqалә-ки һатә саһалкьрьне. Ижа ньһа, әм дькарьн һәвр'а хә-бәрдьн. Зә'ф баш бу, wәки нә һәвале тә у нә жи һәвале мьн wәхте гәр'е р'асти мә нәһатьн, әгәр р'асти мә бьһатана, мьн у йане жи тә, мәе чь щав бьда, әме лап нава һәвалада э'лизәнги бьбуна, шӧкӧр, шӧкӧр кәсәк р'асти мә нәһат, нә ӧсанә, Екатерина дәлал?

— Созе р'аст, —Екатеринае гот, —тӧ р'асти, ле һә-вале мьн һьндькьн, бәлки һәвал-һогьре тә гәләкьн?

— Хенщи гәләкбуна һәвала, —Саша гот, —дәрсдар жи гәләк мьн нас дькьн у h'ӧрмәта мьн дьгьрьн, р'ьнд бу, wәки кәсәк р'асти мә нәһат...

Бу т'иqә-т'иqа Екатеринае к'әнийа, ль Саша мезә кьр у гот:

— С-ша, ижа һәла мьнр'а бежә, wәхте әм һәв-

р'а нәбубунә нас, тә сьвтә чәwа лазьмә, щава пьрсе мьн дьдан, ле паше те бежи тә хwә шаш кьрьбу, щава пьрсе мьн р'аст нәдьда, чь дьһатә бәр аqьле тә, тә дьда дәр, Саша, Саша!..

— Екатерина, — Саша гот, —тӧ расти, wәрә әм дәрһәqа wе йәкеда хәбәр нәдьн, анщах әз жь qәфәсе дәрк'әтьмә у дәрдем нәдә wәк'ьландьне... Әз т'әхмин дькьм, тӧ гәләки лаз дьк'әви, изне бьдә wәки әз һ'әта мала wә, тә вәр'екьм?

—Саша, —Екатеринае гот, — бәсә, әм ирода хатьре хwә жь һәв бьстиньн, йане на дьвә тӧ бежи, әм сьве к'ӧ р'асти һәв жи бен? Әз тьште öса һ'әз накьм. Вәр'екьрьн к'ижанә, әзә нәхашьм, корьм чийә, нькарьм бе тә һәр'ьм, әре? Дә, бь хатьре тә!

— Екатерина щан! —Саша гот, —чьма мәрьвайи wa дьхазә, һ'ӧрмәт, сианәт жь орт'е һатийә һьлдане, чийә? Әв чәнд сә'әтьн, әм т'әвайи дьгәр'ьн, бь т'әхмина мьн, мә т'ӧ гьлийе хәрав һәвр'а нәготийә у жь қануна мәрьвайе жи дәрнәк'әтьнә. Ижа вәр'екьрьнәкә садәр'а чь дьвежи? Дьвә дьтьрси де, бав, бьра, йане qәwьм, пьсмаме тә, we р'асти мә бен, хатьре тәк'әвьн, әре?

Wәхте Саша әw гьли готьн, р'әнге кәч'ьке сьпич'олки бу, һ'але we хәрав бу, ах сәр ахе дьк'ьшанд мина нәхашикә бәдһ'ал дькьрә налә-нал, т'әне ль пешийә хwә дьнһер'и, һеди-һеди пешда дьчу. Бистәке шунда бь демәки гәләки п'осидә, к'әлогьри, ле бәле зә'ф һерс, ль Саша ньһер'и, тәйе бьгота әw дьхазә бьвә тәйре симьр', зьлам техә нава п'әнще хwә, wи дәрхә нава ә'смана у жорда бәрдә, wәки әw ә'рдек'әвә, п'ьрти-п'ьрти бьвә, п'ьртьке wийи саг', гӧһе wида бьминә, зәвта хwә нә ани гот:

— Саша, Саша, әм һәла п'аки һәвр'а нәбунә нас, ле тӧ дәрба мәрийа дьхи. Жь гьшки р'ьндтьрә, әм ирода иди р'асти һәв нәйен, һ'әсавкә мә һәвдӧ нәдитийә у әм һәвр'а нәбунә нас, хәлаз бу, чу...

— Катйа, —Саша гот, —те бежи wан готьне мьн, гәләки h'өкөми сәр тә кьр у тө бь т'әмами hати гөhастьне. Әз темә сәр we нете, wәки тө жь кәси натьрси у бәр тьштәки жи h'әсав наки. Әw шөхөләки зә'ф башә у хаша мьн те. Демәк, тө мәрьвәкә сәрбәсти, хофа тә жь т'ө тьшти т'өнәнә у хwә сәрк'арийе хwә дьки. Диса hиви дькьм, изне бьдә, wәки тә вәр'екьм.

Екатерина бь готьне Сашар'а р'ази бу, hәрда дәстбь щә'дандьна ог'ьра хwә кьрьн, дәмәке шунда әw гьhиштьнә к'еләка авайики чарqати, кәч'ьке дәсте хwә да дәсте хорт, хатьре хwә хаст, ле Саша әw да әгләкьрьне у гот:

— Екатерина, hәр тьшт бона мьн фә'мдарийә, wәки тө института Ташк'әндейә зьмин у ә'дәбийәтеда дьхуни, к'ижан курсе у к'ижан факултете бона мьн нә ә'йанә. Hәлбәт, заньбуна we йәке нә hаqаси чәтьнә, мәрьв нава чәнд сәh'әтада дькарә бьзанвә, ле әw нә шене мьнә. Ньhа әз hиви дькьм, бежә, әм чьчах дькьрьн hәв бьвиньн, пьрсәкә мьнә фәрз hәйә, т'әне әwe бь дәсте тә бе сафикрьне, хенщи тә...

— Саша, —Екатеринае гот, — чьма әз чи тәмә, әм досте hәвә бь мәhа у саланьи, йане qәwьмә hәвьн, wәки әз т'әне дькарьм пьрсе сафи бькьм. Дә, хәйсәте щаhьле ве дәменә, хwә зу дьдьнә әрзанкьрьне, qимәте хwә дьхьн. Тө we йәке р'ьнд бьзанвә, wәки- әз нә йа готьна тәмә, hәр'ә йе готьна хwә бьвинә у пьрсе хwә бьдә сафикьрьне. Тө чьто мери, wәки ит'бара хwә нава чәнд сәh'әтада бь мәрьва нәнас тини у пьрсе хwә дьди сафикьрьне? На, на, тө зә'ф шаш дьви.

—Эh, Екатерина, —Саша гот, —щарана өса дьвә, wәки щаhьл бь мәhа бәлки сала жи бь hәвр'а дьгәр'ьн у паше hәв бир дькьн. Ле бәхте ньшкева, т'ьме р'ьнд дәрте у hәрдө али жи газьна накьн у h'әта к'өтасийа өмьре хwә бәхтәwарьн. Ле бәле, hәла әз у тө нәгьиштьнә we

дәрәще, ле wәхте әз тә дьвиньм, хwә бәхтәwар h'әсав дькьм, бәлки гәләк тьшти әм жь һәв һин дьвьи. Һәвалти тьштәки башә, мәрьве аqьл т'ьме хwәр'а qәwьм у доста дәст тиньн, р'ожа хаш у чәтьнда имдаде дьдьнә һәв. Аһа әз сәва we йәке дьхазьм, wәки т'әвгьредана мьн у тә т'ьме т'әв һәвә, чьмки тө qизәкә аqьли у хуншьрини.

— Тө хортәки дипломати, —кәч'ьке гот, —занәйи, хәбәршьрини, wәй we qизе, тек'әвә дәсте тә, тө бь зарехwәйи шьринва һәр пьрсәке дькари жь we бьк'ьшини. Әз тәр'а р'аст бежьм, әз жиһә т'әнемә, ви бажарида хенщи һәвалбәнде мьнә курсе, кәсәки мьн вьра т'önә. Дә, wәки тө дьвежи, сьве на дösва, сәһ'әт һ'әвта, әм диса wи щи р'асти һәв бен, qайили?.

— Әз зә'ф р'азимә, дәлалийа мьн, —Саша гот, — ньзаньм, әз чь бькьм, wәки бәр qәнщийе тә дәрем. Бьрә хöде we р'оже бинә, кö тö qимәтәки баш бьди мьн у әм бь һәвдö бьсәкьньн...

Һәрдö щаһьла хатьре хwә жь һәв хаст, һәр кәс бәрбь р'азанхана хwә чу. К'еф нәдьгишә к'ефа Саша, how заньбу wан гьлийе кәч'ьке, т'әмамийа дьне дайә wи, бәхтәwарә, гьһиштийә мьразе хwә. Wәхте Саша дьк'әтә мьтала, гәләк тьшт аqьле wир'а дәрбаз дьбу — "Әзи бәхтәwарьм, иди ве дьнеда хәм-хьйале мьне т'önәвьн. Һәлбәт, йәкә мина Екатеринае мьнр'а бу нас, әw жи бәсә. Әз т'әхмин дькьм, wәхте әм соqаседа т'әвайи дьчун, бәлки гәләка хözьла хwә бь мә дьһанин, һәрдö жи лайиqи һәвьн. Эһ, әw готьнә башьн, хашьн, ле нава һәweда дьһатьнә готьне, гәрәке әм дьһа незики һәвбьн, һәв бьстиньн, а wи чахи дьле мьне р'әһ'әтвә. Дәлалийа мьн, щанькәкә садәйә, дьлт'әмьзә, мәрьвһ'әзә, те к'ьвше нә жь бажерә, әw дода гöндә, һәла чәwа дьвежьн ч'ә'ве we вәнәбунә. На щаньм, һәма хәйсәте weйи öсайи дәлалә. Әме сьве на дösва р'асти һәв бен, ле дьвә нәйе жи? На, на әwe йәqин бе, чьмки wәхте хәбәрдана мә, әw хö-

дане гьлийе хwәйи дайи бу у бәрк' сәр дьсәкьни. Э, дьвә әw жь мьн h'әз нәкә, йане хастийе we hәвә, wи чахи аве тек'әвә ч'ьра мьн, әзе мина Мәщнун чола к'әвьм. На, на, наqәwьмә, әw тьште öса бькә, чьмки те бежи әз жи хаша we тем, ле... Дә, әw гömана мьнә, р'ожа мьнә хашә сьвейә. Бәлки әwа ве йәке ньзанә, йане h'ьше wер'а жи дәрбаз навә, йане занә надә диhаркьрьне, хәйсәте бәрк'тийа жьна дәсте хwәда хайи дькә. Hәр тьште сьве на döсва мина ч'әме жь ч'ийа hати, we зәлалвә, qәрәз...„

Екатерина wәхте жь Саша qәтийа, тәе бьгота we тьштәки хwәйи qимәтли öндакьрийә, hа дьчу, hа пәй хwә дьнhер'и. Wәхте чу ода хwә, сәлам да hәвале хwә у хwә авитә сәр кәрәвате, ч'ә'ве хwә дьхаст бьгьрта Саша дьhатә бәр ч'ә'ве we. Hәма we дәме, кәч'ькәкә hәвала we, әw жь мьтала да qәтандьне:

— Ле, ле, мә h'әта ньhа hәw заньбу т'ö кәсе тә т'öнә, ле фә'мдарийә. Дәстпебуна сале h'әта ньhа, тö р'ожәке щикида нәчубуйи, тә чәндьк чәнд щара хорт бе h'öрмәт дькьрьн, кәсәкир'а тә хәбәрнәдьда у бәр тьштәки h'әсавнәдькьр, ле ньhа hәр тьшт ә'йанә. Дә, хушке, töйә бәдәwи, wәхте дәрдьк'әви coqaqe мина hивәкейи, hәр щаhьләк дьхазә тәр'а бьвә нас у бәлки жи дьхазьн тә бьстиньн? Бь т'әхмина мьн, тö р'ьнд дьки, ле гәрәке хорт жи мина тә бәдәwвә, hа? Йане на хорте аqьлсьвьк жи hәнә дьвә р'ожәке qәзйаке жи биньнә сәре тә? Хушка мьн, тә р'ьнд кьрийә, малда р'уньштандьне чь дьдьнә мәрийа. Хушке, гöh нәдә сәр бәдәwәтийа хорт, бьра аqьл-к'әмалвә, hәр тьшти hәщәйә. Дә, ща мьнр'а qьсәкә, нә әм hәвале, hәвьн?...

Wәхте hәвала we öса хәбәр дьда, hәр h'әбубәкә Екатинае дьчу алики, Саша бәр ч'ә'ве we дьhатә бьльндкьрьне, h'öба we бәрбь wи дьhа п'ьр' дьбу, жь готьне wи бawәр дькьр у гöне хwә бь wи дьhани, wәки әw п'осидә дьбу, худане сәр wер'а давит. Қәч'ька hәвала Екатинае чәwа дьвежьн h'әму дәри-дәрге h'öбейә бәр

Саша к'ьлиткьри вэдькьр у Екатерина бэрбь wи дьhани, иди Екатеринае нэдьхаст зу дэсте хwэ жь дэсте wи дэрхэ у hэрдӧ р'оже р'астhатьне дькьрэ сал у мэh. Дэмэкэ хӧрт шундатьр, Екатеринае сэре хwэ бльнд кьр, ль hэвала хwэ ньhер'и у бе т'аqэт гот:

— Хушке, чьма хэлqер'а к'арэ, мьнр'а qарэ, эре? Hун hэрр'о дьчьн, эз wэр'а тьштэки навежьм, чьма эз чэнд сэh'эта нэhатьмэ, бэр ч'э'ве wэ буйэ ч'ийа, эре? Растэ, эз чумэ киное, ле эз т'ӧ кэсир'а нэбумэ нас, hэла хастьна мьнэ ӧса жи т'ӧнэнэ, чьмки эз т'эзэ hатьмэ qэбулкьрьнэ, ле дэрсе мьне чэwавьн?

— Дэ п'ак, п'ак, шэрм нэкэ! Эва иди чар-пенщ мэhьн, эм т'эвайи hин дьвьн, тӧ жь дэрса гьшка пенщ дьстини, т'алаша тэйэ, тӧ нэхуни жи дьвэ. Ле эз фэqира, чь бькьм, wэки анщах-анщах дьхуньм, ле wэки к'омэкийа тэ т'ӧнэбуйа, h'але мьне чэwа бьбуйа? Эм hэвале hэвьн, чэwа щьмаэ't дьвежэ, hэлбэт нэхэйидэ, тьште ӧса сийа бьшкӧлейэ, йане бьшкӧл чийэ, wэки хwэ бэр wеда бьтэлини, дурва мэрве бе к'ьвше. А лэма жи дьвежьм, сера хwэ жь мьн вэнэшерэ, wэки дьне шӧхӧле тэйэ...

— Хушка мьн, —Екатеринае гот, —мьн чь кьрийэ, wэки тӧ we мэсэла щьмэ'те дьк'ьшини, эз нэ жь wанамэ, эгэр эзэ ӧсавьм, бьра хӧде р'ӧh'е мьн бьстинэ. Вьра чь тьште вэшартьне hэйэ, hиви дькьм hэла кэсэкир'а нэвежэ, бе аг'ри дьвэ чь? Эз р'аст бежьм, иро лawькэк р'асти мьн hат, ӧса h'эсав бькэ, эз мэщбур кьрьм, ле hьнэки жи эw хаша мьн дьhат у эз пер'а бумэ нас. Мэ сьве ла дӧсва wэхт к'ьвшкьрийэ у эме р'асти hэв бен, эгэр эм хаша hэв hатьн, хwэ эме т'эвайи бьгэр'ьн, ле... Ижа зани хортэки чэwанэ, мэрьв шэрм дькэ, ле бьнher'э, эw жи ноли мэ хандк'арэ, ле ньзаньм мала wанэ Ташк'эндейэ, йане щики башqэйэ. Дэ хушке, ӧ'мьре бьдэ к'ьвше hь, иди тӧ жь мьн нахэйди?

— Зэ'ф р'азимэ, —hэвала we гот, —эгэр бь дьле тэ-

йэ, тӧ жи бь дьле wийи, hэвр'а бьвьнэ нас, wэхте гэр'а wэйэ т'эвайи, ӧмьре бь хwэ бьдэ к'ъвше. Hун хаша hэв hатьн, иди мэсэлэ э'йанэ, йане на...

Хушка мьн, —Екатеринае гот, —эз бе h'эсав р'азимэ we шewра wэйэ дайиктие у хушктийер'а.

Екатеринае к'ьнще хwэ дэрхьстьн, к'этэ нава щи, ле к'елэк-к'елэк wэлдьгэр'ийа, тэе бьгота we qawэ гэлэки вэхарийэ. хэw ле р'эвийэ. We чьqаси ч'э'ве хwэ дьгьрт, вэдькьр, т'ьме Саша бэр ч'э'ве we дьhатэ к'ьвше, бэре хwэ вэдьгэр'анд, нава щида р'удьньшт, h'эсав йэкбу, диса дьhатэ бэр ч'э'ве we. Мина дина ле hатьбу ньзанбу чь бькьра, wэки hеса р'аза. Те бежи we эw йэка гӧне хwэ h'эсав дькьр, чьмки we сэрт-сэрт хортр'а hэwалдьда, имк'ан нэдьда кӧ эw дьле хwэ бэр we вэкэ. Дэмэке эwа дьле хwэда фькьри —"Щаньм, ӧмьре мьн дьгhижэ бист сала, мьн h'эта ньhа тьште ӧса нэбьhистийэ, wэки шарэкева хорт wa сэр щаньке бьвэ бэнги. Р'астэ, бэнгитийа ньшкева р'омана, киноада hэнэ, ле диса wa сэр hэв гэрм нэбунэ, чьqаси эм сэр hэв. Мэсэла щьмэ'тейэ дьвежьн. "Баво, мьн дьз гьртийэ, ле ньhа эwи эз гьртьмэ у бэрнадэ„. Hэлбэт, т'эшбэ нинвэ, ньhа эwи эз h'эта мал аним у чу, ле эwи ньhа нэ ль вьрэ, ле бэр ч'э'ве мьнэ у нава дьле мьнда hелинэкэ qэшэнг чекьрийэ у те бежи нава хуна мьнда чэрх дьдэ, дьле мьн qэп'эч'э кьрийэ, хуна мьн сэр wи дьк'элэ. Эгэр мьн мала wи насбькьра, жь hэвал-hогьра у wи шэрм нэкьра, эзе ве шэве бьчума щэм wи, мьне дьле хwэ бэр Саша вэкьра у мьне бьготае, эме сьве на дӧсьва жи р'асти hэв бен, ле wэрэ эм иро жи hэвр'а бьгэр'ьн, бэлки к'элэбэла бэдэна мэйэ h'ьшйарбуйи дайнэ, hесавэ, wэки эз р'эh'эт р'азем...„ Нава ван мьталада, Екатерина чэwa р'адьзе, бь хwэ жи ньзанэ. Hэвала wейэ к'елэке р'азайи, шэв чэнд щара жь хэбэрдана wейэ бэстава hэwалдайи, h'ьшйар дьвэ, т'эне эw хэбэра "Саша„ фэ'м дькэ, wэки дьне тьштэки сэр-

wахт навэ. Ћэвала we сьве жер'а дьвежэ, эw ћьнэки шэрм дькэ, ле ч'ар-нэч'ар дьдэ стуйе хwэ.

***

Дö qэлб у дö дьле кö жь ћэв ћ'эз дькьн, wэки ћэрр'ож ћэв нэвиньн, зэ'ф дьжwар у чэтьнэ. Ћэр дэqэкэ wан, дьвэ сэћ'этке, ћэр р'ожэкэ wан дьвэ мэћэке, ћэр мэћэкэ wан, дьвэ салэке. Бэле, эw ћэрдö р'ож, сэр ћэрдö щаћьлар'а öса дэрбаз дьбун, нанхарьн, вэхарьн, ћинбун жь бира wан дэрдьк'эт. Тэе бьгота р'о дэрнак'эвэ, п'энще хwэйэ зер'ин р'анаwэшинэ сэр бэдэwэтийа т'эбийэте. Шэв, сьвэ, стэйрк, ћив т'önэньн, дьнйа хькэ-халийэ, ч'эм, бэ'р, ч'ийа, гэли, гэбоз р'аст у бэрwар т'önэньн, т'эне эwьн, кö ћэнэ. Бь зор, бэла р'ожа к'ьвшкьри ћат, гьћишт, хорт нив сэћ'этe жь wэ'дэ зутьр ћатэ щийе к'ьвшкьри, кэч'ьк жи жь wэ'дэ зутьр ћат, ћэрдö дьле ћивйа ћэв сэкьни, бь ћ'öба бэнгитийе ћэв дитьн. Wана гэлэки бира ћэв кьрьбу, эгэр wан жь мэхлуqэте соqаqе шэрм нэкьрана, we ћэвдö бэрк' р'амусана, хэм-хьйале ћэрдö р'ожайэ дити, жь дьле хwэ дэрхьстьна. Ћэрда жи бь деме гэш дэст данэ ћэв, ле нэдьхастьн дэсте хwэ, жь дэсте ћэв дэрхьстьна. Wан дэсте хwэ данэ ћэв у бэрбь баг'е сэйранге чун, дэмэкэ хорт ль дора голла бег' гэр'йан, ћьнэки хашийе хwэ бь qаз у wэрдэке совэк'ари дькьрьи кьрьи у паше бьн даре мэрхейэ бьлэ'тда, сэр р'уньштоке р'уньштьн, дэмэкэ хöрт ћэрда хэбэр нэдьда у ль ч'э'ве ћов дьнћер'ин у паше к'этьнэ сöћ'бэте. Ћэwалдана wан дьреж к'ьшанд, Саша кэч'ьк да сэрwахткьрьне, wэки эw пар института Ташк'эндейэ дохтьрийе qьсма хирургиеда ћатийэ qэбулкьрьне, ньћа курса дöдада дьхунэ, р'азанханеда дьминэ, жь хэбэрдана кэч'ьке жи ћатэ к'ьше, wэки эw исал института-

hатийэ қэбулкьрьне, эw жи р'азанханеда дьминэ. Тэе бьгота даре мэрхейэ дора hэрдӧ щаhьла, жь т'эбийэте hиви кьрьнэ, wэки ба нэйе, хэбэрдана hэрдӧ бэнгийа бьбhен. Ч'ьқьле дара қэй мина коне к'ӧрда сэр wан hатьбунэ вэгьртьне у сэр wан бубунэ сьт'ар.

Р'ожэкэ лэ'да паиза Ташк'эндейэ зер'ин бу. Тиренще р'ое нэ ноли hавине, ле hьнэки сьст, т'эбийэт гэрм дькьр, ле hаqаси h'ӧкӧми сэр бэнда нэдькьр, хазма ч'ьқле дара мэрхе сэр hэрдӧ дьле бэнги бубунэ шэмьсп'эр'. Щарана ч'ьвике п'эр'бэлэк, дькьрьнэ ч'ьвтэ-ч'ьвт, жь щики, дьфьр'йанэ сэр щийе майин, h'эwэса мэрийа бь сазбэндийа wанэ awазир'а дьhат, мэрьв h'эwэс-h'ьжмэк'ар бу, дэнге wани шарур-бьлбьли бьбьhиста. Зар'е савайэ бегӧнэ жи лэсте ле у баве хwэда гьртьбун, hьнэка жи мина мьнмьника жь де у баве хwэ дьр'эвйан, вьрда, wеда дьбэзйан, hьнэка жи дьхаст кӧлилк, йане чьрпийе дара бьчьрпанда, де у бава изьн нэдьда, эw hерс дьбун у hьнэк к'элогьри дьбун, ижа ве щаре дэсте хwэ давитэ hешнайе, йане щийе голлейэ бь тьрс дьсэкьнин дьле де у бава тэ'мул нэдькьр, бэрбь wан дьбэзийан, wэхте дьдитьн эw бэрбь wан дьр'эвьн, ижа эw жи бэрбь щики майин дьр'эвйан. Зар' мина мьнмьника, ль щики нэдьсэкьнин, hа вьрда, hа wеда дьчун, wана hьм хwэ у hьм жи де у баве хwэ дьданэ wэстандьне. Hэрдӧ щаhьле р'уньшти ль зар'а дьнhер'ин, дьк'энйан у дьле хwэда hэрт тьшт дьфькьрин. Щаhьла чэнд щара зар'е ч'ук жь к'этьна бефэсал хэлаз кьрьн, де у бава р'азибун сэр wанда дьбарид. Дьhатэ к'ьвше, wэки hэрдӧ щаhьл жь р'астhатьна хwэйэ р'ожа лэ'де гэлэки р'азинэ у hэр тьшт биркьрьнэ, т'эне хэбэр дьдьн, чуйа-hатийа, бэдэwэтийа т'эбийэте т'эмашэ дькьн.

Дэ, щаhьлти р'эwьша инсинэ, мэрьв hэр нави we фэследа қазанщ дькэ у р'ийа ӧмьре хwэйэ р'аст дьгрэ у wеда дьчэ. Гава қиз у кӧр'эк hэвр'а дьвьнэ нас, аqьле

wан жь hэв дьбьр'э, р'ожэке hэв нэвиньн, бина wан дэрнайе. Чэwа qиз у öса жи хорт, дьле хwэ бэр hэв вэдькьн, сэрhатийа хwэ hэвр'а дьвежьн. Wэхте чэнд мэha hэвр'а дьгэр'ьн, hини ху-хэйсэте hэв дьвьн, ижа дьчьнэ мале hэв, де, бав, qэwьм, пьсмам у hэвале hэвр'а дьвьнэ нас. Саша дьхаст сэр мэсэла h'имли вэкьра, диса шэрме у щöлэ'т имк'ан нэдьдайе, ле бэлки Еактерине жи öса дьхаст, ле хэйсэте qьсми жьни гьранбуне пешийа we дьгьрт. Саша дьл у щане хwэ т'эв тинэ у дьвежэ:

— Екатерина щан! Эз дьхазьм тэр'а гьлики бежьм, ле...

— Саша те к'ьвше, тö кör'эки э'дэби, баши, —Екатеринае гот, —шэрмокэйи. Эw "Ле„-йа тэ чийэ, дьле тэда чь hэйэ бежэ, ле жь h'ьдуд дэрбаз нэви, hа?!..

— Дэ, wэки дьвежи,— Саша гот,— эз иди шэрм накьм. Р'астэ, тö курса йэкеда дьхуни, эз йа дöдада, hьнэки чэтьнэ, ле эз тэр'а бежьм. эз... эз... гэлэки жь тэ h'эз дькьм у дьхазьм...

Саша ду готьна хwэр'а, сор-вьз бу, жь шэрма щийе хwэда нэдьт'ьфт'ьфи, р'адьбу, р'удьньшт, нькарбу ль кэч'ьке бьнher'ийа, h'але wи зэ'ф чэтьн у дьжwар бубу, бе сэбьр hива щава пьрса хwэ бу. Кэч'ьк жи к'этьбу h'алэки чэтьн, нава мьталада hатьбу хэньqандьне, чэwа мэрьвэки hажь qумьстана т'önэвэ, тек'эвэ к'урайа qумьстане, гэрм бьдэ сэр, т'ивэ, дэв у дьран ле бьзьнгьрьн, öса hатьбу сэре Екатеринае, ньзанбу чь щава wи бьда. Екатерина гэлэки фькьри у аг'рие гот:

— Саша, эм hовр'а бунэ нас, нэ мьн у нэ жи тэ, мэ дэрhэqа ер, щи, к'инэ де у баве мэ,мэ hэвр'а хэбэр нэдайэ, бэлки эwана ве фькра мэр'а нэ р'азинэ, wи чахи we чэwавэ? Hэлбэт, эм фькра wан дькарьн h'эсав жи hьлнэдьн. эw нэ щамерти у нэ жи ширh'элатийэ, бе фькра wан, эз нькарьм р'азибуна хwэ бьдьм.

Wэхте Екатеринае гьлие хwэ hэла т'эмам нэкьрьбу,

р'ьщафәкә сар к'әтә бәдәна Саша, к'әл т'ьжи қьр'ьке бу, жь щийе хwә р'абу, пеш р'уньштәке чу у һат, ль ә'рде мезә нәдькьр, т'әне ль даре мәрхейә пешбәри хwә у ә'смана дьнһер'и. Екатерина жи п'ошман бу, чьма пьрсәкә öса да wи, wәки зьлам к'әтә нава wи һ'але дьжwар. Әwа жи жь щи р'адьвә, незики wи дьвә, дәсте хwә датинә сәр сәрмьлка wийә фьрә, чәwа мәрьве бьрчи ль нин бьньһер'ә, ль wи дьнһер'ә, бь т'ьлийе хwәйә мумьни, һесре сәр ч'ә'ве wийә гәрм, т'әмьз кьр у гот:

— Саша щан! Чь тә қәwьми, чь бу, wәки тö к'әти ви һ'али? Әгәр мьн бьзанбуйа, пьрс нәдьда тә, ле аликида әз һәqьм, һ'әйран! Әз һиви дькьм, шәрм нәкә, де у баве тә мәрьвнә хәравбунә, йане қәнщ бунә, қьсәкә, чьмки тә пьрсәкә зә'ф гьран дайә мьн, һәла әм һәв нас накьн, щара дödайә әм р'асти һәв тен ле wәхте хорт пешданинәкә öса дькә, әw йәка қәт аqьле мәрийар'а дәрбаз навә. Тә гәрәке әв пьрса ньһа нәда мьн, пенщ-шәш мәһа шунда, гава әм һәвр'а р'ьнд бьбуна нас. Жь һәwалдана мьн у тә һатә к'ьвше, нә мала баве тәйә Ташк'әндейә, нә жи йа баве мьн у йа сорәкә әм һәрдö жи р'азанханеда дьминьн, әз чәwа дькарьм we пьрса тәр'а р'ази бьвьм, һә? Дә, иди һәр тьшт, һәр тьшти дәрбаз буйә, щава пьрса мьн бьдә?

— Екатерина, хözьл һ'әвт мире мьразар'а,— Саша гот,— тә әw пьрса нә... нә... да м... м... мьн...

Искини дьк'әвә Саша, дьгри, һесре wи мина тавийа барана мәһа гölане сәр деме wийи чили-қәрqашда дьһат, wәки хәлq нәвинә, Екатеринае Саша һ'әмез кьр, бәре wи гöһастә бәрбь даре мәрхе, бь дәстмала хwә һесре wийә нәмьч'ьqи т'әмьз дькьр у һа жи бәр дьле wида дьһат, „Шәрмә, щьмаә'та чуйи-һати мә т'әмашә дькә, we мәр'а чь бежә, тö мери, хwә хайикә, чь тә бу, малавайо?“ Бь щур'әки Саша к'әла қьр'ька хәw алт' дькә, ле искә-иск, на. Дәмәкә хörт шундатьр, әw к'әла дьлшәwьтандьне жь

бәдәна хwә дур дьхә, һәрдӧ хатьре хwә жь даре мәрхейә шә'дә дьхазьи у пешда бәрбь мәрк'әза бажер дьчьи, ле Саша р'ева дәсте хwә кьрьбу мьле Екатерине, we бона we п'осидәбуна wийә нә ә'йан дәнге хwә нәдькьр. Хеләкә хӧрт шундатьр бь ә'шарәтийа Екатеринйе Саша wa дәстпе кьр:

— Ератерина, һ'әзкьрийа мьн! Щава пьрса тә зә'ф чәтьнә, ле әзе бьхәвьтьм п'ьр'и, һьндьки бьдьм.

— Бьсәкьнә, бьсәкьнә,— Екатеринае гот,— нә кӧ п'ьр'и һьндьки, ле әз һиви дькьм, бь т'әмами бьдә, wәки әз жи бькарвьм, щава тәйә т'ам бьдьм...

— Дә, п'ак, п'ак,— Саша гот,— де у баве мьи тьштәки хәрав нәкьрьнә, wәки әз шәрм бькьм, ле мьн нәдьхаст дәрд у кӧле хwә т'әвр'акьра, нәг'ди әзи эт'имьм у жь эт'имхане һатьмә хандьне, wәрә, мьнр'а р'ази бьвә у әз бь ве хәбәрева к'ӧта дькьм.

Екатерина бь wир'а р'язи навә у һиви дькә, wәки әw бь т'әмами шьровәкә у бона чь һатийә к'әтийә эт'имхане. Ч'ар-нәч'ар Саша мәщбур дьвә у дьвежә:

— Сәр һ'име ә'ламәтийе һәйи, әм бәре бажаре Р'остове дьжйан, фашисте алман һ'ьщуми сәр wәт'әне мә кьр, р'ожа пешьнда, баве мьн дьчә пешә'нийе, һ'әта ньһа жи мьн т'ӧ щав дәрһәqа йазийа wида нәстәндийә. Әз тәр'а р'аст бежьм, мьн һ'әта ньһа идаре һ'әмщавр'а тьштәк нәньвисийә, ле әгәр әwи саг'буйа, дьвә әw мьн у хушка мьн жи бьгәр'ийа, әм бьдитана. Бәре мьн фә'м нәдькьр, гава мьи дәрсхана һ'әйшта к'ӧта кьр, дәрбази дәрсхана нәһа бум, әз чәнд щара чумә щәм директоре эт'имхане, мьн дәрһәqа хушка хwәда дьхаст бьзанбуйа, әwә ль к'ӧйә, саг'ә, йане ... Мьн т'ӧ щав нәстәнд, чьмки эт'имхане р'еспублика Киргизиаеда qизе öса т'ӧнәбун Екатерина, дәлалийа мьн! Ижа зани хушка мьнә чь р'ьндьк бу, мьн жь we чьqаси һ'әз дькьр, we жи жь мьн, һа. Ан-

щах, деме we те бира мьн, ах, ах... Дийа мьн у пирька мьн жи п'ьр'и, hьндьки тенэ бира мьн, ле анкета мьнда ньвисинэ, wэки дийа мьн hатийэ кöштьне. Демэк, эзи бе хайи, бе хöданьм, мала мьн эт'имхана Щэлэлэбадейэ у эз wедэре hатьмэ т'эрбийэткьрьне, киз у кöр'е wедэре жи хушк бьре мьньн. Ньhа эз hьм дьхуньм у hьм жи лабораториа институтеда дьхэвьтьм. Эз ньhава п'эра бэрэв дькьм, съламэти, эз у тöйе wэхте к'öтабуна дэрса hэр'ьн Р'остове, гöнде мэйи Николаевкае у эме дэрhэqа hэр тьштида бьзанвьн у эзе wи чахи дэрhэqа баве хwэда жи бьзанвьм бэлки саг'вэ жи, hа? А сэрhэтийа мьн hаqасэ у hаqаси жи дькарьм бежьм. Дьвэ, гьрийе мьн h'ököми сэр дьле тэ жи кьр, бона we йэке, мьн бьбахшинэ, hиви дькьм...

Саша кö хэбэрдана хwэ кö'та кьр, Екатерина жи к'этэ h'алэки чэтьн, ле we хwэ зэвт дькьр, дьхаст öса бькра, хорт ль we нэк'эта шьке, ле нэдьбу, hэр тьшт дьhатэ к'ьвше, Саша бэр дьле wеда дьhат у гот:

— Екатерина щан! Эзи эт'имьм, кэсэки мьн т'önэ, ле чь тэ qэwьми? Дьвини мьн дэрде дьле хwэ тэр'а гот у к'элэбэла дьле мьн дани. Эз hиви дькьм, дэрде мьн нэдэ т'эзэкьрьне. Дэлалийа мьн! Ньhа жи тö щава пьрса мьнэ дайи бьдэ у паше сэрhатийа хwэ qьсэ бькэ, дэ, дэ...

Екатерина мина дара пйизейэ ч'ьло дawэшанди, сефил—сефил ль Саша дьнhер'и, дэсте хорт жь мьле хwэ дэрхьст, ижа we дэсте хwэ кьрэ мьле wи, дэмэкэ хöрт ль бажарване соqаqе мезэ кьр, эw жь алийе соqаqейи ч'эпе, дэрбази алийе р'асте бун. Бьн дара чинарейэ п'ьр'салэ у жь hewa пайизейэ сар сэкьнин, we тужэ-туж ль хорт мезэ кьр у бь демэки п'осидэ гот:

— Сашка, йазийа ömьре мэ hэрда жи йэкэ. Эз жи эт'имьм, жь эт'имхана Чимк'энде hатьмэ вьра. Тö кэсэки мьн жи т'önэнэ у тö тьшти жи бир найньм. Хöзьла мьн

тә бе, wайә тӧ деме де у хушка хwә һьндьквә жи, бир тини, ле әз, әз...

Саша сәва Ектерине бәр хwә дьк'әвә, бь демәки гәш, бәр дьле wеда те, we дьдә сәрwахткьрьне, wәки бәр хwә нәк'әвә. Дьвинә, кӧ готьне wи һ'ӧкми сәр кәч'ьке накьн, дьвежә:

— Qәт мәвежә, мә һәрда, р'ьнд һәвдӧ дитийә, гӧнәк'ар нә әзьм, нә тӧйи, нә жи щьмә'тә, ле фашисте алманә мәрьвхӧрьн. Эт'име мина мьн у тә, нә йәк у дӧдӧнә, бәлки дьгһижьнә милиона жи...

Wәрә, әм һәр тьшти бир бькьн, әм һ'аләкиданьн, әм дәрһәqа һинбун у бәнгитийа хwәда бьфькьрьн...

— Бәле, тӧ р'аст дьвежи, —Екатеринае гот, —чь кӧ буйә, иди дәрбаз буйә, әм нькарьн we пашда биньн. Ле ду сала хандьнер'а әзе жь р'ектоpe института мә, һиви бькьм, wәкә 150-200 манати к'омәкдарийе бьдә мьн, әгәр әw жи нәбу, бьра мәһ-мәһ жь п'әре кӧ һәр мәһ бона хандьне дьдә мьн, бьгрә, йане жи әзе мина тә бьхәвьтьм, чьмки т'алаша мьн жь хандьне т'ӧнәнә, әзе саләкеда һ'әсаве wан дадьм. Әме һәр'ьн бьгәр'ьн, һьм дәрһәqа йазийа ӧмьре к'ӧлфәте мала wә у к'ӧлфәте мала мәда жи бьзанвьн. Дәрһәqа пьрса тәйә дайида, әз р'азимә, чьмки әз жь тә гәләки һ'әз дькьм, ле тӧ, тӧ?.

— Екатерина, ӧмьре мьн, р'ӧһ'е мьн, —Саша гот, — тӧ р'ожа мьни! Әз жи жь тә һ'әз дькьм. Р'астә, әмә алийе де у бавада бәдбәхтьн, ле ирода әз щаһьләки дьнейи бәхтәwарьм, чьмки тӧ дьви дәстгьртийа мьн. Әзи бәхтәwарьм, бәхтәwарьм, әмә бәхтәwарьн, әмә бәхтәwарьн!

Р'астә, сурәсәта щьмаә'те һәла соqаqеда һәбу, ле бәнгитийа һәрдӧ щаһьла, тӧ кәс һ'әсав һьлнәда, һьнәки шәрм wеда давит һәвдӧ р'амусан у жь щийе хwә ләqйан. Р'ева Саша пьрс да Екатеринае.

— Мадәм, кӧ тӧ дьвежи, де у бав, qәwьм у пьсмаме тә кәсәк найенә бира тә, ле анкета тәда пәньвисинә тӧйә

жь к'öйи, щи у мəск'əне тə к'идəрьн? Дəрhəqа we йəкеда ща мьнр'а бежə...

Ньвисинə "Р'остов, гöнде Николаевкае„ —Екатеринае гот, —wəки дьне тьштəки майин т'öнənə.

Екатерина щан, ə'зиза мьн, —Саша гот, —наве баве тə, фамила тə чийə, əгəр мьнк'унə?

— Екатерина Ивановна Берчук, —Екатеринае гот,— wəки дьне т'ö пьрсе тəйə майин т'öнəньн, hə, Саша щан!

— Катйа, Екатерина, ə'зиза мьн, —Саша гот, —тö хушка мьни, Катйа, Катйа, əм хушк у бьре həвə h'əлалън...

— Саша, əз бь qöрбан, —Екатеринае кьрə qур'ини, демəк h'öба бəнгтие бу йа хушк у братие! Саша, бьре мьн!..

Жь qур'ə-qур'а хушк у бьре, щьмə'та соqаqейə мьле р'асте у ч'эпе т'опи дара hərда бун, ч'ə'вр'онкайи дьданə хушк у бьре, ле йе кö дəрде öса дитьбун, жь к'əсəра дьле хwə дьгьрйан...

Ташк'энд—Ереван
1971

Ӏ'ӘСРӘТ

Т'емури 18 сали бу. Ӏәр тьшт вәдьбьжарт, Ӏәр шӧхӧлир'а гори дьбу, фә'м дькьр, Ӏәла щарана р'а у шеwьр дьда Ӏәвале хwә. Әwи хәйсәте хwәва гәләки мьлаӀим бу, к'омәки дьда дәр-щинара, ле т'ьме т'әрәфдаре р'астие бу, к'е кӧ нәр'асти дькьр, wанр'а дьк'әтә Ӏ'ӧзьм—Ӏ'ӧщәте, Ӏәта нәгӀишта хастьна хwә, дәст же нәдьк'ьшанд. Бона we р'асти у хәйсәте wийи мьлаӀим, гӧндийа гәләки же Ӏ'әз дькьр у qәдьре wи дьгьртьн. Т'емури бәжнева нә aqaси бьльнд бу, намьла wийә пә'н бу, п'ор'е wийи кӧришк бу, ч'ә'ве бәләк бәдәwти дьда деме чили-qәрqаш, бӧрйе wи, тәйе бьгота шькьлк'ешәки бь Ӏ'ӧба дьле хwәр'а к'ьшандийә. Бәле, т'әбийәте бона Т'емур тьмати нәкьрийә, эп'ещә бәдәwәтийа хwә дабу wи.

Сәрhатийа мала баве Т'емур дьрежә. Ӏәла әwи йәк сали бу, баве wи дьчә р'әӀ'мәте, дйа wийә Зәйнәв тәр'ищанийа хwә датинә сәр әwләде хwә, мина мера малхутие мала хwә дкә, мӧӀ'т'ащи т'ӧ qул-бәндәки нәдьбу. Әwа р'о бь р'о әwләде хwәр'а к'ӧбар у фьр'наq дьбу. Хазма кӧ wәхте we хәбәре баш дәрhәqа әwләде хwәда жь щьмаә'те дьбьӀист, чәwа дьвежьн орт'а we у хӧдеда бӧӀӧстәк э'рд дьма. Хәм-хьйале wер'а гәләк тшт дәрбаз льбун, ле хастьна we т'әне әw бу, wәки кӧр'е хwә бәзәwщинә, бьвә пирьк, нәвийе хwәр'а шавә у дәрде, кӧ щаӀьлтиеда дитийә, бир бькә, бьрин у эше we бьк'әwьн.

Баhар бу, баhара сала 1941-е. Ль э'смана э'wре р'әш хьмхьмибун мина кӧлавәки хӧрьстани пешийа п'әнще р'ое qәп'әщә кьрьбу у тәе бьгота имк'ане надә we, wәки п'әнще хwә р'awәшинә сәр бәдәwәтийа т'әбийәте, we бьдә ал-гәвәзкьрьне. Гӧлана we сале жи тә т'ьре жь р'әwша хwә нәван бубу, п'осидә-п'осидә ль бәнгзе хwә

дьнһер'и. Нава we п'осидәбуна т'әбийәтеда, р'адиоа wәлате мә, әлам кьр, wәки фашисте Германиейә дәвхун, ньшкева һ'ьщуми сәр wәлате мәйи әдьли кьрийә. Фашисте хунхөр тьштәки нанһер'ә, һәр тьшти дәрмдаг' дькә wәлате мә кьрийә голла хуне, р'о бь р'о жи пешда те.

Дәнге шер' мина симсьз т'елефоне гьһиштә һ'әму ньqьтке wәлате мәйә жийине у өса жи гөнде к'өрдайи п'ахьла ч'йае Аг'маг'ане. Һәма р'ожа шер'ә дәһа, чәwа щаһьл у өса жи мәрьве гөндә навсәрә, бьр'ә qиз, бук, р'успи у жьн жь п'ахьла ч'йе һеди-һеди бәрбь мәрк'әза нәһ'ийе чун, wәки һәр'ьи wәт'әне хwәйи әзиз хайи бькьн. Бәр дәве комисариата нәһ'иейә әскәрийе щьмаә't к'ьмк'ьми бу, тә дәрзи бавита, әрде нәдьк'әт. Дәмәке шунда, щаһьл т'ьжи автое барбьр бун, хатьре хwә де у бав, qәwм, пьсмам у щинаре хwә хастьн, авто п'ебәржер бәрбь Ереване qьл бун. Нава һәwеда дәнге Зәйнәва де, мина qөльнге баһарейә жь бәр'ийе һати п'әрwаз дьбу у дьгот:

— Гәли лаwе мьн, wәр'а ог'рвә, саг' һәр'ьн, бь алт'ьндар вәгәр'ьн! Бьра хөде әwләде һ'әвте һ'әвт мьләте wәлате мә, нәһ'ийа мә, гөнде мә, дәр у щинара бе р'әһ'ме у паше жи әwләде мьн бе р'әһ'ме, тае т'әне, тае т'әнейә...

Дәнге дайик, жьн, qиз, бук у р'успие бәравбуйи, нава һәwеда мина әwьра дькьрә гьрмә--гьрм, тәе бьгота әwьр дьгөр'ьжьн, дьвә бьруск бәрбь пешә'нийа, бәрбь фашиста дьчә у дьхазә һ'әйфа щьмаә'та мә жь дәвхуна бьстинә. Чәндәки шунда наме лаwьке к'өрдә пешә'нийе, мале wанр'а дьһатьн, де у баве wан шөкөрбуна хwә бь хөде дьһанин. К'өтабуна сала 1941-е у дәстпебуна сала 1942-а Т'емуре Әвдо бона хwәйикьрьна wәт'әне хwә, жь мьле р'асте гьран те бьриндаркьрьне, һ'әта wи дьгөһезнә нәхашхане, һәрдө льнге wи жи сөр' дьвә. Дохтр һәр тьшти дькьн, wәки мьле wи бьдьнә qәнщкьрьне, ле

гö илащ пе навə, мьле wийи р'астe феза зəндеда же дькьн, нава чəнд мəhада бърина мьл у льнга qəнщ дькьн у бəрдьдьнə мал.

Т'емур бь дьлəки кöл у бърин, həвала дьhелə те дьгhижə гöнд, т'əмамийа щьмə'та гöнд жь зар'а гьрти h'əта кал у пира, гьшк бəрəви мала Ə'вдо дьбьн, ль п'есира зьлами бь орден у медалава хəмьли у мьле жекьри дьнhер'ьн, hурьк-hурьк hесьра сəр сурəте хwəда дьбариньн, паше ч'э'вр'онкайе дьданə Зəйнəве, we жи мина тавйа баранейə баhаре, hесьр сəр сурəте хwəда р'адьwəшандьн у р'азибун дьда wан. Дə, щьмаə'та гöнд бу, шəр' нəдитьбун, мал т'önəбу, wəки э'зизе wан нəчубу пешə'нийе у həw заньбун, wəки wи шəр'ида т'əне пешə'ник həйə, мəрьве wан гьшкə wьрьн, т'əвайи шəр' дькьн, Т'емур hажь гьшка həйə, к'и шəр' дькə, к'и hатийə бьриндаркьрьне у к'и hатийə кöштьне. Гöндийа сьрə нəдьданə həв, пьрс дьданə Т'емур у дəрhəqa мəрьве хwəда же пьрс дькьрьн. Т'емур ньhер'и wa навə, гəлəки фькьри у п'осидə сəре хwə бьльнд кьр, т'əмамийа гöндийе хwəйə ль мал, бəр ч'э'ве хwəр'а дəрбаз кьр у п'осидə-п'осидə wанр'а wa qьсə кьр:

— Гəли qəwьм, пьсмам, хушк у дийа! Пьрсе кö wə данə мьн, фə'мдарийə. Гəли щьмə'те, hун həw дьзаньн дьжмьн бь тишəке h'ьщуми сəр мə дькə, бəлки бь сəд тиши зедə. Wəхта əм жь вьра гьhиштьнə Урсете, həрəк жь мə авитьнə нав ордике у т'аг'бурəке. Əм бəре hини щур'е шəр'кьрьне у хəвьтандьна сильh'а кьрьн, паше əм шандьнə пешə'нийа. Wəхте кö əм жь həв qəтандьн, əм лawьке гöнде мə у мəрьве кö əм р'еда həвр'а бубунə нас, əм hатьнə дəст у р'уйе həв, мə хатьре хwə жь həв хаст у həрəк жь мə бəрбь алайи, т'аг'бура хwə чу. Əз т'əне шандьмə алайике, мьн нама хwəда дийа хwəр'а ньвисибу, бəлки дийа мьн, wəр'а готьвə?

Т'емур чь кö пешə'нийа дитьбу, бьhистьбу, гьшк хəл-

qe гӧнде хwәр'а qьсә кьр. Wәхте qьсәкьрьне, жь жьна гьрти h'әта мера, шинәкә öса данин, qәт нәвежә, чәwa щьмә't дьвежә. "Қәвьр дьh'әлийан,,. T'емур wәхте ч'ә'в we шина гӧндийе хwә к'әт, wи жи зәвта хwә нәани, бу кур'инийа wи, әw жи гьрийа у паше аләма дьле хwәда фькьри: "Бәдбәхте фашиста чь ани сәре мьн, әз жь hәвал—hогьре хwәйә шер' пашда hиштьн. P'астә, мьн жи бона wәт'ән п'ьр'и-hьндьки әмәк р'ет, ле хӧзьл h'әвт мире мьразер'а, әз пешә'нийеда baha̱тама кӧштьне, нә кӧ wa нивщи, жь мәйдана шер' вәгәр'йама. Хенщи we йәке мьле мьн сәqәт буйә, льнге мьн жи ha бунә, п'акике нькарьм бьгәр'ьм, h'әсавкә әw жи сәqәтьн, к'ижан qизе мьн бьстинә, к'ижан дьле саг'ләм, we ви дьле мьни сәqәтр'а бьвә йәк? Hәлбәт, т'ӧ кәс. Әз бәре чь бум у нькa? Ha, на, әзе хwә qәйакә гӧндда бавежьм, бьра йаха мьн хәлазвә, чьмки т'ӧ qиз мьн настиньн, фашиста нә кӧ т'әне бәхте мьн р'әш хәмьланд, ле бәхте бь h'әзара кӧр' у qизе мина мьн ч'ә'вада hишт. На, на wa навә, ӧмьре wa к'ер'а лазьмә?.„ Дәнге шине T'емур жь фькра h'ьшйар кьр, диса т'әви шине бу. Ль феза щьмаә'те H'әсое әхтийар hесре сәр деме хwә т'әмьз кьр, сьмела хwәйә п'әр'ишан, кьрә ньзаме у гот:

— Щьмә't, шӧкӧрбуна хwә биньн, әв шәр'е т'әмам щьмә'тиейә, шәр'е бона хwәйкьрьна wәт'әнә, шәр'е бона пашwәхтийа мәйә башә. Йәк йәкир'а дьвежә шәр'.. Ә'йанә, wәхте шер' гәрәке мер бенә кӧштьн у бьриндаркьрьне, мал бенә мират'кьрьне, гӧнд, бажар бенә weранкьрьне, дәсте әвин жь hәв бенә qәтандьне, мьразе гәләк qиз у кӧр'а ч'ә'вада бьминьн, хӧләсә... Нькa щаhьл у мер шер'да шәр' дькьн, әм кал, пир, жьн у qиз манә, лазьмә әм к'омәке бьдьнә wан, әw wьр бьрчи нәминьм, әм готи к'ънщ, горә у лэпьке гәрм wанр'а бьшиньн. Дә дьлә, насәкьнә, чьмки мә гьшка жи, хенщи мала Ә'вдьле бе зар'-

йәт, ә'зизе хwә шандьнә шер', дьле мә гьшка жи дьшәwьтә, ле wa навә, әв чәнд р'ожә Т'емуре мә hатийә, мә хәбата колхозе бәрдайә у әм зьламе хwәва ша дьвьн у мьжульн, сәдьра колхозе Ә'йшан жи дәнге хwә накә. Лawo, әва йәка нә инсафә, гәрәке әм бьхәвьтьн, к'омәке бьдьнә пешә'нийа, шөкөр щаве хере жи жь пешә'нийе тен, әскәре мә бәрә әскәре wи бәдбәхте тәлаqр'әш дьдә у we hеди-hеди жь хөлийа wәт'әне мә дәрхә. Гәли хушк у бьра! Мәр'а лазьмә, әм к'омәке бьдьнә пешә'нийе..

Қолхозване гөнде к'өрдайә бәрәка ч'йе, чәwa сале шер'ә пешьн у өса жи we сале гәләк нан, hасьла h'әйwин, бона чекьрьна тәйара у танка эп'ещә п'әрә шандьнә пешә'нийа. Һ'але Т'емур р'о бь р'о гәләки гьран дубу, бьрине льнге wи вәбубун, әw шәш мәhа нәхашханеда ма, дохтра әw hьнәки қәнщ кьр у вәгәр'йа гөнд, чәwa қорьхчийе дәште дьхәвьти.

***

Т'емуре қорьхчи h'әму дәште колхозе мина пенщ т'ьлийе хwә заньбу, әw we р'оже гәләки wәстийабу, жь h'афа ч'йе п'ебәржери канийа дәве нәwале бу, шьвдара дәсте хwә дани алики, незики канийе бу, бь дәсте хwәйи сьламәт сәр у ч'ә'ве хwә қәнщ кьр, деме хwә т'әмьз кьр т'орбьке нин дани сәр hешнайа к'еләка канийе, бь щур'әки дәве т'орбьк вәкьр, чу hьнә пунг жи чьни, шушт р'уньшт нан, hек у пунг тә'мә-тә'м хар, зу-зу ав жи сәрда дькьр у дәмәке шунда бәрбь к'әwшән льпьти.

Т'емур hәр сьвә, hәр эвар дәрдьк'әтә т'опьке феза гөнд, wьр дьсәкьни к'әwшән бәр ч'ә'ве хwәр'а дәрбаз дькьр, щарана жи дькьрә гази у дьгот:

— Көр'о нәhелә, h'әйwан к'әтә зәвийе, wи баске пез бьшкенә, бьра зьраре нәдә, хушке, wәрә гольке хwә бьвә у...

Ћэр'о h'але Т'емур эw бу, йэк-йэкир'а дьвежэ qорьхчи. Щарана жи нава р'оже, wи хwэ дьда мьлькe кӧ гӧндийа жер'а Зийарэт дьготьн, ль дэшта дьнћер'и. Wэхте wи дьдит т'ӧ h'эйwан ль дэшта т'ӧнэ, wи п'осидэ т'ьлийа хwэ дькьрэ гӧће хwэ у мина Э'вдале лawe Зэйньке дьстьра, h'эwaca мэрийа бь дэнг у к'ьламе wир'а дьћат. Ћэла щарана жи qиз у буке, кӧ ль дэште дьхэвьтин, wэхте дэнге wи дьбьћистьн у ћьнэки бэрбь wи дьћатьн, хwэ вэдьшартьн, wэки дэнге wийи qӧльнг у бьлбьли бьбьћен, h'эвэки ћесабьн. Ћэлбэт, qиза заньбу, wэки Т'емури шэрмокэйэ чэwa wан бьвинэ, иди эw настьре. Ду к'ӧтакьрьна к'ьламе Т'емурр'а, дэмэке шунда ижа qиза дьстьра, wи жи гӧће хwэ дьда сэр у дьле хwэда дьгот: "Бьнћер'э, щьмэ'та гӧнде мэйэ чьqаси башэ, эw заньн, wэки эз хwэ дэрдар'а дьстьрем, ле эw жи к'ьлама дьвежьн, wэки эз п'осидэ нэвьм, бэр хwэ нэк'эвьм. Мьн чэнд щара бьћистийэ у ӧса жи дйа мьн, мьнр'а дьгот: "Лawo, бэр хwэ нэк'эвэ, чь жь хӧдеда те, сэр сэра у ћэрдӧ ч'э'ва, ижа чь, мьле тэ т'ӧнэ, ле тӧ диса Т'емуре бэрейи, щьмэ'т h'ӧрмэта тэ хайи дькэ, qэт бэр хwэ нэк'эвэ.. "Ижа чь, wэки дьжмьна Т'емур сэqэт кьрийэ, qэт фьрqийа wийэ ньћа у бэре т'ӧнэнэ. Дьћатэ к'ьвше, wэки гэлэка гӧне хwэ бь мьн дьћани, wэки эз бэр хwэ нэк'эвьм. На, на эз нэ Т'емуре бэремэ, ноли бэре бэр ч'э'ве qиза наемэ к'ьвше, эз нивщи бумэ, нивщи...„

***

Гэрма нава р'оже дьqьжьланд, кэw у ч'ьвике сэр ћелина тэе бьгота жь гэрме у т'ибуна хwэр'а ль сазбэндийе дьхьстьн. Т'емур дэште колхозейэ кӧ wива дьћатнэ к'ьвше бэр ч'э'ве хwэр'а дэрбаз дькэ у qьрар кьр, wэки ћэр'э, аве вэхӧэ у паше ћэр'э дэште майин. Эw п'осидэ-

п'осидэ бэржери сэр канийе бу, ав вэхар, дор-бэре хwэ мезэ кьр у бэрбь дэшта кӧ жер'а дьготьн "Сэнэм„ чу, р'еда эw к'этьбу нава мьтала, сэре хwэ бэржер кьрьбу у гэе бьгота wи qизе гӧнд йэко-йэко бэр ч'э'ве хwэр'а дэрбаз дькьр, "эw на, йа дьне на, ле эw жи дьвэ сэва..„ Нава wан мьталада ньшкева дэнге льнга wи т'эсэлэ дьвэ, эw сэре хwэ бьльнд дькэ у дьвинэ, wэки К'эwсэр чэнд h'элэбийа дури wи, wеда те, эw к'этэ h'алэки хэрав, худане сэр Т'емурр'а авит, зьман ле гьран бу, т'aqэт ле сьст бу, ле р'энге К'эwсэре жи зу-зу дьhатэ гӧhастьн, соро-моро дьбу, сэре хwэ бэржер дькьр, анщах бэр льнге хwэ дьдит у мэломэсто ог'ьра хwэ дьщэ'данд. Wэхте эw незики hэв бун, qэй qэwэтэке hэрэк'эте льнге hэрдӧ щаhьла зэвт кьр у пешбэри hэв сэкьнин, Т'емур wе дьнhер'и, ле К'эwсэре сэре хwэ бэржер кьрьбу у щарана wе бьн ч'э'вава ль wи дьнhер'и. Т'емур дьхаст сэламе бьдэ wе, ле дькьр нэдькьр дэнг же дэрнэдьк'эт, аг'ри бь зорбэла сэлам да wе, h'але wе кӧрт пьрси, wе жи бь щур'эки щава wи да. Ду стэндьна щава К'эwсэре, hьнэки чэwа дьвежьн р'ӧh' бэр Т'емурда hат, хоф, шэрм hьнэки сэр wи сahьл бу у гот:

— К'эwсэр, бэре wэхте hэла эз нэчубумэ эскэрийе, тӧ дьhати мала мэ, дьчуйи, дйа мьн гэлэки жь тэ h'эз дькьр, wэлэh ньhа жи эwа беh'эсав жь тэ h'эз дькэ. Ньзаньм сэва чь, т'эне р'ожа кӧ эз жь эскэрийе hатьбум, тӧ hати мала мэ, wе шунда тэ ида льнге хwэ бьр'ийэ. Нэ ахьр, эм щинаре hэвьн, дйа мьн hаqаси мӧh'таще тэйэ, дьхазэ тэ hэрр'о бьвинэ, ле тэ бэре хwэ жь мала мэ гӧhер'ийэ. Дйа мьн р'ожэкэ хӧде т'ӧнэнэ, wэки тэ бир нэйнэ, мьнр'а чэнд гьлийа нэвежэ. Ах, ах, э'йанэ, тэ сэва чь р'уйе хwэ мала мэ гӧhастийэ? К'эwсэр, мэ бир нэкэ.

К'эwсэре сэре хwэ бэржер кьрьбу, готьне Т'емур дьбьhистьн, р'энге wе зу—зу дьhатэ гӧhастьне, диса дьhатэ сэр дэма хwэйэ бэре, ле wэхте кӧ хэбэра „Ах ах, э'йанэ".

бьhист, ль ѡи мезэ кьр, тэе бьгота hерса ѡе hатийэ, мина ч'эме баhарейэ т'ьжи ав, дьхазэ жь кэндале хѡэ дэрк'эвэ, чол бэста бьдэ бэр хѡэ, т'эбийэтер'а бьк'эвэ дал-щэнге, ле... Hэрдӧ дема бистэкэ хӧрт ль hэв ньhер'ин, hа сэре хѡэ бэржер дькьрьн, hа hэв дьнhер'ин, аг'ри К'эѡсэре зэвта хѡэ нэ ани у гот:

— Р'астэ, мэт'а мьн, гэлэки жь мьн h'эз дькэ, h'эч'и щара кӧ мьн дьвинэ, мьн мач' дькэ, т'ьме мьн т'эглифи мал дькэ. Дэ, дьвини шэр'э, эм шэв у р'ожа дьхэвьтьн, ѡэки к'омэкс бьдьнэ эскэре мэйэ шер'. Йа дӧда жи эм иди нэ щаhьле ѡэхте бэри шер'ьи, мер у щаhьл гӧндда т'ӧнэньн, эз зу—зу ноли бэре бемэ мала ѡэ, гӧндийе чь бежьн?... Эв гьшк hэла hеч', ле хэбэре тэйэ „Ах, ах, э'йанэ", ѡѡ дэрбэкэ гьранэ, тэ ль мьн хьст, тӧ зэ'ф шаши у нэhэq ӧса дьфькьри. Шэрмэ, малавайо, тӧ тьште ӧса дьви дьле хѡэ, тэ ирода qэлбе мьн шькенанд, мэт'а мьн сэлам бькэ, дэ бь хатьре тэ!

К'ѡсэр ду готьна хѡэр'а, мина гӧлле жь Т'емур дэрбаз бу у бэрбь канийе мэшийа, ѡэки щер' т'ьжи ав бькэ у бьвэ бьдэ хэватчие hэвале хѡэ. Т'емур hэла щийе хѡэда мина р'ьсасе сэкьнибу, нькарьбу т'ӧ щав бьдае. Эѡ жи бь щур'эки бэрбь щэ'дандьна ог'ьра хѡэ чу. Гэло, к'е агьр бэрэ Т'емур да? К'эѡсэре. Эѡи эѡ готьне ѡейэ кӧтасийе алэма хѡэда вэдьбьжарт, ле нэдьhатэ сэр т'ӧ нет у мэрэме, гэло ѡе чь дьгот? Дьле ѡи тэнг дьбу, бе h'ьдуд ле дьхьсат, ѡи анщах хѡэ т'опьке пешбэри хѡэр'а гиhанд, шьв ѡеда авит у дэвэр'уйа вэлэзийа, hьнэки бина ѡи hатэ бэр у ноqи мьтала бу, п'ьр' фькьри, hьндьки аг'рие ѡи хастьна хѡэйэ бэри шер' бир ани, дэмэке жи qорьхчитийа к'эѡшэн бир кьр. Ѡи хѡэ-хѡэ хӧр'а дьгот: „Мала нэhэqа бьшэѡьтэ, кӧр'е ѡи тек'эвэ тэндуре, бьшэѡьтэ, ѡэки шэр' т'ӧнэбуйа, ньhа эз зэѡьщибум, дьвэ зар'е мьн жи hэбун, дайка мьне бь нэвийе хѡэр'а шабуйа, ле... Мала hитлере нэhэq бьшэѡьтэ, чэѡа мала мэ

шәwьтанд, щьмә'т жь һәвдӧ т'армар' кьр, зӧлм, зәлаләт, халайи, мьрьн сәр щьмә'теда ани. Бәле, һәла бәри шер' нава qизе гӧнде мәда, мьн ч'ә'в бәрдабу К'әwсәре, мьн дәрһәqa we йәкеда нә дйа хwәр'а, нә жи К'әwсәрер'а готьбу, дайика мьнә бәләнгаз жи т'ьме дәрһәqa weда дьгот, ле мьн һәр тьшт р'әт дькьр, гьва әз жь we һ'әз накьм. Дә, де бу, де, әw жи хатьре мьн нәдк'әт, ле нета we т'әне сәр К'әwсәре бу. Хәбәрдана мьн у К'әwсәрейә иройин гәләки хаша мьн һат, әw гәләк пьрсада р'аст бу, ле ә'щевмайин we йәкедайә, wәки we шәрм сәр мьнда баранд, чьмки мьн әw да сәрwахткьрьне, кӧ әз ньһа сәqәтьм, лома тӧ гӧһ нади сәр мьн, наейи мала мә, начи. Бь т'әхмина мьн, һәма әwe сәва we йәке шәрм да мьн. Демәк, те к'ьвше, wәки әwa сәqәтийа мьн дәwса тьштәки һ'әсав накә у те бежи нета we бәрбь мьн һәйә. На, щаньм, нә һәqe хӧдейә жи, wәки әз ви һ'але хwәда we бьстиньм.Ах, һ'әвт мире мьразар'а we т'әне щарәке бьгота, wәки „Әз р'азимә, жь тә һ'әз дькьм". Мьне ӧса бьзанбуйа, кӧ мале дьне гьшк йе мьнә, әз бәхтәwаре дьнйалькемә, бәхт нагһижә бәхте мьн, т'әне—т'әне әрекьрьнәкә we мьнр'а..."

Т'емур гәләки жь һәqийе һ'әз дькьр, wи к'әwшәне колхозе мина ишьqа ч'ә'ве хwә хайи дькьр, бона wи qәwьм, пьсмам, мәрьве башqә йәк бу, һ'әйwане к'е зьрар дьда, бәрәв дькьр, дьһани гӧнд, дькьрә тәwле, йане гома колхозе, сәдьре сәрwертийа колхозе мәщбур дькьр, wәки хӧдане wан һ'әйwана бь п'әрәти щьрмә бькә, щарәкә дьне әw һ'әйwане хwә бехайи бәрнәдьн.

Р'ожәкә мәһа ийуне бу. Гәрме дьqьжьланд, гәньм у щәһе колхозе р'ьнд сьмбьл гьртьбун, нане we сале бе һ'әд у бе һ'әсав бу. Колхозвана һәла гиһа дьдьру, йе зьһабуйи дьгӧһастьнә гӧнд. т'ьвдира хwәйә дьруна нин дьдитьн. Т'емур мина һәрр'о һьлк'ьшйабу т'опьке нав к'әwшән, ль дәште т'әмашә дькьр. Дәмәке шунда wи дурва

нава зэвикеда h'эйwанэк дит, инсафа wи qэбул нэкьр, эw п'ебэржер бу, бэрбь h'эйwане чу у нас кьр, wэки эw ч'еляка мала баве Къ'эwсэрейэ, ч'еляк жь нава зэвийа гэньм дэрхьст, да пешийа хwэ у к'этэ мьтала, аляма дьле хwэда дьгот, wэки эве ч'еляке зэви эп'ещэ хэрав кьрийэ, we нэвэ гонд, бэлки сэдьра колхозе бе бьвинэ, we нэвежэ, h'эйwане к'е эв зэвийа ha хэравкьрийэ? Тэ чьма нэанийэ, мэ хёдане we щьрмкьра? Нэ ахьр, навэ, ч'еляк, ч'еляка мала баве Къ'эwсэрейэ. Эз жь we h'эз дькьм, Къ'эwсэре нэвежэ, wэки сэр хатьре мьн, гэрэке тэ эw нэбьра, баве мьн нэда щьрмкьрьне. Чэwа щьмэ't дьвежэ: „Ha даки баве тэ дьмьрэ, ha дьки дйа тэ дьмьрэ„. Чэwа мина масики нава голеда, ав сэр бьмьч'ьqэ, ав сэр Т'емур hатьбу мьч'ьqандьне, ньзанбу we мэсэле чэwа сафи бькэ.

Нава wан мьталада Т'емур ч'елэк да пешийа хwэ, бэрбь гонд бьр, wэхте эw у ч'елэк жь нэwале дэрк'этьнэ сэр hесуйе, ньшкева Кэ'wсэр пешийа wи дэрк'эт, wи р'астhатьна wанэ hьнда канийе бир ани, qьдуме мьл у лыге wи сьстбу, ькарбу ч'елэк бажота у щийе хwэда мина р'ьсасе сэкьни, ль К'эwсэре нhер'и. Бу тиqинийа К'эwсэре гот:

— Т'емур, тё мьн бьбахшинэ, гава дьне гар'ан hатэ нав гонд, мьн ч'елэк дот, гольк бэрдае, h'эта мьн гольк гьреда, мират'е бу пари нан, эз ле гэр'йам, нэгэр'йам, мьн нэдит. Мьн жь щинара пьрс кьр, готьн: „Сэре хwэ hьлда, бэрбь дэште чу", мьн жи да пэй we, ве нэwале, we нэwале ньhер'и, мьн т'ё щийа нэдит у мьн qьрар кьр, wэки бемэ вьр у ньшкеав hун р'асти мьн hатьн. Бэлки эw сьве бэр капе хwэда бьминэ, эз жи дамэ э'зйэт у тё жи.

Ду хэбэрдана К'эwсэрер'а тэе бьгота Т'емур hьнэки сэр хwэда hат, qэwата хwэ бэрэв кьр у гот.

— К'эwсэр, нэ тё р'ьнд зани, wэки эме ви нани бьшиньнэ пешэ'нийе, hэр гондики мэ пэз у дэwаре хwэ бе-

хайи бәрдә, зәвийа бьч'еринә, иди тьштәк зәвийада наминә, әз ч'еләка wә нәвьм, хәлqе бежә ле чьма h'әйwане мә дьвә дьдә щьрмәкьрьне, ле...

К'әwсәре бь лаqьрди дәсте хwә сәрмьлка wи хьст у гот.

— Т'емур щан! Әз бежьм ч'еләка мә зийан нәдайә, дайә, бьвә бьра баве мьн щьрмкьн.

Wәхте К'әwсәре дәсте хwә сәрмьлка wи хьст, hьнәки Т'емур щӧлә'т бу, шьв бәр qайиша хwәр'а кьр, нәрм дәсте wеда гьрт, hьнәки мьнзда, тәе бьгота мина мьqләдузе h'ӧба hәрдӧ дьла, бәрбь hәв авит, әw дьhа незики hәв кьрьн, бәнгити hәв диhар кьрьн. К'әwсәре дәсте хwә жь нава дәсте wи дәрхьст, тӧ тьшт нәгот, т'әне ль ч'ә'ве Т'емур нhер'и у qәй мӧht'аще хәбәрдана wи бу. Т'емур жи hәw дьзаньбу, хастьна wийә бәри шер' у wәхте шер' миасәр бунә. Әw незики К'әwсәре дьбә, бь мьле хwәйи саг' we h'әмез дькә, К'әwсәр жи сәре хwә дьдә сәр синге wи, ль ч'ә'ве wи дьнhер'ә у дьвежә:

— Qәт шайиша нәк'ьшинә, бона сәqәтбуне бәр хwә нәк'әвә, qәлбе хwә нәгӧhезә, нә ахьр, бона wәт'ән hа hатийә сәре тә, бь h'әзара хорте мина тә ӧмьре хwә данә, ноли тә hатьнә бьриндаркьрьне. Т'емур, мәрьве фә'мкор т'әне дькарьн фьрqийе дайньнә орт'а wәхте тәйи бәре у ньhа...

Т'емур зәвта хwә нә ани, бь демәки гәш, ә'нийа weйә кәвәр р'амуса у дәмәке шунда чар леве к'аг'әтийә зуда hива hәв сәкьни, hәв р'амусан...

1975.

EZDIKI.COM

БӘР Т'ЪРБА ПАРТИЗАНА

Шәр' зуда к'öта бубу. Һәмин фашисте алманиаейә дәвхун wә'шитийа хwә кьрьбун, Бьнәлие wәлате мә п'әрда р'әшә хәзакьрьна инсин п'епәз кьрьбу у wеда авитьбу. Wәт'әне мә диса ноли бәри шер', хәмла хwәйә awaз-awазийә бәдәw wәргьртьбу. Гәләк дайике кö шер'да әwләде wан һатьбунә кöштьне у йане öнда бубун, һ'әта ньһа жи ч'әве wани р'ейә, һива намә у щавенә.

Әз р'ебари чумә бажаре Каменес—Подолске (Р'СС Украинае). Wәхте шер' мьн жи т'әви партизана wьр шәр' кьрьбу, чәтьнайе шер' тә'м кьрьбу. Мьн хут wи бажари, wәхте шәр'әки сәртда, бь дәсти хwә, чәнд партизане һәвале хwәйә кö мерхаси һатьбунә кöштьне, дәфьн кьрьбу. Бәле, гәләк сал жь we р'оже дәрбазбунә, әз диса wи бажари қәсьдим у аһа әз п'осидә бәр т'ърба һәвале хwәйә шер' сәкьнимә, т'әвзи бәдәна мьн бәрawьр'и сәр һәв дькьн, худанәкә сар сәр мьнр'а авитийә, дьле мьн мина дәзгәки хәравә бе һ'ьдуд дьхәвьтә. к'әл т'ъжи қьр'ька мьн дьвә, қьдуме чоке мьн сьст дьвьн, тәе бьгота нахазә имдаде бьдә мьн. Әз мина нәхашәки бәдһ'али кö т'әмамийа бәдәна хwә дьгазанд, а öса һатьбу сәре мьн.

Нава we мәлулиеда, әз һәр қәwьмандьнәкә дәста мәйә шер' бир тиньм, мина ч'әме баһарейә һерсбуйи, бәр ч'ә'ве мьнр'а дöхölхölьн. Нә ахьр, мьн ван һәвале хwәйә һ'әта-һ'әтайе р'азайи, һәма ви бажарида, ль кәла қәдимида т'әвайи мьқабьли фашисте алманә һарәһәжи шәр'кьрийә. Мә шер'да р'оже чәтьн у һеса т'әвайи дәрбазкьрьнә. Әм т'әвайи к'әнйанә, пöсидә у бьрчи бунә, мә к'еләк к'öтейә к'еләка һәв, һеса бунә, р'азанә. Wәхте

ду шер'р'а әм р'удьньштьн, hәр йәки жь мә дәрhәqa гӧнде хwә, бәдәwәтийа wи, малбаван, бәнгитийе, hәвал-hогьре хwәда бь hур гьли hәвр'а qьсә дькьрьн у щарана жи hьнәка шькьле к'ӧлфәте мале, hәвале хwә, h'әзкьрийа хwә нишани hәв дькьрьн у бь hәв ша дьбун, hивийа р'ожа к'ӧтабуна шер'бун, qәрәз...

Дәмәкә хӧрт дьфькьрьм, hәр тьшти, hәр тьшти бир тиньм, те бежи сәре мьн гьранийе мьн дькә, бь хәм-хьйала hәйло дьк'әвьмә нава дьнйа шер'ә wи чахи...

... Сала 1942-а бу. Wәхте шер'и к'әфили-дәман бу. Wәхте hарбуна фашисте алманиае бу, ль тьштәки нәдьhер'ин, h'әйфа wан тьштәки нәдьhат, hәр тьшт бәранбәри хӧлийе дькьр. Фашист мина сәе бине ль нав бажер, меша, гӧндда ль партизана у мәрьве мьqабьли wан дьгәр'ийан, wәки к'орп'уч'кә. Фашиста бь qәwәтәкә мәзьнва h'ьщуми сәр мә кьр, мә жи бь hостатийа партизана мьqабьли wан шәр' дькьр, мә щарана бь километра бәрә wан дьда, зьрарәкә гәләки мәзьн дьда wан. Сәр h'име сьпартьна qӧмандарийа әскәрийе, мә h'ьщуми сәр бажаре Каменнс—Подолске кьр. Qәwәта дьжмьн жь йа мә бе h'әсабтьр бу, ле бәле we йәке h'ӧкми сәр партизана нәдькьр. Жорда hәчар алие мәда гӧлле дьжмьн мина зипька баhарейә гӧр', сәр мәда дьбарйа, чәwa дьвежьн бубу р'ожа h'әшьрмизане. Әм жи бәтал нәдьсәкьнин, мә жи йа хwә чәwa лазьмә дькьр. Чәwa дьвежьн "Жь п'ьр'а п'ьр', жь hьндька hьндьк... Мә дьжмьн ль qaqa р'әш асе дькьр у бәрдьдае. Hьнәк партизан хәдар дьhатьнә бьриндаркьрьне, жь эша бьрине дькьрнә ахин-офин, дьхастьн дайике хwә бьдитана, дәрhәqa эша хwәда бьготане. Hьнәк жи жь к'әләбәла бәр мьрьне дьготьн: —"—Гәли бьре мьнә партизан! Гьди бәрдьнә дьжмьне дәвхун,

р'аqәтиньн, бьра из—т'оза wан вьра нәйе к'ьвше. Бьра әw нәк'әвьнә һ'әмеза дийа мәйә һ'әлал. Әw һ'әмеза бь хуна һ'әзар-һ'әзар кал у баве мә һатийә дәстанине. Т'әбийәте әw бой мә хӧльqандийә. Дьжмьн бь wә'шити незики we гӧла бәр бина мә дьвә. Әw чь жи һәвә, бона мә шир у шәкьрә, дийа мәйә. Әм ль сәр we ахе дийа хwә бунә у әме т'әви we ахебьн жи...„

Жь т'оп у бомбе дьжмьнә жордаһати, ә'рд дьләрьзи, дьбу т'офан, ч'ә'в-ч'ә'ва нәдьдит, тәе бьгота р'уйе р'ое һатийә гьртьне, мина шәва ә'wрави, дьбу тари, мәскәне мьрьне. Бомбе жорда кӧ дьк'әтьнә ә'рде, һьнәк бьн хӧлиеда дьман, ахе әw дьпәчьнанд, һьнәк бь хӧлиева qӧләзи һәwe дькьр, п'ьтьр'к-п'ьтр'ки дькьр, жорда ахер'а т'әвайи дьһатьнә харе, дьбунә ах, т'әви ахе, дьбун. Бәле, әw к'әтьбунә һ'әмеза дийа хwә, шьрин-шьрин п'алдабун.

Wи шәр'е гьранда, партизане дәста мәйә мерхас, бажар се щара жь дьжмьн стәнд у се щара пашда да, ле щара чара партизана бажар жь дьжмьн стәнд, бәрә wан да, жь wьр р'аqәтанд у һ'әйфа хwә чәнд qат жь дьжмьне хәдар стәнд. Дәсте бь мерани сьпартьна хwә qәданд. у сәр һ'име әмьре һәйи, жь бажар бәрбь мешә к'ьшйа.

Бәр т'ьрба бьре хwәйә партизан сәкьнимә. Бе һ'әмди мьн һесьр сәр сурәте мьнда тен. Һәр тьшт бәр ч'ә'ве мьн сәкьнийә. Һивиемә, wәки һәвале мьнә Иван, Саргис, Шалико, Т'өрсӧнбай у Әлаһqули we һаһа мина ʻәрщар бь деме гәш, мьнр'а лаqьрдийа бькьн, шькьле һ'әзкьрийе хwә нишани мьн кьн. Әз гази wан дькьм, т'ӧ дәнг у сәда набьһизьм, ле дәнге һәвале мьнә wәхте шер' һәла гӧһе мьнда бәрк' дькьнә зьнгә-зьнг. "Мьрьн һәйә, һ'әта wәхте к'ьвшкьри бәрдана бажаре Қаменес —Подолске навә...„ .

Әз бәр т'ърба wан чәwа р'ьсас сәкьнимә. Ле диса т'ö дәнг ль мьн т'әсәли навә. Ћәр тьшт щийе хwәда стә-qьр'ийә. Әз жь к'әрба ль т'ърбе дьнћер'ьм, к'әрба дьле мьн нашке, әз сәрк'елкәке бәрк' h'әмез дькьм, qур'инийа мьнә, әз гази wан дькьм, ле... Бәр ч'э'ве мьнр'а т'әне гöле дора т'ърбе дьh'әжьн, бь ћәwa бер'а дьр'әqьсьн, те бежи әw дәwса ћәвале мьн, сәламе дьдьнә мьн у әw wәша wан, qәй дьвежьн "Әwә нәмьриnә, әwә т'ьме т'әви мәнә...„

1969

EZDIKI.COM

ТИТЬКА ШЬКӘСТИ

Ханьме һ'әйәтеда ч'еләк дот, гольк бәрдайе, ә'льба шир һьлда кӧ бәрбь мал һәр'ә, ньшкева дәнгәк ле т'әсәли бу:

— Хатийа Ханьм, мевана хайи дьки, —Ә'лое гӧнди гот, —йане на?

— Әз бь гори, —Ханьме гот, —меван, мевane хӧдейә, сәр сәра у сәр ч'ә'ва. К'әрәмкьн, к'әрәмкьн wәрнә мал.

— Хатийе, бьбахшинә, —Ә'ло гот, —шӧхӧле мьн һәйә, гәрәке әз һәр'ьм, һуи ви зьламе меван бьвьнә хайи, һ'әсавкә әз һатьмә, дьвә әз эваре сәрәки бьдьмә wә жи.

— Ә'ло, кӧр'е мьн, —Ханьме гот, — тӧ сәре хӧки нәчә, чьмки Щәмили нәй ль малә, wәрә дәмәке т'әви меван wәхте хwә дәрбазкә у паше... Дә, wәки нахази, шӧхӧле тәйә, мевane ә'зиз, к'әрәмкә, wәрә мал.

Ханьм, һазунга ә'лбе датинә мал, дәсте хwә дьшо, дәрте дәрва, зьлам т'әглифи мал дькә, зьлам хwә пер'а давежә Ханьме, дәсте we у р'уе we мач' дькә, Ханьм мәһ'т'әл дьминә, зьлам дьвежә:

— Дае, тӧ мьн наз наки, чийә? Нә ахьр, әз Сәһ'идьм — Сашамә, дае щан, дае щан! Дәрда тӧ жи пир кьри, һа...

Ханьме wәхте наве Сәһ'ид—Саша бьһист, мәһт'әлмайи ль зьлам ньһер'и, зур' бу ль деме wи ньһер'и, хала сәр сурәте wи к'әтә бира we.

Демәк, тӧ Сәһ'ид—Сашае мьни, әз qӧбрана we оғ'ьремә, тӧ теда һати.

Ханьм Саша һ'әмез дькә ,wи р'адьмусә, qьр'ька wи т'ер пач' дькә у жь шабуна һесра мина барана мәһа

баһаре сәр сурәте хwәда р'адьwәшинә, дьле we диса һеса навә, дьвежә:

— Сәһ'ид, көр'е мьн, әва р'аст бист сальн, wәки әм жь һәвдӧ қәтйанә. Лawo, тӧйи wи чахи һ'әвт сали буйи. Бист, бист сал, ӧмьре щаһьләкийә, Ханьме фоқире, дә wәрә Сашае хwә наз бькә. Көр'е мьн, әгәр хала деме тә нинбуйа у тә нәгота, мьн т'ӧ wәхта наз нәдькьри. Дьвә тӧ бежи, дийа тәйә Ханьм тӧ бир кьри, на хер, чәнд р'ожа шунда бист сале тә т'әмам дьвьн, wәки тә хатьре хwә жь мьн у мьн жи жь тә хаст, һьм тӧ дьгьрйайи у һьм жи әз... Р'оже бәрин бе тә қәт т'әwата мьн нәдьһат, һа әз дьгьрйам, щинаре мә бәр дьле мьнда дьһатьн ,һьнәки бина мьн дьһатә бәр мьн. Әс сәре тәкьм. һ'әта ньһа жи әз наве тә у Щәмиле бьре тә һәвдӧ дәрнахьм, wәхте әз гази Щәмил дькьм, бе һ'әмди хwә жер'а дьвежьн Сәһ'ид йане Саша. Қәрәз ,лawo әw щийе хwә, ле тә әз биркьрьмә, ле мьн т'ӧ wәхта тӧ бир нәкьри у накьм. жи. Wәрә әм р'аст һәwалдьн, чьма п'ьрти к'агәзе тә т'ӧнә бу, wәки тә мәһе щарәке мьнр'а намәк бьшанда, дьле мьн жи we һесабьбуйа. Дә шӧкӧр ве р'ожер'а, диса мә һәвдӧ дит.

— Дае щан, —Сәһ'ид гот, —тӧ р'асти, әз бона кьрьне тә гӧнәк'ар у мьнәтдарьм, мьн бьбахшинә гӧне мьн гәләкьн. Дае щан! Те бира тә, тә бона мә к'ьндьр ве дареда дарда дькьр у мә минани һеләчане хwә теда дьһәжанд. Һәла щарана мьн у Щәмиле бьра сәр we қьр'ька һәв дьгьрт, wи дьгот "Әзе бәре һеләчинеда р'унем, гӧ мьн бьһәжинә, мьн дьгот на, тӧ мьн бьһәжинә,.. Дае щан! Те бира тә, мә һәрда щарана шәр' жи дькьр, тӧ дьк'әти орт'а мә, к'и мә гӧнәк'арбу, тә әw щәза дькьр.

— Әре лawo, —Ханьме гот, —дәсте мьн бьшке, мьн һун гәләки дьк'ӧтан, ле щийе бәласәбәб мьн һун нәдьк'ӧтан, һа? К'а wә чәwа шӧльхи лькьр, зар'е дәр у щинара дьк'ӧта, хенщи we йәке жи һун һәвр'а р'е нәдьчун.

Әре лаwо, хӧзьл wи чахир'а һун һәрдӧ жи щәм мьн бун. Лаwо, гӧндда wи чахи т'әне кал, пир, жьн бук, диз мабун, мер гьшк чубунә шер'. Wәхте мьн, хәвата хwә к'ӧта дькьр, дьһатьмә бахче зар'а, мьн мьле wә һәрдада дьгьрт әм бәрбь мала мә дьһатьн, жьне щинара мьнр'а дьготьн, wәки Щәмили мина тәйә, ле Сәһ'иди кәжә, те бежи Мәһ'мәде мере тә, ль пешә'нийе зәwьщийә, әви кәж кьрийә пасилке тәр'а шандийә. Wәхте wан ӧса дьгот, әз бь wан ша дьбум у мьн дьгот, wәки бьра Мәһ'мәди саг'вә, дәщале фашист цьр'кә у т'ьме мьнр'а кӧр'әки wайи кәж бьшинә.

Ханьм диса те р'уйе Сәһ'ид, бь wи ша дьвә у дьвежә:

— Сәһ'ид лаwо, дьр'йа хӧдедавә, ща һәрдӧ дәльнге шә'ле хwә һьлк'ишнә жоре, бьнһер'ьм бе дәг'ма шәwатике сәр чипе тә манә, йане на. Әз һәрдӧ ч'ә'ва корвьм, мьн э'лба аве данибу сәр собе, тә у Щәмил шӧльхи кьр, э'лб сәр тәда wәлгәр'ийа, һәрдӧ льнге тә шәwьтин, ч'әрме сәр һәр'ьши. Һәлбәт, Щәмиле бьре тә, щәзе хwә жь мьн стәнд. Мьн р'аст се мәһа тӧ нава щи у ньвина, ньшта хwә хайи кьри у бьрине тә қәнщ кьрьи.

— Дае щан,— Саша гот, —низа шәwьтике лап һьндьк майә, ина наки, бьнһер'ә?

— Әз қӧрбана тәмә, —Ханьме гот, —р'асти жи һьндьк майә. Ле тьштәк навә, һ'әч'и щара тӧ сәр чипе хwәда бьнһер'и, әзе тек'әвьмә бира тә... Пи, әз горийа тәмә, сәре мә хәбәрданева һатә гьредане, тӧ һ'әта ньһа сәр льнга сокьнийи, дә р'уне, әз һ'әйрана тәмә.

Сәһ'ид wәхте р'уньшт, һәбуна кӧ одеда һәбу, гьшк бәр ч'ә'ве хwәйә сутр'а дәрбаз кьр, ль чәнд шькьла ньһер'и, т'әwата wи малда нәһат, дәрк'әтә дәрва ль һ'әйате, ч'еләк у голька гьредай ньһер'и, диса һатә һӧндӧр щийе хwәда р'уньшт, хеләкә хӧрт одә бәр ч'ә'ве хwәр'а дәрбаз кьр, сәре хwә кьрә нава һәрдӧ дәсте хwә, заротийа хwә у Щәмил бир дьһани. Дәмәке дәрбази дьнийа

зар'отийе бу, əw у Щəмил пəй həв дьк'əтьн, де сəр wанда hерс дьбу, wан хwə öса дьда к'ьвше, wəки гöне wан т'öнə, жь wана четьр qəт зар' т'öнəньн. Wəхте де əw öса дьдитьн, дьбу п'ирqинийа we дьк'əнийа, дьhатə р'уйе həрда. Дəнге де Саша жь мьтала h'ьшйар кьр у wи готə дийа хwə:

— Дае бьбахшинə, мə жь шабуна, Щəмиле бьра жь бира хwə дəрхьст, р'асти, к'ани бьре мьн, чьма h'əта ньhа нəhатə мал, wəки əм həв бьвиньн?

— Дийа wи qьжьквə, həма чəwа техникума трактора к'öта кьр, нəшандьнə нəh'ийа мə, шандьнə нəh'икə гəлəки жь мə дур, wəлəh наве we жи ньзаньм. Мьн əw зəwьщандийə, шöкöр кöр' у qизəкə wи həйə, кöр'и дö салийə щəм wанə, ле qиза wан Зозан чар у нива дайə, щəм мьнə, лаwо бина мьн бь we дəрте, əз həwзаньм, wəки hун həрдöə щəм мьньн...

Həма нава хəбəрдана Ханьмеда, Зозан к'əтə höндöр' у жь шəрма чу щəм пирьке, Саша деме we у ч'ə'ве wева шьвандə Щəмил, р'абу бəрбь we чу, мьле wеда гьрт, wəки мач'кə, Зозан qужийа у хwə авитə алийе пирькейн майин. Пирьк бəр дьле wеда hат, гот, wəки Сəh'ид апе тəйə, бьре баве тəйə, кəч'ьке гöh нəда сəр готьне пирьке, дури мевин чу. Сəh'ид бəрбь кəрəвата ч'укə кö wəхтəке теда р'адьза чу, гот:

— Дае, əва кəрəвата мьнə, wəрə вəкə, əз тек'əвьмə нав, р'азем.

— Пиррьке, пирке, —Зозане гот, —əв мерька р'аст навежə, əw кəрəвата мьнə, пə? Нəhелə мерьк теда р'азе.

Бу т'иqə-т'иqа Ханьме у Саша, хелəкə хöрт сəр Зозане к'əнйан. Саша чəмəдане хwə ани, дани сəр т'əхт, вəкьр щур'ə-щур'ə кака же дəрхьст, дьрежи Зозане кьр, we hьлнəда кö hьлнəда. Паше п'ешк'еше кö дийа хwəр'а анибун, данə дийа хwə, we дəме Зозан гьрийа у гот:

— Пирьке, дьвини мерьк чьqа тьшт тəр'а анинə, qəт

мьнр'а титькәк жи нә аниїә, баве мьн бе, әзе гьшки же-р'а бежьм, у бьра мьнр'а жи бьк'ьр'ә, ижа әзе мерьк ч'ьлкьм, ле...

Пирьк у ап пе дьк'әньн у ап дьвежә:

— Зозан щан! Әw кака, феки у п'әрч'ә, гьшк мьн бона тә к'ьр'инә, ижа баве тә hат, әме диса бона тә hәр тьшти бьк'ьр'ьн, титька у бука жи.

—Qәт зәh'мәт нәк'ьшинә, —Зозане гот, — баве мьне hәр тьшти, hәр тьшти мьнр'а бьк'ьр'ә.

Тӧ у qиза бьре хwә, hәвр'а хәбәрдьн, — де гот, — ч'әв'е мьн бьр'ьжә, ньhа тӧйи бьрчийи.

— Дае wәләh, —Саша гот, —мьн зува нане дәсте тә нәхьриїә у р'аст бежьм, әзи бьрчимә жи.

Дәмәкә хӧрт шундатьр, Сәh'ид чәwа дьвежьн hьлкьрә зьмане сор. Зозане хwә сьпартә wи, тәе бьгота наскьриїе hәвә саланә, иди меванр'а дьгот апо. Hәрдӧ т'әваїи дәрдьк'әвьнә дәрва, жь h'әйате hьнә фекийе тәр' харьи у паше чунә щәм Ханьме. Ханьм бь нәви у кӧр'е хwәр'а ша дьвә. Hьнәки шунда Ханьм одеда сьврәкә бь готьна тә вәкьр у бь к'ӧлфәти дәстбь харьна шиве кьрьи. Ду шивер'а Ханьм дьвежә:

— Лawo, hәма тә телеqрафәк бьшанда, wәки мьн гази Щәмил бькьра, әw жи бьhата, wә hәв бьдита.

— Бе дитьна Щәмил, —Сәh'ид гот, —әз жь вьр начьм, лап архайинвә, qәт тьште ӧса дьвә.

***

Шәр' бу, шәр'. Жь дәст зӧлма зәвтчие Герман, ль Урьсете де әwләде хwә дьвит, wәки жь мьрьне хәлазвә. Сала 1942-а мәhа гӧлане бу, сәдьре комшӧхӧлкьра совета нәh'ийе у сәдьре совета гӧнд, бист зар'е урьса анинә гӧнд, дә гӧндда хеищи кал, жьн у зар'а мерәк нәма-

бу, гьшк чубунэ пешэ'нийе. Сэдьре комшöхöлкьра совета нэh'ийе hьнэки бьнэлиар'а хэбэрда, wэки к'и хöр'а дьвинэ, hэрэк зар'эке hьлдэ у чэwа эwлэде хwэ хайнкэ. Ханьм жи Саша hьлдьдэ у hэма wи чахир'а жер'а дьвежэ Сэh'ид. Р'астэ, наве wан зар'бун, эwана гьшк илькк'этибун, нэхашбун. Бь э'мьре комшöхöлкьра совета нэh'ийе, дö дохтре зар'а бона зар'е урьсэ ль гöнде к'öрдайи бэрэка ч'йе, hатьнэ башqэкьрьне, ль зар'а дьнhер'ин, h'эта зар' гьшк qэнщ нэкьрьн жь гöнд нэчун. Зар'ьке урьс нава чэнд мэhада, зьмане к'öрди hинбун, бь к'öлфэте мале, зар'е дэр у щинарар'а хэбэр дьдан. Элhэqи чэwа Ханьме у öса жи дайике майин, мина зар'е хwэ ль wан дьнhер'ин у фьрqи нэдькьрьнэ орт'а wан. Сэh'ид у Щэмил ömьре хwэда hэвале hэвбун. Саша öса сэр хwэда hатьбу, wэки зора Щэмил дьбьр, эw э'рде жи дьхьст. Ду к'öтабуна шер'р'а баве Саша сэр h'име э'ламэтийе hэйи, те дэрдьк'эвэ гöнде көрдайи бэрэка ч'йе, р'азибуна хwэйэ жь дьл дьдэ Ханьме у бьнэлийе гöнд, Сашае хwэ дьвэ.

INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

***

— Лawo Сэh'ид. —Ханьме гот, —бьди хатьре хöде, Элек'се бави тэ саг'э, йане? Мэрьв гэрэке р'астийе бежэ, wэкэ дэh сала наме wи мала мэр'а hэвдö нэдьqэтийа, hэла щарана жи пасилкэ мьнр'а дьшанд. Ду we йэкер'а, ч'э'ве мьн р'е qэр'ьмин, тö щав мьн жь wи нэдьстэнд, hэла мьн р'оке жи щэм дэредара мэк'т'эбе, wир'а намэ жи шанд.

— Дае щан, —Сэh'ид гот, —бь сальхе р'эh'мэтлебуйе баве мьн, wэхте шер'да фашист дийа мьн дькöжьн, чэнд сэh'эта шунда Ордийа мэйэ сор гöнде мэ жь фашиста дьстинэ у мэ зар'онга гьшка бэрбь Кавказе дь-

шинэ. Хенщи мын, дӧ бьра у хушкэкэ мын жи hэбунэ, к'ӧда шандынэ ньзаньм, баве мын чьqаси гэр'ийа, нэгэр'ийа нэдит. Баве мын Алек'сей Иванович мэрьвэки бь готына тэ бу. Эw чэнд щийа hатьбу бьриндаркьрьне, ле гэлэк п'ьртьке гӧлле жи нава qэфэса wи, льнге wида мабун, h'але wи hаqаси жи баш нинбу. Чэwа тӧ сальха дьди, hэма wан сала жи чу р'эh'мэте. Дае, р'ьнд те бира мын, дэр у щинаре мэ чьqаси wида готьн, wэки бьзэwьщэ, эw мерька нэзэwьщи тэр'и у щанийа хwэ дани сэр мын. Wэхте баве мын жи wэфаткьр, мын хаст эз т'эмами бемэ щэм тэ у т'эвайи ноли бэре бьжин, ле апе мын нэhишт, wэки ощаха баве мын бьтэмьрэ. Мын hа дьхаст сэр wэда бем, ле жь hэв нэдьгэрт. Дае, мын бьбахшинэ, hаqас wэхтэ, wэки мын тэр'а к'аг'ьз нэшандынэ, дэ хандьн, шӧхӧле мале, у...

— Лawo, хӧде бьбахшинэ, —Ханьме гот, —р'эh'ма хӧде ль Элек'се баве тэвэ. Кӧр'е мын, мала wэ hэрдӧ бьранэ, чьчах дьхази wэрэ, эз бэре дийа тэмэ у паше йа Щэмил. Сэh'иде мын, хӧде h'эвина тӧ зэwьщи, йане на?

— Wэлэh дае, —Саша гот, —р'уйе мын бьн льнге тэ. hэла нэзэwьщимэ, ле мын хwэр'а йэк дитийэ. Пайиза исальн h'эта тӧ у Щэмил нэйен, wэлэh эз дэ'wэте накьм. Ьне щан! Тӧ сэре мын у Щэмилки, эw титька шькэстийэ бэр нэйньке йа мынэ зар'отиейэ, нэ?

— Эре wэлэh лawo, —Ханьме гот, —чэwa бира тэда майэ? Тӧ чубуйи, дэwса тэ, бина мын бь we титька шькэсти дэрдьк'эт у мын hэw заньбу тӧйи мали, эз qӧрбана тэмэ...

Дае, —Саша гот, —титьке бьдэ Зозане, дэwса we, ви шькле мын диwерда дардакэ...

1976

Қ'АТЬБЕ ӧЗӘҚА ФЬРQЕ

(Бь кӧрткьрьн)

Гӧнде Дӧдэнге нава қәза Шәруреда гӧндәки мәзьни бьлә'т бу. Һәла зә'ф зуда мьләте адрбещан у к'ӧрд wи гӧндида т'әвайи дьжйан. Һордӧ мьләте гӧнд жи дәрде дьне гәләки дитьбун у заньбун, wәки бе к'омәка т'әвайи, дькарьн бенә һ'ьнщьр'андьне, ләма жи һәрдӧ мьләта мина к'ӧлфәте маләке, имдад дьданә һәв, р'ожа һәвә хаш у р'әшда ноли бьра пьшта һәв дьгьртьн. Дә гӧндә, һәр тьшт теда дьqәwьмә, ле р'успие һәрдӧ мьләта, нәдьһишт qәwмандьне хәйдандьне мәзьнвьн у тьште хәрав пешда бе. Щарана орт'а щаһьле адрбещан у к'ӧрдда wәхте нәр'азибун пешда дьһат, р'успийе һәрдӧ алийа гази мәрьве wанә незик дькьрьн у әw һ'ӧщәта дьданә тәмьрандьне. Ләма жи орт'а һәрдӧ мьләтада, һаqаси һ'ӧб-һ'әзкьрьн пешда һатьбу, wәки мьләтәки нәдьһишт мук жь сәре мьләте дьне бьшә'тә.

Р'әшое Шәмо гӧнде Дӧдәнгеда р'успики һ'ӧрмәти сианәт дьһатә һ'әсаве. Р'астә, әw ӧмӧре хwәда һаqаси мәзьн нинбу, ле нава щьмаә'та гӧндә адрбещан у к'ӧрда гьлики wи нәдьбу дӧда. Р'әшо бь хәйсәте хwәва мәрьвәки мьлаһим бу, wи жь щьмаә'те у щьмаә'те жи жь wи һ'әз дькьр. Р'әшо һәр т'ә'ли у тәнгәсийа бьнәлие гӧндва гиро дьбу, wәкә qәwата хwә, к'омәки дьда wан. Р'әшо шәр'е мьqабьли дьжмьнада навәки зор қазанщ кьрьбу у әw наве wи нава қәза Шәруреда бәла бубу, чәwа мерәки мерхаси у нандар. Әw бәжнева чә аqаси бьльнд бу, намьла wийә пә'н бу. Әw алийе бәдәwтиеда жь щаһьла данәдьхар, алийе мале дьнеда дәстәнг бу,

ле к'е бәре хwә бьда мала wи, бе қәдьр-қимәт жь wьр нәдьчу. Әw мешьндарәки зор бу, гӧлла wи ә'рде нәдьк'әт. Гӧндда қәwьм-пьсмаме Р'әшо кембун ле бь сайа мәрьвh'әзийа wи, гӧнди гьшк жер'а бубунә бьра у қәwьм. Р'әшо зу зәwьщибу, wәхте Адрбещане у қәза Шәруреда сазбуна қәйде советие чар кӧр' у қизәкә wи гьhиштьбунә hәв. Нӧхӧрийе wи Қасьм иди мәзьн бу, р'у у сьмеле wи ху дабу, бубу дарпьште баве хwә у бьнәлийе гӧнд.

Гӧндийе Дӧдәнгейә к'ӧрд у адрбещанә п'ае п'ьр'е жь готьне Р'әшо дәрнәдьк'әтьн у т'әвайи мқабьли дьжмьн шәр' дькьрьн, wәки гӧндда қәйде советие дьhа мәh'кәм бьвә. Гӧндда ӧзәка фьрқе у комсомола hатьбу сазкьрьне, бь мерхаси мьқабьли дьжмьне сьньфе шәр' дькьрьн. Қасьме кӧр'е Р'әшо у чәнд комсомол дәрбази щерга фьрқе кьрьн у hәма wе сале жи сәрк'арийа қәзаеїә фьрқе Қасьме Р'әшо у пенщ hәвале wи шандә Бак'уйе хандьне. Бahара сала 1930-и гӧндийе Дӧдәнгеїә п'ае п'ьр'е, гӧнде хwәда қайде колхозе сазкьрьн у сәдьре wе Р'әшое Шәмо бьжартьн.

Қәза Шәруре hәла жь дьжмьне сньфе нәhатьбу т'әмьзкьрьне. Ч'йае феза гӧнде Дӧдәнгеда қьсмәкә мӧсафатиста, дашнака, қачахе жь щийа р'әви, хwәр'а wә'дәли мәскән авитьбун, мьқабьли сазкьрьна қайде колхозе шәр' дькьрьн, ле wәхте фьрсәнд дьк'әтә wан фьрқәчи комсомол у колхозване актив дькӧштьн, hәбуна колхоза т'алан дькьрьн, hәнәк гӧнди жи, жь р'йа hәq вәгәр'андьбунә сәр нета хwә. Фьрқәчи у комсомоле Дӧдәнге дәрhәqа wе йәкеда пе h'әсйабун у бь мерхаси мқабьли дьжмьн шәр' дькьрьн, нәдьhиштьн әw зьрара чопәки бьдьнә колхозе у мук жь сәре бьнәлийе гӧнд кембә. ле бәле hәла чәтнайи гәләкбун...

Бь сальх у сульха дьжмьне сьньфе жь кьрьне Р'әшое Шәмо дьбьә'щин, wан hәр тьшт дькьр, wәки wи бькӧжьн, чьмки колхоза Дӧдәнге р'о бь р'о пешда дьчу,

колхозвана пеш хәбата кьрива эп'ещә п'әрә у h'асьләт дьстәнд. Aha ләма жи гәләк гөндийе гөнде щинар ч'э'в wан дьк'әтьн, дьк'әтьнә колхозе, wәки р'ьнд бьжин. Мьләте мә к'өрда зә'ф р'ьнд готийә, wәки "Көрме даре нәй жь даревә, даре ha p'әh бьдә у инсане бәhра we бьхөә„. Щинаре Р'әшо Хәлиле Мьсто xwә щәм гөндийа өса дабу qәләме, кәсәки бawәр нәдькьр, wәки xwo фьротийә дьжмьна. Жь ә'ламәтие пашwәхтийе hатә к'ьвше, wәки Хәлил мина сәе дьз бәр берийа xwә к'әтьбу, чәwa кәванийа мале щикида бьчуйа, we hазунга дадаеда тьштәк жь мал бьдьзйа. А өса әw пәй Р'әшо дьгәр'ийа.

Шәвәкә шәвәр'әш бу, ч'э'ва ч'э'в нәдьдит. Hәр тьшти щийе xwәда стәqьр'ибу, т'әне щар-щара дәнге дике ниве шәве у ә'wт'инийа к'әлба дьhат. Хәлил у дөде майин xwo нава гәзгәзке к'еләка diwape мала Р'әшода тәландьбун у hивийа hатьна Р'әшо бун. Р'әшо, фьрqәчи у комсомол we шәве хеләкә хөрт идара колхозеда р'уньштьн, ль гәләк пьрсе кө пешийа сәрwертийа колхозе сәкьнибун нhер'ин. Ду сафикьрьна wан пьрсар'а, әw т'әвайи бәрбь тәwлә у гоме колхозе чун, hьнәки бь шьван, гаван у ләwәнде шәвер'а хәбәр дан у паше хатьре xwә жь hәв хастьн hәр кәс бәрбь мала xwә чу. Хәлил у hәвале wийә тәланди, мина р'увийа тәлә-тәл жь нава гөнд дәртен у бь р'әв бәрбь qачахе ч'ийе дьчьн, щаве дьдьнә qачаха у Хәлил дьвежә:

— Мьн йа xwә кьр, ньhа әзе ль мераниjа wә т'әмашо бькьм... Сәh'әт, сәh'әт нивәке шундатьр Р'әшо у к'өлфәте xwәва we хәwa шьриндавьн, дә...

Хәлил ду хәбәрдана xwәр'а, зур' бубу ль дәсте сәрк'аре qачаха дьнhер'и, wәки к'уте xwә бьстинә, hәма wи чахи сәрк'аре qачаха, пенщ зер'а дьдә Хәлил у дьвежә:

— Ә'зизе мә, ньндькьвә жи, гәләки h'әсаб бькә. Әва п'ешк'еша тәйә пешьнә, ве гаве дәсте мәда т'өнәнә, паше

чьqас лазьмвэ эзе бьдьмэ тэ. Дэ бьре мын дӧа бькэ, wэки эм жь ве сэфэре вэгэр'ьн.

Хэлил пешбэри wана чок дабу э'рде, ль э'смана нь-hер'и, бу п'ьстэ-п'ьста wи, гьва дӧа дькьр, wэки сьламэт жь сэфэре вэгэр'ьн у р'абу п'ийа, гот:

— Эз мала Р'эшо бэлэдьм, борще мьнэ эз hэр тьштн бькьм, wэки wэхте лawьк hэр'нэ wьр, чэтьнайе нэк'ьшиньн. Дӧ сэе Р'эшойэ гӧрхэнеq hэнэ, сйара пэйа дькьн. Йэк дэр малейэ, зьнщира wи мэфт'уләкэ дьрежва гьредайэ, эw т'ӧ wэхта мэщале надэ лawька, wэки h'эйатер'а тек'эвьнэ hӧндӧр'е мал, сэе дьне пеш тэwле у гоме гьредайэ, эw жи мэщале надэ лawька. Диwаре мале у тэwле йэкэ, орт'а тэwле у ханийе маледа дэри hэйэ, лawьк дькарьи к'ӧлләка тэwле hьнэки фьрэкьн, тек'эвьнэ hӧндӧр' у паше...

Дэмэке шунда Хэлил хатьре хwэ жь qачаха хаст, мина гӧлла жь дэве т'ьвьнге дэрк'эти бэржер бэрбь гӧнд р'эви, wэхте гьhиштэ гӧнд, тэлэ-тэл бь щур'эки гьhиштэ мала хwэ, к'ьнще хwэ жь хwэ хьст, к'этэ нава щи, ле жь хэфе хэwа wи нэдьhат, к'елэк-к'елэк wэлдьгэр'йа.

Хелэкэ хорт жь ниве шэве, дэрбаз бубу, щэрда qачахайэ силаh'кьри п'ебэржер бэрбь гӧнде Дӧдэнге лэqийа, дэмэке шун'а эw пьш тэwла Р'эшо щэм дьвьн, жь wана hьнэк qэрэwьлийе дькьи, ле се мэрьв hьлдьк'ьшьнэ сэр бане тэwле, дэстбь фьрэкьрьна к'ӧлэке дькьн. We шэве тэе бьгота hэрдӧ к'элбе Р'эшо эwqаси пэй гӧра к'этьнэ, wэстийанэ, сэре хwэ кьрьнэ нава дела хwэ у к'этьнэ хэwе, hажь тьштэки т'ӧнэньн. Се qачах зэ'ф фэсал пэйайи тэwле дьвьн, дэре орт'а тэwле у ханийе мале вэ'ькьи, р'ьнд дьнhер'ьн, эw чэwа р'азанэ, паше пашда дьчьнэ тэwле, йэк хwэ куз дькэ, йе майин hьлдьк'ьшэ сэр пьшта wи, э'ламэтийе дьдэ hэвале хwэ, wэки бь к'ӧлфэти р'азанэ, эw се qачаха жи т'эклифи щэм хwэ

дькьн, ĥəр шəш qачах мина wə'шийа ĥ'ьщуми сəр Р'əшо у к'ölфəте wийи р'азайи дькьн, Р'əшо, жьна wи у ĥəчар зор'е wи дьхəньqиньи, сəре Р'əшо же дькьн, дькьнə нава п'инəки ĥьлдьдьн у дьгьĥижьнə ĥəвале хwə бəрбь ч'йе дьчьн, бəрбанга сьвер'а сəре Р'əшо бəр сəрк'аре qачаха у qачаха датиньи əw гəлəки ша дьвьн у сəрк'аре qачаха дьвежə:

— Wə мераникə зор кьрийə, ĥəлбəт, бь имдада Хəлил. Дə, мə ида йа хwə кьр, зу пенщи-шест мəри ĥазьрвьи, ĥ'ьщуми сəр ферма гönде Норашена мəзьи бькьи, т'алан биньи, бьра сьве щьмаə'та гönда. бьзьнвə, wəки əм жь диwана wан qəwəттьрьи, алт'ьндари йа мəйə, бьра гönди бəрбь мə бен, əм дьĥа зорвьи...

Э'мьре сəрк'аре qачаха əлбер'а те qəдандьне, шест qачахе силаĥ'кьри ĥ'ьщуми сəр гönд дькьи, чəнд мера дькöжьн, эп'ещə пəз у дəwар дьдьнə пешийа хwə у бəрбь ч'нйе ĥьлдьк'ьшьн. Wи чахи ĥəйдадə фьрqəчи у комсомоле гönд дьк'əвə, дöдəнгиа жи тен т'əви wан дьвьн, дьвьнə йəк, пəй щəрде дьк'əвьн, шəр'əки к'əфили-дəман орт'а qачаха, фьрqəчи у комсомолада дьчə, фьрqəчи зоре дьдьнə wан, щəрде жь wан дьстиньи, гəлəк qачаха дöкöжьн, бьриндар дькьн, се qачаха жи дил дьгрьи, дил у бьриндара тиньнə гönде Дöдəнге.

Т'əбийəта qəза Шəрурейə шəве, зуда öмöре хwə п'ешк'еши сьве кьрьбу, тиренще р'ое э'рд ĥьнговтьбу, ле э'щевмайин əw бу, wəки Р'əшо нəдьĥатə к'ьвше, сəдьре шewра гönд Тəйфур э'мьри сəр дö комсомола дькə:

— Ща бьр'əвнə мала Р'əшо у бежьне мала тə нəшəwьтə, мəрьв ĥ'ата ньĥа р'адьзе, wəки тö архайин р'азайи. бежьне, бьра зу хwə мəр'а бьгĥинə, шöхöл гəлəкə.

Лаwьк wəхте хwə мала Р'əшор'а дьгĥиньи, дьбиньи к'алə—к'ала пез у бор'инийа дəwерə, тəе бьгота зəлулзəлул гази хöдане хwə дькьрьи, кö „зу wəрə мə бəрдə, əмə бьрчинə, ле хöдане wан дəнг нəдьбьĥист". Лаwька

дэри чьцаси к'ётан, т'ё дэнг нэhат, ижа эw hьлк'ьшийанэ сэр бане хени, жорда жь к'ёлэке нав мале ньhер'ин, э'щевэкэ нэдити дитьн у бэрбь сэдьре шewра гёнд чун у готьн:

— Апе Тэйфур, дьжмьна Р'эшо у нэфэре мала wи гьшк кёштьнэ...

Тэйфур xwэ шаш нэкьр, сьпартьн да фьрцэчи у комсомола, wэки „нэhельн т'ё кэс hэр'нэ щэм бьриндар у дила, изна т'ё кэси нэдьн жь гёнд дэре, йе hати жи wэйньнэ идаре, h'эта эм hатьне...

Hэма we дэме мина лейа ч'эме bahарейи жь кэндале xwэ дэрк'эти, лэц ль щьмэ'та гёнд дьк'эвэ, мина эскэре ньзаме пешда бэрбь мала Р'эшо дьчьн. Бь э'мьре Тэйфур, дэрийе мала Р'эшо дьшкеньн, дьк'эвьно hёндёр'е мале, э'щева нэбинайи дьвиньн. We зёлме зьмин бь щьмэ'та гёнд хьст, hесьр сэр сурэте wанр'а дьhэр'ькин. Э'щева hэрэ мэзьн эw бу, wэки сэре Р'эшо т'ёнэбу. Тэйфур мэрьве hёндёр' гьшк дэрхьстьнэ дэрва, цэрэwьл бэр дери данэ сэкьнандьне, лэз бэрбь идара колхозе чу у э'ламэти да сэрэкване цэзае. Тэйфур мина долаве hа дьчу мала Р'эшо у hа вэгэр'ийа идаре, h'але бьриндара дьпьрси, wэки эw зу нэмьрьн, бьзанвьн, к'е фэсади кьрийэ. h'але бьриндарэки зэ'ф гьран бу, hа бэстава хэбэр дьда, чь дьhатэ бэр aqьле wи дьгот. Тэйфур жи мина неч'ирванэки бэр неч'ира xwэ бьсэкьнэ, бэр бьриндар сэкьнибу, бе чь дьвежэ. Бьриндаре бэдh'ал ахнэ к'ур дьк'ьшанд у дьгот: „Хёде мала вайис хэравкэ, кёр'е wи бькёжэ, wэки эм кьрьнэ ве р'оже, к'ёлфэте мьн бехайи hиштьн. Мэрьвно, чь кё тэ анн сэре мьн, бе сэре тэ жи...“ Тэйфур wэхте хэбэрдана бьриндарэ пашьн бьhист, чу щэм wи, h'але wи пьрси у гот:

— Наве тэ бь хер, hунэ жь к'ёнэ, чэнд зар'е тэ hонэ, к'е тё мэщбур кьри, wэки к'эти нава wан хунхёра?

Тәйфур wәхте пьрсе хwә хәлаз кьрьн, ав да бьирндар, wи ахәкә к'ур к'ьшанд у гот:

— Әмә гӧнәк'арьн, әхтийара wә һәйә, ве ләзе жи мә гӧлләкьн...

— На хер,— Тәйфур гот,— әм фьрqәчинә, хенщи к'ара щьмә'та хәбати, мәһ'кәмбуна диwана мә, ч'ә'ве мәйи нә т'ӧ тьштийә. Р'астә, һун дьжмьне диwана мә у щьмә'та мәнә, ле әме wә бьвнә нәхашхана qәзе, wә qәнщкьн у паше мәһ'кәма щьмаә'те wе ль шӧхӧле wә бьнһер'ә у wәкә гӧне wә, wе щәза бьдә wә. Әw мәрьве кӧ ньһава гӧне хwә бьдә стуйе хwә, шӧхӧле wийе һьнәки сьвьквә. Әм т'әрәфдаре һәqийе у р'астиенә. Әw к'и бу, кӧ тә ньфьр' ле дькьр, жь к'ижан гӧндийә у наве wи чийә?

Сәдьре шеwра гӧнд, һәла т'әви бьриндар хәбәрдана хwә к'ӧта нәкьрьбу, комсомоләки гӧһе сәдьрда гот:— һәвале сәдьр, Хәлиле Ә'мо дьхаст жь гӧнд дәрк'әта, wәки гьва ч'еләка wи ӧнда буйә. Мә изьн нәда жь гӧнд дәре, wи дәст авитә qьрма хwә, дьхьст Сәрһәнге бьре мьнхә, Исмайил әлбер'а ль дәсте wи хьст, qьрмә жь дест к'әтә ә'рде, мьн жь ә'рде һьлда, кьрә щева хwә у һьндьк ма, мьн хуна wи техьста стуйе хwә, әw мәрьвәки нә т'әмьзә, мә дәсте wи гьреданә у анийә идаре, әм һива фәрмана тәнә?

— Wә зә'ф баш кьрийә, йәqин гӧне wи һәйә,— Тәйфур гот,— ләма жи хастийә жь гӧнд дәрк'әвә у бьр'әвә. К'ьвшә, әв һәвира wе гәләк аве һьлдә, Хәлил технә идаре, нәһельн кәсәк пер'а хәбәрдә.

Бьриндар бь ә'мьре сәдьре шеwра гӧнд гӧһастьнә одәкә хәwлә, паше жер'а хӧрәк анин дане, һәла щарна Тәйфур нан жи дәве wива дькьр, ав дьдае. Шәрбьке, авейи пашин кӧ бьриндар вәхар, ахәкә к'ур к'ьшанд анщах гот:

— Хöде мала Хəлил мират' бькə, wəки əм кьрнə ве р'оже...

— К'и, к'и,— Тəйфур гот,— наqəwьмə Хəлил тьште öса бькə?

— Дə əw шöхöле wəйə, дьвə жи,— бьриндар гот,— тə hьнəки пешда чəнд пьрс данə мьн, мала мə Седəрəке дьминə. Мьн мала хwə шəwьтанд, жь р'йа həq дəрк'этьм, гьhиштьмə ван тəлаqр'эше мöсафатист. Ах ль мьн баво, оз чəwа hатьмə хапандьне. Хəлило, хöде мала тə wеранкə, ах, ах, əзе бьмрьм!

Жьна Хəлил qəwм у пьсмаме wи пе h'əсйан, wəки Хəлил гьртьнə, wан h'ьщуми сəр идаре кьрьн, дьхастьн аза бькьрана. Дə щьмə'та гöнд hьнəк пе h'əсйабун, wəки сəбəбе köштьна Р'əшо Хəлилə, wан жи хастьн h'ьщуми сəр qəwьме Хəлил бькьрьна, həма wе дəме к'атьбе qəзаейи фьрqе у чəнд милисава бəр идара колхозе пəйа бун, щьмə't hьнəки вək'ьшийа, hива фəрмана к'атьбе фьрqе бун. Сəдьре шewра гöнд к'атьбе qəзае у сəрк'аре милисиа чунə мала Р'əшо, э'щева гьран дитьн. Сьльсчи иди бь шöхöле хwəва мьжул дьбун, бьриндаре бəдh'əл чь кö бьhистьбу, чəwа Р'əшо köштьнə, гьшк йəко-йəко сьлстчир'а гот. Wəхте к'атьбе qəзае жь мала Р'əшо вəгəр'ийа, сьлсьтчи гьшк wир'а гот. Бь э'мьре к'атьбе qəзае милисиа Хəлил, к'öлфəта wи, qəwьме wийə незик, бьриндар у диле гьрти бəрбь мəрк'əза qəзае бьрьн.

К'атьбе qəзаейи фьрqе хеläкə хöрт, щьмə'та бəрəвбуйир'а хəбəрда у э'мьр кьр, wəки Р'əшо у к'öлфəте мала wи дəфьн бькьн. Бь э'дəте к'öрда дö бəйраqе р'эш дəр мала Р'əшода дарда кьрьн у həспе wи р'эш хəмьландьн. Хеläке шунда мəйт'е qöрбана жь мал дəрхьстьн зьмин к'ətə щьмə'та бəрəвбуйи, пəй мəйт'а бьрао, бьрао, дьготьн, hьнəк дəнгбежа жи к'ьламе сийара давитьнə сəр Р'əшо у к'öлфəте мала wи, Мəйт' бəр т'ьрба данин,

к'атьбе qəзаейи Фьрqе ль щьмə'та шинкьри ньhер'и у гот:

— Гəли хушк, бьра, qəwьм у пьсмама! Иро бона məh'кəмкьрьна qайде советие, бона хашбəхтийа щьмаə'гейə пашwəхтийе, Р'əшо у к'ölфəте wи ömьре хwə дан. Р'əшо чəwа özве фьрqа болшевика h'эта шəве дьне жи бь мерхаси мqабьли дьжмьне сьньфе шəр' кьрийə. Наве Р'əшое мерхас т'ö wəхта жь дьле мə дəрнае у нава т'əриqа щьмə'та мəда we бь h'ərфе зер'ин бе нвисаре. Ьəма Ьеща Т'емуре сəрəке дəста партизана щав да мьн, wəки мə h'ьщуми дəр мöсафатиста кьрийə, шест мере wан köштьнə у сəре Р'əшое р'əh'мəлебуйи жи анийə, Ььнəки шунда we бинə. Дə шöкöр, wаре Р'əшойи нəй р'əшə, кö-р'е wи Qасьм мəк'т'эба Бак'уейə фьрqеда дьхунə, we дəwса баве хwə бьгьрə. Наве Р'əшо т'ö wəхта жь бира мə начə у ирода əм наве колхоза wə бь наве Р'əшо дьдьнə навкьрьне. Р'əшо, р'əh'мəт ль тəвə!

***

Чəнд мəЬа шунда партизана, фьрqəчийа, комсомола у щьмə'та гöнда дьжмьне сьньфе жь qəза Шəруре Ььнəки дабунə т'əмьзкьрьне, гöндийа дəстбь хəвата хwəйə э'дьли кьрьбу, Бəле, Ьəр əwлəдəк wəхта де у ба ве wан wəфат дькьн, эт'им дьминьн, h'але wан чəтьн у дьжwар дьвə, h'öкми сəр инсаф у дьле wан дькə. Ахьр, əwе qəзийа р'əш гəлəки h'öкми сəр Qасьм дькьр, чьмки əw дьнйа р'онькда, алийе де у баведа бе хайи, бе ширəт мабу. Əw жь шьринайа де у баве, h'əзкьрьна хушк у бьра Ьатьбу бьр'ине. Ьəвал у Ьогьре wи, гəлəки бəр дьле Qасьмда дьЬатьн, т'əвайи дьчунə Дöдəнге, сəр мəрзəле к'öлфəте wи, wəки Ььнəки бəшəра Qасьм вəвə, бина wи бе бəр. *Ле бəле дəрба лехьсти qəнщ нəдьбу, т'ьме əwи*

нава мьтала у п'осидэ бу, qэзийа öса нэдьhатэ биркьрьне. Qасьм мэк'т'эба Бак'уейэ фьрqеда р'ьнд hин дьбу у к'омэки дьда hэвале хwэ, wи жь hэвала h'эз дькьр, hэвала жи жь wи. h'öрмэта Qасьм нава хандка'р, дэрсдарада гэлэк бу, дьхастьн эw мэк'т'эбеда чэwа дэрсдар хайи бькьрана, Qасьм дэрhэqа we йэкеда бьhистьбу, ле р'азибуна хwэ нэдабу.

Хэлазбуна мэhа гölане бу, дэстпекьрьна h'эзирана сала 1932-а бу, хандк'аре мэк'т'эба фьрqе иди сэр qэза дьhатьнэ п'арэвэкьрьне, wэки hэр'ьн бьхэвьтьн. Бь хастьна Qасьм, эw шандьн бьн эхтийарийа qэза Нэхчьванейэ фьрqе. Мэhэке шунда Qасьм к'аг'эзе хwэ стэнд у чу Нэхчьване, жь wьр жи чу гönде хwэ, авайи у мал кьрэ ньзаме, хатьре хwэ жь дэр, щинара хаст у бэре хwэ да Нэхчьване, чу щэм к'атбе qэзае, р'эшбэлэка хwэ да к'атьб, wи дэмэке ль к'аг'ьз мезэ кьр у гот:

— Хорте дэлал, эм hэвр'а бьвьнэ нас, фамила мьн Кулиевэ, Эждэр Садик ог'ли.

Wан дэст да hэв, Qасьм гот:

— Эз Qасьме Р'эшое к'örд ог'лимэ, бэлки wэр'а готьвьи, Р'эшое Шэмо к'örд ог'ли сала 1930-и гönде Дöдэнге qэза Шэрурейэ бэреда бона сазкьрьна qайде колхозе, жь алийе дьжмьне сьньфеда hатэ köштьне.

— Бэле, эз wи нас накьм, ле мьнр'а готьнэ, wэки эw мерэки зор буйэ, жь т'ö тьшти нэтьрсийэ, hэла дьготьн к'ölфэте мала wи жи... Жь т'эмамийа к'ölфэте wи, т'эне köр'е wийи мэзьн хэлаз буйэ, эw жи ль хандьне буйэ, йэqин тöйи, эре?

К'атьб дэмэкэ хörт хэрqи мьтал дьвэ, щар-щара сэре хwэ дьhэжинэ, дькэ ньч'э-ньч', паше ль Qасьм дьньhер'э, дьвежэ:

— Qасьм, лawo, азабун бе qörбан у хунр'етьн чавэ. Р'эh'мэт ль мерхасе öсавэ, йе кö бона азабуна щьмэ'те ömьре хwэ данэ. Наве мерхасе öса we бэлге т'эриqейэ

зер'инда бе ньвисаре, наве wане т'ьме бе wәк'ьландьне, әw мәрьвнә нәмьринә у т'ьме нава мәданә. Дә, иди шӧкӧр чәwа дьвежьн дәсте тә дар гьртийә, әw йәка жь бира тә начә, ле... Кӧр'е мьн, әз тәр'а бежьм, һәла дьжмьне сьньфе силаһ'е хwә бь т'әмами навитьнә, чәтнайи гәләкьн, готи әм бь qәwата т'омәри wан чәтнайа бьдьнә һьлдане. Әз нахазьм wә бьшиньмә гӧнде Дӧдәнге, дьхазьм wә бьшиньмә гӧнде Сусейи к'ӧрда. Wи гӧндида мьһащьре к'ӧрдә жь Р'оме у Иране һатьнә. Qасьм, әw әла жь дәсте зӧлма Р'оме у Иране р'әвийанә һатьнә wәлате мә. Әw әләкә зә'ф башә, чәwа лазьмә мьqабьли дьжмьне сьньфе шәр' дько. Сәрәке we эле Чолойә, дәрһәqа мерхасийа wида гәләки дьвежьн. Чәнд мәһа пешда wи гӧндда колхоз сазкьр у щьмә'те әw сәдьре колхозе бьжарт. Хәвата wийә кьри дьдә к'ьвше, wәки әw фьрqәчики садьqә, хәбата хwә занә, щьмә't һӧрмәта wи гәләки дьгьрә, әw чәwа мәрьв, бәндәки бь готьна тәйә. Ле бәле гӧнде Суседа чәтьнайи һәла гәләкьн. Гӧндда чәнд мале щи һәнә һәла нәк'әтьнә щерга колхозе. Бәге wи гӧндийи бәре, Һ'әсо бәг бу, әва чәнд салә р'әвийә Иране, wьр жи р'әһ'әт насәкьнә, чәнд мәһа щарәке щәрдәкә мәзьн дьдә сәр хwә, дьзикава жь Әрәз дәрбаз дьвә, зийане дьдә колхозе мә у бьнәлийа. Ле гәләки зьраре дьдә Сусе у диса дьр'әвә дьчә Иране. Мә гӧман һәйә, те к'омәке бьди Чоло, баве тә чәwа хәвьтийә, тӧ жи we öса бьхәвьти. Мә qрар кьрийә, wәки тӧ чәwа к'ӧрд, готи Суседа к'атьбе өзәка фьрqе бьхәвьти, wьр һ'әта ньһа өзәка фьрqе т'ӧнә. Әме ньһа һәр'нә Сусе, тә бь фьрqәчийар'а технә нас, щьвате бькьн, бь т'әхмин фьрqәчийе тә к'атьбе өзәка фьрqе бьбжерьн. Т'әма мьн ль тә, гӧндда ит'бара хwә бь фьрqәчийа, комсомола, Чоло у щьмә'та гӧндә майинә кӧ пьшта wан сәкьнинә бинә, ле ит'бара хwә бь дәста Һ'әсо бәге нәйнә. Дә, ӧмьре бь хwә бьдә к'ьвше. Фькра тә qәрһәqа we готьна мьнда чийә?

— Ћəвале Кулиев,— Qасьм гот,— əз зə'ф жь wə р'азимə, бона ширəте тəйə дайи. Əз əскəре фьрqемə, чəwа бежə, əз ћазьрьм бьqəдиньн.

— Ћəвале к'ӧрдог'ли,— к'атьб гот,— тӧйи Нəхчьванер'а бəлəди?

— Бəле,— Qасьм щава wи да.

— Ньћа əзе гази ћəваləки бькьм,— к'атьб гот,— ћəр'ьн навр'оже бькьн, ћьнəки ћесавьн у паше əме т'əвайи ћəр'нə гӧнд, хwə нə мьqбьли?

— На хер,— Qасьм гот,— йəqин шӧхӧле wə жи ћəйə, к'ӧта бькьн.

Хелəк жь р'ое дəрбаз бубу, к'атьбе qəзаейи фьрqе, Qасьм у чəнд хəбатчие башqə бəрбь гӧнде Сусе р'ек'ətьн, хелəкə хӧрт шундатьр, əw гьћиштьнə бəр идара колхозе, сəлам данə щьмə'та бəр идаре, к'еф-ћ'але ћəв пьрсин. Паше к'атьб сəбəба ћатьна хwə Чолор'а гот у ћиви кьр, кӧ гази т'əмамийа фьрqəчийа у комсомола бькə, wəки əме щьвате дəрбаз бькьн. Бистəке шунда дəстбь щвате бу у гьли данə Кулиев.

— Wə гьшкава э'йанə, wəки ћ'ӧкӧмəта мə ћəла щаћьлə. Əw ньћава ћəр тьшти дькə ћ'але щьмаə'те хашвə, ӧмьре э'дьли дəрбазкə. Ле дьжмьне сньфе р'анəзанə, ћəла we хəмеданə, wəки qайде хwəйи кəвьн бьднə сəкьнандьне. Чəтнайе кӧ ньћа бəр мə сəкьнинə, wə'дəлинə, дьжмьне бе ћурхашкьрьне. Ћəла ћьнəк гӧнди жи ћəнə бь п'əра у вьр'а ћатьнə хапандьне, ле р'оже бе, əwe сəрwахтбьн, бь р'йа хwəйə р'астр'а ћəр'ьн. Сəва we йəке жи лазьмə əм нава wанда хəвате бьвьн у wан бьдьнə сəрwахткьрьне. Гəлəк əwлəде дьжмьне сньфе ћənə, зəћле wан жь кьрьне баве wан чуйə, дəрбази алийе мə бунə у бь мерани т'əви мə дьхəвьтьн. Ања Хəзала мə, комсомолə, хəрав жи нахəвьтə. Мə бона азабуне у р'ожа хwəйə гəшə пашwəхтие гəлəк qӧрбан данə у бəлки əме вьр ћада жи бьдьн. Йəqин wə бьћистийə, гӧнде Дӧлəнгейи qəза

Шәрурейә бәреда мөсафатиста Р'әшо К'өрдог'ли у к'өлфәте мала wи, хенщи көр'е wийи мәзьи, гьшк көштьи. Аһа әв зьлама көр'е wийә, кө щьвата wәда р'уньштийә.

Wәхте к'атьбе қәзае хәбәрдана хwә т'ам кьр, һәр фьрқәчи у комсомолəки бона we қәзийа мала баве Қасьм тьштәк дьфькьри. Хәзала һ'әсо бәге жи мина һивәке нава щьватванада дьһатә к'ьвше, мәрьв һ'әwәс-һ'ьжмәк'ар бу ль бәдәwәтийа we т'әмашә бькьра. Қасьм ль Хәзале дьһһер'и у дьле хwәда дьфькьри: „Баве дота к'өрд дьжмьне сьньфиейә, ле әw комсомолә у йәқин мьқабьли баве хwә бь э'дәти шәр' жи дьәк, машәлаһ, барик'әла тәр'а, кәч'а к'өрд у дьвә...“

— Гәли һәвале комсомол,— Кулиев гот,— сьпартьне wә гәләкьи у чәwа лазьмә һун р'ьнд жи дьқәдиньи, wәр'а дьһа дәстанина дьхазьм. Ле һун мә бьбахшиньи, нәхәйдьи, әме ньһа сәр һ'име қанунәма фьрқе готи к'атьбе өзәка фьрқе бьбьжерьи, т'әне фьрқәчи гәрәке т'әви we бьжартьне бьвьм, һун һьнәки мә бьбахшиньи, әме ньһа диса гази wә бькьи.

Ду чуйина комсомолар'а, Кулиев диса дәстбь хәбәрдана хwә кьр:

— Һәвале Қасьме Р'әшо К'өрдог'ли ль Бак'уйе мәк'т'әба фьрқейә дөсалә т'әмам кьрийә у к'атьбтийа қәзаейә фьрқе тер'а дитийә, wәки гөнде wәда чәwа к'атьбе өзәка фьрқе бьхәвьтә, ле әхтиjара wә һәйә, нәбьжерьи, әгәр һун бьхазьи һуне бьбьжерьи, әw иди шөхөле wәйә.

Фьрқәчийа wәхте хастьна к'атьбе қәзаейи фьрқе бьһист, гьшк р'ази бун у Қасьме Р'әшо бьжартьи, чәwа к'атьбе өзәка фьрқе. Ду бьжартьнер'а диса гази комсомола кьрьи. Кулиев сьпартьи данә фьрқәчи у комсомола, дәрһәqа кьрьне дьжмьне сьньфеда wанр'а гот у хатьре хwә жь һазьра хаст.

***

Шəвəкə пайизейə ə'wрави бу. We р'оже баранəкə зор барйа бу. Жь дəст аве у h'əр'ийе щинар нькарьбу бьчуйа мала щинар. Wəхте мəри дəрдьк'ətə нава гöнд, həр'ийа бəништки мьдасе мəрийа h'уфи хwə дькьр у мəщала пешдачуйине дьда чətьнкьрьне. Ə'wьре хьмхьмийə р'əш бəдəwətийа т'əбийəте нава хwəда вəшартьбу, тəе бьгота сələма хwəйə həр эвар биркьрийə. We эвара тари, дö мəри нава гöнде Сусер'а əвраз hьлдьк'ьшйан. Жь wана йəки ажəqор'и бəжнева бльнд бу, ле йе дьне нə haqаси бьльнд у жь льнге р'астe дькöлийа. Wи т'ьме гьранийа хwə дьда сəр шьвдаре у льнге ч'əпе бь чətьнайикə мəзьн пешда дьчу. Р'ewийа бь həвр'а hеди-hеди хəбəр дьдан, ле шəлпə—шəлпа ав у h'əр'ийе нəдьhишт дəнге wан фəзьh' бе бьhистьне. Əw wəхте дьсəкьнин. hьнəки hеса дьбун, дəнге шəвебу, р'ьнд дьhатə бьhистьне, мерьке т'апал дьгот:

— Щаньм, сəрк'арийа Нəчхьване, гəдə-гуде гöнде мəйə фьрqəчи у комсомол дьвежьн: „Диwана шewре wa азайи дайə щьмə'те, бажар у гöнд р'о бь р'о шен дьвьн, h'але щьмə'те жи хаш дьвə". А тəр'а шенбун, hа? Гəде гöнде мə, т'əне мə дəwлəмəндар'а qочахьн, ле бона р'йа орт'а гöнд, тö тьшти накьн. Əм h'ətа к'ьнге wa бенə хапандьне, hь, бьрако?

— Əре wəлəh, тö р'аст дьвежи,— həвале wийи дьне гот,— ло хöде кöр'hишто, тə аш öндакьрийə, пəй чəqчəqе к'əти. Həла əме дəсте wан зальмада гəлəк р'оже р'əш бьвиньн. Əм р'аст бежьн, wан əм р'ьнд бəрəви сəр həвдö кьрьнə, hа?

Wан диса дəстбь щə'дандьна ог'ьра хwə кьрьн, р'аст бəрбь авайе феза гöнди дöqати, дор суркьри чун. Höндö-р'е суреда тəwлə, гом, лода гиhе, тəwла мə'нəкийа жи

ĥэбу. Сур аqаси блынд бу, wэки сийар бь р'ьма хӧва нэдьĥатэ к'ьвше. Дьготьн, wэки wэхтеда хӧлам, хьзмэт-к'ара у гӧндийа дьр'ьке шилана у гьвища сэр суре нава ĥ'эр'ийеда нькандьбун. Эw э'марэта wэхтеда Р'остэм аг'а чекьрьбу, ле сура дора we кӧр'е wи Ĥ'эсо бэге чекьрьбу. Wэхтеда Р'остэм у ӧса жи Ĥ'эсое кӧр'е wи зӧлм анибунэ сэре щмэ'та гӧнде Сусе у гӧнде щинар. Бав у кӧр' зар' эт'им ĥиштьбун у дэсте эвин жь ĥэв qэтандьбун Р'остэм аг'а бона хwэ жь дьжмьна хайикэ, бьн мала хwэр'а се лэqэм лехьстьбун, wэки эгэр дьжмьн пешийа дӧда бьгьрэ, we лэqэма сьсйар'а дэрк'эта. Бь сальха wи си мере лэqэмчи ду к'ӧтакьрьна хэватер'а гьшк кӧштьбун у нава лэqэмеда дэфьн кьрьбун, wэки сӧр'а wи нэĥ'эсьн.

Пайиза сала 1932-йэ шьли бу. Ĥ'эсо бэг щэрдэкэ гьран дьдэ сэр хwэ, жь Эрэз дэрбаз дьвэ у бэрбь qэза Нэхчьване дьчэ. Ĥ'эсо бэге щэрдэ кьрьбу дӧ тиша, йэк готи бэрбь Зэнгезуре бьчуйа бьгьĥишта Евлахе у qьсмэк жи Нэхчьване бьма. Ĥэрдӧ дэстэ жи готи т'эвгьредана хwэ мӧсафатист qачахе щир'а гьредана, эw т'эви хwэкьрьна, дэста хwэ бьдана мэзьнкьрьне, бь кӧштьна фьрqэчи, комсомол у т'аланкьрьна колхозава мьжулбуна, wэки жь Евлахе гьрти, ĥ'эта Нэхчьване текьнэ гола хуне у бэлки Нэхчьване жь Адрбещане бьqэтиньн. Дэста Ĥ'эсо бэгейэ щэрде дэстбь qэдандьна сьпартьне бэге хwэ дькьн, ле Ĥ'эсо бэг у се мэрьве ĥэвале wийэ незик, тенэ мал, wэки паше щийе к'ьвшкьри ĥэр'ьн бьгĥижьнэ дэста хwэ. Дӧ р'ожа шунда бэ'са ĥатьна дэста Ĥ'эсо бэге т'эмамийа гӧнде qэза Нэхчьване бэла бу у wан жи ĥазьрийа хwэ дьдит, wэки щэрда дьжмьна зьраре нэдэ.

Э'лэт'опал у Миро we шэва шьли дьчьнэ дитьна бэг у сьпартьна жь wи бьстиньн. Дэмэке шунда Э'лэт'опал бь шьвдара хwэ дэрwазэ дьк'ӧтэ, бьре бэг Хальт дери вэдькэ. Ĥьлдьк'ьшинэ qате дӧда, дьшьqьтьнэ ĥӧндӧр'е

ода бәг, әw у бәг тенә дәст у р'уйе һәв, ч'ә'вр'онкайе дьдьнә к'ölфәте мале, Һ'әсо бәг ль һәрдö досте хwәйә кәвьн дьнһер'ә у дьвежә:

— Мала wә нәшәwьтә, чьма wә нькарбу һьнәки фәсал бьһатьна, wә к'ьнще хwә гьшк кьрьнә һәр'и, wәлаһ һьндьк майә, wәки wә сәр у ч'әве...

Досте бәги т'опал, һьнәки хwә фьрьканд, сьмела хwәйә к'осә кьрә ньзаме, гот:

— Эһ, Һ'әсо бәг, хöде кör'е тә бьһелә, әва чәнд салә тö чуйи wәлате мöсölманийе, хör'а р'оже пенщ щара ньмеж дьки, чьчах дьле тә дьхазә гази мәлла, qази у мьфтийа дьки, кал у баве тәр'а qör'ана пироз дьхуньн, дьле тә к'öда дьхазә, wеда дьчи. Тö зани хölам, гаван, шьване мәйә бәре, хазма эла Чоло, Чоло бь хwә, чь тиньнә сәре мә? Щаньм, әм дәсте фьрqәчи, комсомоле гöнда к'әтьнә бәлае, бангдана мәлла жи мә кьрьнә һ'әсрәт. Мә хöде у п'ехәмбәре хwә жи һьндьк майә бир бькьн. Әва чәнд салә мә тьрса фьтьр, зьк'ат жи нәданә т'ö кәси, ижа мöсölмани ль к'ö ма? Һьндьк майә әм хач'әки стуйе хöда дардакьн, ле тö дәрһәqа һәр'ийеда жь мә дьпьрси? Ньһа гәдәк жь Дödәнга Шәруре һатийә гönде мә, wәй, wәй жь дәсте wи!...

— Һун нә мерьн,— Һ'әсо бәге гот,— әз бума, мьне әлбер'а мәйт'е гәдә нава гönд вәләзанда ә'рде.

— Дурва дьвежьн,— Ә'ләт'опале гот,— дәнге дәфе хwәшә. Малшәwьтийо, дури сәре тә, гьшкә сильһ'кьринә, ле, ле чека?

Ә'ләт'опале wәхте öса хәбәр дьда, Хәзала qиза Һ'әсо бәге ль wи дьнһер'и, wәки we жь баве хwә т'аqәт бькьра. we һ'итәк сәре wи хьста, бе мәллә у qази бьчуйа we дьне.

Дәмәке одеда кәсәки һәwал нәда, дәрәнг-дәрәнг Һ'әсо бәг жь qиза хwә аве дьхазә, әw аве дьде, чәнд голпа ль шербьк дьхә, паше ль бәжьн у бала qиза хwә мезә дькә, дьвежә:

— Лаwо, тӧ мәк'т'әбеда дьхуни? Дәрбази щерга wан гәда буйи,— Һ'әсо гот.

— Баво,— Хәзале гот,— әз мәк'т'әбеда дьхуньм. Әз қиза тәмә, мьн әw öса кьрьнә т'әле. Баво, wан бәре бона тә, гәләки сәрәшани дьданә мьн, ле мьн әw öса данә сәрwәхткьрьне, wәки әwләд пеш баве хwәва нә щавдарә, бав жи пеш әwләдва. Әw ит'бара хwә ньһа бь мьн тиньн, бона хайикьрьна һәбуна тә у дәстанина сера wан, әз дәрбази щерга комсомола бумә. Бь т'әхмина мьн, мьн из сәр wан öндакьрийә, әз қиза тәмә..

Хәзале öса баве хwә да бawәркьрьне, wәки бав сера хwә гьшки wер'а бежә. Әw ләз бәрбь баве хwә чу, бәр гӧһе wида кьрә п'ьстә-п'ьст, бав да р'азикьрьне, әw бәрбь зерзәмийе чун. Хәзале баве хwә һ'әмез кьр, р'амуса у гот:

— Баво, ньһа гӧндс мә, буйә щийе нәмама, готи тӧ ит'бара хwә т'ӧ кәси нәйни, гьлийе готи әлбер'а дьгһиньнә сәрк'аре гӧнд.

Баво щан, әва мьн жь тә вәшарт, әзе чәwа жь хӧде вәшерьм, апе мьни Хальт аqьле хwә öндакьрийә, мина мә'рәки р'әш ль мьн дьнһер'ә. Дә баво тӧ бежә, әва чәнд сальн тӧ чуйи сәфәре, qәт гӧһе карәкә тә хун буйә, мала тә т'аланкьрьнә, к'ӧлфәте тәр'а гьлики хәрав готьнә. Тӧ чь зани, wәки Ә'ләт'опал у Миро тә нәфрошьн, һә?

Бав хеләкә хӧрт дьк'әвә нава мьтала, дәрәнг-дәрәнг сәре хwә бьльнд дькә у дьвежә:

— Лаwо, wәки әw готьне тә гьшк р'аствьн, иди чәwа дьвежьн, т'ӧ дәрде мьн т'ӧнәньн. Тӧ мина мерәки пьшта мьн сәкьнийи. Әз темә сәр we нете, wәки тӧ р'ас-т и, әw нета мьнә дәрһәqа тә у дйа тәда, иди те гӧһастьне, машәлаһ к'әмал у аqьле тәр'а, хут тӧ қиза мьни.

Орт'а баве у қизеда хеләкә хӧррт стәqьр'андьн һ'ӧкӧм дажо, бав бь фькра чәwа дьвежьн дьне әләк-бежьнг дькьр, аг'ри алəма хwәда фькьри, гот:

— Лаwо, hэла баве тэйи саг'э, нэмьрийэ. Эз чэнд щара жь Иране hатьмэ вьра, тэ т'ьме **мьнра** дьгот: „—Wэрэ т'эслимвэ, хэлq чэwа, йэк жи тӧ, ле wэхта нахази т'эслимви, мэ жи бь хwэр' бьвэ. „Qиза мьн иди вьра жийин навэ, мэрьве ве дэре бунэ гаwьр, комсомоле бь дэсти зоре щьмэ'та мэ бьвнэ к'ьлисе, стуйе hэрэкеда хач'эки чар нӧкӧл дардакьн. Малшэwьтийе, хӧламе мэйэ дӧh, р'уйе мэ дьсэкьньн, чь бежи навежьн.

Wэлэh баво, тӧ р'аст дьвежи,— Хэзале гот,— бьра нэмамийа бьре дькэ. Бавко, нэ тэ дьгот, wэки эзе wэ бьвьмэ wэлате „э'дьли", ле к'ьнге тӧйе йаха мэ хэлазки, hэ?

— Дэ лаwо,— h'эсо бэге гот,— эз тэр'а р'аст бежьм, дьqэwьмэ, эз ве щаре wэ нэвьм, чьмки дэста мэйэ кӧ бэрбь Йевлахе, Зэнгезуре у нэh'ийе Нэхчьване чуйэ, we qалэкэ мэзьн бькьн, чьqас мэрьве мьqабьли мэ hэнэ, готи гьшка бьшиньнэ we дьне. гӧнда т'алан бькьн. Дэ, бьра h'ьдудчие урьса, партизан, фьрqэчи у комсомол бэр wан тэйах бькьн! Эм ч'йае феза Нэхчьване бьгhижьнэ **hэв**, эме ван гӧнде Нэхчьванейэ адррбещан, к'ӧрд у фьла т'алан бькьн, Чоло у Qасьм жи хэwр'акьн, эме дэрбази Ираневьн у паше эзе р'оке бем, wэ бьвьм.

— Бавко,— Хэзале гот,— эз бэхте тэдамэ, чьчах, чьчах? Тӧ зани, wэки мьн щэм „гэде" гӧнде мэ, hаqаси ит'бар qазанщкьрийэ, бawэркэ, гьлики мьн щэм wана навэ дӧда. Эзе ӧса бькьм hэр пенщ кэрийе пез, феза гӧндвьн, сэр р'йа wэвьн, hэмин эwе кӧ тэ hеща наве wан готьн, we гӧндавьн, дэ, wэки дьн шӧхӧле wэйэ...

— Qиза мьн, —h'эсо бэге гот, —эз бawэрьм те hэр тьшти бьки у эwе бона мэ бьвэ тьштэки лапи мэзьн. Qэт шайиша нэк'ьшинэ, эзе тэр'а р'оже бежьм, wэки эме ль к'ӧвьн.

— Кэко щан, —дьвэ т'иqэ-т'иqа Хэзале, дьвежэ, эw йэка дэсте мьндайэ, лап архайинвэ, эw тьштэки зэ'ф he-

сайə, т'əне мьнр'а лазьмə, hуне к'ьнге, к'идəре у к'ижан р'оже бьгhижьнə həв, йе майин гьшк hеч'...

— лаwо, —Һ'əсо бəге гот, —хöде мəрьве беqирəт qöрбана тəкə, əгəр əз wан дöрзийа бькöжьм у пəзе колхозе бьвьм, к'ефе бьвə к'ефа мьн, шаhе Иране жи wе дəсте хwə пьшта мьнхə, Əзе qиза хwə жи бьдьмə кöр'е сəрəке qəзаке, h'əта тöйə саг'ви, те дöак'аре щане мьнви. Qиза мьн, иро сешəмə нə, р'аст р'ожа биста, сəр h'име qəwьл-qьраре мə, əме ль ч'йае сор həв бьвиньн. Кьнеза мьн, наве баве хwə хəрав нəкə, öса бькə р'ожа биста, пəзе колхозе hьнда ч'йае Сорвə, hа?

— Лап архайинвə, —Хəзале гот, — h'əсавкə тö пез т'оп дьки у жь Əрəз дəрбаз дьки, сəди сəд шайиша нəк'ьшинə.

— Бəрха мьн, —баве гот, —мə меван т'əне мал hиштьнə у əм вьр к'əтьнə хəбəрдане, шəрмə, кара мьн! Əз к'əсəра qиза хöмə, демəк, р'ожа биста, бир нəкə, hа?

Ду хəбəрданер'а бав у qиз бь к'əн чунə ода мевана. Хəзале həwьзаньбу дьнйа йа wейə, əwе бь дəсти диwана советие щəрда qачаха бьдə т'ар'мар'кьрьне. Wəхте бав у qиз hатьнə мал, Хальте бьре Һ'əсо бəге гəлəки хöда wəрьмибу, бь ч'ə'ве нəйара ль кəч'ьке дьнhер'и, дьхаст дəрбəке ледə, wəки нəп'ьха wи дайнə. Һ'əсо бəге Ə'ло, Миро у меване р'уньшти бəр ч'ə'ве хöр'а дəрбаз кьр, дəрəнг-дəрəнг гот:

— Хальт лаwо, ахьр, мə шив зуда харийə, ньhа wəхте пашивейə. Кöр'о тə меван бьрчина qьр' кьрьн, зу нин wəйнə, ле чайе бир нəки?

— Ə'ло əфəнди, —Һ'əсо бəге гот, —гöнди qəт дəрhəqа мə, ви шəр'е мьqабьли дəwлəта шеwре чь дьвежьн, тə

ван р'ожа чь тыште т'эзэ бьhистьнэ, ща бежэ, малавайо?

— Хöде сийа тэ сэр мэ кем нэкэ, —Э'ло гот, —иро эм ahьл нава гöнд р'уньштьбун, öса мэ хöр'а хэбэр дьда, дьле к'еда чь hэбу дьда дэр, hьнэка дьгот "Бо wэлэh эв диwана мэйэ Шewре, диwанэкэ башэ, хöдане фэqир, бэлэнгазайэ. Дьвежьн qэза Нэхчьванеда чэнд эт'имханэ вэкьрьнэ, жь зар'е бора гьрти, h'эта йе гьврэ тенэ хайикьрьне у дьхуньн„. Hьнэка жи дьгот: "Фьрqэчи у комсомолэ бе хöденэ, хöде xwэ биркьрьнэ. Дэре мэчит, мьзгэвт у дера даданэ, шех у мэллэ жь гöнда данэ р'аqэтандьне„. Hьнэка жи дьгот вьр'экэ h'ашэ-бошэ, фьрqэчи у комсомол хатьре т'ö кэси нак'эвьн, wан xwэ р'йа hэqийе гьртийэ. Хöде тэр'а шököр, эм бунэ хöдане пари нане h'элал.... Иро жь гöнде щинар, мэрьв hатьбунэ гöнде мэ, дьготьн, wэки дашнак, мöсафатиста жь Йевлахе гьрти h'эта Зэнгезуре дэрмдаг' дькьн, йэqин we бенэ qэза Нэхчьване жи. Ле дьготьн, wэки партизан у эскэре сор эмана wан бьр'инэ„. Мьн жи жь тьрса xwэ щэм щьмаэ'те дьгот, öсанэ, ле йа дьла hэмин дьладайэ.

— Э'ло эфэнди, —h'эсо гот, —ле wи э'щэми нэгот, wэки лawьке мэ гьhиштьнэ к'идэре?

Бь сальха, —Э'ло гот, —досте мэйэ незикьн, дьвэ чэндэки шунда, бьгhижьнэ qэза Нэхчьване жи, ле к'ижан р'оже wэлаh ньзаньм.

— Бона мэ, —h'эсо бэге гот, —эз qöрбана ч'э'ве waньм, иди hэр тьшт сэрawхтийэ.

Hьнэки шунда Хальт сьнийа п'элawе, нане лош дани сэр сьвре, хэбэрдана h'эсо бэге у Э'лэт'оп'але нивщи hишт. Хальт чу сьвдэре, wэки чае дэмкэ, wьр Хэзал р'асти wи hат, сьнийа дэсте xwэ мина т'опэке да сэре Хэзале, эw элбер'а э'рде дьрежбу, тэе бьгота эwа döhва мьрийэ. Сьвдэреда qалмэ-qалма дэнге жьна hат h'эсо бэг у щьмаэ'та сэр нин, гьшка бэрбь сьвдэре лэзанд, э'щевэкэ

мәзьн бәр ч'э'ве хwә дитьн, бьра сәр Хальтда гәләки hерс бу, гот:

— Қör'о, әва чь йәкә тә кьр, qәт мәрьв р'ожа бьре хwәйә тәнгда, э'мәле wa дькә, qиза wи бе сәбиб дөкөжә?

— Эh, кәко, тө мьн бьбахшинә, —Хельт, гот, —тө жь мьн р'ьндтьр зани, wәки әwa qиза дела бәләкә. Әw жь ван гәде гөнде мә зә'фтьр зөлме тинә сәре мә. Нава щьмаә'теда жь шәрма сәре мьн блънд навә. Хуна we дәрмане гөр'йанә. We зерзәмийеда йәqин гьли жь тә к'ьшндьн, әре? Те паше т'әмашәки...

Дийа Хәзале бубу пьрнскәкә э'смана, сәр Хальтда hерс дьбу, hewи бәр дьле wеда hат, wана Хәзал бьрьнә одәкә башqә, шәкьр hур кьрьн данә сәр бьрине. Дәрәнгдәрәнг Хәзале ч'э'ве хwә вәкьр, бу ахина we у гот:

— Хальт, ньзаньм чь хәравийа мьн гьhиштийө тә, әва чәнд сальн кәкойи нәй ль малә, к'и хатьре тә к'әтийә, hәбуна мә харийә. Дә тьшт навә, апе мьнә, нәр'астикә кьрийә.

Hˈәсо бәге бьре хwә сәва к'өтана qизе, гәләки бе hˈөрмәт кьр, итˈбара хwә бь Әˈләтˈопале у Миро нәдьhани, ле силаhˈа мөсөлманийе qөран дәркˈәтә ортˈе. We шәве се мәрьва бь qөране дәсте hәвда сонд харьн у Hˈәсо дьле хwә бәр wан вәкьр, паше әw вәрˈе кьр. Әw у бьре хwә чунә щәм Хәзале, бәр дьле wеда hатьн. Hˈәсо бәг we шәве тьштәк дьфькьри у дьле хwәда дьгот: "Бәлки жи Хальт рˈастә, сьве кәчˈьк мә бьфрошә. Әw йәка we зу бе кˈьвше. Рˈасти жи әwa тˈьме пьшта мьн сәкьнийө, мал-дәwләта мьн жи хайи кьрийә. Әгәр өсавә, фькра мьне дәрhәqа де у qизеда we бь тˈәмами бе гөhәрˈандьне,,. Хеләк жь шәве дәрбаз бубу, бав чу ода qизе, hˈале we пьрси у Хәзале гот:

— Баво тә дит, wәки апе мьн чь ани сәре мьн? Тьшт навә, ле бьзанвә, кө әз тө wәхта баве хwә, апе, qәwм-пьс-

мама нафрошьм. Гэло qиз дькарэ баве бьдэ сэр р'йа "h'эбсе„ эре?

Н'эсо бэг hатэ р'уйе qиза хwэ, бэр дьле wеда hат, шэвхери дайе, чу щэм мевана.

***

Эw h'эвтек бу, wэки Хэзал нэдьhатэ навэ гёнд, нав hэвала. Бь hинкьрьна Qасьм у Чоло комсомоле hэвале wейэ qиз, чунэ мала Н'эсо, бе чь wе qэwьмийэ, ле Хальт щэм Хэзале у hэвале wе бубу пэпук, бе qиза бьре чь дьвежэ, аг'ри Хэзале гот:

— Гэли qиза, h'эвт р'ожа пешда, эваре зэ'ф тари бу, ч'э'ва—ч'э'в нэдьдит, эз чумэ тэwле, сьэ'тийа ч'елэка мэйэ нэхаш бькьм, р'ева эз шьqьтим к'этьм, сэре мьн ль кэвьре п'епэлука к'эт, дэрэвэбу, мьн гэлэк хун ёнда кьр, h'але мьн р'о бь р'о хэрав дьбу, wэлэh, эва р'ожа дёданэ, wэки эз hьнэки п'акбумэ. Wэ гот иро эваре щьват hэйэ, эре? Эваре эзе э'сэйи бем.

Хальт дит, wэки Хэзал бэдйа wан начэ, фьзьранд, дэрк'этэ дэрва, qиз т'эне ман, чь хастьн, эw жи бь hэвр'а hэwалдан.

— Леле, —Гоге гот, —эва чэнд р'ожьн Qасьми ёса п'осидэйэ, иди дэт нэвежэ. Те бежи к'ёлфэте мала wан к'этийэ бире. Wэлэh, мерьк хэватчики зорэ у хwэ р'йа р'астийе гьртийэ. Гёнде мэда мэрьве нэп'акэ ёса hэнэ, hуки дькьнэ муки у пе эмэнийа че дькьн. Эwана нава гёндийада бэла кьрьнэ, гьва йаре мэ qизе комсомол гьшка hэнэ. Дэ hун дьвиньн, wэки эм у фьрqэчийе гёнд мина хушк у бьра hэвр'а дэрбаз дькьн, т'эне нета мэ эwэ, wэки эм нэп'ака жь гёнд бьдьнэ т'эмьзкьрьне у биньнэ сэр р'йа р'аст. Хэзэл щан! Дэрhэqа тэда жи гэлэки дьвежьн, гьва т'ёйэ Qасьмр'ани у...

— Гоге щан, —Хәзале гот, —чь дьхазьн бьра бежьн, әw ит'рафана qәт пьч'әки жи h'өкӧми сәр мьн накьн. Әз т'әне заньм, wәки гәрәке әм гәләки бьхәвьтьн, дьжмьне сьньфе жь нав xwә бьдьнә т'әмьзкьрьне.

Дәмәке шунда qиза хатьре xwә жь Хәзале хастьн у бәрбь гӧнд чун. Һ'әта чуйине жи Хәзалер'а готьн, wәки hатьна тәйә иро, зә'ф фәрзә.

Һ'әсо бәг у меване xwәва зерзәмийа бьн авайида мина мьшке шьлә бьн бәләкийе, дьчун-дьhатьн. Һ'әсо бәг бона бьзанвә qизе комсомол бона чь hатьнә щәм qиза wи, чу щәм демар'ийа Хәзалейә Шә'ре же пьрси, we әw да сәrwахткьрьне, wәки wан өса hеди хәбәр дьдан, тьштәк нәдьhатә фә'мкьрьне, ле к'әне wан р'ьнд дьhатә бьhистьне. Һ'әсо бәг зәвта xwә найнә, дьчә щәм qиза xwә дьвежә:

— Бәрха мьн, иро т'өйә чәwани? Шә'ре дьгот hәвале тә hатьнә щәм тә, qәт wана чь дьгот, hә?

— Баво, иро әзә лап п'акьм, —Хәзале гот, —qизе hәвале мьн hатьбун. Кәко иро щьвата мәйә комсомола hәйә, we пьрсәкә бь готьна тә бьнһер'ьн. Әзе тәр'а щаве хере биньм, wәки т'ө р'ожа инйе шәпьрзә нови.

— На lawo, —Һ'әсо бәге гот, —әз р'ази навьм, тө ви һ'алида hәр'и щьвате, we чь бежьн?

— Кәко, —Хәзале гот, —мьн әw өса данә бawәркьрьне, wәки әз ә'рде к'әтьмә, кәсәк тьштәки башqә нафькьрә.

— Хәзала мьн, —Һ'әсо бәге гот, —wәлаh qиза мьнә аqьлә (әw qиза xwә р'адьмусә, зер'әки һ'әмиди жи дьдә we) хут тө мале Иранейи, бьви ханьма сәрк'аре qәзаке, кө хәлq сәре тә сонд бьхөә. Дә эваре әз hива щава тәйә херемә.

***

Эвар бу, э'wьр к'ьмк'ьмибун, hьнэк тэ дьгот жорда дальqийанэ, щи-щина жи сэр hэвр'а, бэр hэвр'а дьhатьн дьчун. Qасьм ода хwэйэ хэватеда р'уньштьбу, сэре хwэ бэржер кьрьбу, мьтале хwэ щэм дькьр, дэрhэqа пьрсэкеда лэз дьньвиси у бьн гэлэк хэбэрада бь qэлэма сор щьг'из дьк'ьшанд. Дуйе щьг'ара wи, одэ кьрьбу мэh'сэре, тэе бьгота э'wьрэки р'эш гьртийэ сэр wи. Дэрва дэнге вьзинийа бае паизейи сар дьhат, п'энщэра оде дьк'ёта, qэлиштэкар'а дьк'этэ hёндёр' у ду жь hэв дьда бэлакьрьне. Кьрьна кулаке гёнд, чэнд фьрqэчи у комсомоле кё к'этьбунэ бьн qоле кулака, мина ава ч'эме бьhарейэ гёр', бэр ч'э'ве Qасьмр'а лэз дэрбаз дьбу. Wи дьле хwэда дьгот: "Щаньм, дьжмьне сьньфе гёндда гэлэкьн, п'ехэме пещдачуйина колхозе дьхьн, ле hьнэк фьрqэчи у комсомол жи hэнэ, wан хайи дькьн, у мьqабьли мэ дэртен. Hайа навэ, h'эта эм дьжмьне сьньфе бь т'эмами нэдьнэ бэлукьрьне, к'орп'уч'кьрьне, шёхёле мэ пешда начэ. Щёлэ't р'эwша мерайэ, гэрэке эм бь щёлэ't бьхэвьтьн у...„ Qасьм бь hатьна Хэзалейэ сьвэ эварер'а, гэлэки ша дьбу, wэки эwе hэв бьвиньн. Qасьм хелэкэ хёрт бь гёhастьна щёмле ньвисива мьжул бу, нькшева т'ела wи кьрэ зьнгин, wи дэстьк блынд кьр, гот:

— Бэле, гёнде Сусе дьбьhе.

— К'и хэбэр дьдэ?

Qасьм дэнге Кулиев наскьр, гот:

— Hэвале Кулиев, —Qасьмэ хэбэр дьдэ.

— Сэламэ'лек'ём hэвале Qасьм, hунэ сьламэтьн? Qэт гёндда чь hэйэ, чь т'ёнэнэ, хэвата колхозе чэwа пешда дьчэ, wэ т'ьвдарэке зьвьстане чэwа дитийэ?

Эм зэ'ф р'азинэ, —Qасьм гот,—хэвата колхозе хэрав нинэ, h'эйwан р'ьнд те хайикьрьне, гёмрэh'э. Гёндда

хэват гэлэкэ, чьмки дьжмьне сьньфе диса сэре хwэ блынд кьрьнэ...

Йа сэрэкэ эwэ, wэки хэвата wэ башэ, —Кулиев гот, — ле дьжмьне сьньфе we hеди-hеди бенэ h'ънщьр'андьне, бь т'еле hэр тьшт нае готьне.

— Hэвале Кулиев, —Qасьм гот, —мьн намэк wэр'а ньвисийэ, эгэр гöндда сьве хэват hэвэ, эз нькарьм бем, эзе бь дэсти комсомолэки бьшиньм, ле эзи валавьм...

— Саг'ийа тэ дьхазьм, —Кулиев гот, —сьве we наме йэqин бьгhинэ мьн, дэ бь хатьре тэ.

— Сэр сэра у сэр ч'э'ва —Qасьм гот,—дэ бь хатьре wэ.

Qасьм бь бэшэрэкэ хаш дэстька т'еле дани у тэе qэй бьгота жь хэвата хwэйэ we р'оже, р'ази ма, йа сэрэкэ we сьве наме бьшинэ. Qасьм диса намэ бэр ч'э'ве хwэр'а дэрбаз кьр у р'абу бэрбь мала хwэ чу.

Сьве гöндда хэват гэлэкбу, Qасьм нькарьбу бьчуйа qэзае, бь р'азибуна Чоло, намэ данэ h'ак'ьме комсомол у wи бэрбь Нэхчьване вэр'е дькэ. Qасьд нава р'оже наме дьдэ к'атьбе qэзаейи фьрqе у щава наме hьлтинэ те, Qасьм наме вэдькэ дьхунэ, "Hэвале Qасьм, hэр тьшт бона мьн фэ'мдарийэ. Ньhа хэвата мэ hьнэки гэлэкэ тö мьн бьбахшинэ, wэки нькарьм бемэ гöнд, ле чэндэки шунда, эзе э'сэйи бем у эме т'эвайи wан ьрсе тэ ньвисийэ бьдьнэ сафикьрьне... Бь сьлав, Кулиев...

***

Жь шэве хелэкэ хöрт дэрбаз бубу. Гöнд зуда стэqьр'ибу. Вьзина бе бу, тэе бьгота ба бэлэдийе дькэ, wэки паше бэрфе бь хöр'а бинэ. Т'эне щарана э'wт'ина к'элба дьhат. We шэве мала Тэйар бэге кулакда Э'лэт'опал, Миро, Мэллэ Бьро, Хальт, Э'до бэг, Эфо у К'эмале фьр-

qəчи, Шьбли, Р'əзаq у Щангире комсомол бəрəв бубун у həвр'а хəбəр дьдан. К'еläка бьг'ериейə р'асте Əфое фьрqəчи у к'еläка ч'əпе Тəйар бəг р'уньштьбун, ле йе майи, бьнəт'ара wанда. Əфо у Тəйар həwзаньбун, wəки нава wанда мəрьве Qасьм у Чоло т'önəньн, архайин хəбəр дьдан.

Дəрва h'ьшки бу. Бьг'ериеда qьрч'ə-qьрч' дарабу, дьшхöли, дук'ешке ду сəр хwəда wəлдьгəр'анд.Тəйар мина ч'ьвика мəльсибу, ль ч'ə'ве Ə'лəт'опале у Əфо дьнhер'и п'еше архальхе хwəйə мəндалə, жь сəр чока хwə давит, wəки пьриске эгьр wан нəшəwьтинə. Əфо qöдə-qöдə сəр балгики qушт'уки р'уньштьбу, щарана бльнд хəбəр дьда, wəки qиза мале ббьbниста. Əфо бəжнеда нə hаqаси бьльнд бу, деме wи гöловəр' бу, пози дьреж, дəви мəзьн бу, сап'ока р'əшə хьром hьлк'ьшандьбу льнге хwə, öмьре wи дьгhиштə 24-25 сала, чəwа дьвежьн п'ьфи ə'смана дькьр. Тəйар əшəда хwə тинə у дьвежə.

— Ə'ло əфəнди, тə чь пьрсе т'əзə бьhистьнə, мəр'а бежə, вьр хəлqе хəрив т'önə. Р'астə, вьр фьрqəчи у комсомол hənə, хöде мьн qöрбана р'öh'е wанкə, ле наве wанна, Əw бьре мəйə həqьн, мəтьрсə...

— Əз wəр'а чь бежьм, —Ə'лəт'опале гот, —əз qöрбана сəре h'əсо бəгевьм, ордийа wи жь Йевлахе h'əта qəза мə кьрийə зəрзəлə. Бь гьлики hазьрйа хwə бьвиньн, əме чəндəки шунда дəста h'əсор'а дəрбази wəлате мöсölманийе бьн. Бь т'əхмина мьн, həр тьшт фə'мдарийə, т'əнедьминə р'ож, əзе we жи чəндəки шунда wəр'а бежьм. Дəшəва wə бьминə хер, əз чум.

Чəнд щаhьла Ə'лəт'опал вəр'екьрьн у вəгəр'йанə мал. Тəйар жь шабуна гот:

— Əфо лawo, Ə'лəт'опале йа хwə гот, ньhа тö жи йа хwə бежə, əм бəлавьн, йане сьве... Лawo, ахьр əм дəсте wи гəдəйнда к'ətьнə бəлайе, Шəрур к'ö, Бак'у к'ö, Суса

мə к'ö? Гəрəке хöде бьhанийа стуйе мə бьаланда? Əw кö hатə гöнде мə, т'əне дьчу мала Чоло у Щангире бадрак. Гöр' бь гор'е Щангир wəхтеда ль Бəк'уе, т'əви болшевика хəвьтийə, паше hатə гöнде мə. чь кö гöндда дьбу, əлбер'а дьгьhиандə qəзае. Əз qöрбана дəсте wанвьм, əw öса хəwр'а кьрьн. Ижа ньhа Qасьмок сəре мə буйə бəла, Əwе Хальт бьдə гьртьне, qиза h'əсо хöр'а бьстинə у бьвə хöдане мала т'ьндурус, чьма h'əсо бəге бона wи мал qазанщ кьрийə, хöде qəбул нəкə, нə h'əсое шере-шера вьрə, wе стуйе wи hьлqətинə, əw р'ожə нə дурə...

Тəйар бəге wəхте хəбəр дьда, Əфо хöда дьwəрьми, сьмел ба дьда, вали-wали дьнhер'и, сапока xwə к'ölев дьхьст, wəки т'əмьзвə у мина кəвч'ики поч'шкəсти к'этə орт'а хəбəрдане, гот:

— Шöхöле wə, wи гəде бехайи нəк'əвə, əw борще мьн, сьвька мале, сьвька мале, ща к'асə ав бьдə мьн.

Wəхте wи дит Зозан аве тинə, жь к'öбарийа иди wи ль wе нəньhер'и, дəстбь хəбəрдане кьр:

— Мьнр'а Э'фое Шəмо дьвежьн, апе Тəйар, щьмаə'та р'уньшти, мерапийа баве мьн wəва э'йанə... Чьма мьн hьндьк гəде öса вəр'екьрьнə wе дьне? Зозан бьбахшинə, əз hьнəки hерс бум.

Əфо жь дəсте Зозане т'асе hьлтинə, вədöхə, wəхте т'асе дьде, ч'э'ве xwə wер'а дьqьрпинə, кəч'ьк жь шəрма э'рде дьнhер'ə у диса дəстбь həwалдана xwə дькə:

— hайа навə, h'этани чуйина мəйə т'əви h'əсо, həла гəлəк wəхт həйə, гəрəке əм жи тьштоки бькьн, wəки h'əсо бəг бежə,, барик'ала, wə жи борще xwə qəдандийə.,, Ньhа гəрəке əм хəвате п'арəвəкьн, к'е мəйе чь бькə. Хəвата р'успийа əwə, wəки нава гöндда гöндийар'а бежьнкö мə бьhистийə дьвежьн, ль гöнде Гəнще, Р'əwан у дор-бəре Бак'уе həр гöндикида дошəк у орхане бьлə't дьрунə, шəв мер у жьн гьшк бьн wе орханеда т'ə-

вайи р'адьзен, кала дькьнэ савун, хӧрэке т'эмамийа щьмаэ'та гӧнд, ситльлэкеда те к'эландьн, к'и бэре дьгӀижэ, п'ара хwэ дьстинэ, ле йе дэрэнг дьк'эвэ, бьрчи дьминэ у гэлэк пьрсе майинэ бawэркьрьне бежьн. Дэ эв лawьке майин йэк готи дэбра Ӏ'эйwин бьдьзэ, йэк шуша Ӏуркэ бьдэ га у гамеше qошэр, ч'елэка, йе майин wэхте пэз у ч'елэк дьзен, бэрха у голька бьфэтьсиньн, лода, гома у тэwла бьшэwьтиньн. Wэхте фьрqэчи у комсомоле дьжмьне мэ нэ wьрбьн, текьнэ Ӏэwар, wэки ч'елэк, га йане пэз мьрарбу, зу сэржекьн. Т'охьм ль э'рде р'акьри, йане к'ом-к'ом дайньнэ э'рде. Т'эма мьи wэвэ, öса бькьи бьра тӧ кэс пе нэӀ'эсэ. Йа дӧда жи жь дэсте wэ к'е те комсомол, фьрqэчийа у батрака хэwр'акьн. Щьватеда бэре эзе гьлийе wан бежьм у паше мьqабьли wан дэрем. Эзе Qасьм шӧхӧле ч'э'вшор'иеда бьдьмэ гӧнэк'аркьрьне, wи бь qиза Ӏ'эсо бэге Хэзлер'а бьдьмэ гьредане у йе майин жи qизе майинр'а. Дэ лawькно, qэдандьна сьпартьна дьминэ сэр аqьл, к'эмал у мэр'ифэта wэ...

Ду wан готьнар'а Тэйар лэз бэрбь Эфо чу, гот:

— Кӧр'е мьн, эw шире тэ метийэ, ль тэ Ӏ'элалвэ, Ӏаза кӧ тӧ кӧр'е wи бавийн, ле эз жи шаш шэбумэ, Ӏа? Эз нэмьрьм, саг' бьминьн, wэхте чуна мэ Иране, эзе нав у дэнге тэ нав досте мэда болакьм...

Тэйар жь тьрса нэӀишт, лawьк Ӏэр'нэ мале хwэ, wи п'ьшика малейэ фэqир гьрт, чу дэрва, дэнг да сайиле хwэ у ньшкева п'ьшик бэрда нав к'элба. К'элба гьшка бь Ӏэвр'а дадае, wэки бьгрьн, ле мират'а п'ьшике öса бэрк'кьрэ вьг'э-вьг', сэ же тьрсйан, т'эне дьэ'wт'йан, we кьрэ фэсале у жь нава wан мина карэкэ хэзале чьвт кьр у к'элба р'агьртэ сэр. Иди нава гӧндда бу Ӏewьрза са, Ӏэма wи чахи мэрьве мала Тэйарда бэрэвбуйи, Ӏэр кэс чу мала хwэ. Жь хэбэрдана we шэве Чоло у Qасьм жи бе п'ар нэман, сэӀ'этэке шунда, мэрьве Qасьмэ т'эви we к'ома нэп'ака, щав данэ Qасьм у Чоло.

***

Р'о бәр щькәстьне бу, хәлqе Сусе һәр йәк бь хәвата мале у колхозева мьжул бу. Хәзале һазьрийа хwә дит у бәрбь идара колхозе чу, р'ева Гоге р'асти we һат у т'әвайи чунә бәр идаре, әвархери данә һәв, к'еф-һ'але Хәзале пьрсин, Qасьм жи дәрһәqа сәһ'әта weда же пьрси, we жи шьрин-шьрин щава wи дьда. Фьрqәчи у комсомоле гönд гьшк бәрәви дора эгьр бун, хwәр'а дьготьн у дьк'әнйн, бистәке шунда Qасьм гот:

— Апе Чоло, гәли һәвала! Һәвале мә гьшк һатьнә, әм һәр'ьи дәстбь щьвате бькьи у зу жи хәлаз бькьи.

Дәмәке шунда гьшк ода сәдьре колхозейә фьрәда р'уныштьи. Р'астә, щьват йа комсомола бу, ле фьрqәчи гьшк т'әви we дьбун. К'атьбе өзәка комсомола Надьр гот.

— Щьвата мәйә иройин, әм һ'әсав дькьи вәкьри, жь 38 өзве we, т'әне дөдә нәвьрьи, әw жи шьваньи, бәлки ньһа жи бен. Qәйдәр'ожеда дө пьрс һәнә, йа йәке "Шәр'к'арийа комсqмола мьqабьли дьжмьне сьньфе дьһа бьдьнә гөмрәһ'кьрьне„ у йа дөда "Хайнкьрьна һ'әйwанәтә зьвьстане у зайина wи... Дакладчийа дәрһәqа пьрсе кө сьпартьнә wан, даклад дан, паше 20 комсомола, сәдьре колхозе Чоло, к'атьбе өзәка фьрqе Qасьм хәбәрдан. Qасьм нава хәбәрдана хwәда да к'ьвше:

... Дьжмьне сьньфе р'анәзанә, әw дәсте хwә давежнә һәр тьшти, wәки зьраре бьднә колхозе у хәвата мәйә т'омәри. Wәва э'йанә, wәки гөнде мәда жи дьжмьне сьньфе гәләкьи. мә жь wана ньшәк бәлукьрьнә, ньнәка жи п'осте р'уви хөкьрьнә, йа хwә бьнва дькьи. Аһа әм фьрqәчи у комсомоле гönд, гәрәке һеса р'унәнен у имк'ане нәдьнә дьжмьи. кө зьраре бьдә мә у qәза мә. Гönде мәда Э'ләт'опал, Миро, Тәйар, мәллә Бьро у йе дьне бь э'дәти сәре хwә бльнд кьрьнә. Эвара мала Тәйарда щьвате

дькьи, сыпартьне дьдьи кӧ к'и чь бькэ. Ӏьнэк фьрцэчи у комсомол жи ӏэнэ, бэлки ньӏа щьватеданьи жи, р'увитийа дькьи, к'этыпэ бын бандур'а wан нэп'ака. Р'ынд дьвэ, ӏэла нэ дэрэнгэ, бьра суще хwэ бьдьпэ стуйе хwэ. Эз наве wан надьм, ле паше we...

К'атьб wэхта дэрӏэцэ wан комсомол у фьрцэчие кӧ р'йа ӏэц дэрк'этьбун дьгот, ӏьнэка р'энге хwэ давитьи, хwэ дьч'ьвьландьнэ сэр ӏэв, дьле wан жь тьрса зу-зу давит, щийе хwэда р'эӏ'эт нькарьбун р'уньштана. Әгэр we дэме мэрьва т'эвбуйе щьвате мезэ бькьра, we элбер'а те дэрхьста, к'и жь р'йа ӏэц дэрк'этийэ. We щьватеда Хэзале готьна Qасьм избат кьр, ле гэлэк пьрсада жи Qасьмр'а р'зинэдьбу, эw жи фэ'мдари бу. Чоло у Qасьм we р'оже, сэр хэбэрдана Хэзале шашмайи дьман, чэwа эw ӏа зу ӏатьбу гӧӏэстьне.

Wэхте щьвата фьрцейэ, кӧ Qасьм к'атьб ӏатэ бьжартьне, хут we р'ожеда ӏ'ӧба ӏэрдӧ щаӏьла бэрбь ӏэв к'элийа у тэе бьгота эw ӏ'эзкьрийе ӏэцицинэ. Нэ ахьр, Хэзал циза ӏ'эсо бэге цӧлдьр бу, wи чэнд щара цэза бэла кьрьбу, бь дэӏа фьрцэчи, комсомол у бадрак кӧштьбу. Гэло Qасьм дькарэ жь Хэзале ӏ'эз бькэ? Тэе бьгота эw ӏ'ӧб у ӏ'эзкьрьна орт'а ӏэрдада ӏэбу, we дэма щьватеда щэм Qасьм мьр, ле Чоло жи жь хэбэрдана Хэзалейэ we щьвате зэндэгьрти мабу. Чоло ӧса ӏерс бубу, дьхаст эwа жь щьвате дэрхьста, пер'а хэбэрда. Щьвате цьрарэкэ баш цэбул кьр у йэкдэнги ӏатэ бэгэмкьрьне.

Жь шэве хелэк дэрбаз бубу, фьрцэчи у комсомол бэрбь мал у сыпартьне хwэ чун, ле Хэзал у ӏэвала хwэйэ Гогева ӏэла р'уньштьбун, we хаст Чоло у Qасьмр'а хэбэрдэ, жь деме wанэ мэ'дэкьри щӧлэ'т нэдькьр. Хэзал бэрбь ода Qасьмэ хэвате чу, к'аг'азе кӧ р'ожэке пешда ньвисибу, дани сэр кӧрсийе wи, вэгэр'ийа щэм ӏэвала хwэ. Сэр ӏ'име цэwьле ӏэйи, Qасьм дит, wэки Хэзал чу ода wи, хаст пэй ӏэр'э, ле хэбэрдана weйэ щьвате нэ-

hишт. Бəле, əвинти жь хəйандьне зортьр бу, əw бь демəки п'осидə бəрбь ода хwəйə хəвате чу, бь дьлəки хəм к'аг'ьз hьлда, диса вəгəр'ийа щəм Чоло у həвале р'уньшти. Əвинтийа wи у Хəзале, əw мəщбур кьр, wəки əw к'аг'ьз бьхунə. Əw hьнəки жь щьмаə'те дур р'уньшт, бəре к'ьтебəк ханд, wəки wи нəк'əвнə шьке, ле намə кьрə нава к'ьтебе у гьва к'ьт'ебе дьхунə. Бистəке шунда, гöла э'нийа Qасьм гəш бу у вəгəр'ийа щəм Чоло, ль деме Хəзалейи кархəзали ньhер'и, гот:

— Гəли həвала, бьбахшиньн, хəвата мьн у Чоле гəлəкə, əз hиви дькьм...

Дəмəке шунда Чоло у Qасьм т'əне одеда ман, hа дьхаст намə...

Hˈəсо бəг бона дəрəнгк'ətьна qиза хwə, гəлəки нəр'ьhˈət дьбу. Жь hерса нава мале дьпива у дьле хwəда дьгот: "Щаньм, qиз чьнə, хандьна wане бьвə чь? Həла сəрда жи т'əви шöхöле мера дьвьн. Həла бьнhер'ьн фəлəка мə чəwа р'əш-hˈəш буйə. Дəwса аг'а у бəг одада р'унен мəсəла сафи бькьн, иро гəдə-гуде гöнд бəхте гöндəки wа мəзьн сафи дькьн. Wəй дəwран, wəй дьнйае!..., Hˈəсо бе сəбьр hьнəки п'ərда п'əнщəре wеда кьр, ль гöнд ньhер'и, дит, wəки qиза wи wайə те. Бистəке шунда, баве хwə да сəрwахткьрьне, wəки qət шайиша нəк'ьшинə, həр тьшт, бь дьле тə hатə кьрьне.

Чоло ду щьватер'а öса т'ужə-туж ль Qасьм дьнhер'и, тəе бьгота дьжмьне wийи həqə. Qасьм хаст нама Хəзале бьхунə, ле Чоло имк'ана хандьне нəда wи, гот:

— Щьмаə'та мə wəхтеда р'аст готийə "Гиhа сəр к'ока хwə hешин дьвə. Р'е дьвə бöhöст, ле дьжмьи навə дост„ Тö готьне we кəч'ьке дəwса р'уне hˈəланди qəбул дьки. Тə дит, we щьватеда чь ани сəре мə. Ч'ə'ве тə, мьн у həвале мəйə майин hˈəта ньhа дайə п'ərдəкьрьне? Ай бəнгитийа wə, hˈəзкьрьна wəйə жь həв! Бьнhер'ə дьжмьне

сьньфе чьцасн цэwэтэ? Дьне, алэм дэрhэца баве тэда дьвежэ, ле тӧ?

Wэхте Чоло хэбэр дьда, Цасьм жь шэрма соро-моро дьбу, ле щар-щара жи вэдьбьшьри, Чоло hерс дьбу у бь hэwа дьк'эт. Цасьм иди зэвта хwэ нэ ани, дит, wэки Чоло жь hерса hьндьк дьминэ бьфэтьсэ, гот:

— Hэвале Чоло, эз тэ р'ьща дькьм, изне бьдэ эз вс наме бьхуньм, паше чь дьхази бежэ.

— Цасьм, —Чоло гот, —мьн эw цэwьлке бэнгитнйе зува хандьнэ, эз бэре wэкэ тэ бумэ у паше wэкэ хwэ. Дэ, wэки дьхази бьхуни, бьхунэ, ле хера wе т'ӧнэ.

"... Hэвале Чоло у Цасьм! Эз чэwа комсомол, гэрэке р'аст бежьм, эз э'рде нэк'этьмэ, ле Хальте апе мьн, ль мьн хьстийэ. Баве мьни ве лэ'зе мала мэдайэ. Эw щэрдэ у чэте чунэ Йевлахе у Зэнгезуре, wе зутьрэке бенэ цэза мэ. Баве мьн у йэки майин сэрэкванийе ле дькьн. Дӧ р'ожа пешда Э'лэт'опал у Миро hатьбунэ мала мэ, чэwа лазьм бу баве мьн дэрса wан дайе, чь бькьн. Бь сальхе баве мьн, эw щэрдэйе р'ожа нийе wе бенэ феза мэдэна хое, hьнда ч'йайе Сор. Гьшке бьгhнжьнэ hэв, h'ьщуми сэр кэрийе пэзе колхоза мэ бькьн, шьвана бькӧжьн, пез бьвьн. Эw щэрдэе сэр h'име плана wан, эwе гэлэк фьрцэчи, комсомола бькӧжьн. Эз жь wэ вэнашерьм, баве мьн бэре чэнд щара hатьбу мала мэ. мьн wэр'а нэгот, бона wе гӧнэк'арийе, щэзае мьн чийэ бьдьнэ мьн. Wэ гьшкава э'йанэ, wэки баве мьн дьхазэ бэрез бьвинэ, дийа мьн нэвинэ. Эгэр wи мэщал бьдита, wе эз у дийа мьн... Hэwалдана мьнэ ироййи hэлбэт, нэ бь дьле wэ бу, ле лазьм бу. Нэ кӧ т'эне хастьна мьнэ, ле йа т'эмамийа бадрак у гӧндийа эwэ, wэки, hун бь дэсти диawане, к'ока дьжмьн бьбьр'ьн. Р'эh'эти бьк'эвэ цэзае у ӧса жи мала мэ. Дьвэ hун жь мьн бawэр нэкьн, эw шӧхӧле wэйэ. Эз чэwа комсомол борще хwэ дьцэдиньм у бь сьлце т'эмьз wэр'а дьвежьм. Дьвэ hун h'эсаве р'ожа нийеда шашвьн, р'аст дь-

к'әвә р'ожа инйе 22—нйуне. Һ'әсо бәг баве мьнә, wеда шьк т'өнә, ле мьн жоре ньвисийә... Һ'әсое баве мьн дьжмьне сьньфа п'ала у гөндийанә. Әw нә дьжмьнәки садәйә, qәдаре щьмаэ'те у диwана шеwрейә. Әгәр жь дәсте wи бе, әwе нава гөнде qәза мода, ноли бәре һәспе хwәйи qәт'ьле бьбәзинә... Әз гәләки хәвьтим, wәки баве хwә биньмә сәр р'йа р'аст, ле нәбу, өмьре паше к'ьвшкә. әзьм р'аст, йане әwа. Дә бь хатьре wә, wәр'а дәстанина дьхазьм. Диса дьвежьм фькра хwә дәрһәqа мьнда нәгөһәзьн.

Хәзала Һ'әсо бәгейә Комсомол„

Qасьм wәхте хандына нама Хәзале т'әмам кьр, ль Чоло ньһер'и, тәе бьгота әw диса нә бь Qасьм у нә жи бь р'әшбәләка кәч'кер'а р'азийә. Wи һ'әзар фькьр сәре хwәр'а дәрбаз дькьр, ле тәе бьгота һьнәки жи бawәр кьр. Wи диса нт'бара хwә наме нәани, ле әw р'ожа э'сә лазьмбу у гәрәке зу бьгиһандына qәзе, әw р'асти we паше бьһата к'ьвше. Һәрдө сәрәке гөнд бь һәвр'а р'азибун, wәки наме бьшиһи.

Шәвәкә сайи бу. Бе бь һ'әмаде хwә нәрьмк дьwиланд, стерк ль асимина дьк'әтьнә р'әqасе, тәе бьгота һьнәк жь говәнде дьхәйиндии у мина т'офане лоз бәрбь э'рде дьһатьи у һьнәка р'ева өмьре хwә дьда. Әw'ьра жи щарана сийа хwә давитә сәр стерка у дьпәч'ьнанд, бьи хwәда вәдьшарт у өса жи сәр р'аста мә'әна хоеһә бьлә'т дькьрә си. Кәрийе колхоза Сусе ль шор'—шәпале дьч'ерйан. Һьрийа wанә чилә-qәрqашә шатахи, ль даре шор'е—шәп'але дьк'әтьи у хwәр'а qьсмәк дьбьр. Шьвана хwә дабу орт'а кәрийа, хwәр'а хәбәр дьдан, ле дуажойа дәрһәqа бәнгитиеда дьготьн у дьк'әнйан. Ньшкева деләгөре у тежька хwә ль кәрийа хьстьи са у шьвана һ'ьщуми сәр wан кьрьн, ле wан иди чәнд пәз бьриндар кьрьбун у чәнд һ'әв жи бьрьбун, шьвана бь т'ьввынге неч'ире гөллә сәр гөлла

бәрдьданә гӧра, wи шәр'е шьван у гӧрада, Чоло ль шьвана кьрә qур'ин:

— Кӧр'о иди бәсә, гӧлла бадьлhәwа бавежьн, р'оже бе фишәке лазьми wовьи.

— Hәвале Чоло у Qасьм, wә ве шәве херә, —шьванәки гот, —hуне к'ӧда hәр'ьн?

— Wәк'ил бьре мьн, —Чоло гот,— шӧкӧр херә, чьма щара пешьнә, әм шәв тенә нав кәрийа? Т'әма мьн ль wәвә, р'о пез к'ӧ дьч'ериньн, бьч'ер'иньн, ле эваре wәйньнә гӧhәр'е бьнәт'ара гӧнд. Дәмәке шунда сийаре дәста Чоло у Qасьм хатьре хwә жь шьвана хастьн у тиш-тиш бәрбь Нәхчьване чун.

К'атьбе qәзаейи фьрqе Кулиев, хеләк жь шәве дәрбазбубу, т'әзә жь гӧнда вәгәр'йабу, ода хӧда ль к'аг'әзе жь Бак'уе у гӧнда hати дьнhер'и. Әw гәләкар'а ша дьбу, ле гәләкар'а жи п'осидә дьбу у ньшкева дәнге сәламе ль wи т'әсәли дьвә, wи сәре хwә блынд кьр, гот:

— К'әрәмкә, к'әрәмкә.

Каләки бәжнева нә hаqаси бьльнд, чәнд архальх сәр hәвда ль хwә кьрьбу, р'удьнәкә чилә qәрqашә нурани ле, шьвдарәкә зәхьм дестда, hеди-hеди пешда hат, гот:

— Бьбахшинә, фамила wә у hун к'инә?

— Кулиев, к'атьбе qәзаейи фьрqе.

— Hун иро к'ӧда чубун, —кале гот.

К'атьб hьнәки бьн сьмелева вәбьшьри, фькьри.

— Кӧр'е мьн, —кале гот, —нәхәйдә, мәрьв ньhа гәрәке нт'бара хwә hәр кәси нәйнә. Hани ве наме бьхунә щава мьн жи бьдә.

Кулиев намә чәнд щара ханд, hа сәре хwә дьhәжанд, паше ль деме кале ньhер'и, гот:

— Бәле, мәсәлә зува мәва ә'йанә, мәтьрсьн, әме ван р'ожа дьжмьна...

Намела wa hатьбу ньвисаре: "Әва чәнд р'ожьн чәта qачахайә Йевлахе, К'әлбәщаре, Лачине, Зәнгезуре р'ә-

h'этийе надьнэ мэ. Р'оже сэр чэнд гёндада дьгрьн, т'алан дькьн, дьк'ана дэрэвэдькьн, п'эра hьлтиньн, мэрьве хаша wан наен дькӧжьн. Qэwэта дьжмьнэ п'ьр'э. Бь сальха, дьвежьн сэрк'аре wан Эh'мэд бэге Сэрдар ог'лн жь Йевлахе, h'эсо бэге к'ӧрди жь Сусейэ. Дьжмьн гэрэке ван р'ожа бэрбь аране бе, р'ожьньзаньм, we гьва hьнда Сусе сэр у бьне xwэ бьгьhиньнэ hэв wан гёнда т'аланкьн, у дэрбази... hиви дькьм к'омэке бьдьнэ мэ. К'атьбе ӧзэка гёнде Щилейи фырде hэбиб Эскэр ог'ль Р'амазанов„ Кулиев дэрhэqа we щэрдеда бьhистьбу, ле чэwа лазьмэ нэбьhистьбу, we шэве wи бь т'еле гази qёмандаре Нэхчьванейи эскэрийе, сэрэке милиса у т'эмамийа ӧзве бйурое кьр. Дэмэке шунда гьшк hазьрбун, Кулиев дэстька т'елефоне hьлда, гот:

— Фирузэ, апе мьн жь гёнд hатийэ бал мьн, эзе ньhа бьшиньмэ мал у...

Кулиев дэстьк дани, гот:

— Апо, эз мёh'т'аще де у бавамэ, ле... Тё сэр сэра hати, эз ве шэве тэ бэрнадьм, ишэв мал heса бьвэ у сьве...

— На lawo, ньhа wэхте мьни меваниейэ, —кале гот, —эзе паше бем.

— Апо, эw шёхёле мэйэ, —к'атьв гот, —лап архайинвэ, hиви дькьм ве лэ'зе, ви щаhьлир'а hэр'э мал.

Бистэке шунда, Кулиев бь мэрьве бэрэвбуйир'а хэбэрда, гот:

— Wэ гьшкава э'йанэ, wэки жь Иране щэрдэкэ мэзьн дэрбази wэлате мэ буйэ, жь Йевлахе гьрти h'эта гёнде мэйэ ч'йа, т'алан дькьн, фырдэчи, комсомола дькӧжьн у йэqин we ван р'ожа дэрбази араневьн. Р'астэ, мэ дӧhва hазьрийа xwэ дитийэ, ле эм ньзаньм we к'ижан р'оже бенэ аране (к'атьб нама hати, wанр'а дьхунэ). Эз hиви дькьм, аqьл-аqьла зедэтьрэ, hэр йэк фькра xwэ бежэ.

Дэмэкэ хёрт одеда стэqьр'андьн пешда hат у ньшкева дэри hатэ к'ётане:

— К'әрәмкьи, —Кулиев гот, —wәрьи.

Хеләке шунда Qасьм у Чоло к'әтьнә һöндöр', бь демәки ша бәрбь к'атьб чун, дәсте хwә данә һәв, к'еф— һ'але һәв пьрсин у к'атьб гот:

— Гәли бьра, wә ве шәве херә, чь qәwьмийә?

— Шöкöр херә, —Qасьм гот, —мә намәк анийә, чәwа дьвежьи сәре т'ела гьшка щәм wәйә у болки р'аствә жи, йане, к'әрәмкә, наме һьлдә.

К'атьб дәмәкә хöрт, ль наме дьнһер'и, özве бйурое у йе майин гьшк һива Кулиевьи, кö бьхунә. Дәрәнг-дәрәнг к'атьбе qәзаейи фьрqе дьвежә:

— Кöр'е к'öрд, йәqин әв намә бь к'öрди һатийә нвисаре, мьи хенщи навәки, тьштәк фә'м нәкьр...

Мәрьве һивийа хәбәрдана к'атьб, гьшк к'әнйан, ль Qасьм у Чоло мезәкьрьи, бе әwана чь дьвежьи, ду we, готьнер'а Qасьм жи һьнәки соро-моробу, гот:

— Мьи бьбахшинә, мьи һәwзаньбу, тö зьмане к'öрди зани у лама жи мьи бь щöлә'т да wә. Әва намә, йа qиза һ'әсо бәге мöсафатист, щәрдбаши. Хәзала комсомолә, ве әваре wәхте щьвате да мә. Мьи у Чоло ханд, әм гәләки фькьрин, аг'ри әм һатьнә сәр we нете, wәки кәч'ьк р'астә у әм һатьи бь wә бьшewьрьи. We дәрһәqа гәләк нәп'аке гöндә мә у йа сәрәкә, баве хwәда нвисийә, кö баве we бь заре хwә wер'а готийә: "Щәрда мәйе жь Йевлахе гьрти һ'әта Зәнгезуре т'алан бькә, р'ожа инйе, йане 22-е ийуне, әwe ч'йайе Сори феза мәдәна хое һәв бьвиньи, гöндә дор-бәре мә т'алан бькьи, мьи, Чоло у гәләке майин бькöжьи у паше...

Ду хандьи у т'әрщьмәкьрьна Qасьмр'а, мәрьве р'унышти гьшка ль к'атьб дьнһер'и, бе әw гьлийе хәwйи к'öтасийе чь дьвежә. Ду гәләк мьталар'а к'атьб гот:

— Гәли һәвала, мьи ишәв жи хут намәкә we сәрәшәме стәнд, ле wеда дәрһәqа р'ожеда нәһатьбу ньвисаре. Qиза к'öрд р'ожа бәрәвбуна мöсафатист у т'аланчийа ньи-

висийэ, бь т'эхмина мьн, we р'аст ньвисийэ, чьмки баве we бь хwэ готийе, *наqэwьмэ р'аст нинвэ*. Эз бawэрьм у wэ жи дьдьмэ бawэркьрьне, wэки эw qиза к'ӧрд Хэзал р'астэ. Ћэлбэт, дэрћэqа weда Qасьм зуда мьнр'а готийэ, wэки эw бь р'ӧћ'е хwэва qизэкэ т'эмьзэ у комсомола ћэqэ. Ћэла мьн готэ Qасьм, wэки wэхт бе тӧ дькари we бьстини жи. Ньћа щаньке хwэ да э'фукьрьне у мэр'а р'ожа щэрде жи готийэ. Гэли ћэвала, ћэлбэт ӧмьре бь хwэ бьдэ к'ьвше, бе qиза к'ӧрд р'астэ, йане на, ле эз бawэрьм... Фэ'мдарийэ, wэки наве ве кэч'ьке тӧ щийа нэвежьн.

Чоло, Qасьм у хэбатчие qэзае хатьре хwэ жь ћэв хьстьн, ле бэри чуйине чэwа лазьмэ к'атьб сьпартьн данэ лawe к'ӧрд, хатьре хwэ ћэв хастьн у к'атьб ду чуйина wанр'а гот:

— Кэч'а к'ӧрд, тӧ дийа мьн кьрьвн. Хэзал бона азабуна щьмаэ'те у хашбэхтийа wанэ сьве, чэwа мьqабьли баве хwэ шэр' дькэ. We мьфта баве хwэ да дэсте мэ у пешйа мэ жи р'йа п'ашальхе вэкьр. Р'астэ, мэ дэсте партизане Йевлахе, Зэнгезуре, к'атьбе ӧзэке фьрqе, комсомола у сэдре колхозайэ qэзаер'а готийэ, чэwа ћазьрийа хwэ бьвиньн у эм гӧманьн, wэки гьшкэ ћазьрьн, ћива э'мре мэнэ. Ньћа лазьмэ эм чэнд дэсте партизана бьшиньнэ гӧнде qэзаейэ ч'йа бьгћижьнэ дэсте партизане Йевлахе. Зэнгезуре у бь qэwата т'омэри мьqабьли дьжмьна шэр'кьн у зоре бьдьнэ wан, wэки бэржери аране бьвьн, кӧ эм бькарвьн дьжмьна бьћ'ьнщьр'иньн. Сэр ћ'име навниша ћэйи ћэр ӧзвэки бйурое гэрэке сьведа ћэр'э бьгћижэ дэста хwэ у ћива э'мьре мэвьн. Ћэлбэт, дьвежьн, qэwэта дьжмьнэ ћ'имли, we р'аста ћьнда ч'йае Сорвэ, ле ньћава эм нькарьн бежьн ћ'ӧтӧл-мӧтӧл we wьр бэрэвбьн, дьвэ дьжмьнэки сьньфе дэрћэqа ве ћазьрийа мэда, жи щаве бьдэ дьжмьна, эw р'йа хwэ бьгӧћезьн. Сэди-сэд эwе wьр бэрэвбьн, дэ паше

we бе к'ьвше. Дэ бь хатьре wэ, шэр'ада h'ьшйарбун р'эwша мерайэ.

Сьвэтьре h'эму өзве бйурое хенщи Кулиев гьшк бэрбь сьпартьне хwэ чун у сэрэквани ль дэсте партизанайэ щьмаэ'те дькьрьн.

***

Wэхте h'эсо бэгейи к'ьвшкьри незик дьбу. Р'окэ бэрбэнга сьве бу. Hэла гёнди жь хэwа сьвейэ шьрин h'ьшйар нэбубун, h'эсо бэг, мэллэ Бьро, Э'лэт'опал, Хальт, Миро, Тэйар бэг, Эфое фьрqэчи у гэлэке дьне жь Сусе дэрк'этьн, бэрбь щэрда чун, щийе к'ьвшкьри гьhитшьнэ hэв. Hэлбэт, бэ'са дэрhэqа партизанед Йевлахе, Зэнгезуре у Нэхчьване чэwа бэрэ дьжмьн дабу, бэрбь аране анибу, готьбунэ к'атьбе qэзае. К'атьб жи бь дэсти qасьда, эw щава дабу h'эму qёмандаре дэста, кё эw чэнд р'ожбун hива щэрда жь Иране hатьбун. Дэсте дьжмьна wэхте щийе к'ьвшкьри гьhиштэ hэв, иди р'ьнд заньбун пешийа wан qэwатэкэ дэсте партиаенейэ мэзьн сэкьнийэ у пар'ава жи дэсте партизанайэ Йевлхе, Зэнгезуре у Нахчьваненэ.

Мэhа ийунейэ сала 1933-а бу. Qёмандаре дьжмьн— Сэрдар ог'ли у h'эсо бэг сэрwэхт бун, wэки эwэ нава мэh'сэреданэ у р'йа азабуна wан т'ёнэ, ле т'эслимбун жи нэдьбу. h'эсо бэг гэлэки hерс бубу, дьран дьч'ир'ькандьн, дэсте wи нэдьгиhиштэ гёнд. Ньшкева бь h'эму алйава партизан у эскэре советие h'ьщуми сэр qёлдьра кьрьн... Qачаха дитьн, wэки тё имк'ана азабуне т'ёнэ, h'эта бэрэваре шэр'кьрьн, дитьн тьштэк же дэрнайе, бе h'эсаб тенэ qьр'е у т'эслими партизане советийе бун. Бь э'мьре к'атьбе qэзае у qёмандаре к'ёли партизана, чьqас дил hэбун щергэ данэ сэкьнандьне у нава wанда ль Сэрдар

оґ'ли у Ӏ'әсо бәге дьгәр'йан у паше щав дан, wәки Ӏәрдӧ жи Ӏатынә кӧштьне, леше wан анин, партизана, фьрqәчи, комсомол у әскәра бона алт'ьндарийе Ӏәв бьмбарәк дькьрьн. Ӏәма wедәре к'атьбе qәзае Кулиев гот:

— Гәли Ӏәвале партизан, әскәр, фьрqәчи, комсомол, бадрак у гӧнди! Әм алт'ьндарийа wә бьмбарәк у пироз дькьн. Әм бәр мәрзәле бьре мә бь мерхаси кӧшти, т'әмәнә у сӧждә дьдьн. Наве wане нава т'әриqа мәда we бь Ӏ'әрфе зер'ин бе ньвисаре. Р'астә, qәза жь дьжмьне сьньфе Ӏатә т'әмьзкьрьне, ле әw гӧндада бь т'әмами Ӏәла нәмьрьнә, гәрәке әм wан жи бьдьнә бәлукьрьне у Ӏ'ьнщьр'андьне.

Бае сала 1933-йа нәрмьк бь Ӏ'әмде хwә нав т'әбийәтеда собәк'ари дькьр. Wи жь зозана у дәште бина гӧлав дьӀани, т'ьжи qәфәса бинбәра дькьр у деме wан р'адьмуса, диса дәстбь сәйранга хwә дькьр. Р'әфе думәqәскаґар гӧнде Сусер'а к'әтьбунә чәрхе у тәе бьгота щьмаә'та гӧнд сәлам дькә, wан бьмбарәк у пироз дькә. Гӧнд жи мина бука бь баґ'—р'әзава хәмьлибу.

Гӧнде Суседа дә'wат бу дә'wат. Пенщ дьле әвинә бь сала Ӏива Ӏәв сәкьни, гьӀиштьнә мьразе хwә. Дә'wәта Qасьм у Хәзале, Ә'вдьлмәщид у Гоге, Мәмо у Р'әше, Ӏ'әсән у Зәйнәве, Мәщид у Сәйране бу. К'атьбе qәзаейи фьрqе Кулиев зава у бук бьмбарәк—пироз дькьр, wанр'а саґ'ләми дьхаст. Qиза мьләте хwә —Хәзал, т'әви т'әмамийа щьмаә'те, иро азайә...

1970

INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

МЬН ЧӘWA Р'ОЖИ БӘТАЛ КЬР

Qəwмандьне зар'отие жь бира мәрьва дәрнак'әвьн у те бежи hа, hа әw йәка бәр ч'ә'ве тә сәкьнийә. Wи чахи өмьре мьн дьгьhиштә h'әйшт сала. Әгәр әз шаш нәвьм, фәсьла паизе бу, ле hәла сәрма нәк'әтьбу ә'рде, ле бәле мәри дәрва hьнәки дьщәмьдин.

Р'о зуда чубу мала xwә, тарийе ә'рд hьлч'ьнибу, әм бь к'өлфәти hөндөр'е ханийе хөда, сәр көлава р'уньштьбун, мә хәбәрдана кальке xwә дьбьhист у әм бь wир'а к'өбар дьбун. Щарана жи баве мьн навбьр'и дьда hәwалдана кальке мьн у әм ша дьбун, кальке мьн жи т'әви we шабуне дьбу. Кальке мьн гәләки нәвийе xwә h'әз дькьр, нәвийа жи жь wи. Щева wи т'ө wәхта бе кака-фика нәдьбу, wәхте дьле мә дьхаст, wи ль деме мә дьнhер'и у'заньбу, wәки әм чь дьхазьн, hәрәке мә hьнәк дьда, мә жи р'азибун ә'лами wи дькьр у әм же дур дьк'әтьн. Кальке мьни р'әh'мәти жь нәвийа гәләки жь мьн h'әз дькьр у щарана пеш гьшкава дьгот: "Әз жь нәвийе xwә гьшка гәләктьр жь Ә'ли h'әз дькьм....„

Р'асти жи өсабу, wи гәләки жь мьн h'әз дькьр. Wәхте мьн у зар'е щинара гөләш дьгьрт, әгәр мьн зар' ә'рдехьстана, әw гәләки ша дьбу, ле wәхте әз ә'рде дьхьстьм, әw бе h'әсав п'осидә дьбу, мьле мьда дьгьрт, әз дьhанимә мал, э'мьри сәр пирька мьнә р'әh'мәти дькьр: "Кәч'е зу бькә, ща hәвришкәки ч'ьвьр бьдә көр'е мьн, бьра пьшта wи qәwәт бьгьрә, wәки зар'е хәлqе ә'рдехә„.

Нава we хәбәрдана к'өлфәте мала мәйә шьринда, мәллә Мирзо к'әтә hөндөр', сәлам да мә, де у баве мьн бәр wи р'абун, ле кальке мьн жь щийе xwә р'анәбу. Дәмәке шунда wи у кальке мьн лаqьрди у шьринайе xwә бь hәв кьрьн. Жь лаqьрдийе wан, мьн те дәрхьст, wәки орт'а

wанэ гэлэки хашэ, гьлийе wан hэвдӧ э'к'ьс нае, жь hэв нахэйдьн. Кальке мьн бь демэки гэш готэ мэллэ:

— Кӧр'о, Мирзо, тэ ве эваре херэ? Шӧкӧр, мала мэда мьри т'ӧнэньн, wэки эм к'ьнще wи у qьсмэ навт'ьли бьдьнэ тэ. Дэ, эз заньм дэрде тэ эзьм, эз жь саг'-сьламэтьм. Эме ишэв нета р'ожийа р'эмэзанейэ пешьн биньн, сьве h'эта тӧ банг нэди, эм фьтара xwэ вэнакьн...

— Hэма hьнэки пешда, —мэллэ гот, —мьнр'а готьн, wэки тӧ чуйи we дьне, *лома эз hатьм чэнд йасина* сэр тэда бьхуньм, шэ'л у алхальхе тэйэ мэндолэ, йа сэрэкэ т'ьзбийа тэйэ "Йусьр„ бьвьм дӧак'аре тэвьм, йа дада жи эзе сьве haqаси дэрэнг азан бьдьм, wэки зьке тэ у пьшта тэ жь бьрчибуна hэва бьзольqэ. Эхтиарэ дэсте мьндайэ, чьчах бьхазьм, эзе wи чахи азан бьдьм, ижа те wи чахи р'ьнд мьн наз бьки?..

— Ло мэллэ, эз сэре тэкьм, h'эта эз тэ вэр'е нэкьм, —кальке мьн гот, —эз тӧ wэхта бэре xwэ надьмэ р'йа чуйин-нэhатьне. *Мирзо щан! Лаqьрди щийе хӧда бьсэкьнньн,* hэла бьжэ, тэ ве шэве херэ?

— Бьре дэлал, —мэллэ гот, —дьле мьн хаст, эз hатьм, дьвэ тӧ жь пари нане xwэ дьтьрси, эре?

— Дэ, wэки ӧсанэ, —кальке мьн гот, —тӧ сэр сэра у сэр ч'э'ва hати, эм зэ'ф р'азинэ, wэки тӧ мэ жь бира xwэ дэрнахи...

Hэрда хеләкэ хӧрт бь hэвр'а hэwалдан, чэwa дьвежьн эм к'эна qьр' кьрьн. Дэмэке шунда, мэллэ хатьре xwэ жь мэ хаст у чу. *Паше кальке мьн эз гази щэм* xwэ кьрьм, мач'кьрьм у гот:

— Кальк бь qӧрбана тэвэ, сэв хатьре р'ожийа р'эмэзане, wэки эш у эшук жь тэ бьр'эвьн, гэрэке *тӧ ишэв* т'эви мэ нета р'ожийе бини.

— Калько, —мьн гот, —демэк эз сьве нэ нин, нэ жи аве, *тьштэки майин нэхӧм,* эре? *Нэ ахьр, эзе wи чахи жь* т'аqэт бьк'эвьм, к'ер'а гӧлэш бьгрьм, we мьн э'рдехьн?

— Кальк қӧрбана тәвә, —кальке мьн гот, —әзе пашиве hаqас хӧрәке тә'м бьдьмә тә, wәки тӧ р'о қәт бьрчи нәви, қәwәта хwә ӧнда нәки у диса зар'а ә'рдехи. Пи лаwo, he hатә бира мьн Ә'вдьлр'әh'ман, нә тӧйе сьве hәр'и Йевлхе, кӧр'е мьни Ә'ли жи бь хӧр'а бьвә, wьр жер'а кака—фика бьк'ьр'ә, бьра бәрхе мьн ньзанвә р'ожи гьртийә...

Шәв wәхте әм к'ӧлфәте мале гьшк к'әтьнә нава щи у ньвина, гьшка нета р'ожийе ани, дӧа дькьрьн, кальке мьн жи нета хwә ани, паше гази мьн кьр, чь wи дьгот, мьн жи wәк'ьланд у әм гьшк р'азан. Дә wи чахи бука мале, сьвька мале, дйа мьн дьhатә h'әсаве, wәхтәки шәве әw жь хәwe р'адавә, пашиве hазьр дькә, дәйн ль р'ожигьра гьшка дькә, ле те к'ьвше, wәки әз wи чахи хәwa шьриндабум, кальке мьн зор-бәла дәйн ль мьн кьр, мьн жи пашив хар у диса сәре хwә дани р'азам. Сьве зу кәке мьн hәспе хwә зин кьр, сийар бу, әз авитьмә т'әлкуйа hәспе у әм бәрбь бажаре Йевлахе чун. Нава р'оже әм гьhиштьне, чь шӧхӧле wи hәбу к'ӧта кьр, паше әм чунә суке, кәке мьн хӧрщьк т'ьжи кака—фика к'ьр'и, ле жь бьрчибуна чәwa дьвежьн ав жь дәве мьн дьчу, паше тәе бьгота р'әh'м к'әтә дьле wи, wи щеве мьн жи т'ьжи кьр, гот: "нәви-нәви р'ожийа хwә бәталки,, хӧрщьк т'әлкуйа hәспе гьреда, сийар бу у әз диса авитьмә т'әлкуйа хwә у дәстбь щә'дандьна ог'ьре кьр.

Гьлийе зар'ӧтийе жь бира мәрьва начьн, щеве мьнә т'ьжибун, ле мьн нькарбу тьштәк бьхара, әз дьhа бьрчи дьбум. Зат'и қӧр'ә-қӧр'а зьке мьн, кәке мьн жи дьбьhист, ле wәхте дәсте мьн щеве мьнә т'ьжи дьк'әт, hәр h'әбубәкә мьн жь бьрчибуна алики дьчу, мьн дьгот, hа, hа әзе ве лә'зе жь hәспеда бьк'әвьмә ә'рде. Мьн нькарбу гуз у канфет бьхарана, чьмки кәке мьне бь шкенандьне бьh'әсийа, ле hәрдӧ щеве мьнә т'ьжи к'ьшмьш лап әз дьшәwьтандьм. Мьн қьрар кьр, wәки к'ьшмьша hеди-hеди баве-

жьмэ дэве хwэ у мьн öса жи кьр, нивщуйи, нивнэщуйи мьн дадьqöрч'анд. Чэwа дьвежьн зьке мьн hьнэки ль мьн сэкьни, ижа ве щаре эз бэрк' т'и бубум, ле... Мэ иди незикайи ль мале кьрьбу, чэнд сэд метра (h'эләбийа) дури мале, кэке мьн эз пэйа кьрьм у эз бэрбь кальке хwэ р'эвим, мьн hьнэк гуз, канфет данэ wи, wи эз пач' кьрьм у мьн жи эw пач'кьр, эз жь wи дур к'этьм, мьн дор-бэре хwэ ньher'и кэсэк т'önэбу, эз к'этьмэ гоме, мьн к'ока кака—фикийе щева хwэ ани, дэве хwэ р'ьнд т'эмьз кьр, бь щöлэ't дэрк'этьмэ дэрва, бэрбь бира аве чум, гьва сэр-ч'э'ве хwэ qэнщ дькьм, мьн hэрдö к'öлме дэсте хwэ т'ьжи ав дькьр, ниве п'ьр' вэдьхар у йе майин жи сэрч'э'ве хwэ qэнщ дькьр, мьн хwэ р'ьнд да аве жи... Иди тари к'этьбу э'рде, дэнге азана мэллэ Мирзо гönд hьнгавтьбу, hэр мэрьвэки р'ожи к'елэка сьвре р'уньштьбу дэстбь харьна шиве кьрьбу, мала мэ жи дэстбь фьтаре кьр, мьн жи гьва фьтара хwэ вэкьр, ле жь харьна мьн дйа мьн пе h'эсийа, wэки мьн р'ожийа хwэ бэтал кьрийэ, ле р'эh'мэтлебуйе тö кэсир'а тьштэк нэгот. Паше дэрэнгдэрэнг кальке мьн гот.

— Эз бь qöрбан, хö тö иро гэлэки бьрчи нэбуйи?

— Дэ, чь бежьм, калько, —мьн гот, —мьн сэва хатьре тэ р'ожэк р'ожи гьрт, эзе сьве жи бьгрьм, эгэр кэко мьн диса бьвэ бажер...

— Ижа бэлки кэко нэчу, —кальке мьн гот, —тö жи р'ожийе нагьри, эре?

— Калько, —мьн гот, —эз тьштэки навежьм, че эзе гэлэки бе т'aqэтвьм, к'и мьнр'а гöлэш бьгьрэ, we мьн э'рдехэ, hа... Йэке жи, wэки кэко нэчэ бажер, эз жи...

1970

МӘЛЛӘ ДӘВЕ ГӧР ГЬРЕДА

Р'ожәкә мәһа паиза дәрәнги бу. Һәwа һьнәки зьвьр бубу, сәрма эваре у шәвәqа сьве иди конада зор дьда мәрийа. Баве мьн эваре тари пәз ани да гӧһәр'е, һатә мал, р'әнг ле фьр'ибу у хwә qьнщьландьбу сәр һәв. Дйа мьн шив да бәр у т'асәкә мәзьнда авдәw жи дани сәр сьвре. Ль бәшәра wийә п'осидә нь̈һер'и у гот:

— Ло, ло, т'ӧйи чьма ӧса мә'дәкьри, ноли һәрр'ож чин шьрин нахӧи, дьвә тьштәк тә qәwьмийә, тӧйи нәхаши, йане жи?..

— Wәлләһ, —баве мьн гот, —тьштәк жи нәqәwьмийә, әзи һьнәки бек'ефьм, те бежи сәрме мьн вәдайә. Иро әз фәсла нивро һьнәки вәләзйам, дьвә сәрме мьн хьстийә. Э'вда хӧде, сьвра нане хwә зедәкә.

— Wәйла п'ар' кӧр'е, —дйа мьн гот, —дури сәре ӧьра у кӧр'а. Э'йшан, ща зу к'уп'ька бинә, әз бавежмә пьшта баве тә!

Дәмәке шунда, дйа мьн пьшта баве мьн мьзда, тамаре пьшта wи гьртьи, к'уп'ьк авитьнә пьште у дӧ-се орхан жи авитә сәр, баве мьн we шәве һ'әта сьве р'анәза, ахин у офина wи бу, әм кӧлфәте мале жи сәва wи р'анәзан. Дә, э'йанбу, гәрәке әз сьве бьч'ума бәр кәрийе пез. We шәве әз һьнәки р'азам, сьве дийа мьн, әз жь хәwе зу р'акьрьм, р'о иди дәрк'әтьбу. Мьн кәрийе пез р'әwәшанд, һеди-һеди бәрбь ч'йае Qул чум. Чәнд сӛһ'әта шунда, әз кәрийе хwәва гьһиштьнә р'аста к'еләка ч'йе. Әз чумә сәр канийе, мьн сәр у ч'э'ве хwә qәнщ кьр, чәнд ми дотьн т'ас бәрхаш шир бу, мьн нан жь һәване дәрхьст, дани һедиһеди дьхар, кәри жи басквәдабу, дьч'ерйа. Дәмәке шунда, ниве кәри мәг'әл һат у йе майин жи дьч'ерйа, паше

мьн пэз р'awэшанд, мьн хwэ да фезе, пэз алмало бубу, дьч'ерйа.

Р'ое hеди-hеди ӧмьре хwэ дьда, мьн баске пез шькенанд, бэре wи п'ебэржер кьр, пэз ч'ерэ-ч'ерэ бэрбь зоме дьчу, ле хэwа мьн жи дьhат, щарана wэхте мьн хwэ давитэ сэр шьвдара дэсте хwэ, эз хэwр'а дьчум у мьи щарэкэ дьи ч'э'ве хwэ вэдькьр, ль пез дьнhер'и. Мьн дит, wэки хэw зоре дьдэ мьн, мьи кэрийе пез т'опкьр у да пешйа хwэ, дэмэке шунда мьн пэз да гӧhэр'е у hатмэ мал, мьн h'але баве хwэ пьрси, шив хар, ньшкева баве мьн гот:

— Лаwо, хwэ тэ пэз бьр' нэкьрийэ?

— На баво, —мьн гот,— мьн гьшк анийэ.

Хелэке шунда баве мьн к'ьнще хwэ бь щур'эки ль хwэ кьр, чу нава кэри, ньhер'и у гот:

— Ща wэлэh, тэ пэз бьр'кьрийэ, wан мират'е бьзьне филькэ хапхапок, хwэ жь тэ вэдьзинэ, гӧре гьшка qьр'кэ.

Дэ, ида шэв бу, бь hивикьрьна баве мьн, чэнд щинаре мэ hэспа сийар бун у жь wана йэки эз авитьмэ т'элкуйа hэспа хwэ у ль hэспа хӧрйан, hэвраз бэрбь р'йа пезэ эваре hати, дьчун. Эм wан дэра гэлэки гэр'йан, мэ тьштэк нэдит, тэе бьгота э'рд qэльшийэ, эw теда чунэ харе. Эм п'ор'-п'ошман вэгэр'йанэ зоме. Дйа мьнэ бэлэнгаз, хwэ h'алар'а гэлэки гот, эз hьлдам у эм чунэ мала мэллэ, дйа мьн гот:

— Мэллэ, бэре хӧде у паше тӧ, эз qӧрбана qӧрана тэмэ, кэри бьр'буйэ, ща дэве гӧра гьредэ, hэмин эзе дэстмьза тэ жи бьдьм.

— Qэт архайинвэ хушке,— мэллэ гот,— эзе дэве гӧр ӧса гьредьм, wэки гӧр р'асти пез бе, тьштэки бь wан нэкэ. Чьма эв щара пешьнэ, эз дэве гӧр гьредьдьм? Дьнйа-алэм дэрhэqа ньвьште мьнэ кьрида хэбэр дьдэ, ле тӧ жи дьвэ фькре башqэ дьле хwэр'а дэрбаз дьки, лап архайинвэ, лэwо...

— На, әз бь хӧлам,— дйа мьн гот,— qәwәта ньвьште тәйә зорьн, кәвьра qӧл дькә, чь h'әде мьнә, кӧ әз хәбәр бьдьм...

Мәллә бәндәки муйин дәрхьст, к'ер жь дйа мьн стәнд, сәр бәндда кьрә п'ьстә-п'ьст у чәнд гьлле ль бәнд хьст, дәве к'ере гьреда, да дйа мьн у гот:

— Hани, ви бәнди у к'ере техә к'иськe хwә, чәнд гьрейа дәве к'иськe хӧхә у техә п'ашьла хwә.

Дйа мьн бәнд у к'ер жь wи стәнд мач'кьр, кьрә к'иськe хwә, we хатьре хwә жь мәллә хаст у әм hатнә мал.

Qәрәбәрбанга сьведа, әм диса чәнд мәри чун, wәки ль пез бьгәр'ьн. Бawәркә, әм мәнзиләкә хӧрт жь зоме дурк'әтьбун, мә э'щевәкә нәдити дит. Мират'е гӧра дәh бьзьн у си пәз хәньqандьбун, зьке чәнд h'әва жи зит'оләвәкьрьбун, гоште чәнд h'әва жи нивщи харьбун. Әм п'осидә вәгәр'йанә зоме, мә дәрhәqa we йәкеда щьмә'тер'а шьровәкьр у паше кӧр'апе мьн H'әсән гот:

— Ай тәр'а мәллә, ньвьшт, к'ер у бәнд, дәве гӧр гьредан?

1969.

ЖЬ Ӏ'ӦЩЬРЕ Р'ӘВИМ

Жь ѡи ѡәхти, незики чьл йәк сали дәрбаз буйә, әзи ѡи чахи йанздәӀ сали бум, чәѡа дьвежьн мьн Ӏәр тьшт фә'м дькьр у п'ьр'и-Ӏ'ьдьки сәрѡахт дьбум. Ле бәле, гьлийе зар'ӧтийе жь бира мәрьва начьн у те бежи әѡ йәка дӧӀ буйә. Кал у пира мәр'а дьгот, ѡәки ѡәкә дәӀданздәӀ эле к'ӧрда сала 1926-а жь зордайина Р'ома р'әш, ѡаре хѡәйи кал у бава Ӏиштьн у мьӀащьри ѡәлате Шеѡьрстане бун. Әм чәнд салӛка ль гӧнде к'әнаре бажаре Йевлахе ман у паше Ӏатнә қәза Нәхчьване (Р'СС Адрбещане) бьнәт'ара гӧнде адрбещанейи Седәрәкеда, ль бәста Әрәздәйанеда Ӏәр әширәтәке хѡәр'а гӧндәк чекьр, ѡьр дәӀ гӧнде к'ӧрда дузбун у ѡер'а мәнт'иқа Шаѡлика дьготьн.

Ӏ'ӧкӧмәта шеѡьре Ӏ'әму гӧнде к'ӧрдада мәк'т'әб вәкьрьбу, зар'онге ѡан бь зьмане хѡәйи де дьхандьн. Гӧнде мәр'а Қорхмәз дьготьн (бетьрс), ле гӧндийе щинар ѡир'а гӧнде Шәмойа жи дотьн, чьмки қәбила шәмойа ль ѡьр бу. Мьн жи т'әви зар'е гӧнде мә, мәк'т'әба гӧнде мәда дьханд у дәрсдара жи әм р'ьнд Ӏин дькьрьн, ле гәләк де у бава зар'е хѡә дьшандьнә бәр Ӏ'әйѡин, жь мәк'т'әбе дьданә бьр'ине, ле совета гӧнд де у баве ӧса дьданә сәрѡахткьрьне, ѡәки зар'е хѡә бьшиньнә мәк'т'әбе. Дә, к'е сәрѡахт дьбу, әлбер'а зар'а хѡә дьшандә мәк'т'әбе, ле йе сәрѡахт нәдьбу дьӀатьнә щьрмкьрьне, ѡәки әсәйи зар'а хѡә бьшинә мәк'т'әбе. Гӧнде мәда мәкт'әба шәве жи Ӏ'ӧӀӧмәте вәкьрьбу, ѡәки щьмә'т нәхѡәнди нәминә. Паше әз пе Ӏ'әсйам, ѡәки р'успийе гӧнд Ӏ'ӧщрә жи дьзикава вәкьрьбу у гәләк зар'е гӧнд эвара дьчьнә ѡьр.

дьхандьн, wəки паше наве фəqитийе бьднə wан у əw бь шӧхӧле р'ӧh'аниева мьжулвьн.

Эварəкə мəhа паизе бу, əз дəвəр'уйа сəр кӧлев вəлəзйабум, мьн дəрсе хwə ньвисин у паше жи мьн к'ьт'ева хӧйə зьмне де жь чəнте хwəйи п'инə дəрхьст, вəкьр, wəки дəрса хwəйə сьве hазьр бькьм. К'ӧлфəте мале бьльнд бь həвр'а хəбəр дьда, имк'ан нəдьданə мьн, wəки əз бьхуньм. Мьн дит же hедихандьне əз тьштəки фə'м накьм, мьн жи дəстпе кьр лап бьльнд ханд, ижа ве щаре хандьна мьн зор хəбəрдана wан кьр, wан чəнд щара ль мьн ньhер'и, тэе бьгота кӧ'лфəт hьнəки бь хандьна мьнр'а ша бу у баве мьн гот:

— Лawo, hьнəки бь h'əмде хwə бьхунə, дəнге тэе бьк'əвə, hу?!

— Қəко, ахьр hун жи зə'ф бьльнд хəбəр дьдьн,— мьн гот,— hун hеди хəбəрдан, əз жийе hеди бьхуньм...

Баве мьн у к'ӧлфəте мале hьнəки бь мьн к'əнийан у паше баве мьн гот:

— Зар'а wəлате болшевикайə, дьвини пьрснə чəwа дьдə мə, Э'ли лawo! Мьне тəр'а бьгота, ле р'ьнд бу ньhа к'ətə бира мьн, иро р'успийе гӧнд мьнр'а готьн, wəки тӧ чьма кӧр'е хwə эвара нашини h'ӧщре. Р'аст бежьм, wан əз дамə шəрме, qət нəвежə у мьн qьрар кьрийə, wəки тӧ сьведа həр'и h'ӧщре.

Дə, ду готьна кəкор'а, мьн тьштəк нькарбу бьгота, мьн сəре хwə həжанд, йани р'азимə, wи жи э'фəрьм у qӧрбанəк да мьн, алəма дьле хwəда жи гəлəки шабу. Р'ожа дьне мьн дəрса хwəйə мəк'т'əбе ньвисин, hазьр кьрьн у паше мьн qəлəм, дəфт'ərək hьлда у бəрбь h'ӧщре р'е к'ətьм, дəмəке шунда əз гьhиштьмə wьр, мьн дəри вəкьр изьн хаст у мəллə Сəйдо əз пьш зар'а гьшка сəр кӧлев, сəр чока дамə р'уньштьне.

Ода h'ӧщре нə hаqиаси мəзьн бу, анщах wəкə си зар'и сəр чока йəк пьш йе майинда р'уньштьбун, ле

бәр дери мәллә Сәйдо дошәкәкә ч'ук дабу бын хwә, wәкә се-чар балгийа дабу дора хwә у п'ьртука хwә жи дабу сәр балгийе пеш хwә, ле бәле се-чар чьрпийе гәрмашо жи дабунә к'еләка хw'әйә р'асте. Диwаре h'öщре ч'ә'л у к'örт бун, п'ор'п'ор'ьке qамуш жорда мина бузе зәмбәлик дабун, чәнд стун ль бын к'ерана хьстьбун у лэмп'а се муми стунада дарда кьрьбун, хенщи we йәке h'öщреда иди тьштәки майин т'önәбу.

Дэмәке шунда мәллә Сәйдо hьнәки ль п'ьртука хöйә сәр балги ньher'и у бын ч'ә'вава ль зар'а ньher'и, паше сәре хwә бәржер кьр, бь дэсте хöйи р'асте р'удана хöйә сьпи кьрә ньзаме у пер'а жи дькьрә п'ьстәп'ьст, ле мьн нәдьбьhист wи чь дьгот. Паше wи ль дәфт'әре зар'а ньher'и, йе п'ак hатьбунә ньвисаре, пашда дьда, ле йе хәрав щәм хwә хайи кьр, у гази хödане дәфтәре хәравньвиси дькьр, гьшк пешбәри хwә сәр чока дабунә р'уньштандьне, ч'ьрпийа гәрмашо hьлда дэсте хwә, иди тьштәк нәпьрси, зар' данә бәр чьрпийа, qур'әqур' бь wана к'әт, бе инсафе мәллә Сәйдо бь we к'отанева дьле wи heса нәбу, hерс бу у диса зар' к'ötан, ле аликида жи дәнге wи нава h'öщреда бәла дьбу, wәки „к'и бьгри, we диса бе к'ötане!„

Р'ьнд те бира мьн, кör'апе мьни Мәщид qәт ашт нәдьбу, hесре wи мина тавийа мәhа гölане сәр сурәте wийә мә'тькда дьhатә харе у аликида жи искә-иска wибу. Р'аст бежьм, дьле мьн бона кör'апе мьн гәләки дьшәwьти, ле мьн ькарбу к'омәк бьда wи, әз жи бона we зәлулийа wи бәр хwәда- дьгьрийам.

Мәллә Сәйдо гава дәрса т'әзә „т'е у се“ („т“ у „с“) дәрбаз бу у паше навбьр'и да дәрсе, әм гьшк дәрк'әтьнә дәрва, мьн кör'апе хwә жь нав зар'а дәрхьст у готе:

— Мәщид, wәрә әм бьр'әвьн? Кör'о әwe hәрр'о hа бинә сәре мә у әм жи бәр we к'ötане доз накьн. Wәрә әм

hәр'ьн, р'ьнд дьвә бьра баве мә, мә бькӧтьн, ле ноли ви беинсафи накьн!

Әз у кӧр'апе хwә чәнд зар'е гӧндийе мә жь h'ӧщре р'әвин. Дәмәке шунда әз hатмә мал, баве мьн гот:

— Кӧр'о лаwо, wәлләh чуйин у hатьна тә hәма бу йәк, тә херә, тӧ wa зу hати?

— Кәко, әз иди начмә h'ӧщре, чьмки мәллә Сәйдӧ беинсаф зар'а дьк'ӧтә у әwе бь we к'ӧтане р'ожәке тек'әвә ә'нгәле, we зар'е хәлqе бькӧжә. Кәко, дьхази wәрә мьн бькӧжә, мьн хатьре хwә жь we мәк'т'әбе хастийә...

— Wәйле qӧрбана hәвала буйи,— кәко гот,— кӧр'о әз хере жь тә нәвиньм, әзе чь щава мәллә у р'успие гӧнд бьдьм? К'а бажә h'әта ньhа чәнд зар'е h'ӧщре жь к'ӧтане мьрьнә, wәки тӧ жи бьбьә'щи, әре, әре!

— Әз сәре тәкьм,— мьн гот,— иди әз начьмә wьр, wәрә мьн бькӧжә, ле әз начьм, кӧ начьм.

Баве мьн бона wан готьна у р'әва мьн, әз hьнәки к'ӧтам, дийа мьн к'әтә орт'е, әз жь дәсте wи дәрхьстьм. Ду we йәкер'а, мьн иди дәре we мират'е вәнәкьр, ле мьн гава нав гӧнд мәллә дьдит, әлбер'а сә'wa wи дьк'әтә сәр мьн у мьн hәwзаньдьбу әwе мьн ве лә'зе бьдә бәр чьрпийа гәрмашо, бьк'ӧтә...

1968.

EZDIKI.COM

КӧР'АПЕ МЬНИ П'ОСТО

Әw панздәһ сал бун, кӧ кӧр'апе мьн зәwьщибу, ле жьна wи зар' нәдьһанин. Сәбәб чьбу, мәва жи нә э'йан бу. Әw сале бәре qәт бәр xwә нәдьк'әт, ле бәле wәхте иди жь дәһ сала дәрбаз бу, әw гәләки бәр xwә дьк'әт, готьна пире к'упсийарабуйә гӧнде мә жи, һәр һ'әбубәкә wи алики дьбьр. Әw бона we мә'ние гәләки дьк'әтә нава мьтала у т'ӧ р'е нькарбу вәбьжарта. П'осто т'ьме дьһатә мала мә, газьне xwә фәqир-фәqир бь мьн дькьр. Дә мьн чь дькарьбу жер'а бьгота, әз бәр дьле wида дьһатьм, мьн шewр дьданә wи, ле бawаркә wи шewре мьн бәр тьштәки һ'әсаб нәдькьр. Кӧр'апе мьн мәрьвәки гәләки динп'әрәст, к'ӧмр'әш бу. Wи т'әне ит'бар у бәхте жьна xwә шех у мәлләр'а дабу гьредане.

Дә мала бука мә жи нәшәwьтә. Зәйн, Зәйна һәq бу— бәжнә бьльнд, навкелә зьрав, дьданә мьрщани, левә к'аг'әти, деме чили-qәрqаши бь хал-хәта хәмьли һ'әwаса мәрьва дьһани, тәе qәй бьгота шькьлк'еш деме we һ'ӧба дьле xwәр'а ньтьрандийә, wәки чуйи у һати ль we бьнһер'ьн. У we бәдәwийа бука мә, дәрбе гьран ль кӧр'апе мьн дьхастьн, wәки әw дьһа гәләки бәр хӧк'әвә у тек'әвә фькра.

Щаньм, к'ӧмр'әши жи һәйә, к'ӧмр'әши жи һәйә, фәqире бе әхтйара wи нькарьбу бьчуйа мале щинара. Wәхте кӧ бук бьчуйа аве, wи qәрәwьлти ле дькьр, һ'әта әw вәгәр'йа.

Ноли р'ожа иройин зә'ф р'ьнд те бира мьн у ӧса жи бь сальхе маливана мьн, wи фәqира Зәйне aqаси бьрьбу мала мәлле гӧнде мә у ощаха, иди qәт нәвежә, п'есир, навмьл у пьшта we бь ньвьштава хәмьли бу. Әгәр мәрь

вәки нәнас жи дурва ль we бынһер'ийа, we әлбер'а пь-вьште ль бәдәна we к'ьвш кьрьна.

Бьһар бу, мәһа гөлане, һәр бәдәwәтикә т'әбийәтє һ'ьшйар бубу у тәе бьгота һазьр дьбә, wәки бәһра хwә бьдә, һәма we дидәмеда көр'апе мьн диса п'осидә һатә мала мә, дәстбь газьна кьр. Р'аст бежьм, әз we щаре гәләки сәр wида һерс бум, чьмки wи готьн у шewре мьн нәдьqәдандьн, ле диса көр'апти бу, нәдьбу. Мьн шewьр данә wи, wәки бәсә буке бьви щәм мәлла у ощаха, бьвә щәм дохтьра. Мьн дит кө тьштәк жь wи дәрнак'әвә, мьн готе:

— Wәхте тө гьлйе мьн дәwса тьштәки һ'әсав наки, чьма иди тейи щәм мьн. Р'астә Зәйне жьна тәйә, ле бука мьнә, әзе сьведа бьвьмә щәм дохтьра.

Бь ван готьне мьнр'а, әw гәләки соро-моро бу, р'әнг да, р'әнг стәнд, сьпич'олки бу, ль мьн ньһер'и у гот:

— Мала тә бьшәwьтә, дури сәре тә, лап төйи бенамуси! Гәло намуса тәйе чәwа qәбул бькә, wәки тө щанькәкә мина Зәйне бьви сәр дохтре мер, һә?...

— Эһ беаqьло,— мьн гот,— жьна хwә нәвә щәм дохтре мер, бьбә щәм дохтра жьи. Ижа тө ве йәкер'а чь дьвежи?

— Әгәр тө нә көр'апе мьн буйи,— wи гот,— мьн дьзанбу, мьне чь бьһанийа сәре тә?

— Чьма төйи кори,— мьн гот,— к'идәре дохтре мер, wедәре жи йа жьн һәнә. Мәрьве мина тәр'а вали аве жи йәкә у wали жи йәкә...

Ду ван готьнар'а әw к'әтә мьтале к'ур, хеләкә хөрт сәре хwә бәржер кьр. Мьнва нә э'йанбу әw жь готьне хwә п'ошман бубу, йане жи... Ньшкева wи сәре хwә бьльнд кьр у гот:

— Дә, wәки өсанә, wәрә дәсте мьнда мәһ'кәм сонд бьхөә, wәки тө нави сәр дохтре мер?

— Ло wәләһ, лап төйи э'wани,— мьн гот,— дьле мьн

у тәда жь т'ьрба апе мьн qимәттьр у зедәтьр т'ö тьштәк т'öнәнә — әз бь h'әсрәта wикьм әзе буке бьвьмә щәм дохтра жьн. Ижа тә баwар кьр, әре? Һәйле р'öh'чуйи, һәй!..

— Мала баве тә нәшәwьтә,— wи гот,— к'а тә сондәкә чәwа хар, wәки кöр'апе тәйи П'осто жь тә баwәр нәкә, да...

Qәрәз, р'ожа чара әз у бук hатьнә бажер, мьн әw бьрә щәм дохтьр, ле бәхтр'а дохтр мер бу. Р'астә, Зәйне hьнәки хwә вәгьрт, әз сәр wеда hерс бум у әw әлбер'а мьнр'а р'ази бу. Дохтр буке нhер'и, дәмәке шунда әw hатә щәм мьн у да стуйе хwә, wәки wе qәнщ бькә. Ле бәле бь wи шәрти әз изне бьдьм бук 40—45 р'ожа нәхwәшханеда р'азе. Бук нәхwәшханеда hатә qәбулкьрьне у әз вәгәр'йамә мал. Wәхте кöр'апе мьн бьhист кö әз hатьмә мал, зу-зу hатә бал мьн, бе сәлам у сәбах гәләки hерсбуйи мьнр'а гот:

— Т'аса тәйә нәqьси, к'ане Зәйне? Чь h'әwал hатә сәре wе, зу мьнр'а бежә?..

— Әз р'аст бежьм,— мьн гот,— мьн бәре кьрә лаqьрди, бöхче к'ьнще буке дани бәр wи у мьн бь демәки п'осидә ль к'нща ньhер'и у мьн гот, wәхте дохтре дәрзи ль wе фәqире хьст, әw әлбер'а т'әг'дир бу у wәйсәта хwәр'а жи нәгьhишт, wәки бьгота. Паше мьн дит шöхöлә хәравьн, qәт'ләке бьвә, әз вәбьшьрим у мьн гот hу—hу, р'öh'чуйо, тә хwә лап öндакьр, мьн әw нәхашханеда да qәбулкьрьне, әме чәнд р'ожа шунда hәр'ьн биньн.

— Мала тә бьшәwьтә, әз же hәр'ьм,— П'осто гот,— нә ахьр, тә тамара дьле мьн qәтанд. Дә зу р'авә, әм hәр'ьн Зәйне биньн!

— П'осто qәт жь хwә дәрнәк'әвә,— мьн гот,— әз щавдаре wемә, чәwа намуса тәйә у öса жи йа мьнә. Хwә нә hьнгьвә хәлq т'ьлийа хwә тедакә? Әме зу-зу hәр'нә дитьна wе, ле 40—45 р'ожа шундатьр, әме hәр'ьн биньн,

а wи чахи те бьвини, wэки дохтр р'астьн, йане мэллэ у шег'е тэйэ вьр'эк.

Wи дит кӧ эз hерс бумэ, тэе бьгота эw мьнр'а р'ази бу, ле т'awэта wи нэ дьhат, аг'ри гот:

— Кӧр'ап, qэт we нэхашханеда жьн hэнэ?

— Wэйле мала тэ шэwьти, wэхте тӧ беаqьл же майи,— мьн гот,— эw нэхашханэкэ се qатийэ, hэрсе qатада жи жьне нэхаш теда р'азэнэ.

— Эре, эре,— wи гот,— зэ'ф башэ, ле...

45 р'оже Зэйне т'эмам бун, эз у кӧр'апе хwэйи П'осто т'эвайи чун, мэ Зэйне жь нэхwэшхане дэрхьст ани мале, ле дохтр гэлэк т'эмэ данэ мэ, wэки Зэйне дэрмане дайи, малда чэwа бьхӧэ.

Ду qэнщкьрьна Зэйнер'а салэк дэрбаз бу, сала дӧда бук wэльди кӧр'эк ани. Кӧр'апе мьни П'осто к'ефэкэ зор дани, хенщи мэллэ гази щьмэ'та гӧнд гьшки кьр. Чэнд р'ожа пьшти к'ефе, маливана мьн р'ожэке эваре мьнр'а гот:

— Тэ бьhистийэ, кӧр'апе тэйи П'осто чь кьрийэ?

— На, бежэ, бе wи чь кьрийэ,— мьн гот.

— П'осто лап бубу мерэки зор, эw чубу щэм мэллэ, чьqас ньвьшт wи кьрьбун, бэр wи дани, чь фьтьр, нэзьр, зьк'ате дабуне гьшк h'эсав кьрийэ, иди чqас п'эрэ гьртийэ ньзаньм, неш wева пэзе мэллэ гьшк анийэ мала хwэ. Iэла бь сальха, эw беh'ӧрмэт жи кьрийэ...

— Эре,— мьн гот,— П'остое кӧр'ап he hатийэ сэр h'ьш у фэрасэте хwэ.

1967.

САЛЕ ХАНДЬНЕ

Шәр' к'öта бубу, әw салəк бу, кö əз вəгəр'йабумə гöнде мə. Дə, wəхте пəй шер'р'а бу... Мьн дьхwəст, wəки əз идарəкə хандьнейə бьльндда бемə qəбулкьрьне у бьхуньм, ле баве мьн т'ьме мьqабьли we нета мьн дəрдьк'ət, ле сəбаб чьбу, мьн хwə жи ньзан бу? Р'ьнд те бира мьн, бəри шер' wəхте дəрhəqa хандьнеда нава щьмаə'теда хəбəрдан дьк'əте, баве мьн дьгот, wəки "əзе мал-h'але хwə́, ле сəбаб чьбу, мьн хwə жи ньзан бу. Р'ьнд те бира мьн, бьхунə у бьгhижə мəтлəба хwə...„ Ле əва нəр'азибуна wи чьбу? Бона мьн нəфə'мдари бу.

Баво дит, wəки р'а жь мьн навə, əзе йəqин həр'мə хандьне, wи жь э'к'са əз щьhе кьрьм, чəнд пəз, дö дəст орхан-дошəк, чадьрəк да мьн у əз жь мал дəрхьстьм. Дəсте мьн чəwа дьвежьн жь э'рд у э'сман qəтйа. əз р'оке чумə щəм сəдьре колхозе, мьн жь wи hиви кьр, wи э'рəбəк чəнд р'ожа да мьн, мьн у h'əлала хwə, жь чимане hьнда гöнде мə, чим бьр'ин, паше бь э'рəбе к'ьшандə р'əх мала баво, мə бь щур'əки диwар пе чима жəндьн, ижа к'еран т'öнəбун, wəки мə бавита сəр. Р'астə шəрм бу, ле нəдьбу, əз дəрба дöда бона к'еранəки чумə щəм сəльр, wи hивикьрьна мьн диса р'ət нəкьр у к'ерəнəки чар метрə бе п'ərə у пол да мьн, мьн авитə сəр к'əлəфə, ижа əз к'ətьмə чол у бəста, мьн жь даре бийейə р'əх ərqе аве чьрпи у ч'ьqьле wанə qальм бьр'ин у qамуш чьни, нава чəнд р'ожада мьн "ода„ хwə т'ьдьрус кьр у əм к'ьшйанə бьни. Чəнд р'ожа шунда, мьн хатьре хwə жь мала баво, h'əлала хwə хаст у əз hатмə Р'əwане, мьн к'аг'ьзе хwə т'əслими институте кьр, сəр h'име qьраре

дәwләте, әз чәwа т'әвбуйе Шәр'е wәт'әниейи мәзьн, бе инт'hам hатмә қәбулкьрьне.

Ду қәбулкьрьнер'а, р'азанханеда щи данә мьн, ле h'әлала мьн у қөндаха we гөндда ман. Гөнде мә wәкә 15-20 километра дури бажер бу, wи чахи жи транспорт зә'ф кем бу, чуйина гөнд у вәгәр'андьн зә'ф чәтьн бу. Дә, к'өлфәт ль гөнд у әз жи ль бажер...

Мәhе хандьне зу-зу дәрбаз дьбун, әм дәрсава зә'ф мьжул дьбун, ле к'өлфәт қәт бира мьн дәрнәдьк'әт у т'ьме бәр ч'ә'ве мьн бу. Hәваләки мьни адрбеащн hәбу, мә т'әви hәв дьханд, зьламәки бь хәйсәте хwәва мьлаhим бу, мьн жь wи h'ьз дькьр у әwи жи жь мьн, хер у шәр'а мә йәк бу. Дьк'ьрке wи сәр ч'ә'вавә, наве wи Р'ьза бу. Мала баве wи бажаре Ереване, т'аг'а кө жер'а Қонд дьготьн дьма. Әwи нөзәwьщи бу, wи т'ьме әз дьбьрмә мала баве хwә, дийа wи мәр'а э'зәт-h'өрмәтәкә өса дькьр, иди қәт нәвежә. Әм т'әвайи дьчунә институте. Wәхте мәйи п'ае п'ьр'е мала wанда дәрбаз дьбу.

Р'ожәкә пайизейә сар бу, сәрме hеди-hеди сәр ч'йа, дөштада гьртьбу у тәе бьгота дәри дьк'өта у дьгот иди әз hатьмә бәр дери. We р'оже мә ль мала hәвале мьн дәрс hазьр дькьр, ду hазьркьрьна дәрсар'а, мә нан хар у hазьрийа хwә дит, әм жь мал дәрк'әвьн, п'ебәржер бәрбь институте чун, р'ева hәвале мьн гот:

— Әз дьхwәзьм гьлики тәр'а бежьм, ле...

— Пи Р'ьза, —мьн гот, —тө шәрм наки, гьлйе өса дьвежи, гьли hатийә сәр заре тә, бежә.

— Э'ли, —wи гот, —hәлбәт, әw ханий мә, нәлайиqи тәйә, ле чь бькьм. Әм т'әвайи дәрса hазьр дькьн, р'оке мала мә, дөда р'азанхане, әва йәка hәв нагьрә у h'өкми сәр hазьркьрьна мәйә дәрса дькә. Hәма wәрә әм we малдьзка мә, тәр'а бь щур'әки чекьн у теда бьминә. Фькра тә чийә, бьра?

Ду хәбәрдана һәвале мьнр'а, әз гәләки фькьрим, ле аләма дьле хwәда жи ша дьбум, чьмки әз у к'өлфәте хwәйе бьһатана щики у эп'ещәйи шунда, мьн гот:

— Р'ьза, бьре мьн, тө р'ьнд зани, wәки әм хандк'арьн, жь мал жи к'омәке настиньм, qәwәта мьн нагһиже әз к'ьрйа ханйе wә бьдьм, ле чекьрьна we?..

— Ахьр, әw нә ханийә, wәки мала мә к'ьре жь тә бьстинә, —wи гот, —малдьзкә, сәр һәвда һьлшиайә, шәрм нинә дәрһәqа к'ьреда хәбәрдан пешда бе. Дәрһәqа we пьрседа, мьн у к'өлфәте мале жи хәбәр дайә, әw жи р'азинә, wан бь хwә мьнр'а готийә, иди чь дьхази?

— Р'ьза щан, —мьн гот, —оз жь wә гьшка р'азимә, әз we qәнщийа wә тө wәхта бир накьм.

Һәма we р'оже әз у һәвале хwә чунә щәм декане мә, мә һ'әвтәке изна хwә стәнд у сьвәтьре мә дәстбь хәвате кьр. Мә нава чәнд р'ожада бан, дәр у һөднөр'е we р'ьнд сиwах кьр, к'идәр һьлшийабу, мә че кьр, ч'ә'льке бьни т'ьжи хөли кьр, сәрда сиwах кьр. Мә диwар жи qөл кьр, дәwса п'әнщәре шушәкә ч'ук авите, кө р'онайе бьдә "ода„ мьн. Дө һ'әвта шунда, мьн к'өлфәте хwә ани мала т'әзә. Wәхта һ'әлала мьн дәри вәкьр, ч'ә'в "Ода„ мьн к'әт, к'әнйа у гот:

— Wәләһ, ода тәйә зорә, qәсрәкә щьнәтейә, щийе дик у мьришкәкейә...„

— Дә, тьшт навә, әз хандк'арьм, —мьн гот, —П'акизәр, чьма к'өлфәте мәйи гьранә, әз, тө у Аса qиза мә, бәси мәйә, сәре мә зедәйә, Һәлбәт әм щики дьминьн, бәсә, да...

Wәхте мьн к'өлфәте хwә ани бажер, чәwа дьвежьн дьне сәр мьн һатә һәв, дьле мьн тәнг дьбу. Һерса мьн дьһат, әз щарана дьфькьрим, мьн хwә-хwә хөр'а дьгот, щаньм, зор-бәла мьн анщах сәре хwә хайи дькьр, ле әм

ньһа бунә се нәфәра, дә бәләнгазо, wәрә бь п'әре хандк'араие ви к'өлфәти хайи бькә? Мьн нькарбу пәзе п'ара xwә бьфрота, чьмки дульке көрманща дьрежбун, һук дькьрьнә муки. Мьн хәбәрдана wан бәр тьштәки һ'әсав нәкьр, р'ожәкә лә'де мьн пенщ мийе п'ара xwә ль суке фьрот, йәк жи кьрә qawьрмә, бь һ'аләки чәтьн әм дәрк'әтьнә баһаре. Ду к'өтакьрьна сала хандьнер'а, әм бь к'өлфәти чунә гөнд, һ'әлала мьн ч'еләке колхозе дотьн, әз жи дөштеда хәбьтим, һ'әта паизе мә һәрда 350—400 р'ожхәват qазанщ кьр, бәр wева мә1.500 манат у гәләк һ'асьла һ'әйwанәт стәнд. А бь ви щур'әйи мьн хандьна бьльнд дәст ани.

1971.

EZDIKI.COM

МЕВАН

Сьвә бу, чәнд т'иренще р'ое п'әнщәра мала мәр'а к'әтьбунә сәр щи у ньвине мьн, тәе qәй бьгота wан дьхаст имдад бьда мьн у нәхашийа мьн hьнәки бьда саhьлкьрьне. Әз we сьве hива дохтьрбум, дәмәке шунда дәwса дохтр көр'е апе мьн Фәто бе сәлам, бе сәбах hат, к'әтә hөндөр', hьнәки ч'ә'ве xwә ль т'ьмтела мала мә гәр'анд, паше ль мьн ньhер'и, дәрәнг әw hатә hьнда щийе мьн, р'уньшт, бь бәшәрәкә гәләки wәстийайи у п'осидә сәлам да мьн, мьн жи сәлама wи вогьрт, паше нә wи хәбәрда, нә жи мьн. Бистәкә хөрт шунда wи т'опа щьг'аре жь щева xwәйә р'астe дәрхьст, львәк же hьлда, вехьст у ду мина бөр'ийа заводе жь дәв у позе wийи п'әльшир'а дьда дәр, ле h'әва п'ьтькейә шәwьти авитә нава мале, хөлийа щьг'аре жи бе навбьр'и давитә сәр халича р'ахьсти. Hәлбәт, we бет'әрбийәтийа wи, гәләки h'өкми сәр мьн кьр, ле мьн чь дькарьбу бьгота, чьмки әw "меван„ бу. Хеләкә хөрт щәм мә стәqьр'андьн пешда hат, ле чьqаси дьчу h'але мьн хәрав дьбу, эше бәдәна мьн бәрawьр'и сәр hәвдө дькьр, щарана hәла мьн ах у wax жи дьк'ьшан. Фәто hьнәки hерс ль мьн ньhер'и у гот:

— Көр'ап щан! Әва чәнд р'ожьн төйи нәхаши? Әз hазьрьм qөльхи тә бькьм.

— Әва чар р'ожьн, —мьн, гот, — бона "h'өрмәта„ тә әз зә'ф р'азимә, ньhа дохтре бе, чь кө лазьмвә, we бькә.

— Бь зә'ф р'азибуне, тьштәк дәрнайе, —wи гот, — чьма төйи т'әне нәхашийеда тьрсонәки, hәла wәхте зар'ötиеда төйи тьрсонәк буйи. Дохтр, тә чь дайә wи у нькари же бьстини! Дохтри т'әмам дәрәwә, hәр'ә бәр бәнде шеха, мәлла төйе дьhа зу qәнщви, нә кө... Зә'ф

р'ьнд те бира мьн, йэки дьгот вьq, тӧ чэнд верса дьр'эвйайи. А мьн кӧр'е Qэрое р'эшькр'а чь готийэ, hӧндӧр'е wи полайэ, кӧлер'а бэле накэ, мэрдэ, п'эрда ч'э'ве мерьк т'ӧнэнэ, эw шэв у р'ож к'ефа дьнйае дэрбаз дькэ, ле тӧ, тӧ? Ло фэqиро, дэст жь hэр тьшти бьк'ьшинэ, wэрэ щэм кӧр'апе хwэ, hэр тьште п'аквэ...

— Фьланкэс, —мьн гот, —эw мераниjа тэ у кӧр'е Qэро мьнр'а нэ лазьмэ, wаи шех у мэлла жи хӧр'а хайикьи. we лазьми wэ бен. К'эда h'элал жь hэр тьшти шьринтьрэ, ле дэрhэqа щӧлэ'те мьнда, qэт нэр'ьh'эт у бесэбьр нэвэ. Кӧр'е Qэро qӧлдьре дьнейэ, демэк тӧ жи буйи hэвалбэнде wи, эре?

— Эh кӧр'ап, —wи гот, —wэлэh, бьлэh, сьма wэлэh, wэхте мэри ван hэрсе сонда дьхӧэ, ав дьсэкьнэ, ав, э... эшэдбьлаh, щьмаэ'та мэ гьшк занэ, wэки тӧйи тьрсонэки у эдэне щаhьле гӧнди...

— Фэто, Фэто, —мьн гот, —шэрт эwэ. wэки тӧ бь к'эда h'элал щева хwэ т'ьжи бьки, ле нэ кӧ бь к'эда щьмаэ'те. Щьмаэ'та мэ wэхтеда р'ьнд готийэ "Дьзи у qави сийа бьшкӧлейэ, сэе дьзийе we р'ожэке дьзйеда hэр'э.„ Мэрьве дьз qэдьр-qимэте wи тӧ щийа т'ӧнэ. Тӧ пеш хwэ у кӧр'е Qэрова хэбэрдэ, чь шӧхӧле тэ щьмаэ'те к'этийэ.

— Кӧр'ап, тӧ хатьре мьн жи к'эти, эре? —Фэто гот,— тьшт навэ, те р'ожэке щава we hawалдана хwэ жь мьн бьстини, ле h'эйф, дэр-щинара дит, wэки эз hатьмэ мала wэ. йане на...

Фэто, —мьн гот, —чь жь дэсте тэ те. бькэ. Тӧ, кӧр'е Qэро у hьнэкэ майин нахэвьтьн, худане нар'ежьн, ле щева wэ т'ьжи п'эрэйэ. Э'йанэ, wэ эw п'эрэ к'ӧ анинэ, лэма жи hун п'ьфи э'смана дькьн. Р'ожэке бе, hуне пеш щьмаэ'те бьсэкьньн у щаве бьдьн. .

Жь хэбэрдана кӧрап'е мьн hатэ к'ьвше, wэки дьхазэ мьн жи пэй хwэ бьвэ. Щарана гӧндийе мэ дэрhэqа кӧр'е-

пе мьнда дьготьн у мьн бавэр нэдькьр, ле ньha иди hэр тьшт э'йанэ.

Ду ве хэбэрдана мэр'а дохтьр к'этэ hёндёр', кёрапе мьн жи hазьрийа хwэ дьдит, wэки дэре. Wэхте дохтр мьн ньhер'и, э'щевмайи ма у пе h'эсийа, wэки эз hерс бумэ у h'але мьн зэ'ф хэрав буйэ, мьн сэбэба hерсбуна хwэ жер'а гот.

Дё сэh'эта шунда эз бьрмэ нэхашхане у эз р'аст дё мэha ле мам, р'ожэке маливана мэ щав да мьн, wэки Фэто у дэста хёва чэнд р'ожа пешда, ль гёнде щинар, hэма щийе дьзйеда гьртьнэ. Р'ожа кё эw hатэ гьртьне нэ апе мьн, нэ баве мьн, нэ мьн, нэ к'ёлфэте мале у ёса жи qэwм, пьсмаме мэ йэки h'эйфа хwэ бь ви нэани у т'эви шёхёле wи нэбун. hэла мэ гьшка дьгот, wэки бьра h'эбседа р'уне, бэлки аqьле wи бе сери, кё щарэкэ майин тьште ёса нэкэ.

Р'аст жь we р'оже h'эйшт бьhар, h'эйшт hавин, h'эйшт паиз у h'эйшт зьвьстан дэрбаз бубун, wэхте Фэтое дьз т'эмам бу у вэгэр'ийа мал, ле гёндийе мэ кэсэк бона ч'э'вр'онайе нэчу мала апе мьн. hэла лап р'ожа пешьн апе мьн эw qэбил жи нэдькьр, ле...

Р'ожэкэ эварейэ тари би, эм к'ёлфэте мале р'уньштьбун, мэ hэвр'а шьрин-шьрин хэбэр дьда у щарана жи мэ лаqьрди hэв дькьр. эм дьк'энйан. Ньшкева дэри вэбу, мэрики бь дьме п'осидэ к'этэ hёндёр', пеш мэ сэкьни, сэре хwэ бьльнд нэкьр, мэ нэньhер'и, тэе бьгота hива hэwалдана мэ бу. Паше дэрэнг-дэрэнг, wи бь щур'эки, ле диса сэре хwэ бьльнд нэкьр у бэр хwэда гот:

— Кёр'ап у гэли к'ёлфэте мале, мьн ббахшиньн, hун р'астбун, эз нэ р'астбум, мьн ньha hэр тьшт фэ'м кьрийэ, эз hиви дькьм, мьн э'фу бькьн...

1968

НӘМӘРД

Мьн инт'hаме курса сьсйайэ баhаре т'әзә дабун, дәрбази курса чара бум. Мьн hазьрийа хwә дит, бемә мал у hесавьм, ле бь т'әхмина мьн, мал чубунә зозане у wаре э'дьли данибун. У ньшкева к'этә бира мьн, wәки пар hавине Әк'бәре досте баве мьни ль бажаре Qазахе (Р'СС Адрбещане) hатьбу мала мә, жь баве мьн hиви кьр, wәхте hесабуна hавине көр'е хwә бьшинә мала wи, hьнәки hесавә. Баве мьн жи гьли дабуйе, ле чәнд сәре мьн hәбун, wәки мьн гьлийе кәко р'әткьра у нәqәданда

Дә, әзи хандк'арбум, чи мьн hәбу —чәмәданәк, hьнәк к'ьнщ у чәнд h'әв жи к'ьтев, мьн кьрнә чәмәдан, хатьре хwә жь hәвал-hогьр, дәргәване р'азанхане стәнд, р'аст бәрбь станси а бажаре Бак'уейә автобуса чум, мьн билета хwә стәнд, автобусе сийарбум, щийе мьн лап щерга пашьн бу. К'еләка мьнә р'асте, щанькәкә адрбещанә öса р'уньштьбу, мәрийа нә бькьра, нә бьхара, ль деме wейи hивки бьнhер'ийа, р'әх wе жи зьламәки бь h'әде хwә р'уньштьбу. Мьн дьле хwәда гот: "Йәqин әw дәстгьртие wейә у йане жи h'әлале wейә„.

Бистәке шунда, автобуса мә жь щи ләqйа, бәрбь щә'дандьна ог'ьра хwә чу. Дә, сәфәр бу, р'йа дьреж, hәр кәси бь щинаре хwәйи р'уньштир'а сöh'бәт дькьр, мьн жи р'ewийе к'еләка хwәйи ч'әпер'а hәwал дьда, ле бәле бawәр бьки, ч'э'ве р'ewийа гьшка ль wе кәч'ька назәнин бу. Хеләкә хөрт шундатьр, зьлам чәнд пьрс данә кәч'ьке, ле wе щава wи нәда, wе шунда зьлем мина барана баhаре гьли сәр wеда дьбаранд. Дә, мәрьв автобусада бьльнд хәбәр дьдә, wәки hәвал р'ьнд бьбьhизә. Иди лаwьк дәр-

hәqa h'öб-h'әзкьрьна кö р'омане ньвиск'аре мә у wәлате дәрәкәда hәбун, кәч'ькер'а шьровәдькьр, адреса we дьхаст, ле кәч'ьк нәдьhатә р'е, кö нәдьhатә р'е.

Р'аст бежи, hьнәки hерса мьн hат, чьмки кәч'ьк к'әтьбу h'аләки чәтьн, тәе бьгота имдаде жь р'ewийа дьхазә. Мьн у hәвале мьн qьрар кьр, hәла әм hьнәки жи бьсәкьньн, бе аг'рийа хәбәрдана wи дьвә чь. Кәч'ьке зәвта xwә нәани, вьр'е wийә жь р'омана дьhани, да р'уе wи у гот:

— Wәки хödане wан р'оманайә вьрбуйана, йе бона wан вьр'а, зьмане тә к'океда жекьрана, йане жи we тö жь автобусе пәйакьрана, qәрәз...

Әwe йәке жи h'öкми сәр зьлам нәкьр, wи дьhә гәләк вьр' у дәрәw сәр weда барандьн, ле дәрhәqa h'öб-h'әзкьрьнеда иди qәт нәвежә. Гәдә жь h'ьдуде щамертийе дәрдьк'әт, бе шәрм, бе шәрм дьгот:

— Кәч'ька дәлал, h'әзар хастн, h'әзар мере тә hәвьн, гәрәке тö бьви йа мьн. Р'ьнд дьвә адреса xwә бьдә, әзе сьве жи хазгинчийа бьшиньмә мала баве тә, h'әсав йәкә, тö иро жь дәсте мьн хәлаз нави, к'öда hәр'и, әзе пәй тә бем, к'ö пәйави, әзе wьр пәйавьм...

Автобуса мә р'йа чәнд сәh'әта Бак'у пәй xwә hиштьбу, гәләк щийа дьсәкьни, р'ewи пәйа дьбун, йе т'әзә сийар дьбун, әз жи чәнд щийа т'әви р'ewийа пәйабун, мә hәwa xwә гöhәст, нан хар, щьг'арә к'ьшанд, ле кәч'ька h'öсьлщәмали у зьлам qәт пәйа нәдьбун, гәдә бәр бубу qуләки, билета xwә нишани we дькьр, кö әwe Кировабаде пәйавә. Wи пьрс дьданә кәч'ьке, wәки "тöйә ль мери, йани дәстгьртийи?„ Жь hерса дьбу т'иqә-т'иqа кәч'ьке бь wи дьк'әнийа у дьготе:

— Әз нә ль мерьм, нә жи дәстгьртимә, әзә лап ә'зәпьм, ньhа хастьна тә чийә?

— Дэ сонд бьхöэ, —лаwьк гот, —wэки эз ина бькьм?

— Сэре баве мьн, сэре бьре мьн, —кэч'ьке гот, — мьн чэwа гот öсанэ, ижа тэ бawэр кьр?

Хелэкэ хöрт шунда, wи у кэч'ьке иди дькьрнэ п'ьстэ-п'ьст, мэ т'эхмин кьр, wэки кэч'ьк бь готьне wир'а р'ази буйэ. Щарана öса бь hэвр'а шьрин-шьрин хэбэрдьдан. дьк'энйан иди qэт нэвежэ. Hэвале мьн дэве хwэ ани бэр гöhе мьн у гот.

— Тэ дит, зьлам чэwа кэч'ьк алт' кьр? Ит'бара жьна т'öнэ, чэwа щьмаэ't дьвежэ "жьне дьл кьр, диwар qöл кьр„. Ле тьштэки шькбэрбуне wедайэ, wэки эв дöда хöдане хwэ ве бэдэwиейэ, чэwа h'эта ньhа нэчуйэ мер, wэлэh, ишкэлэкэ we hэйэ?

Мьн жи бэр гöhе wида гот:

— Чь шöхöле мэ hэйэ, хöде т'эви шöхöле wанвэ, чь дьхазьн, бьра бькьн.

Эз р'аст бежьм, гöhдарийа мэ р'ewийе к'öтасийа автобусе, гьшка сэр wан hэрдö щаhьла бу, hьнэка бьн ч'э'вава, hьнэка жи р'аст ль wан дьнhери. Ньзаньм, кэч'ьке чь гöhе гэдэда гот, зьлам гэлэки п'осидэ бу, ль кэч'ьке ньhер'и, хэбэрдана хwэ да сьвькьрьне, дэве wи мина аше апе Карапет иди нэдькьрэ чэqэ-чэд, сарэ-сар кэч'ькьр'а хэбэр дьда, тэе бьгота эw h'öб-h'эзкьрьна чэнд сэh'этайэ р'еда, кö ль кэч'ьке диhар дькьр, сэре хwэ hьлдайэ бэрбь qумьстане т'ьси сэргьрдан дьчэ. Дэмэке шунда, автобуса мэ ль мэрк'эза нэh'ике сэкьни, бawэркэ ниве р'ewийа пэйа бун, зьлам жи т'ьвдира хwэ дит, wэки пэйавэ, бь сэре поз хатьре хwэ жь кэч'ьке у мэ хаст, чу кö пэйавэ, автоажо гот:

— Хорто, нэ гэрэке тö ль Кировабаде пэйави, чьма зу пэйа дьви?

— Тэр'а чь? —Зьлам гот, —эз wьра пэйа навьм,

вьр пэйа дьвьм, пеш мьва хwэр'а мэрьвэки п'апах бьвэ, да...

— Шэрм тэр'а, —автоажо гот, —эw бэжьн-бала тэ, ль тэ h'эрамвэ, эм haqac р'е hатьнэ, мьн мэрьвэки бе билет сийар кьрийэ, wэки тӧ ит'рафе ӧса дьвежи стуйе мьн? Тӧ нэ мэрьвэки баши.

Зьлам жи щавэкэ ӧса да wи, wэки гӧллэ жь we четьр бу. Эм к'этьнэ орт'а wан, мэ жь автоажо hиви кьр, wи диса дэстбь щэ'дандьна оғ'ьра хwэ кьр. Ду пэйабуна гэдэр'а, р'энге кэч'ьке ӧса hатэ гӧhэстьне, иди қэт нэвежэ, hесьр жи мина шьлийа паизе сэр сурэте weйэ алщэwазир'а дьhатьнэ харе. Эw кьрьна кархэзале эм р'ewи э'щевмайи hиштьн.

Бэри эваре автобуса мэ бажаре Кировабаде сэкьни, гэлэк р'ewи пэйабун у дӧдӧ жи сийарбун, we диса дэстбь щэ'дандьна оғ'ьре кьр. Орт'а бажаре Кировабаде у Qазахеда ль щики мешэ, автоажо ль сэкьнандьне автобус да сэкьнандьне, кэч'ьке чэмадане хwэ hьлда у чэтнайикэ мэзьн бэрбь дэри чу, мьн зор-бэла чэмэдан жь дэсте we стэнд, эз бэре пэйабум, паше мьн эw пэйа кьр у мьн жер'а гот:

— Хушке бьбахшинэ, те ве бэсте чэwа т'эне бьмини? Изне бьдэ, эз нэчьм, эзе wэ бьвьмэ гӧнд у паше вэгэр'ьм.

— На, бьре мьн, —кэч'ьке гот, — а ве лэ'зе бьре мьне бе, эз зэ'ф р'азимэ, зэh'мэт нэк'ьшинэ, hун жийе h'ӧб-h'эзкьрьне мина wи гэдэйи мьн диhаркьн...

— Хушке, шэрм нинэ, тьште ӧса дьвежи, —мьн гот,— эз тэ ведэре т'эне наhельм, эзе вьр бьсэкьньн, h'эта бьре тэ hат у эзе паше бь т'ьштэки hэр'ьм. Бьрадаре автоажо, бьра щьмаэ'т дэрэнг нэк'эвэ, р'йа хwэ бьщэ'динэ, эзе паше бем...

— Хорте дэлал, —автоажо гот, —wэлэh, нэ инсафэ,

мəри ве кəч'ьке бəсте т'əне бьhелə, əзе ль həжока машина хwə бьнhер'ьм, бьра р'ewи жи hьнəки hесавьн, h'əта...

Əлhəqи, р'ewийа бона хатьре кəч'ьке, тьштəк нəгот у бь автоажор'а р'ази бун. Дəрва мьн у кəч'ьке бь həвр'а хəбəрда, мьн заньбу, wəки əw жи мина мьн хандк'арə, мьн т'əне наве we пьрси у we зə'ф hеди гот: "Фатма,,, мьн жи наве хwə гот. Нава ве хəбəрдана мəда мотосикləкə бь э'рəбə к'еləка мə сəкьни, кəч'ьк гəдə hатьнə дəст у р'уйе həв, паше хушк у бьре р'азибун данə мə, wан ог'ьра хwə у мə жи ог'ьра хwə щə'данд. Хеləкə хөрт шундатьр, əм ль бажаре Qазах пəйабун, бь сальха, əз чумə мала к'ьриве баве хwə, ле хəм у хьйале кəч'ьке əз гələки нəр'ьh'ət дькьрьм, зə'ф h'əйф, wəки бьре we зу hат...

Əз мала к'ьриве мə дəh р'ожа мам у р'ожа йанзда вəгəр'йамə Ереване у р'ожа данзда гьhиштьмə зозана кал-бава. Мьн wьр hьнəки к'омəкдари да мале, h'əйwан ч'еранд. Мьн у həвале хwəйə хандк'ар hесабуна хwə р'ьнд дəрбаз кьр, мəhнивəке шундатьр, де у баве мьн qьсмə п'ərə данə мьн у вəгəр'йамə Бак'уйе, Чəwа ль зозане у öса жи бажаре Qазах, Бак'уе Фатма, хəбəрдана зьлам, пəйабуна гəдəйə жь wə'дə зутьр, гьлийе кəч'ьке, вəр'екьрьна we мина ч'емəки гөр' бəр ч'э'ве мьнр'а дəрбаз дьбун. Мьн гələки дьхаст əw бьдита, ле Бак'у мəзьнə, идаре хандьне жи гələкбун, мьне чəwа бьдита, мьн хwə жи ньзанбу.

Чəнд р'ож мабун, wəки дəстбь дəрса бьвə, нава р'оже əз у hовале хwə чунə бажер' бьгəр'ьн, əм эп'ещə жи wəстйан, əм чунə баг'е сəйрангейи hьнда стансиа р'йа h'əсьн, əм щики сəр р'уньштокəке р'уньштьн у мə həвр'а сöh'бəт кьр. Бawəрки, нив сəh'ət дəрбаз нəбубу, qур'ини к'ətə щьмаə'та нава бег', ле дəнг бəрбь мə дьhат у дьготьн: "Wи гөнəк'ари бьгьрьн, нəhельн хəлазвə. Wи...,, Əм

һәрдӧ жи жь щийе хwә р'абун, мә дит р'асти жи гӧнәк'ар бәрбь мә те, к'ерәкә мина һошәрике дәсте wидабу у дьгот: "К'и бе пешийа мьн, әзе к'ере зьке wир'акьм...„ Р'асти жи ӧса бу, щьмаә'т вәдьqәльши, әw жи орт'ер'а дьр'әвийа. Дә, wәхте щаһьлтийа мьн бу, әз аләма хwәда фькьрим, чәwа wи бьгьрьм, wәки әw мьн бьриндар нәкә, wәхте wи дьхаст к'еләка мьнр'а дәрбазвә, мьн льнге хwә авйтә бәр льнге wи, әw дәвәр'уйа ә'рде к'әт, мьн хwә жорда авитә сәр пьшта wи у дәсте кӧ к'ерә тедабу, мьн ә'рдева гьвашт, wи хwә һьнәки һәжанд, дит, wәки тьштәк же дәрнак'әвә, һ'әта wи чахи щьмаә'т у милисә мәр'а гьһиштьн, милисиа ль ә'рде чәнд к'ӧлм лехьстьн, к'ер жь дәсте wи дәрхьстьн, мьле wи бадан, р'азибун данә мьн у бьрьн. Ду бьрьна wир'а, әw к'әтә бира мьн, мьн әw наз кьр у готә һәвале хwә, wәки, әзе дәрһәqа wи зьламида, паше тәр'а бежьм. Дә, щийе qәwмандьне бу, әм хеләке сәкьнин у паше әм һеди-һеди бәрбь р'азанхане чун, мьн дьхаст дәрһәqа wида һәвале хwәр'а qьсә бькьра, Фатма р'асти мьн һат, ле р'астһатьне qьса мьн әгләкьр, һәма we дәме мә сәлам да һәв, дәсте хwә да һәв, к'еф-һ'але һәв пьрси, we дәрһәqа гьртьна гӧнәк'арда ә'шарәти да мьн, мьн мәщала хәбәрдане нәда we у готе:

— Бәле, әз дәрһәqа we йәкеда заньм, мьн бь хwә гӧнәк'ар гьрт, да дәсте милисиа, һәман әw гәдәбу, йе кӧ автобуседа тәр'а хәбәр дьда, һа...

— Тӧ сәре хwәки, —Фатме гот, —тә гьрт, —"һ'әзкьрийе мьни бәре, әре?„

— Фатмә щан! ньзаньм һ'әзкьрийе тәйә, йани на, — мьн гот, —сәре баве мьн, мьн гьрт.

Нава ве хәбәрдана мәда щьмаә'та дор-бәре мә, ә'фәрьм сәр мьнда барандьн, wәки тә гӧнәк'арәки ӧса гьрт. Һьнәка жи әз бь т'ьлийа нишан дьдам. Фатме иди

бawəр кьр, wəки мьн гӧнәк'ар гьртийә, we жи бь дьл р'азибун да мьн у гот:

— Бьраке Ә'ли, ви хортир'а бьвә нас, h'әлале мьнә, әва мәhәкә, мә дә'wәта xwә кьрийә... Әw жи т'әви мьн факултета университета Бак'уейә о'дәбийәтеда дьхунә.

Әз хортр'а бумә нас, мьн әw бьмбарәк у пироз кьрьн, wанр'а дәстанин хастьн. Фатме дәрhәqа р'ewитийа мәда гьшк h'әлале xwә у hәвале мьнр'а шьровәкьр, әwe öса жи дәрhәqа qәнщийа мьнда гот, qәрәз, гьшк-гьшк йәко-йәко шьровәкьр у аг'риеда гот:

— Бьре Ә'ли, зани зьлам чьма зу р'әви?

— Хушка Фатма, —мьн гот, —wәлә, ньзаним.

—Э, wәхте wи h'öб бәр мьн вәдькьр, —Фатме гот, — дә мьн гот мәрьвә, инсанә, гәрәке мәрьв жь мәрьва бawәр бько, йа дöда жи әw бубу qуле бәр мьн у hәла щарана дьзикава мьнр'а дьгот, wәки "тö гьли нәди мьн, әзе ве лә'зе xwә п'әщцәра автоеда бавежьм„. Мьн жи жь wи бawәркьр у мьн готе әзе тәр'а тьтшәки бежьм, әгәр тö пайнлви, әзе гьлийе xwәйи к'öтасийе бежьм, h'әлале мьн hажь we йәке hәйә, ле дьвә тö hажь we йәке т'önәви... (р'әнге Фатме hатә гöhастьне, сьпич'олки бу у бь щур'әки дәстбь hәwалдана xwә кьр) h'әйшт сала пешда, әз у баве xwә бь о'рәбе чунә дәште, мә гиhа чәwa лазьмә ль о'рәбе кьр, әз жоре сәр гиhе р'уньштьм, баве мьн жи га дажотьи, незикайа гönд, чәwa бу, мьн жи те дәрнәхьст, әз жорда жь сәр о'рәбе к'әтьмә о'рде, бу qур'инийа мьн, баве мьн зу hатә щәм мьн, паше гöндийе мә hатьн, о'щәлә әз гöhәстьмә нәхашхана мәрк'әза нәh'ийе, дохтре бәләнгаз чь кьрьн, нәкьрьн, нькарбун льнге мьн қәнщкьрана, аг'ри бь р'азибуна де у баве мьн, льнге мьн феза чокеда жекьрьн. (Диса р'әнге Фатме фьр'и, hьнәкә шәрм кьр, паше мина мера дәстбь хәбәрдана xwә кьр).

Мын кӧ дəрhəqa we йəкеда “h'əзкьрийе хwəр'а„ гот у мын дəсте хwə зəхм даре льнге хwə хьст, həлбəт, wə hажь we йəке т'ӧнə бу, иди wи чəwа дьвежьн тӧ qӧл нəдит тек'əве, аг'ри жь wə'дə зутьр пəйа бу. У аhа əз сəва бəхте хwə, сəqətийа хwə дьгьрйам, нə кӧ бона чуйина wи зьлами, ле р'ewийа?..

Мын иди мəщала хəбəрдане нəда we, чьмки əw hьм п'осидə дьбу у ч'ə'ве we жи т'ьжи hесьр дьбун, мын гот:

— Хушка Фатма, наве хушка мын жи Фатмайə, əм жь h'əзкьрьне, жер'а дьвежьн “Н'ӧбре„. Ирода əм хушк у бьре həвə qийамəтенə...

1976

EZDIKI.COM

ĦEWИ

Дӧ жьне щинаре мəйи Qəро ĦəбуН. Дə, йəк-йəкир'а дьвежə Ħewи... Wан Ħəвдӧ нəдькьр, бубунə дӧ пьриске ə'смана, т'ьме гəвəла Ħəв дьгьртьн, дькьрьнə шəр', гьжьке Ħəв дьгьртьн, бин Ħəвдӧ дьбьр'ин, сəр ч'ə'ве Ħəв qамп'ьр'ук дькьрьн, Ħа пер'а жи бь дəнгəки бьльнд Ħəрда нав у нуч'ьк ль Qəро дькьрьн, чь дьĦатə сəр заре wан, мере хwəр'а дьготьн. Ве йəке гəлəки гьран Ħ'ӧкӧми сəр р'ӧĦ'е дəр у щинара дькьр, Ħьнəка сəлам жи нəдьда к'ӧлфəте we мале.

Дə, Qəро жи хwə "мер„ Ħ'əсав дькьр, wи щарна əw шəр'е жьне хwə т'əмул нəдькьр, шьвдарəкə зəхм Ħьлдьда дəсте хwə, чəwа Ħ'əйwанəки бəйани, Ħ'ьщуми сəр неч'ира хwə бькə, öса Ħ'ьщуми сəр wан дерана дькьр, чəwа лазьм бу дьк'öта, паше пеш мале р'удьньшт жь Ħерса щьг'арə сəр щьг'аре дьк'ьшанд у мина бг'ерике ду жь дəв у позе хwə бəрдьда, бь we йəкева qəй əw Ħеса дьбу у мераниЙа хwə дьда к'ьвше.

Qəро хwəр'а кьрьбу ə'дəт, сьве зу, wəки дəнге Ħəрдӧ жьна ĦəбĦизə, сап'оке хwə т'əмьз дькьр, к'ьнще хwə дькьрə ньзаме, бь дəрд-кӧл пари нан дьхар, Ħ'əйwане хwə бəрдьда, дəwар т'əви гар'ане, пəз жи т'əви кери дькьр у дьĦатə нава щьмаə'та гӧнд, р'удьньшт мəлул-мəлул гӧĦе хwə дьда хəбəрдана хəлqе. Р'оке жи Qəро дəwар у пəзе хwə т'əви гар'ане у кəри дькə, вəгəр'андьне р'асти Щьмое гӧндийе хwə те, əwана эп'ещəйи Ħəвр'а Ħəwал дьдьн, Щьмо гəлəки ль wи, форма wи дьнĦер'ə у дьвежə:

— Qəро щан! Тӧ Ħəрр'о тейи нав гӧнд, щьмаə'тер'а дьк'əви сӧĦ'бəте, ле хəвата тəйə мале к'и дькə? Бьрако, ч'ə'внəбари нəвə, к'ьнщ у сап'ока тə жи т'əмьзьн, Ħа? Тӧ

hәрр'о xwә титовито дьки, дьле мәрийа давежә т'әмьзайа мьдас у льбасе тә...

— Щьмое бьрадар, —Qәро дьвежә,—ло, әз қөранкьм, төйи жь дьне лапи бе хәбәри, ha, ләма жи wa фәqир майи. Хөдане дө жьна, чәwa ве дьнеда, өс ажи we дьнеда к'еф-ләзәте дәрбаз дькә. Йәк дәстмале, йа дьне мьсине аве hьлтинә, әз hазунга сәр у ч'э'ве xwә qәнщ дькьм, хөрәке hәри шьрин зоре дьднә мьн, йәк к'ьнще мьн, йа дьне сап'ока мьн т'әмьз дькә у паше дәрдьк'әвьмә нава гөнд. Щьмо, тө шәмски, ижа р'аст бежә, дөжьни хаша тә те, йане на?

Бо wәләh, —Щьмо гот, —к'еф нагhижә к'ефа тә...

Ду we йәкер'а hәр h'әбубәкә Щьмо дьчә алики, дьк'әвә нава мьтала, чәwa дьчә мала xwә, xwә жи ньзанбу. Дәмәкә хөрт дьфькьрә у мә'нийа бь жьна xwә дьгрә, гьва wәхтеда хөрәк нади мьн, к'ьнще мьн т'әмьз наки у гәләк мә'нийе майин. Жьна Щьмо wан мә'нийа qәбул накә у к'әлогьри дьвежә:

— Меро, xwә жь хөде нәкә, к'ьнге әз таште, чавр'ож у йане шиве дәрәнг дьдьмә тә, ле йа т'әмьзайа к'ьнща гөне тәйә, ηро тө к'ьнще т'әмьз хө дьки, сьве qьр'ещьи. Меро, мә'нийе тә hәнә, бежә, иди мьн гөнәк'ар нәкә...

— Дә, п'ак, п'ак, —Щьмо гот, —те бьвини!..

Чәнд мәh дәрбаз бубун, жьна Щьмо пе h'әсийа, wәки мере we зәwьщийә у we qәләндәки зор жи бьдә. Мер у жьне бь сәре поз hәвр'а хәбәр дьлан, зар'е wан жи пе h'әсйабун у мина дьжмьна ль баве xwә дьhер'ин. Qәwьме баве жьна Щьмо гөндда гәләкбун, wи заньбу, wәки әwe qәзийаке биньнә сәре wи у ләма жи wи дәстбь р'увитийе дькьр, бәр дьле жьна xwәда дьhат, дьхаст әw бьда р'азикьрьне, wәки qәwме we зьраре нәгьhиньнә wи. Чәндәки шунда wи жьна xwәйә кәвьн, qәwм-пьсмаме xwә да р'азикьрьне, гәләк qәwьл у шәрт жи дабунә we, wәки "әwe бьбә бәрдәстийа тә у зар'а, гьва әз малхуйе

малемэ, qэлэтикэ мьн кьрийэ, мьн бьбахшинэ у йе майин„. Дэ, жьна кэвьн бона нав-намуса хwэ, бой зар'е хwэ, бь wир'а р'ази бу у чэнд р'ожа шунда Щьмо жьна дöда ани мал.

Чэндэки шунда, мала Щьмода дэстбь qал-щэнге бу, кьрьна жьне Qэро мьзгинийа жьне Щьмо дьчун. Ћэла щарана ћэрдö жьне Щьмо у зар'е жьна бэре дьбунэ йэк, чэwа лазьмэ Щьмо мьстмэћ'эл дькьрьн, мэйт'е wи э'рде дьћиштьн. Р'оке жи Щьмо гэлэки ћерс дьвэ, жь мал дэрдьк'эвэ у дьчэ нава гöнд, р'асти "досте„ хwэйи Qэро те, хош, онбеш, паше Qэро дьвежэ:

— Бьрадаре Щьмо! Ћьнги тэ кьрийэ дöда, те бежи ћ'але тэ эп'ещэйи п'ак буйэ, эре, йаро?!

— Ло Qэро, —Щьмо гот, —хöде мала тэ фэсади хэрав бькэ, wэки тэ мала мьн шэwьтанд, ћьм мале мьн жь дэст мьн чу у ћьм жи жьн, ле qэдьр-qимэте мьн жи щэћ'меда, тэ мина ч'вика wит-wитани мала хwэ хэрав кьр, йа мьн жи сэрда дани...

1971

БӘРДЕЛИ

Бәр эвар бу. Р'ое гӧлйе хwәйә фильк hеди-hеди бәрәв дькьр, пьшта ч'йар'а дьqӧльби, гар'ана dewер к'әтьбу нава гӧнд, hәр h'әйwанәкә бе зар, бәрбь мала хwәйе хwә дьчу, wәки wәста хwәйә р'оже бьстинә. Т'әбийәте жи йа хwә дькьр —р'онкайа р'оже мина масигьр чәwа т'ор'а хwә жь нава аве бәрәв дькьр, we жи р'онкайи бәрәв дькьр у тари сәр т'әбийәтеда дьмьлмьланд. Бьр'ә мер у жьн бь шабунәкә мәзьн бәрбь мала Чәркәзе щинар дьчун. Дәмәке шунда әw гьhиштьнә мала щинаре хwә. Дә, бь qануна меванh'әзийа к'ӧрда, әw hатьнә qәбулкьрьне, бона wан пәзәк сәржекьрьн, кӧ әw wәхте хwә баш дәрбаз бькьн. Ду р'уньштьна меванр'а Чәркәз ль wан ньhер'и, гот:

— Ибраhиме бьрадар у меване hати, hун ве шәве, сәр сәре мьн у ч'ә'ве мьн hатьнә. Дә, чәwа щьмаә't дьвежә "меване шәве, жь к'исе хwә дьхӧә„. Әм щинаре hәвьн, р'ьнд дьву, wә р'о мәр'а тьштәк бьгота. Wәләhинкьм, гәрәке hун ве шәве жь к'исе хwә бьхӧн, ле бәле хәрще мәйи ишәв, гәрәке бьрадаре мьни Ибраhим бьк'ьшинә. Гәли лawька, дьвә hун хәйсәте wир'а нә бәләдьн, ле әм hәв р'ьнд наз дькьн, мә гәләк сала hәвр'а hәвалти жи кьрийә. Щьмаә't, әwи тьмайә, бь хәнчәра капек же дәртен. Чәндәки пешда әм чәнд мәрьв чубунә мала бьрадаре хwәйи Ибраhим, дьвә әw ве шәве hатийә h'әйфа хwәйә we р'оже жь мьн бьстинә? Ощахе wийи qәдимәвә, h'ӧрмәтәкә зор мәр'а кьр, ле wәй we нандайине. Дә, тьшт навә, әм бьрадаре hәвьн жь hәв нахәйидьн...

Hәwалдана Чәркәз эп'ещәйи к'еләка Ибраhим к'әт, ле хаша мәрьве р'уньшти дьhат у хӧр'а дьк'әнйан. Ибраhим мина пәза кӧ дьк'әвә аве, ав дьк'әвә дәве we, дь-

wәрьми, әw жи хӧда wәрьми, дьqьщqьщи, hерс дьбу, hазьр дьбу, щава Чәркәз бьдә, ле нәдьбу, сафикьрьна пьрсәке hәбу.

Хеләке шунда жьне меванә hати, hатьнә ода мера, алики оде сәр кӧлава р'уньштьн. хәбәрдана мера дьбьhистьн, әw жи щарана дьк'әнӣан. Дәмәке шунда, одеда стәqьр'андьн пешда hат, т'ӧ кәси хәбәр нәдьда, йәк нивӣа йе майин бу, wәки hәwалда. Ибреhим xwә дабу феза гьшка, балгие qушт'уки дабунә к'еләк у бәр пьшта xwә хӧр'а архайин р'уньштьбу, тәе бьгота hажь бае дьне т'ӧнә, qәт хәма wи нинбу. Нава we стәqьр'андьнеда Чәркәз гази h'әлала xwә кьр:

—Чиле, Чиле! Нә ахьр, меван зуда hатьнә, ньhа бьрчинә, хӧрәке тә бу чь? Малавайе, зу бькә, йане на Ибраhиме бьдә р'уе мә у мә нава хәлqеда бьдә әлизәнгикьрьне?..

Фә'мдарийә, wәки Ибраhим жь hәwалдана Чәркәзә лаqьрди бәрк' хәйдибу, ле ч'ар-нәч'ар әw бьн симелава hьнәки вәбьшьри, т'ьзбийа дәсте xwә ләз кьрә чәрхе, гот:

— Гәли мевана, әм сала. мәhа щарәке hтаьнә мала бьранге xwәйи Чәркәз, анщах wи сәре пәзәкә xwә сәржекьрийә, әме сьве жи йәке бьхӧн, дә дӧсьва, хӧде к'әримә, qәт мьн нәдьнә ләзкьрьне, анщах мьн щийе xwә дитийә. Ща wәләh, әзи бьрчимә, мьн эваре шив р'ьнд нәхарьбу, әзи hива пашива мала бьрадаре xwәмә, qәт ләз нәк'әвьн.

Ду хәбәрдана Ибреhимр'а, мәрьве кӧ wир'а hатьбун, зур'бубун ль wи ньhер'ин, ле жьна бәр xwәда дькьрьнә пьтә-пьт, тәе бьгота ләз дьк'әвьн. Нә ахьр, нан жи hазьр нинбу, wан нькарбу сәр мәсәла xwә вәкьра.

***

Жьне кӧ Ибраhимер'а hатьбун, wәхте ханийе маледа

р'уньштьбун, гьли жь дэве хwэ п'экандьбун, Мэлэк сэр h'эсэ-h'эса к'этьбу, агьр, алав бэдэна we к'этьбу, хёда дьшэwьти, дьфьщфьщи. Эw ханийе маледа бе h'эмде хwэ дьhат—дьчу, бэр ч'э'ве we бубу тари, hерс бубу, hесьре we мина барана мэhа гёлане сэр деме weйи алщэwази-р'а hурьк-hурьк дьhатьнэ харе. Жь hерса тэ qэй дьгот эw к'этийэ ба-багэра мэhа адаре. Багэре р'йа п'ашальхэ пешийа we дьпэч'ьни, р'е дьhатэ гьртьне, we сэр шэпе бэрфейэ мэзьнр'а гав дьда, э'рде дьк'эт, hол дьбу, диса р'а-дьбу сэр хwэ, qэwэта хwэ бэрэв дькьр, дьхаст пешда hэр'э, ле шьлопа бе у бэрфе мина шэмаqа ль деме we дьк'эт, т'ук девда зьhа дьбу. Эw р'ьщафа кё жьна кьрьбу нава бэдэна we, дьщэмьди, тамаре мьл у льнге we дьтэвьзин. имк'ана пешдачуйине нэдьда we, wэки эw ог'ьра хwэ бьщэ'динэ. Гёлийе weйэ дьрежэ р'эшэ мина кьле испьh'ане, бобэлиска мэhа адарер'а дьк'этэ qал—щэнге, пе нькарьбу, дьhатэ алт'кьрьне. Бе кэзи зэхм ль деме weйи чьлиqэрqаш дьхьст у щарана тэ дьгот гёли wер'а дьбунэ сьт'ар у дьхастьн жь бае hарбуйи бьдэ хайикьрьне. h'эвтр'энга сэре Мэлэке, мина гэмийа р'асти т'офане hати, аведа дьр'эqьси, имдада азабуне дьхаст, wэки эw we шэве нэхэньqэ, нэвэ хёре h'эйwане бэйани у мэрьве нэп'ак. Ле нэдьбу, эw иди к'этьбу нава п'энще тэйре симьр', эw бьльнди нава hэwe дькьр, жорда бэрдьда, эw ль шэла-п'эла дьк'эт, чэwа кэвьрэк hоли нэwэлэкэ бесэрийэ бе бьн дькьр, п'ьр'тьк-п'ьр'тьки дьбу, дэнге weйи зис мина р'эфе qёльнге бahарейэ жь бэр'ийе hати, бэлайи h'эму щийа дьбу у бистэке шунда дьhатэ бьр'ине. Жь тё алийа имдад нэдьгьhиште, we бе хайи у бе хёдан сэре хwэ — hьлдабу дьчу кё дьчу. тэе бьгота h'эму дэри у дэрге бэр we hатьнэ дадане...

***

Дəмəке шунда сьврəкə бь həр тьштива хəмьли, бəр мевана вəкьрьн, ле э'щевмайин əw бу, wəки тӧ кəси дəсте хwə дьрежи сьвре нəдькьр, hивйа Ибраhиме р'успи бун, бе əw чь дьвежə, паше wане дəстпе бькьра. Ибраhим т'аса хӧрəке п'ара хwə бəрбь хwə к'ьшанд, ль Чəркəз ньhер'и у гот:

— Бьрадаре Чəркəз! Əва хелə wəхтə, əм hатьнə мала тə, тӧ навежи хьзмəта wə чийə, hун сəва чь hатьнə, ве шəве чь wə qəwьмийə, wə h'ьщуми сəр мала мьн кьрийə? Мала тə ававə, тə жи мина мьнə wəхтəке кьрийə, həма дьхази "h'ӧрмəте„ бьки. Мəрьвайа мə жи həйə, əм жи wəкə хӧнə, əм жи дькарьн мевана qəбул бькьн, wанр'а h'ӧрмəте бькьн, wан чəwа лазьмə вəр'екьн? Нə ахьр, готи тə бьгота hун сəва чь hатьнə?

— Ибраhим, бьре мьн, —Чəркəз гот, —əз у тӧ зуда həв наз дькьн, хəлq həwдьзанə əм бьре həвьн, ле бəле, wəлəh ньвина мəйə шəве жь həв башqəйə, гава дьне мьн лаqьрди бь тə кьрьн, заньм, wəки тӧ нахəйди. Бьра мевање р'уньшти бьбахшиньн, əз həла лаqьрдийе хwəйə щаhьлтие бир тиньм, ло беиман, нə ахьр, мə həла щаhьлтиеда дəрhəqa we пьрседа бь həвр'а хəбəрдайə, хенщи we йəке жи, мə чəнд р'ожа пешда həвр'а хəбəрдайə. Ньhа иди тӧ чьма р'увитие дьки, нин нахӧи. Р'астə, сəва сафикьрьна ве пьрсе hьнəк чəтнайи hənə, ду харьнер'а əме бьдьнə зəлалкьрьне. Дə, hун сəре мьн кьн, нане хwə бьхӧн, ло!.

Ду we хəбəрданер'а Ибраhиме р'успи h'ьщуми сьвре кьр, тəе бьгота əва чəнд h'əвтейə нан нəхарийə, йане жи жь wəлатəки хəлайе hатийə. Ибраhим аликида дəсте хwə авитə фəраqе у алийе майинда гот:

— Бь сьмьлаh, р'əh'манӧ р'əh'им, гəли лawька к'ərəмкьн, нане хwə бьхӧн, Э'фəрьм Чила хушкр'а, хӧрəкəки

öса чекьрийэ, wэки мэрьв пер'а т'ьлийа хwэ дьхöэ, ле пирэка мьн жи, жь we нэкемтьрэ ha, дэ гэли лawька к'эрэмкьн!

Хелэкэ хöрт одеда стэqьр'андьн пешда hат, т'эне щар-щара дэнге мьрч'э-мьрч'а дэве мевана дьhат, дэмэке шунда, мевана харьна хwэ хэлазкьр, шöкöрбуна хwэ дьhанин, гьлйе qэнщ сэр ощахеда барандьн, сьврэ hатэ hьлдане, Ибраhим ав жь Чиле хаст, ав ани да wи, ав вэхар у гот:

— Чиле, дйа мьн, тэ чьма зэh'мэт к'ьшанд, ле сьвька мале чь дькэ? Йэqин шэрм дькэ, эре? Нэ ахьр, ава дэсте дода зэ'ф шьринэ, мэрьв водьхэ пер'а щаhьл дьвэ. Чиле, мьн ав т'ер вэнэхар, hиви дькьм, шэрбьк бьдэ Мэлэка qизбьра, бьра бь дэсте хwэ апе хwэр'а аве бинэ, wэки хöроке тэйи тэ'м ль мьн бьгьвьрэ.

— Мала баве тэ ношэwьтэ, —Чиле гот, —тэ hэла дэст жь кьрьне хwэйэ щаhьлтийе нэк'ьшандийэ, тöйи иди кали, hьнэки хwэ гьран бьгьрэ, бьра щаhьл мэ'рифэге жь тэ hьлдьн. Чь фьрqи hэйэ мьн ав да тэ, йане we?

— Дэ, wэки öсанэ ав иди нэлазьмэ, —Ибреhим гот. —Чэркэз тö сэре мьнки, wэрэ щэм бьрае хwэ р'уне, эм чоке хwэ бьк'öтьнэ чоке hэв у бь hэвр'а шьрин-шьрин хэбэрдьн...

Чэркэз hат щэм Ибраhим р'уньшт, hьнэки бь hэв шабун, р'оже щаhьлтиейэ дэрбазбуйи бир анин, к'энйан, бь шьринайи ньöч'к hэвдö хьстьн у Ибреhим бь демэки гэш wа дэстбь хэбэрдана хwэ кьр:

— Чэркэзе бьра, эм ве шэве сэва пьрсэке hатьнэ. Hэлбэт, щьмаэ'та р'уньшти qэwм-пьсмаме мэнэ, тö кэсэки хэрив т'önэ у лазьмэ эм дьле хwэ бэр hэв вэкьн. Чэндэки пешда тö у хушка Чиле бона Бэлга мьн hатьбунэ мал у мэ жи на-на нэкьр. Чэркэзе бьра! Эз у qэwме мэ hатьнэ сэр we нете, wэки эм дьhа незики hэвбьн, бьвьнэ qэwме hэв, тö qиза хwэ бьди кöр'е мьн у мьн жи иди

бь h'әлалийа хöде qиза xwә дайә кöр'е тә, qизе мә бьра бьвьнә бәрделйе hәв. Дә, Сьлое кöр'е мьн жи жь Мәләка qиза тә гәләки h'әз дькә. Ви шöхölида нә әз зьраре дьк'әвьм, нә жи тö, бе qәләнд әме qизе xwә бьдьнә кöр'е hәв. Мәсәла щмаә'тейә дьвежьн "К'әләк шәкьр, мәлләк у се манат п'әрә, хәлазбу чу,,. Hь, Чәркәзе бьра у хушка Чиле, фькра wә дәрhәqa ве пьрседа чийә? Чәркәзе бьра. wәва ә'йанә, wәки бәрделити шәриә'та мьләте мә к'öрдада hәйә, бь т'әхмина мьн, дәрhәqa we йәкеда иди фькьркьрьн нәлазьмә, әw йәка буйә ә'дәт, к'әтийә нава мә.

***

Ду хәбәрдана Ибраhимр'а дьләк пьш дери бе т'аqәт, бе имдад у бе h'әмде xwә к'әтьбу чәрхе. Дьлък мина сәh'әта жь h'ьдуде xwә дәрк'әти зу-зу дькьрә чьнгә-чьнг, тәе qәй бьгота әw чьнгин стәqьр'андьна оде дьдә т'әр'бандьне у дьвежә: "Бәле, Қьнйаз у Бәлге лайиqи hәвьн, жь hәв h'әз дькьн, сәр hәв бунә бәнги, бьра hәрдö дьл бь мьразе xwә шавьн, hәла зедайа сәр щаhьл у аhьле гönде мә ве йәкер'а р'азинә, wан бьмбарәк у пироз дькьн, ле әз у Сьло? Әм нә лайиqи hәвьн, h'әзкьрийе мьн hәйә. Әз жь Сьло h'әз накьм, әw жи йәqин жь мьн. Ахьр, чьма wа дькьн? Нә щьмә'та мәйә к'öрда wәхтеда готнйә: „К'и орт'а дö дьле h'әзкьри хәбәрдә, бьра ә'зизе бәр дьле wи бьмьрә,,. Гәло әw мәрьве р'уньшти, we мәсәла щьмаә'та мә ньзаньн у йане бир кьрьнә? Дайика мьн, hажь әвинтийа мьн hәйә, ле гәло, әwe баве мьнр'а р'азивә? Чьма де у баве мьн ньзаньн, wәки т'ö кәси h'әта ньha жь бәрделитие к'ар нәстәндийә, әw дьле әвин жь hәв дьдә qәтандьне. Гәло де у баве мьн hаqас тышти фә'м накьн?.."

***

Чәркәз к'әтьбу нава мьтала, щар-щара ль һ'әлала хwә дьнһер'и, тәе бьгота, wәки әw р'азибуне жь we дьхазә, ле wи т'ө щава хере нәдьстәнд, ду гәләк фькрар'а Чәркәз гот:

— Ибраһим, тө к'омева сәр ч'ә'ва һатьнә, ле бәрделити тьштәки хәравә, һ'әта ньһа т'ө кәси жь we хер нәстәндийә у бь we йәке ша нәбуйә. Р'астә, әз у тө вә йәкеда хәрщ нак'ьшиньн, ле wәрә тө жь we йәке дәст бьк'ьшинә, тә qиза хwә дайә көр'е мьн у әм бь ве йәкева мәсәле к'ӧта бькьн, чьмки.

Ибраһиме р'успи жь хәбәрдана Чәркәз щара дӧда һерс бу у гот:

— Һ'әта ньһа тә дьгот, әз р'азы нәдьбум, ле ньһа мьн qиз дайә көр'е тә, тө архайин буйи, әре? Бьзанвә, йа мьн у тә жи һәв нагьрә. Малавано, р'авьн әм һәр'ьн!

— Ибраһим,— Чәркәз гот,— wәйле э'щәк лек'әти! Көр'о, агьр жь тә дьбарә, мәрьв нькарә тәр'а хәбәрдә. Һәла ньнәки бьсәкьнә, әз жи к'ӧлфәт у qәwме хөр'а хәбәрдьм, бьшеwьрьм, паше әзе щава к'ӧтасийе бьдьмә тә, wи чахи к'ӧда дьчи, һәр'ә!

Ду һәwалдана Чәркәзр'а, Ибраһим у дәста хwәва ньнәки дьле хwәда шабун у һәр кәс щий хwәда р'уньшт, ле Чәркәз у дәста хwәва дәрк'әтьнә дәрва, хеләкә хӧрт нәһатьн, дьһатә к'ьвше хәбәрдана wан дьреж дьк'шанд. Кьнйаз хwә бәле гьртьбу" мьрьн у жийина мьнә сәр Бәлгейә". ле кәсәки нәр'азибуна Маләке бәр тьштәки һ'әсав нәдькьр. Бистәке шунда Чәркәз у qәwме хwәва һатьнә щәм мевана у qайилбуна хwә э'лам кьрьн. We шәва тари бәлгә бәрделиеда кьрьн, дәнге бьмбарәк у пирозбуне бәр дәрге дө мала дьһатә готьн у бьһистьне. We шәве хәw нәдьк'әтә ч'ә'ве Мәләке, we чь дькарьбу бькьра, хwә жи ньзанбу...

***

Звьстан бу, жь сәрме чәwа дьвежьи ч'ьркә-ч'ьрка э'рд у э'смин бу. Дәшт, ч'йа р'аст, бәрwар, нәwал у бәдәwәтийа т'әбийәте бь кьрасе чилиqәрqашва hатьбу wәргьртьне. Дә'wәт бу, дә'wата бәрделийа бу. Говәнд бәр мала гьран-гьран дьгәр'йан, дәнге шаваше нава hәwеда щар-щара п'ел дьда, р'азибуна дәфчи у зөр'нәчийа дьhатә бьhистьне. Бәр эваре бәрдели сийар кьрьн, hәспе бәләнгаз нав we бәрф у qийамәта зьвьстанеда авитьнә щьриде, балгийе буке анин, буке бәрдели бәр мала пәйа кьрьн, бьрьнә пьш п'әрда. Дәмәке шунда, щьмә'те дәстбь харьн-вәхарьне кьр., шайи бьмбарәк у пироз дькьрьн, гьлийе hәрә qәнщ сәр дә'wата hәрдө бәрделийада дьбарандьн, wанр'а бәхтәwари дьхастьн.

***

Ду дә'wатер'а дө дьл у чар ч'ә'в бь hәв шабун. ле дө дьл у чар ч'ә'в hәвр'а к'әтьбунә дә'w у доза hәрт'ьми Дө р'ожа шунда, Мәләк сәр канийа бьнәт'ара гөнд h'әзкьрийе хwәр'а р'әви, ле гәло h'але Қьнйаз у Бәлге бу чь?

1967.

ИНСАФ ТЬШТӘКИ БАШӘ

Әзи щаһьл бум, бәр—сьмеле мьн т'әзә ху дабу, ә'мьре мьн дьгһиштә һ'әвдә сала. Мьн чәwа дьвежьн һажь бае дьне т'өнәбу, к'еф—к'ефа мьн бу, әз жь хөде жи нәдьтьрсйам у мьн көлер'а бәле нәдькьр, бәнгз-бәнгза мьн бу. Фәсла һавине бу, мале мә xwә дабунә wape ә'дьли. Гөл, ч'ич'әк, ч'ере мәхмәри, ч'йа у бани бәләкиава хәмьли бун, хөлина ч'әм у щәwька, бае һеньк һәвр'а qалбун, мәрьв һ'әwac-һ'ьжмәк'ар бу дәмәке wьр р'уньшта, wәста xwә һьлда.

Әм щаһьле зоме кәвьре феза мала р'уньштьбун, мә xwәр'а нәһәбәрәк, тамә дьлист, ньшкева qур'инн жьн у зар'е зоме к'әт. Мә һәр тьшт бәтал кьр, әм мина мәрьве дин, жь щийе xwә вәщьньqин, әм бь р'әв п'ебәржер бәрбь зоме чун, әм пе һ'әсйан, wәки дьжмьна Сиабәнде көр'ап көштийә, ле әw бе һ'әйф нәчуйә. Чәнд сәһ'әта шунда щьмә'те мәйт'е Сибәнд ани мал wи, жьна, бука, пира сәрч'ә'ве xwә дьqәльшанд, гөлийе xwә же дькьрьн, мера жи бьрао, бьрао, бьрао дьготьн! Бәйраqе р'әш жи пешдәра конда, бь һ'әмде xwә һewa бер'а дьк'әтьнә р'әqасе.

Се-чар сәһ'әта шунда мәлла ләпьке п'атьсqә кьрьбунә дәсте xwә, фәqийа жи ава гәрм сәр дәсте wанда дькьр, мәйт'е көр'апе мьни Сиабәнд дьшушт, мәллә жи сәр мәйтр'а сәкьнибу, һеди-һеди йасина qөране дьханд. Бистәке шунда мә ә'дәте кал—бава көр'апе xwә дәфьн кьр, әм бь щьмә'ти вәгәр'йанә мал. Мер коне мәйи һ'әйштстунида р'уньштьн, к'өлфәт жи мала апе мьнда. Мәллә у фәqийа xwә дабунә феза гьшка, qөран дьхандьн, р'әһ'м ль мьри дьһанин у паше щьмә'та р'уньшти дьгот: „Р'әһ'ма хөде ль Сибәндвә, әм сәва wи корвьн, жь пьшта мә

чу, бьра qəwм—пьсмаме wийə саг'вьн, хöде ве дьне кьрийə, жь we дьне нəкə". Дə, wəхте жь зоме щинар у эле башqə həwари дьhатьн, həспе Сиабəнд р'əшхəмьландьбун, мера əw дəстк'еши xwə дькьр, пеш həwарийава дьчун, вана ви али у wана жи wи али бьрао, бьрао, бьрао, дьготьн! Həла hьнəка ль сəре xwə дьдан, ле жь ч'э'ве həспе wийи зəрчал жи hесьр жорда дьhатьнə харе, тəе бьгота əw шина хайе xwə дькə.

Хелəке щунда, нан аниnə бəр щьмаэ'та р'уньшти, wан нан хар, ду харьна нинр'а мəллə фатh'э да, щьмаэ'те диса р'эh'ма хöде ль мьри дьhани у ду we йəкер'а həр кəс бəрбь мала xwə чу. Се р'ожа шунда, чəwа щьмаэ't дьвежə: "Дəве мьри, жь ахе дəрхьстьн,,. Мəллə, фəqи у т'эмамийа qəwм-пьсмаме мə конда р'уньштьбун, мəлулмəлул бь həвр'а хəбəр дьдан. Мəллə xwə hьнəки фьрьканд, мьн те дəрхьст, wəки əw дьхазə тьштəки бежə у р'астн жи дəмəке шунда, wи гот:

— Гəли щьмаэ'те, qəмw-пьсмаме Сиабəнд, р'эh'ма хöде ль wивə, иди эм нькарьн wи вəгəр'иньн, qьраре шəриэ'тейə йəк готи бь кöштьне, йəк бь э'мьре хöде, йəк бь аве, йəк бь нəхашийе həр'э, ньhа п'ара бьре мə жи кöштьн к'эт. Гəли maqула, əз дьнhер'ьм кəсəк wə дəрhəqа малхашкьрьна wида т'ö тьшти навежə, нə ахьр, we дьнеда бона wи гönəйə, гəрəке эм э'сəйи мала wи хаш бькьн, аликида жи бона мə р'ōh'анийа жи гönəйə, мə нəдьнə гönəк'аркьрьне, hə, фькра wə чийə?

— Мəллə, — баве мьн гот, —тö р'аст дьвежи, нə кö лазьмə, ле э'сəйи лазьмə.

Чəнд дəqа шунда qəwм-пьсмаме мə гьшк мəлləр'а р'азнбун, мала Сиабəнд жь сери h'эта бьни —зер'е мал, пəз, дəwар, чит, кон, авайи, фəраq, хöли у h'эта гезийе жи гьшк h'эсав кьрьн, бу чьл h'эзар манати, жь wана п'ара эт'има, к'ölфэта мале, хер-херате wи дəрхьстьн у h'эзар мант жи п'ара мəлла у мэчиде к'эт. Хенщи we йə-

ке мәллә сәр һ'име шәриә'те, изна жьна wи да, wәки мер бькә у йане жи сәр эт'име хwә р'уне, әхтийарә бь wебу.

***

Һәла салəк жь көштьна Сиабәнд дәрбаз нәбубу, малбавана бука мә, чәнд щара һатьбунә мала мә, wәки қиза хwә бьвьн, ле баве мьн бук нәдьдае у т'ьме қасьде wан вала пашда вәдьгәр'анд. Бука мә Һ'әле зә'ф бәдәw бу, гәләка ч'ә'вбәрдабуйе, ле кәсәки төрьш нәдькьр, wәки пешда бе. Һәлбәт, чәwа дьвежьн, "пире к'упасийарбуйи„ гәләкбун, һатьбунә щәм буке т'ö щава хере нәстәндьбун, дәрһәqа we йәкеда нә кö т'әне баве мьн. ле т'әмамийа qәwме мә жи заньбун. Мә т'ьме щавәк жь бука хwә дьстәнд: "Әзе сәр көр'е хwә р'унем, гоште пәза нер. мьн һ'әрамвә„.

Бawәрәкә сал у нивәк жь көштьна көр'апе мьн дәрбаз бубу, мале мәйә ль зозанебун. Хут *ноли р'ожа иройин* те бира мьн, хелəк жь шәве чубу, хәлqе зоме стәqьр'и р'аза бу, т'әне щар-щара ә'wтина к'әлба, беньжандьна һ'әйwин дьһат. Шәвәкә сайи бу, мәрийа дькарьбу бәр р'онкайа һиве та дәрзиер'а бькьра, стерк жи ль ә'смана п'әлп'әли бубун, тәе бьгота дәсте һәв гьртьнә дьр'әqьсьн, щарана жи һьнәк стерк жь ә'смин дьqәтйан. лəз бәрбь ә'рде дьһатьн, у һәла р'еда ә'мьре хwә дьдьн. We шәва к'ьбирда, баве мьн у т'әмамийа qәwме мә мала апе мьнда р'уньштьбун, бь һәвр'а сöһ'бәт дькьрьн, мьн жи дьхаст әз т'әви we хәбәрдана wан бьвьм. ле әз фькьрим, әгәр әз лазьми wан бума, we гази мьн бькрана, *йәqин әз нә* лазьми wаньм у ләма жи гази мьн нәкьрьнә. Мьн сәре хwә дани сәр балги, ле р'аст бежьм, әз бона we йәке һьнәки һерс бубум, чәwа р'азам ньзаньм. Wәхтәке көр'е апе мьни Ә'т'ар дәйн ль мьн кьр у гот: "Р'овә, баве тә гази тә дькә„. Дә, баве мьн гази мьн дькьр, чәнд сәре мьн һәбун,

wəки мын готына wи нəqəданда, əлбер'а мын к'ынще хwə ль хwə кърын, бь hерс бəрбь мала апе хwə чум, мын сəлам да хəлqе р'уньшти, щи нишани мын дан, əз р'уньштым, эп'ещə wəхт дəрбаз бу, кəси həwал нəда, паше дəрəнгдəрəнг баве мын гот:

— Мала тə ававə, həвале тəйə щаhьл шəв у р'ожа бəр h'əйwинын, нъзанын р'азан чийə, ле тö т'ъме эварда дьк'əви хəwе, wəки дəйи ль тə нəкын, тöйе бь р'ожа р'азейи. Ишəв эварда əм вьра həвр'а хəбəр дьдын, хьрминийа тəйə, тö р'адьзейи, навежи həр'мə wедəре, бе чь хəбəр дьдын.

— Баво, əзи нə haqаси жи хəwарьм,— мын гот, —йа дöда жи, wə чьчах гази мын кър у əз нəhатьм, йəqин hун həвр'а дьзикава хəбəр дьдын у нахазын əз hажь we сöh'бəта wə həвьм. К'əромкə, əз бь хöлам, əз бəр э'мьре тə hазьрьм.

— Лawo,—баво гот, —hолбəт, дəрд у кöлəкə мə жь həйə, wəки əм ве шəве həwал дьдын. Вьра, qəwм у пьсмаме мəйə р'уньшти, гынк мын дьдынə гönək'аркърьне, тö чьма кör'е хwə назəwынцини у əз жи гьлийе wан нькарьм р'от бькьм. Бəле, əw р'астын. Кör'е мын, wəхте тəйи зəwащейə, лазьмə əм тə бьзəwынцинын, к'и дьзанə паше чь бьqəwьмə.

Хелəкə хörт нə мын щавда, нə жи мəрьве р'уньшти həwалдан у тэе бьгота гынкə hива хəбəрдана мынын, паше мын гот:

— Ббахшинын, əз хöламе wə гынкамə, həла нə wəхте мынн зəwащейə. Wə малхəраве Снабəнд т'əзə дəфын кърийə, хəлqе мəр'а чь бежə, э'йбə, э'йб!

— А лawo, əз qörбана тəмə, —баве мын гот, —мəсəла сəрəкə həма əwə, hа, лəзк'этын лазьмə. Шökör мə h'əйфа хwə дöщар жь дьжмын стəндийə, wи алида əмə сəрфынйазын. Бəрхе, шəрнэ'та Мəh'мəд п'ехəмбəрда, əз qörбана қануна wивьм у öса жи э'дəте кал у баве мə

к'ӧрда, зə'ф фьрəйə... Тӧ дьвини малбавана бука мə, əв чəнд щарьн qасьде хwə дьшиньнə мала мə, əм wана сəр стӧ вəдьгəр'иньн. Һа жи навə, лаwо! Һəма wəрə сəр мала кӧр'апе хwə р'уне, сьһ'абийе ль эт'име wи бькə, йəкə мина Һ'əне жи wе бьвə жьна тə. Бьра бука мə нава дост у дьжмьнада нəчə мер, сəре мə бəржер нəвə...

Wəхте баве мьн хəбəрдана хwə т'əмам кьр, һ'əсавкə ə'лбəкə ава бəлəкиайə сар, сəр мьнда кьрьн, зерини жи бь Һ'əле к'əт, гьрйа... Мьн иди зəвта хwə нəани, гот:

— Хӧде wе шəриə'те сəре wəда мират' у wеран бькə, чь qанунəкə бекер у хəравə... Мала wə бышəwьтə, qəт мəри жьна апе хwə дьстинə? Нə ахьр, мьн wер'а т'ьме готийə хушке у əм һ'əта ньһа жи һəвр'а дьвежьн, хушк у бьра. Гəло əва йəка йа qəбулкьрьнейə? Шəриə'та wə, нə т'ӧ шəриə'тə, wəхте wе пер'а гьһиштийə, əw гəрəке бьмрə. Ирода бьра нане wə у qəwм-пьсмамтийа wə ль мьн һ'əрамвə! Һəма жь һерса, əз wешəве жь мал дəрк'əтьм у иди...

1970

EZDIKI.COM

АХЬР СӘБӘБ ЧЬ БУ?

Сьвә бу, р'ое п'әнще хwәйә шәмалдар т'әзә дабу, сәр ә'рд у ә'смин. Әw хеләк бу, wәки гар'ан у кәрийе пәз нав гөнд дәрк'әтьбун, бәрбь п'ашьла ч'йае феза гөнд hьлдьк'шйан. Гәләк гөнди р'йа орт'а гөндда т'оп бубун у хwәр'а шьрин-шьрин хәбәр дьдан. Мьн пеш мале hьнәки кьрә ньзаме, ав пе р'әшанд у мьн хаст бәрбь щьмаә'та т'опбуйи hәр'ьм, ньшкева дәнге щинара мәйә Гөле мьн т'әсәли бу, "Гьди имдаде бьднә мьн, әви беинсафи әз көштьм... "Бь wи дәнгива мьн зу хwә мала щинаре мәр'а гиhанд у паше жи мәрьве нав гөндда т'опбуйи hатьн, мә Гөла бәләнгаз жь дәсте wи гөри бь щур'әки хәлаз кьр. Һ'әмид дош бубу, мина шаптрике нәwәрәк бубу мерәки "че„ жь нава мәрьве бәрәвбуйи дәрк'әт у гот:

— Гәли дәр у щинара! Мьн гөнәк'ар нәкьн, әва сала дәhанә, кө зәwьщимә, h'әсрәта мьн дәнге зар'а вьр'нийә, дәнге we röhe мьнда бе. Щаньм, qазик, мәлләк, шехәк, тер'тер'әк, сәйидәк нәма, мьн әw qиза нәп'ака ленәгәр'анд, әз бежьм п'утәк, hун бежьн се п'ут ньвьшт жер'а кьрьн. Мәчит, зийарәт у дерәк нәма, wәки мьн ле нәгәр'анд, диса нәбу тьштәки. Мьн qазанща хwә гьшк сәр we хәрщ кьр. Дара кö бәhре нәдә, к'ер'а лазьммә? Әв гавәк, дöдö, сьсе, әва тәлаqәк, дöдö, сьсе сәр h'име шәриә'та Мәh'мәд п'ег'әмбәр у qануна wийә мöсölмание ирода Гөла Мәмо де у хашка мьнә, әзе h'әта к'ьнге бедунда бьминьм?

Мәрьве бәрәвбуйи ль готьне Һ'әмид шашмайи ман, ньзанбун чь щав бьдана нәhәqийа wи. Бистәке шунда, гöндийе мә Сә'до бона we нәhәqийе зәвта хwә нә ани у гот:

— Һ'әмид, Һ'әмид, aqьле хwә бәрав бькә. Тö ве мәсә-

леда зэ'ф нэhэди, тӧ иро бесэбэб йэкэ мина Гӧле бэрдьди. Мала тэ бьшэwьтэ сэр тэда, жьна тэбу, ниве мала тэ к'эда wейэ, қэт нэбуйа, тэ эw щарэке бьбра сэр дохтра, бьра нэхашханеда р'аза, қэнщбуйа. ле wэхте надьhатэ қэнщкьрьне, иди эw шӧхӧле тэбу. Ньhа тӧ қиза хэлқе бе сэбаб бэрдьди у hэла дьхази жь мал жи дэрхи? Мал мала хушка Гӧлэ, к'ӧда дьхази wьрда hэр'э, бэлки гӧнэ тэдайэ, нэ Гӧле дайэ?

— Hэла бьнhер'ьн, —H'эмид гот, —Сэйдо дьхазэ сэрк'артие ль мала мьн у қазанща мьн бькэ, мале дьдэ жьньке. Демэк, мьн сэре хwэ данийэ э'рде, эре? Мал мала мьнэ, к'ӧда дьхазэ, бьра wеда жи hэр'э! Мьн haqac шех у мьшайиқа гэр'андийэ, wан тьштэк нэкьрийэ, демэк дохтре we қэнщкьн, эре? Бо hун шэмскьн, hуне дэрhэqа дохтрада қэт хэбэр нэдьн, wэ дит дохтра чэwa Назе қэнщкьр, да? Эва чэнд салэ, эз бумэ қэрт'эле бэр Гӧле, эзе бьзэwьщьм,hуне бьвиньи, wэки гӧнэ мэ к'едайэ?

***

H'эмид сэр hиме қьрара мэh'кэме, жь мал дэрк'эт, мал-h'ал, баг'-бахчэ Гӧлер'а ман, чэнд мэha шунда бэ'са зэwаща wи гӧнд бэла бу. Дэ гӧнд бу, hэрэке бь awазэки hэwал дьдан. Р'астэ, Гӧле р'оже пешьн hьнэки чэтнайи дьк'ьшанд, т'энебуне зор дьдае, зэwаща мер жи гэлэки h'ӧкми сэр алэма we дькьр, бэр хwэ дьк'эт у hэла щарэна жи дьгьрийа у хwэ h'алар'а дьгот: "Ахьр, wи шӧхӧлида гӧне мьн қэт т'ӧнэнэ, чэwa лазьмэ мьн қӧльхи wи, қэwьм у пьсмаме wи дькьр, ле эwи бэдбэхти мьнр'а кьр, нав у h'ӧрмэта мьнр'а лэйист, пьшта хwэ да мьн чу у эз малда т'эне hиштьм. Бэлки hэма йа хер эw бу, йаха мьн жь wи хэлаз бу. Дэ, тьшт навэ, хӧде wэкэ дьле hэр кэси бьдэ wи...„ Гӧле нэ букэкэ хэрав бу, гӧндийа, дэр у щина-

ра гәләки жь we h'әз дькьрьи, qәдьре we дьгьртьи, чьмки әw щинарәкә башә р'унәрәмә h'әлал бу, т'ьме к'омәкдари дьда дәр у щинара, ль дәште жи имдад дьда hәвале хwәйә хәвате. Чәнд мәh жь бәрдана we дәрбаз бубун, хастиїе we жи гәләкбун, нәдьхаст мер бькә. Дә, h'әзкьрьна hәр мәрьвәки hәйә, we гәләк щawe бефәйдә жь Н'әмид дьстәнд, бәр тьштәки h'әсав нәдькьр, диса qьсми жьн бу, эп'ещәйи h'ökми сәр we дькьр, we жи дьхаст мер бькә, ле шәрм дькьр у бь фькра we. we нәдьхаст хwә щара дöда бьдә сәр зар у зьмана,ле р'а жь щawe Н'әмид нәдьбун. Гöле чар сала мер нәкьр, ле т'онебуне гәләки h'ökми сәр we дькьр у дәстпебуна сала пенща, мер кьр, сала дöда әwләдәки кör'ин жер'а бу. Дә, щмаэ't бу, hәркәсәки бь ләwнәки hәwал дьда у щарана hьнәк сәр Н'әмид дьк'әнйан, ньвьште шех у мәлла дьhанинә бира wи, hәла щарана шәрм дькьр, wәки дәрк'әвә нава гöнд, ле wәхте дәрдьк'отә нава гöнд, hәw заньбу, кö h'әму алийава гази wи дькьрьи у дьготьне: "Тә дит...„ Дор бәре хwә дьнhер'и кәсәк нәдьдит, wәхте сәре хwә бәржер дькьр, диса әw дәнга wи т'әсәли дьбу у сәва we йәке жи, wи зәвта хwә нәани у жь гöнд...

EZDIKI.COM

МЬРАЗЕ БЕ ДЬЛ

Ч'йае зозана Аг'маг'ане мина зьнщира hэвр'а hтьбунэ hунане, щи-щина тэе бьгота т'эбийэте qэстэмэ бьр'инэ, п'еше wеда р'асте лэйланки хӧльқандийэ. wьрда hешинайа мэхмэри, кӧлилке р'энгawази р'эwш дьда qэрэфэте wан чйа. Ле к'олозе чилэ-qэрqашэ ч'йае Qэрэдэг'е мэзьн у ч'ук мина э'мама дурва дьhатьнэ ханекьрьне у щарана жи wан кьрасе думане wэрдьгьрт у эw навда нэдьhатьнэ ханекьрьне. Ле wэхте hеwа бе дьhат, ба у думан hэвр'а дьк'этьнэ qал у щэнге, бе эмана думане дьбьр'и, чэwа гаванэк гар'ане бьдэ пешийа хwэ, к'ӧда дьхаст wеда дьбьр у wи чахи qэрэфэте ч'йа дьhатэ к'ьвше у диса бэдэwийа т'эбийэтеда мина даре qэлэме бэжна wанэ такр'ьh'ани дьhатэ ханекьрьне у дьгhиштэ э'смана.

Нава wе шэнашина т'эбийэтеда, мьн ль бэрэка ч'йае Qэрэдаг'е мэзьн пэз дьч'еранд, кэрйе мьн ало-мало бубу дьч'ерйа. Эз сэр кэвьре феза кэри р'уньштьбум, мьн шьрин-шьрин ль бьлуре дьхьст. Жь дэнге мьqаме бьлурейи хаш, нерийе чал hат бьнэт'ара мьида сэкьни, щарана сэре хwэ дьhэжанд у тэ дьгот h'эйwане бе зари-зьман дьгот: "Т'эw, т'эw дэнге тэйи дьшевэ, т'ьме бьлура тэйэ зисвэ„. Р'аст бежьм, hатьна нерийэ щэм мьн, ало-малобуна пэзе кэрийе мьн, эз ша дькьрьм, wэки эз бьлуре дьhа р'ьнд лехьм у дэнге wе дьhа бьдьмэ бьлындкьрьне. Эве р'ӧh'дарбуне Э'гите hэвале мьн, дэмэке жь бира мьн дэрхьстьбу, мьн ньзанбу, wэки эзи т'энемэ, дьqэwьмэ эваре дэ'вэ зьраре бьдэ кэрийе пез. Жь hебэта т'эбийэтейэ бэдэw, мьн хаст эз дэмэке ль бьлуре нэхьм у hесавьм, ле нэдьбу, мьн диса ль бьлуре хьст, нжа вс щаре мьн qайде "Бэло лу- лу, лу, чало лу, лу. лу„ хьст, нери дьhа

сэре хwэ бэрк' дьhэжанд, дэнге зэнгьле стуе wи бэрэка ч'йе дьhьнгавт, hэма we дэме мьн сэре хwэ бьльнд кьр, ль кэри ньhер'и, дит, wэки Э'гите hэвале мьн, öса дьр'эвэ, öса дьр'эвэ, hьндьк дьминэ дьле wи бьт'эqэ. Мьн дэст жь лехьстьна бьлуре к'ьшанд, ль бэза wи т'эмашэ кьр, мьн дьле хwэда дьгот "хöде тö бь херки, чь ви зьлами qэwьмийэ, wэки эw wa дьбэзэ?„ Эз жь щийе хwэ р'абум, hьнэки пеш wива чум, wэхте эw незики мьн бу, бе сэлам у сэбах, бь щур'эки мьнр'а гот:

— Мьзгина мьн, мьзгина мьн, мьзгина мьн бьдэ!

— Мьзгина тэ сэр сэра у сэр ч'э'ва, —мьн гот, —кö-р'о чь qэwьмийэ? Эва иро дö р'ожьн, тэ эз т'эне hиштьмэ у чуйи, навежи гöра поз qьр'кьр, hэвале мьни бьрчийэ, т'ийэ, чь h'эwал hатийэ сэре мьн, qур'э-qур'а тэйэ, мьзгине жь мьн дьхази! Дэ нэвхеро, бежэ бе тöйе чь мьзгине бьди мьн?

— Ч'э'ве тэ р'онкайи, и... шэв, и... шэв баве мьн, чэнд мер у чэнд жьнава чунэ мала баве Гölизэре, эw мьнр'а хастьн, ле беинсафе баве we qимэтэки зор дани сэр пьш-та we, баве мьн жи сэва хатьре мьн, на-на нэкьр у дэзма-ла мьн педа кьр. Дэ нжа мьзгина мьн бьдэ, дино!

— Мьзгина тэ сэр сэра у hэрдö ч'э'ва, —мьн гот, — ле...

— Кör'о, тöйи дини, hари, тэ h'эшиш к'ьшандийэ, — Э'гит гот, —нжа "ле„ —йа тэ чийэ?

— Эh, Э'гит, Э'гит, мала баве тэ бьшэwьтэ, тö же hэ-р'и, —мьн гот, —кör'о нэ щэм мьн у тэ лawька h'эзар щари дьгот, wэки Гölизэр жь Сьмко h'эз дькэ, чьма тэ эw хэбэрдана нэдьбьhист, тэ сэре хwэ кьрэ нава мьж-думане? Баве we беинсафити кьрийэ, хастьна кэч'ьке h'эсав hьлнадайэ. Qörба, нэхэйьдэ чэwa щьмаэ'та дьвежэ "р'ожа бист у йэкевэ эwе...„

— Ћəла ћун мьн ви гəдəйи мезəкьн, —Э'гит гот, — чь дьвежə? Əз сəре тəкьм Гölизəр иди жь бəр п'əнще мьн хəлаз навə! Хöде сəре мьн qörбана баве мьнкə, qимəте кəч'ьке нəг'д да баве we, иди чь дьхази?

— Дə, мьн тьшт нəгот, Э'гит, —мьн гот, —"бьмбарək у пирозвə, ћунə т'ер кör' у qиз, мале дьневьн...„

А öса бежə, —Э'гит гот, —əз ћ'əйрана тəмə, хöде бəхтəки бь готьна тə бинə сəр тə у əм дə'wəта тəда р'ьнд бьлизьн у к'ефкьн.

— Бо, əгəр хöде бəхте минани бəхте тə бьдə мьн, — мьн гот, — бьра qət нədə, чьмки...

— Бо wəлаəћ, бьлəћ, сьма wəлəћ, — Э'гит гот,—тə лап aqьле xwə öнда кьрийə, мьн ћ'əта ньћа ћəwзаньбу тö кör'əки aqьли, ле...

— Дьвə жи, —мьн гот, —Э'гит, Э'гит...

Əw чəнд мəћбун, к'еф нədьгьћиштə к'ефа Э'гит, чəwа дьвежьн, wи п'ьфи э'смана дькьр, ћ'əч'и щара дьчу мала хəзуре xwə qимəте пəзəке хəрщ дькьр, ле бь сальха щарəке жи бежи wи у Гölизəре бь ћəвр'а хəбəр нədабу, ле əwи əw йəка бəр тьштəки ћ'əсаб нədькьр, ћəвале xwəйə незикр'а готьбу, wəки "хəйсəте qиза гьшка öаснə, ћ'əта əwə мала баве хöднə, öса наз у туза дькьн, ле wəхте дьчьнə мала мере xwə, дьк'əвьнə капе xwə у ћəр тьштир'а qаил дьбьн„. Ћəлбəт, чəwа əз у öса жи ћəвале мəйə майин сəр wан готьне Э'гит дьк'əнйан у мə йазьхийа xwə бь wи дьћани.

13—14 мəћ жь wəхте дəзгиндарийа Э'гит дəрбаз бувун, тə'ləбəхтр'а зоме мə диса xwə дабунə зозана Аг'маг'ане, мə диса т'əвайи шьванти дькьр, бь сальха, мала баве wи ћазьрийа xwə дитьбу, wəки панзе бука xwə бьвə, бəр дəф у дə'wəта кör'е xwə шавьн. Р'ожəкə фəсла

hавине бу, мə кəрийе хwə бəрдабу бəрəка ч'йае, кӧ жеь'а Шəмо дьготьн дьч'еранд, бəрэваре мə пəз бəрбь зоме дьhани, wəхте мə незикйи ль зоме кьр, қур'ə-қур' к'этьбу зоме, мə чьқаси незикайи ль мала дькьр, əwqаси дəнг р'ынд дьhатə бьhистьне. Мьн дит Ə'гит ньшкева бь к'ӧлма да сəре хwə у бəрбь зоме мина карьке хəзала чьвт кьр, əз hьнəки пе к'энйам, мьн гӧне хwə wи ани у мьн гот:

— Ə'гит, кера тə кьр, бьмбарəк у пирозбə, hунə бəхтəwарвьн, сəр балгики кал у пирвьн, ле мьразе бе дьл, т'ьме...

1971

БӘРАНБӘРДАН

Qəwьмандьне зар'ötийе, т'ö wəхта жь бира мəрийа дəрнайен, чəwa бьрадар h'əта к'ötасийа э'мьре мəрийар'а həвлатийе дькьн, wəхте мəри дьк'əвə чətнайе, йане жи wəхте cöh'бəте, əлбер'а те бежи бəр тə сəкьнинə у тə мəщбур дькə, wəки tö дəрhəqa we йəкеда qьсə бьки. Т'əхмин сала 1932-а бу, əм малева ль мənт'иqа Шawлика (АР'СС Нəхчьване) дьман, wьр wəкə данздəh гönде к'örда дьк'ətьнə нава we мənт'иqе. Гönде мəр'а Qoрхмəз (Бетьрс), гönде Шəмойа жи дьготьн. Алйе həбунеда, h'aле мала мə нə хəрав бу, wəкə dö сəмəр' пəзе мə, h'əта h'əвте—h'əйште га, ч'елəк, ногьн, бəрга, танə, гольк, бьщə'ниава wəкə дəh həспе мə жи həбун.

Ə'рде мənт'иqа Шawлика гəлəки бь шор', гəнгəз, h'əwшан у шəпал бу, паиза wəхте бəранбəрдане к'е пəзе xwə башqə льч'еранд, заньбу чьqа ми, бəрдир у бəрхе wи hатьнə бəран, чьqас стəwьр манə. Йа сорəкə əw бу, wəки гəлəк ми щewи дьзан у лəма жи wан гöндада бубу ə'дəт, həр кəси пəзе xwə h'əта wəхте бəранбəрдане башqə дьч'еранд у паше пəзе xwə т'əви кəри дькьр. Чəwa гöндийе мə у öса жи мала мə, həла ль зозане h'əвт бəране qəрд, чəнд бəрдьр у пенщ-шəш бəрхе фə'лə р'ьнд, т'əви бəрхе малейə жь данабьр'и кьрьи у мьи h'əта паизе бəрх у бəран дьч'ерандьн, паше кəке мьни р'əh'мəти бəрх дьбьр'ин, т'əви кəрийе пез дькьр, ле ч'ерандьна бəрана у бəрхе мака xwə зьвьр'и, диса hнва мьнва дьман. Əз р'аст бежьм, мала мə əз бьшкури h'əсав дькьрьм, ле чəwa дьвежьн дəсте мьн дар гьрт, мьн жь ч'ерандьна h'əйwин h'əз нəдькьр, сəва we йəке жи əз гəлəк щара hатьмə к'ötане, əз qörбан у h'əйрана зар'е дəр-щинара дькь-

рьм, ньфьр' мьн дькьрьн, ле тьштəки h'ökми сəр мьн нəдькьр, хəйсəте мьн нəдьда гöhастьне. Һəла бона wи хəйсəте мьн, щарана щинаре мə жи сəр мьн хəбəр дьдан у дьготьн: "Ə'вдьлр'əh'ман, кöр'е тəйи бəйт'öйə, əw тö wəхта тəр'а бьшкуртийе накə...„ Малда т'əне кальке мьни р'əh'мəти алийе мьн бу у пьшта мьн дьгьрт, wəки дьне т'ö кəси. Дə, кəке мьн ит'бара ч'ерандьна бəрана жи мьн нəдьhани, ле ч'ар-нəч'ар, диса hива мьнва дьhишт. Дə, əз жи, əз бум. Qəрəз, h'əта бəранбəрдане мьн кölзьки бəран дьч'ерандьн, wəй ль we ч'ерандьне.

Əм жь зозане дагəр'йанə гöнд, ч'ерандьна бəрана диса стуйе мьнда мабу. Ль гöнд həмбəри зозане, хəвата мьн hьнəки hеса бубу, чьмки əз дьчумə мəк'т'əбе, h'əта əз жь мəк'т'əбе вəдьгəр'йам, эп'ещə wəхт дəрбаз дьбу, паше мьн бəран бəрдьдан, hьнəки бьнийа гöнд дьч'еранд, зар'ар'а дьк'əтьмə лаqьрдийа, паше мьн дьданə пешйа хwə, дьhани мал, мə'ни дьгьртьн, wəки qьр'навк'əтйа щики насəкьньн, сəре хwə hьлтиньн, дьчьн, ləма мьн зу анинə, к'öлфəте мале, хенщи кəко, жь мьн баwəр дькьрьн. Һəла щарана калке мьн, сəва мьн, сəр баве мьнда hерс дьбу у дьгот:

— Кöр'о лаwо, тə жь Ə'ли херə, чь же дьхази əва 40-45 салə, анщах ч'ə'ве мə wи к'əтийə? Т'ö зə'ф бьки, əз у кöр'е хwəйе жь тə щьhевьн, hа ...

Wəхте кəке мьн дьчу щики, wи ширəт мьн дькьрьн, щарана жи сəр мьнда hерс дьбу, бистəке жь мьн дьхəйиди, паше əз мач' дькьрьм, дьдамə сəрwахткьрьне, wəки wəхте бəранбəрдане hьндьк майə, йаха мə жь тə у йа тə жи жь ч'ерандьна бəрана we хəлазвə.

Əз р'аст бежьм, мьн р'оже бəранбəрдане дьжмартьн, ле тəе бьгота р'ожəк сəр мьн дьбу мəhəке, зə'ф чəтьн сəр мьнр'а дəрбаз дьбун. Дə, ч'ар-нəч'ар гəрəке мьн доз бькьра, h'əта р'ожа бəранбəрдане. Р'успийе гöнд т'ьме бəрəвара бəрəви нава гöнд дьбун, хöр'а сöh'бəт дькьрьн у

аг'рийе хәбәрдана wан дьһатә сәр фәсьла зьвьстане, һьнәка дьгот: "Исал зьвьстане зу бе, гәрәке әм бәрана дәрәнг бәрдьнә мийа, wәки зьвьстане ми жь qәwәт нәк'әвьн, сәг'әл т'әләф нәвьн...„ Һьнәка жи дьгот: "—Исал зьвьстане дәрәнг бе, гәрәке әм бәрана зу бәрдьне, wәки бәрхе мә вьр'ни нәк'әвьн, кӧ әм һавине сәг'әле хwә бь готьна хwә бьфьрошьн..." һәр йәки бь щур'әки хәбәр дьда, ижа орт'а wанда һ'ӧщәт пешда дьһат, нава аһьлада р'успийе ӧса һәбун, wәки сал һ'әсав дькьрьн, сәр фьлан тьшти хьтьм дьвә, фьлан сал сәр фьлан тьшти у аг'ри дьһатьн сәр зьвьстана we сале дьсәкьнин у гьшк дьһатнә сәр wи qьрари, wәки исал зьвьстане хаш дәрбазвә, гәрәке бәрана зу бәрдане, кӧ сәг'әл вьр'ни нәк'әвьн. Һәлбәт, әз жи бь wи qьраре wани пашинр'а шабум у чәwа дьвежьн п'әр'— баске мьн т'ӧнәбун, кӧ әз бьфьр'йама, wәки йаха мьне жьч'ерандьна бәрана хәлазбуйа.

Р'ьнд те бира мьн, р'о нава гӧндда дися р'успи бәрәв бубун, әз жи чум, дури wан сәкьним, мьн гӧһе хwә дьда сәр һәwәлдана wан, wан qьрар кьр, wәки сьве на дӧсва бәрана бәрдьнә нава мийа. Бәранбәрдан нава щьмаә'та гӧнде мә у ӧса жи йа щипарда ә'йдәкә мәзьн дьһатә һ'әсавкьрьне, we ә'йдер'а „ә'йда дәwләте у р'ьсq" дьготьн. Гӧнди бона дәрбазкьрьна we ә'йде чәнд р'ожа пешда дьчунә бажар'а, мәрк'әзе нәһ'ийа бона бәране хwә р'әнгесор, qич'ьк, һешин, гәвәз, дарьке тә'осйә мәзьн у ч'ук, дәсмале һ'әвтр'әнг, п'охьк, зәнгьл бона нери у бәрана к'ьр'ибун, кәванийе мала шәва бәранбәрдане һьндьки р'адьзан, шәв к'адә, бьши, һ'әwлә, мьрт'охә һазьр дькьрьн. Дйа мьн жи we шәве р'анәза, чь кӧ лазьм бу, һазьр кьрьбу. Qәрәбәрбанга сьве п'әлawa бьрьнщә сәр к'ьшмьш, иди бәроша мәйә мәзьнда дьк'әльжи. Кальке мьн, баве мьн зуда р'абубун, дәй ль мьн кьрьн, әз жи һазунга р'абум, мьн сәре бәране мәйи кәли сори чәнд мәг'ли гьрт, кәке мьн бь чар р'әнга пьшта wи нәqьшанд, зәнгьле һәри

мəзьн у дарьк авитə стуйе wи, паше h'əвтр'əнг стӧрийе wи аланд у гьреда, дəстбь нəqьшандьн у хəмьландьна йе майин кьр, h'əта wи чахи дйа мьн h'əwлə, бьши, к'адə, мьрт'охə кьрнə бӧхчəки, нан у п'əлаw жи нава сьвьрəкə мəзьнда гьреда, кьрə хӧрщька həспе, кəке мьн хӧрщьк т'əркуйа həспева гьреда, кальке мьн həспе нер сйар бу, да пешийе, мьн у кəко жи бəран данə ду wи, р'ева əм р'асти гəлəк гӧндийе мə hатьн, wан жи бəран дьбьрьн, кальке мьн у wана э'йда həв бьмбарək у пироз дькьрьн, həвр'а мал, р'ьcq, дəwлəт, саг'и у сьламəти дьхастьн.

Р'о иди к'этьбу qаме хwə, мəрьвар'а qəй ша дьбу у тəе бьгота əw жи we э'йда щьмаэте бьмбарək дькə. Wəхте кəрийе мə дурва бəран дитьн, к'алək'ал бь кəри у бəрана к'ət, бəран бь р'əв бəрбь мийа чун у ми жи бəрбь wан hатьн. Кальке мьн hьнда кəри жь həспе пəйа бу, шьван бона бəранбəрдане бьмбарək кьр, hатə р'уйе wи. Həр гӧндики мə, бь əшq у ша бəран бəрданə мийа у бь wанр'а ша дьбун. Ду we йəкер'а, həр кəсəки wəкə qəwата хwə hьнда кəри сьвра хwə вəкьр, бəре э'wльнин гази шьвана дькьрьн у паше щинаре хwə т'əклифи сьвра вəкьри дькьрьн, таште дьхарьн, диса həв бьмбарək у пироз дькьрьн, hьнəки бь бəран у мийар'а ша дьбун, паше həр кəс бəрбь мала хwə дьчу.

We р'ожеда йаха мьн жь ч'ерандьна бəрана хəлаз бу, ле тьрсо дьле мьнда бу, wəки бhаре мийе бьзен, чəwа ль гӧнд у ӧса жи зозане гəрəке əз сəг'ла бьч'ериньм. Мьн дьле хwəда дьгот: „H'əта баhаре жи ӧмрəкə, дьвə əз wи чахи həр'мə Р'əwане, техникума к'ӧрдада бемə qəбулкьрьне у...„

1978

Р'ЭШЕ

Мьсто жь хэвате h'эз нэдькьр, qэwьм-пьсмама чьqаси жер'а дьгот, wи hьндьк дьбьhист, т'эне йа xwэ дькьр, бь h'эсаве мала баве xwэ у бь к'эда wан дьжйа. Баве, бьра, де дит, wэки мина тьр'але Бэг'дае xwэр'а дьгэр'э, малда тьштэки накэ, щьг'аре сэр щьг'аре дьк'ьшинэ, соqаqе гёнд дьпивэ, wэхте бьрчи дьвэ, те мал, лев ле дьhэжэ, э'мьри сэр к'ёлфэт дькэ, те бежи т'эзэ жь хэвате hатийэ, wэстиайэ у дьхазэ хёрэкэки ч'ьввр бьхёэ, wэки wэста wи дэрбазвэ. Дэ, к'ёлфэте мале —де, бук, хушк хатьре wи нэдьк'этьн, жер'а хёрэкэки шьрин че дькьн, дьдане, дьхар, дэсте xwэ т'эмьз дькьр, р'азибун э'лам нэдькьр у дэрдьк'этэ дэрва, диса дэстбь "сэйранга„ xwэ дькьр.

Мэрьве хэватчи жь wан мэрьва h'эз дькэ, йе р'ьнд дьхэвьто, бь к'эда xwэйэ h'элал дьжи, хер у шэр'а щинарада дьсэкьнэ, к'омэке дьдэ wан, ле Мьсто? Мьсто чэwa к'ёлфэте мала xwэ у ёса жи дэр-щинар дэwса тьштэки h'эсав нэдькьр, сэламэкэ qёр'и жи нэдьда гёндийа, а лэма жи гёндийа бэре сэва хатьре баве wи, qэwьмпьсмама эw кьрьне wи бэр тьштэки h'эсав нэдькьрьн, qэдьре wи дьгьртьн, ле wэхте дитьн тьштэк жь wи дэрнак'эвэ, чэwa дьвежьн хенщи xwэ, кери к'эсэки нае, wан жи эw дэwса бэнда h'эсав нэдькьр, дьзикава бь wи дьк'энийан, наве wи данибун "мьвтэхёр„. Hьнэк дэр у щинара, баве wи, qэwьм-пьсмаме wи дьданэ гёнэк'аркьрьне, wэки эwана пешийа мьфтэхёрийа wи нагьрьн, у лэма жи хэйсэте wи р'о бь р'о хэрав дьвэ у hеди-hеди жь щерга мэрьвайе дэрдьк'эвэ.

Hэлбэт, нава we хэбэрдана гёндийада р'асти hэбу,

ле әwана һәла һажь пе т'өнәбун, wәки к'өлфәте мале, малда чәwа дьвежьн р'өһ'е һәв дьхарьн, т'ьме Мьстода дьготьн, ле нәдьбу тьштәки, гөһе wи дьк'әт у алийе дьнер'а дәрдьк'әт, qәт бәр тьштәки һ'әсав нәдькьр. Де у баве wийә бәләнгаз чубунә щәм мәлла, шеха у тер'тер'а гәләк ньвьшт у к'аг'аз жер'а кьрьбун, әw жи нәбубу тьштәки. Щарәке Фәтое бәләнгаз дәсте wи жь э'рд у э'сман дьqәтә, мина масийе ав сәрбьр'и, дьк'әвә нава мьтала, гәләки дьфькьрә, һьндьки, тө р'йа нькарә вәбьжерә у аг'ри те сәр wе нете, wәки р'ожәке һәр'ә газьне хwә бь Э'лое р'успие гөнд бькә, бе әw чь р'е пешийа wи дьхинә. Фәтое бәләнгаз р'ожәке, ду хәвате р'аст дьчә мала Э'ло, гази wи дькә у һәрдө бь хәбәрдан дьчьнә чьнгьле феза гөнд, р'удьнеи у Фәто дәрде хwә бәр wи вәдькә.

— Э'лое бьра, дә әм щинаре һәвә кал у баваньн, хер у шәр'а мә, дәрд, көле мә йәк буйә, әм шөхөле һәвә шайеда жи мина бьра сәкьнинә. Әз ньһа к'әтьмә чәтнайе, чәwа дьвежьн к'әтьмә нава ч'әмәки баһарейи гөр' дьхәньqьм, дәсте мьн бьгрьн, мьн жь мьрьне хәлазкьн, әз qөрбана көр' у qизе тәмә!

— Фәто, Фәто, хөде т'ө чәтнайа нәдә, —Э'ло гот, — чь буйә, чь qәwьмийә, һәла мьнр'а бежә, әзе паше wәкә qәwәта хwә к'омәкдарийе бьдьмә тә, әгәр qәwәта мьн жи нәгьһиже, әзе жь гөндийе мә имдаде бьхазьм...

— Э'лое бьрадар, —Фәто гот, —мала мьн дури сәре һәрдө көр'е мьн шәwьтийә, Мьсто же чуйә, Бьра, п'ьр'и һьндьки һ'өрмәта кал, баве мьн у мьн жи чәwа нава гөндийе мәда у өса жи гөнде щинарда һәйә, ле әва гәде мьн, р'о бь р'о һ'өрмәта мьнр'а дьлизә, әз нава хәлqеда кьрьмә шьләки сор, гьшк сәр мьн дьк'әньн, qәрфе хwә бь мьн дькьн. Э'ло, иди мәлләк, шехәк, ощахәк, мәчитәк, дерөк нәма әз у һ'әлала хwә нәчуне, мә жер'а ньвьшт у к'аг'ьз жи кьрьн, нәву тьштәки у к'омәк жи нәда. Әгәр әз бежьм, жь эqьл сьвькә, р'аст нинә, нә йе көштьнейә, әм

йаха хwə у гӧндийа же хəлаз бькьн. Дə щəгəрə, мəрьв нькарə бе инсафтийа öса бькə. Ӈ'əта ньӈа жь к'исе мə дьхöə у бəр'ədайи дьгəр'ə, жь сьпи-р'əше дəсте хwə нə мал, нə жи дəрва надə тьштəки. We р'оже щинаре мəйи Ə'вдо шьк'йате хwə бь мьн кьр, wəки орт'а wи у хöдеда кöр'əки wийи сал у ниве ӈəйə, дəвəр'уйа дьк'əвə əрqа к'елəка р'е, əw жи wьр'а дəрбаз дьвə, qət т'алашə wи нинə, бəхте wир'а qизька щинара wи дəрте у дьвинə, wəки гədə дьхəньqə, дьр'əвə дьгӈиже, гədə хəлаз дькə, кə-ч'ьк гази Мьсто дькə у дьвеже: "Бьре Мьсто, нə бəр ч'ə-ве тə гədə дьхəньqи, тӧ жи к'елəкер'а дəрбаз буйи, чьма тə нькарьбу гədə дəрхьста?..„ Əw гьли qət ӈ'öкми сəр wи накə, щава we надə у дьчо. Щаньм, щəӈ'меда, ӈəла нахəвьтə, бьра нəхəбатə, ижа ӈ'öбе qизе щинара диӈар дькə. Wəва ə'йанə, мə щарəке зəwьщанд, əw жи букəкə мина Фате, ани. Qət мəӈəке жи хайи нəкьр у бəрда. Дьвə ньӈа тӧ бежи чьма бəрда? Дӧ-се р'ожа ду дə'wətер'а, мьле кəч'ькеда гьрт, гот: "Ӈ'öтӧл-мӧтӧл гəрəке тӧ бьхəвьти, п'əра qазанщ бьки, п'əре р'оже р'ожеда бьстини, бьди мьн, wəки əз хəрщкьм, мьнр'а п'ərə лазьмьи, п'ərə...„ Щаньм, хöде бəле бьдə wи, мə кəч'ьк шандə хəвате р'о-же дӧ-се манат дьдайе, wəки бежə ӈоqе мьни р'ожейə, əw жи qəбул нокьр, "əw ньндькə, гəрəке тӧ р'оже дəӈ маната бьстини„. Дьвə тӧ бежи, əw дӧ-се манате кӧ кə-ч'ьке дьда wи, чь дькьр? Чар-пенщ р'ожа п'ərə бəрəв дькьр у паше дьда шəрав, араq дьӈани мал, вədьхар, кəч'ька бəлəнгаз дьк'öта, мьст-мəӈ'əл дькьр, əм бе ӈ'öрмəт дькьрьн, ӈəла щарана əм жи дьк'öтан. Əм тьрса wи п'ə-ра малда хайи накьн, чи мə ӈəйə, мале щинаре мəданə. А мə дит, wəки əw жьне хайи накə, мə qиза хəлqе шандə мала баве we, ньӈа буйə гöр-агьр бь мə к'ətийə... А сəва ве пьрсе, əз ӈатьмə щəм тə, wəки тӧ р'еке пешийа мьнхи, дəр у щинар жи чəwа дьвежьн ӈəстуйе мьнда аве вənəхöн...

— Фэто щан, —Э'ло гот, —мэ гöндийа тö, эwлэде тэ, qэwьме тэйэ незик дьда гöнэк'аркьрьне, wэки чьма hун дьзгина кöр'е хwэ нак'ьшиньн, wи hини хэвате у шöхöл накьн. Мэ hэwзанькбу, hун п'эра т'ьжи щева wи дькьн у лэма жи эw öса дькэ, ле хазма ван пеле пашьн, эw вэдьхöэ, сэрхаш дьвэ, hэла хатьре гöндийа жи дьк'эвэ. Wэлэh, мьн дьхаст дэрhэqа we йэкеда бь тэр'а hэwалда, ле п'ак бу, кö тö бь хwэ hати. Бэле, р'асти жи тö дьхэньqи, готи эм тэ жь wи дэрди хэлаз бькьн. Тö р'аст дьвежи, эwи нэй динэ, эм бавежинэ мала дина, нэй нэхашэ, эм бавежинэ нэхашхане, бэлки кöл тек'эвэ мала тэ, Мьсто хöр'а бьвэ, чэwа йаха тэ у öса жи йа щинара хэлазвэ. Эw тьштэки хэрав жи накэ, wэки эм бьдьнэ гьртьне, чэнд сала р'уньшта, бэлки йаха мэ хэлазбуйа у бьhата сэр h'ьше хwэ. Йа wи т'эне тьр'алти у мьфтэхöрийэ, гэрэке эм wи жь we р'е дэрхьн, бэлки бе сэр h'эмде хwэ. Эз т'эне дькарьм тьштэки бькьн, эзе эваре hэр'мэ щэм сэдьре колхозе у бежмеда, сэдьре э'зиз, эм гьшк колхозваньн, чьма гэрэке гöнди гöндити бьхэвьтэ, ле Мьстое Фэто дэсте хwэ техэ щева хwэ, вази-вази нава гöнд бьгэр'э, щаhьле мэйэ майин жи бьдэ хэравкьрьне, зöлме-зэлалэте бинэ сэре мала щинре мэйи Фэто. Т'эне плащa мэ эв йэк майэ, ле эз т'эхмин дькьм бэлки бьвэ тьштэки, бьра э'мьри сэр дьк'анчийе гöнд жи бькэ шэрав у арqе нэдэ wи, хенщи we йэке, т'ö р'йа башqэ т'önэ.

Э'ло у Фэто hэвр'а р'ази бун, Фэто р'азибуна хwэ э'лами wи кьр. Э'ло эw да сэрwахткьрьне, wэки дэр у щинара h'эта ньhа гöнэк'ари тэда дьгьртьн, ле ньhа гöне wэ кэсэки т'önэнэ, гöнэ-гöне wи нэвхерийэ, бэлки эм биньнэ сэр р'йа hэq.

Сьвэтьре сэдьре сэрwертийа колхозе гази Мьсто дькэ, гэлэки бь wир'а хэбэр дьдэ у дьвеже:

— Мьсто, дьвини, wэки колхозване мэ гьшк дьхэвь-

тьн, ĥəла ĥавине зар'е гьр жи к'омəкийе дьдьнə колхозе, wəки шöхöле мə пешк'əвə, ле тö нахавьти нə к'аре дьди мала баве xwə, нə малĥəбуне, мьвтəхöрийе дьки у дьхази щаĥьле мə жи жь р'йа ĥəq дəрхи? Мəрве мьвтəхöр щийе wи нава мəхлуqəтийа мəда т'önə, хенщи we йоке мьн бьĥистийə, wəки ван п'еле пашьн, тö вədьхи, сəрхаш дьви, ĥ'öрмəта гöндийа дьк'əви, тö дьзани щийе мəрьве öса к'идəрə? Де у баве тö зəwьщандьн, qизəкə башə хəват-ĥ'əз тəр'а анин, wəхтəке щəм мə хəвьти, хəрав жи нədьхəвьти тə ĥəрр'о дьк'öта, зоре жь мал дəрхьст, əва жи гöнəк'арийə, готи мə wи чахи тö бьдайи мəĥ'кəме, ле мə бахьшандə к'öлфəте мала wə. Лawo, əз жи гöндийе wəмə, тə анщах дəрсхана ĥ'əвта бь щур'əки т'əмам кьр, хандьна тəйо бьльнд т'önənə, wəки əз бежьм, п'еше тə ĥəйə, бь п'еше xwə бьхəвьти. Йа р'аст, əз тəр'а дьвежьм, гəрəке тö сьведа мəр'е ĥьлди, т'əви авделийа р'əзе тьрйа авди у хəвате башqə бьки, əгəр на, wи чахи жь xwə бь-хəйидə, бəсə бəр'ədайи нав гöнд бьгəр'и?!.

Ĥəлбəт, готьне сədьре колхозе гəлəки ĥ'öкми сəр Мьсто дькьр, щарана соро-моро дьбу, дьдит, wəки əw р'аст хəбəр дьдə, пешийа ĥəр хəбəрданəкə wи р'аст дьгьрə, тö гьли нədьдит, wəки тьштəки бежə у xwə бьдə э'фукьрьне. Əw щарана дьк'ətə мьтала, сəре xwə бəржер дькьр у аг'ри алəма дьле xwədа дьгот: "Ахьр, qət əз нə-хəвьтимə, əзе сьве чəwa бьхəвьтьм, нə əзе жь хəвате бь-мрьм, бьбьə'щьм, йа р'аст əwə, wəки əз бежм, əзи наха-шьм, нькарьм бьхəвьтьм у we йəкева йаха xwə жь сədьр бьдьмə хəлазкьрьне...„ Дəнге сədьре колхозе əw жь мь-тала да ĥ'ьшйаркьрьне, сəре xwə бьльнд кьр у гот:

— Тə чь гот, р'астə, ле əзи нəхашьм...

П'ак, əз дəqəке бежьм, wəки тöйи нəхаши, —сədьр гот, —мəрк'əза нəĥ'иеда нəхашхана мəйə бьлə'т ĥəйə, дохтре мəйə баш ĥənə, ĥəр'ə wьр чəндəки р'азе, əгəр wан к'аг'ьз да тə, кö р'асти жи тöйи нəхаши у qабьлийəта тə-

йə хəвате т'önənə, кəсəк мə сəр тə хəбəр надə, ле wəхте к'аг'ьз нəднə тə, те wи чахи чь щаве бьди щьмаэ'та гönд у мə? Wəрə э'зийəт нədə хwə. Ща мьнр'а бежə, wəки кö-р'е фьланкəсе, бук у qиза фьланкəсе, йане жи фьланкəс нахəвьтə, бьзанвə əз гönəк'арьм. Əз темə сəр we нете, wə-ки т'ö т'əне у т'əне мьвтəхörийе дьки, wəки дьне тыш-тəки башqə т'önə, ньha жи тə мə'нийа нəхашийе гьртийə, əре? Сьведа həр'и нəхашхане у əз бь хwə жийе бемə щəм дохтре нəхашханейи сəрəкə, бьпьрсьм бе чь нəхашйа тə həйə. Мьсто, wəрə кəвьра жь п'еша хwə бьвежə, сьве мəр'е бьдə сəр мьле хwə, həр'ə бьхəвьтə...

Ду we хəбəрданер'а, əw хəрqи мьтала дьвə у диса ль мьвтəхörийе дьгəр'ə у те сəр we нете, wəки сьве бəри чуйина нəхашхане, Р'əша ч'елəкдош бьвинə у бь wер'а hьнəки хəбəрдə. Э'мьре Р'əше дьгьhиштə бист шəш, бист h'əвт сала, əwа həла нəчубу мер, əw нава ч'елəкдоше колхозеда алийе хəватеда, йа həрə пеш бу, we сале 500-600 р'охават qазнщ дькьр, пеш р'оже хwəйə хəвате-ва гəлəк п'ərə у h'асьла малhəбуна гöндитие дьстəнд, h'але we чьqаси бежи хаш бу, бь h'əзара п'əре we каса э'манəтеда həбу.

Сале шер' əwə дəh сали бу, кö баве we чубу шер', сала дöда к'аг'ьзе баве wейи р'əш те, дйа we мер дькə, ле Р'əше сонд дöхə, wəки сəр мала баве хwə бьминə, нə-hелə ощаха баве we бьтəмьрə. Р'əше р'əша həq бу, т'əби-йəте hьнəки бəдəwəтийа хwə жь we вəшартьбу у... Ду гəлəк хəбəрдана сədьрр'а Мьсто сəре хwə бьльнд дькə, ль сədьр мезə дькə у паше дьвежə:

— Həвале сədьр, чəнд р'ожа молəте бьдə мьн, мьн кö нəхашхане к'аг'əз нə ани, wи чахи əзе бьфькьрьм у нета хwə wəр'а бежьм.

— Зə'ф баш, —сədьр гот, —əз тəр'а р'азимə, ле Мьсто əгəр тö бьщер'бини хатьре колхозвана к'əви, wи чахи жь хwə бьхəйидə, иди паше мьн нədə гönəк'аркьрь-

не, wəки гӧндийе мə дəст авитьнə қануна диwане, hа'.. Мьсто, тӧ нə кӧр'əки бе аqьли, диса тəр'а дьвежьм, сьведа həр'ə хəвате, щьмаə't у əзе к'омəке бьдьнə тə, wəки тӧ бейи сəр р'йа р'аст у тӧйе паше р'азибуне бьди мə. Дьвини, гӧндийе мə кəсəк кəсəкир'а хəравийе нахазə, wəки əм тəр'а бьхазьн. Мьсто бьфькьрə, жь готьне щьмаə'те у мə дəрнəк'əвə...

— Əзе бьнhер'ьм, —Мьсто гот, —у сьве бəлки щаве бьдьмə тə...

Мьсто гəлəки п'осидə жь ода сəдьре колхозе дəрк'ət, qət ль щмаə'та бəр идарейə бəрəвбуйи нəньhер'и, чəwа дьвежьн сəре хwə кьрə нава льнге хwə, р'аст бəрбь ч'йае феза гӧнд чу, иди гӧнд нəhатə к'ьвше, əw сəр кəвьрəки р'уньшт, хəрqи мьтала бу у алəма дьле хwəда фькьри хwə-хwə хӧр'а гот: "Зорə, чийə, əз нькарьм бьхəвьтьм, мала баве мьн, бьра гьшк мьн hатьнə хəзəве, мьн малда хайи накьн, пари нан у чəнд капека h'этани дьдьнə мьн, р'öh'е мьн позе мьнр'а дəрдьхьн, h'əзар щари дьдьнə р'уйе мьн, əгəр əз həрр'о вəнəхӧм те бежи мьн тьштəки хwə ӧнда кьрийə, сəдьре колхозе жи əз qaqa р'əш асекьрьмə, к'əсə, дьвежə, нахəвьти жь гӧнд дəрк'əвə, бь т'əхмина мьн, wи жь наве гӧндийа гьшка дьгот. К'ӧда жи həр'ьм, гəрəке бьхəвьтьм, кӧ бькарвьм сəре хwə хайи бькьм, əw йəка жи жь дəсте мьн нае, мала мə жи мьн hатийə хəзəве, ле аг'рийа мьне чəwавə? Мьн нəhəq жьна хwə бəрда, əwe бьхəвьтийа, мьн жийе бьхара. Ахьр, мьне р'ожс дӧ-се маната чəwа сəре хwə хайи бькьра? Щаньм, əw жи мина мьн нə хəватчибу, р'ьнд бу мьн бəрда... Йа мьн хайикə т'əне Р'əшə, п'əре we больн, ханийе we həйə, иди сəдьре колхозе у щьмаə't дькарə сəр мьн хəбəр бьдə, əwe hьм пеш хӧва у пеш мьнва бьхəвьтə... Дьвə Р'əш жи мьн нəстинə, на, щамер, əwa иди пир буйə, хастийе we т'önəньн, əwe сəр т'əпа хwə мьн бьстинə, həла бьра чəнд щара лач'ька хwə бьвежə həwa,

хортəки мина мьни бəдəwи такр'ьh'ани we к'ö бинə? Эh, чəрха мьн wəлгəр'йайə, wəлəh, кəсəк мьн навə хайи, ле wəхте Р'эше гот, на, əзе чь бежьме, бькöжьм, навə, бьк'öтьм, чи мьнə? Qəт бawəр накьм, кö əw мьн бьстинə, чьмки наве мьн хəрав дəрк'этийə... На wəлəh, əw мьн настинə. Дə həла əзе бьщер'биньм, бəлки тьштəк же дəре, йаха мьн жи...„

Wəхте Мьсто сəре xwə жь мьтала бьльнд кьр, ньhер'и иди р'о бəр авайə у гəлəки жи бьрчийə, həр'ə мал, əwe дəрəнг бьк'əвə, нькарə Р'эше бьвинə, həр'ə Р'эшер'а хəбəрдə, жь бьрчина чоке wи сьст бунə, шəв həр'ə дəре мала Р'эше бьköтə, сьве гьлийе бьгhижə сəдьр у щьмаэ'те, wи чахи гəрəке жь гöнд дəрк'əвьм. Жь гöнд жи дəрк'əвьм, əзе бьрчина бьмьрьм. Wи qьрар кьр бь щур'əки hеди-hеди həр'ə ферма ч'елəка, wəхте дотьна ч'елəкайə эварейə, ле чəwa həр'ə ферме, чəwa бь Р'эшер'а хəбəрдə. wəки кəсəк wи нəвинə. Мьсто биhистьбу, wəки əwa бəри ч'елəкдоша гьшка ч'елəке xwə дьдошə у вəдьгəр'ə мала xwə. Əw фькьри, wəки бьнэт'ара фермеда р'уне h'эта Р'эш hат. Бawəрки Мьсто тера сəh'этəке hива Р'эше дьсəкьнə у дурва дьвинə, wəки əw те, Мьсто жи р'адьва hеди—hеди р'йа бəрбь гöндва дьчə, дəмəке шунда Р'эше те дьгhижə wи, эвархерйе дьдə wи, Мьсто щава we дьдə, Р'эше э'щевмайи дьминə, wəки h'эта ньhа wи к'эсир'а хəбəр нэдьда, ле иро wер'а шьрин-шьрин хəбəр дьдə, к'еф-h'але we дьпьрсə, əw алəма xwəда тьштəки дьфькьрə, ле... Эп'ещəйи əw т'əв тен, Мьсто дьвежə.

— Р'эше, гöндийе мə гьшк тə дьпəсньн, wəки тö р'ьнд дьхəвьти, мьн жи мьзəмэт дькьн, кö əз жи нахəвьтьм, гьшк жь тə h'эз дькьн, ле мьн?..

— Мьсто, —Р'эше гот, —щьмаэ'та мə wəхтеда р'ьнд готийə: "Хəватh'эзе xwəйо, дəлилийе хəлqейо„. Xwə əв хəбəрана бадьлhəwa нəhатийə готьне? Бəле, хəват р'əw-

ша мәрйанә, қәдьр у қимәте мәрйайә. Р'ьндә тӧ бь хwә дьвежи. Шӧкӧр тӧйи мина дewәкийи, тӧ жь к'ижан щаһьле гӧнде мә кемтьри? Бьхәвьтә, бьра жь тә жи һ'әз бькьн, мьвтәхӧри кер'а лазьмә, щийе мьвтәхӧра т'әне мәрзәлә, йане һ'әбсә, ле вәхарьн, сәрхашбуна тә?

— Мала тә ававә, —Мьсто гот, —Р'эша щинар, готьне тә жь готьне сәдр дьһа сәрттьрьн, мәрьв нькарә wәр'а хәбәрдә, те бежи wә гьшка т'укьрийә бьн зьмане һәв. Әз дьхазьм тӧ р'а у шewрәке бьди мьн, ле... Зани, ве эваре бона чь, мьн дьхаст тӧ бьдитайи?

— Мьсто, қәwлък мьнр'а нә лазьмьн, —Р'әше гот,— мәрьве ар'одә мәхлуқәтийа мәр'а нә лазьмә, бона мә огәнә, әгәр сәдьр өса тәр'а готьвә, р'аст готийә, мала тә ававә, тә хwә нава гӧндийе мәда ә'лизәнгикьрийә, тә һ'ӧрмәта мала баве хwә жи хьстийә, дәрһәqа тәда гӧнде щинарда жи дьвежьн, әва йака бона гӧндийе мә жи нәп'акә, нә? А әз, такә т'әнемә, сәр мират'а баве хwә р'уньштьмә, бь һ'әлали дьхәвьтьм, тӧ кәс мьнр'а нькарә тьштәки бежә у әхтйара wан жи т'ӧнә, ле тәр'а? Р'астә, әз қьсми жьньм, ле әз һ'әзар мере мина тә, мер һ'әсаб накьм. Бежә, ве шәве хьзмәт тә бәрбь мьн чийә?

Әw готьне Р'әше өса һ'ӧкми сәр Мьсто кьрьн, тәе бьгота мәләке мәwт'е һатийә сәр нәфәса wи, we ha-ha р'ӧһ'е wи жь қәфәса wи дәрхә, бистәке шунда Мьсто гот:

— Р'әше, тӧ қизәкә хәватһ'әзә намуси, мьн қизе гӧнде мә гьшк бәр ч'ә'ве хwәр'а дәрбазкьрьнә у аг'ри...

— На, на, —Р'әше гот, —Мьсто, әw готьне тә, зува бе бьрьнә, чунә, һәр'ә йәкә мина хwә бьстинә, әз нә лайиқи тәмә, тә йәк ани, we чь фә'м кьр у әз? Тӧ зани әз қизәкә меранимә, йе кӧ мьн бьстинә гәрәке мина мьн жь хәвте һ'әз бькә, ле тӧ? На, бьра щан, дә бь хатьре тә, сьве хәлqе бежә—Мьсто һ'әму шӧхӧле хwә т'әмамкьрийә, ижа һ'ӧбе бәр Р'әше вәдькә?

— Р'эше, Р'эше, —Мьсто гот, —hэла мэлэзинэ, эз дьхазьм гэлэки бь тэр'а хэбэрдьм у гьлийе хwэйи к'отаси тэр'а бежьм...

— На хер, зэ'ф р'азимэ, —Р'эше гот, —иди зэh'мэт нэк'ьшинэ у щарэкэ майин нэщер'бинэ, пешийа мьн нэгьрэ, эгэр тӧ бьwэк'ьлини?

— Р'эше, —Мьсто гот, —бьфькьрэ, эз тэ hиви дькьм, нэхэйдэ, эзе сьве диса ви чахи бем у гьлийе хwэйи к'отасийе мьнр'а бежэ.

— Мьн йа хwэ гот,— Р'эше гот,— хэлазбу, чу...

Р'эше ду готьна хwэр'а мниа тэйре жь qэфэсе дэрк'эти, лэз бэрбь мала хwэ чу, дэри вэкьр, ишьq вехьст hӧндӧр'ва к'ьлит кьр, р'уньшт hьнэки вэбьшьри, дэрде дьле хwэда гот: "Щаньм, сӧр' бь ви зьлами к'этийэ, чийэ, ве эваре hатэ пешийа мьн, эз к'ӧ, эw к'ӧ т'эмамийа гӧндийе мэ сэр wи дьк'эньн, qэрфе хwэ wи дькьн у hатийэ дьхазэ мьн бьстинэ, qэт тьште hа сэре хwэ нагьрэ. Йэqин сэдьр эw мэщбур кьрийэ, wэки бьхэвьтэ у дьхазэ wэ'дэли мьн бьстинэ. На, на, гоште пэза нер мьн h'эрамвэ. Эwи бэдэwэ, ле эз? Йа мэ qэт hэвдӧ нагьрэ, хэлqе мьнр'а чь бежэ, hэ? "We шив жи нэхар, щийе хwэ дани, ч'ьр'а тэмьранд, к'этэ нава ньвина, хаст р'азе, нькарбу р'аза, диса эw к'этэ нава хэм-хьйале р'астhатьне, дэмэкэ хорт к'елэк-к'елэк wэлгэр'йна диса хэwа we нэhат. We мала баве хwэйэ бэре, де, к'аг'ьзе бавейи р'эшhати, меркьрьна де, хэйда орт'а we у де, т'энебун мина ч'эмэки бahарейи гӧр', бэр ч'э'ве хwэр'а дэрбаз кьр у аг'ри hат сэр мьразе хwэ сэкьни, hьнэки к'элогьри бу, хwэ мэрьвэкэ бэдбэхт h'эсав кьр у бэдбэхтийа хwэйэ дӧда жи р'астhатьна иро h'эсавкьр. Ле тэе бьгота Мьсто бэр ч'э'ве we сэкьнийэ, пьрса дьдьнэ hэв, щава жь hэв дьстиньн, ле наенэ сэр тӧ qьрари. Дэнге дике ниве шэве qӧбэ дьhатэ бьhистьне, хэw ль Р'эше hэр'ьми бу, мьтала нэдьhишт

р'азе, we дьле хwәда гот: "Мьсто дьвә сьве wә'де хwәда диса бе, дьвә сәрхашбу, ләма öса мьнр'а дьгот. Дьвә иди нәе жи? На, нә сәрхашбу, дьвә жь дьле хwә жи дьгот. Әw жи дьвә, дә, бәндәйә, мәрьв готи жь һәв бawәр бькә, ле жь wи бawәрбун навә, дәqәке жи әз бежьм, әз жь wи бawәр бькьм, һатьне чь бежьме. Әзе бежьме, wәрә мәһәке, дö мәһа щәм мьн тәwледа ль һ'әйwин бьньһер'ә, әзе паше һе гьли бьдмә тә. Бь т'әхмина мьн, әw кö р'азибу, хәвьти, тә'ма хәвате һьдла, иди жь хәвате нькарә бьqәтә. Йәке жи wәхте мәри жь дйа хwә дьвьн, хәйсәте гьшка нә мина һәвьн, т'әрбийәткьрьна мәрьва тьштәки мәзьнә у һ'ök'ме хwәйи мәзьн сәр бәнда дьһелә, хәйсәте wан жи дьдә гöһәр'андьне, дьвә хәйсәте wи жи бе гöһастьне, һә? Әw жи мина щаһьле гönд бьхәвьтә, щьмаә't же һ'әз бькә, wи бьпәсьнә, wи чахи we мьнр'а жи бежьн: ә'фәрьм, wәки тә зьламәки жь р'йа мәрьвайе дәрк'әти, ани сәр р'йа һәq...„ Әw жи бона мьн бәсә, ижа әме wи чахи мина дәрщинаре хwә, бьвьнә хödане мал-һ'ала, хödане зар'а. Ле wәхте р'ази нәбу?„ Ду we йәкер'а Р'әше чәwа р'аза, хwә жи ньзан бу, сьве һьнәки дәрәнг һ'ьшйар бу у зу бәрбь тәwле ләзанд.

Сьве wәхте Р'әше һатә тәwле, һәвал-һогьре we ә'щевмайи ман, wәки әw we р'оже чьма дәрәнг к'әтийә, р'әнге we жи һәвала хаш нәдьһат, öса заньбун, wәки әwә бек'ефә. Ду дотьна ч'еләкайә сьвер'а, әw һатә мал, һьнәки һеса бу, ле тәе бьгота Мьсто бәр ч'ә'ве weйә, wер'а хәбәр дьдә, wәки wер'а чь бежә? Әwа т'әмамийа р'оже, нава хәм у хьйаледа бу. Әлһәqи, р'оже öса сәр мәрьва дьвьнә мәһ у бәлк жи сал. Р'әше ч'еләке эваре дотьн, тари к'әтә ә'рде, we хатьре хwә жь һәвала хаст у бәрбь мале һат, бьнәт'ара тәwле әw р'асти Мьсто һат, сәлам данә һәв, һәла к'еф-һ'але һәв жи пьрсин у паше дәстбь

хәбәрдана wан бу, аг'рийе Р'әше дьле хwә бәр Мьсто вәкьр, шәрт у шьруте хwә йәко-йәко жер'а гот, Мьсто бь готьне wер'а бәре qәт р'ази нәбу у дьле хwәда дьгот: "Әз у тәwлә? тәwлә у әз? Qәт һәвдө нагьрә...„ Ду хәбәрдана һәрдайә дьрежр'а, гәләк шеwьр у т'әме Р'әшер'а, Мьсто һеди-һеди чәwа дьвежьн ә'рәба хwә дахьстә р'асте, qәлбе wи дьһатә гөһастьне, бь готьне Р'әшер'а р'ази дьбу. Р'әше у Мьсто we шәва тавәһивда шәрт данә һәв, гьли жь һәвдө стәндьн, wәки Мьсто сьве дәwса мәр'е, шьвдаре һьлдә у һәр'ә тәwледа бьхәвьтә...

1978

МЬН ЧӘWA ҺОЛ К'ЬР'И

Әзи һәла 13-14 салибум. Мала мә һәр баһар т'әви гөндийе мә дьһатә qьр'е феза Р'әwанейи, кө жер'а Қәндал дьготьн, даданин, коне хwә вәдьгьртьн. Ньнәк щинаре мә бьн коне хwәда к'оза бәрха бь чита, йане жь кәвьре к'әвәнг чедькьр, wәки сәг'әле wан жь сәрме т'әләф нәвьн. Баве мьн жи бьн к'оне мәйи һ'әйштстунида к'оз чекьрьбу. Коне мәйи һqааси мәзьн бу, wәки к'озе тәнгаси ль к'өлфәте мале нәдькьр. Дә, р'оже зар'өтиейә дәрбазбуйи, жь бира мәрьва начә, wәкә сәмәр'ә мийе мәйә сорә мина хуне, жь wейа зедәтьр сәг'әл, щар нивәке зедәтьр кавьр',бәран, мистәwр, гәләк һәсп у тарьше мә жи һәбун.

Wи wape баһархерие чәwa мала мә у өса жи щинаре мә ньнәки чәwa дьвежьн сәр у röһe хwә дьдьнә сәр һәв, мийа ширвәдьда, бәрх жи сәр хөда дьһатьн у һе дәстбь дотьна мийа дькьрьн. Мере зоме, зар'е гьврәйә сәр хwә һәрр'ож бь һәспа, га, гөһдарежа у пьшта маст дьбьрнә бажер дьфротьн, хөр'а нан, сабун, п'ърти, мьдас у йе майин дьстәндьн, бь гьлики к'ар у баре хwәйә зозане дьдитьн.

Мала мә ми дьданә бери, шире кө дәрдьк'әт, дийа мьнә р'әһ'мәти дьпаланд, дькьрә ситьле мәйә мис, дьк'әланд у wәхте вәдьпәсьри, т'ьжи чар к'узька дькьр, дьмәйанд. Һәлбәт, тое сәр ситла п'ара мьн у баве мьн бу. Сьве шәвәqе дәве к'узька р'ьнд гьре дьда, we у баве мьн дөдө дькьрнә алики т'ер'е, дөдө жи алийе дьне, давитьнә сәр пьшта һәспе у баве мьн дьбьрә бажер дьфрот.

Әз дьчумә бәр бәрха, ле wәй ль we ч'ерандьне. Мьн бәрх чәwa лазьмә нәдьч'ерандьн, р'ожәкә хөде т'өнәбу, wәки бав у кальке мьнә р'әһ'мәти сәр мьн хәбәр нәдана.

Әз р'аст бежьм, алийе ч'ерандьн у хайикьрьна h'әйwинда әзи гәләки бәйт'ö бум, мьн жь we хәвате h'әзнәдькьр, сәва we йәке жи бawәрәкә маливане мә әз р'оже qәт нәвә дәh щара qörбана бьшкурийе хәлqе дькьрьн.

Р'ожәке нивро кәрийе мийа hеди-hеди п'ебәржери сәр зоме дьбу, мьн у hәвале хwәйи Ләт'иф орт'а hәрдö бьр'е бәрхада мә хwәр'а кәвьр дьлист, чәwa дьвежьн сәре мә листькева гәрм бубу, мә hажь т'ö тьшти т'önәбу. Әм wәхтәке пе h'әсйан, wәки бәрхе мә данбунә. Әм әлбер'а бәрбь бәрх у мийа чун, ле иди дәрәнг бу. Мә, шьвана, зар' у жьне ове бь щур'әки әw hәвдö вәqәтандьн, ле бефәйдә бу, бәрха ми метьбун. Зани жьн у мере ове шире wи чахи чәwa qимәт дькьрьн! We р'оже мала мә се-чар сәh'әта ми башqә ч'ерандьн, hьнәки шир к'әтә гаhане мийа у паше дотьн, диса к'узькәк дәрк'әт.

Эваре wәхте мьн бәрх анин кьрә к'озе. мьн ль деме маливане мә ньhер'и, дит wәки бона данбуна бәрха, гьшк hерсбунә. Дәрәнг, дәрәнг кальк у баве мьн hьнәки сәр мьнда hерсбун, ле әз чәwa э'зизе wан, кör'е wани т'әне, әз нәк'ötам. Wана гәләки мьда гот, ле мьн сәре хwә qәт бьльнд нәкьр, чьмки әзи гönәк'арбум. Әгәр баве мьн жь кальке мьн т'aqәт бькьра, we баре мьн бь шьвава р'ьнд баркьра. Дьле баве мьн жь hерса тәе бьгота дьк'әлийа у бь hерс гот:

— hәла бьсәкьнә, сьве те wи qатьхи бьви бажер, бьфроши, wәки бьзанви qазанщкьрьна п'әра чийә у wи чахи әзе тәр'а хәвәрдьм?

— Зә'ф баш, —мьн гот, —әзе сьве маст бьфрошьм, те бьвини, кör'е тәйе чьто базаре бькә у we чьqас п'әра тәр'а бинә?

— Баш, баш,— кәке мьн гот, —әзе сьве тәр'а хәвәрдьм, зьмане сори бе hәстуйә, hәр тьшти дьвежә...

Ду ве хәбәрдана мәр'а, әз дьле хwәда гәләки шабум, wәки әзе сьве qетьх бьвьмә бажер бьфрошьм. Әз р'аст

бежьм, мьн бэре ина нэкьр, ле гьлийе баве мьн гьли бу, wи гот, хэзал бу чу. Ду ве hэwалданер'а эм к'ölфэте мале гьшк р'азан, ньзаньм чь wэхте шэве бу, кальке мьн дэйл ль мьн кьр, мьн hазунга к'ьнще хwэ ль хwэ кьр, ле нава зомеда qэрэбальх бу, йэки к'узьке qатьх дькьрэ тер'е, давитнэ сэр пьшта hэспа у гöhьрежа, hьнэка жи к'узьк дабунэ пьшта хwэ, hьнэк жьн жи мина долаве бэр дэсте мера дьхэвьтин, wэки зу вэр'екьнэ бажер.

Дэмэке шунда, баве мьн к'узьк ани пеш мьн дани, мьн wи ньher'и у т'эхминкьр эwи гьранэ, мьн к'узьк бьльнд кьр у дит зэ'ф гьранэ, ле эшqа чуйина бажер, гьрани жь бира мьн дэрхьст. Дийа мьн дэве к'узьк р'ьнд гьреда, капе гольке авитэ ч'эмьла у баве мьн эw да пьшта мьн, кап р'ьнд пьшта мьнва гьреда у эз бьрмэ щэм мастфьроша, т'эма мьн да wан у пашда вэгэр'ийа. К'узьки зэ'ф гьран бу, пьшта мьн дьэшанд у hэла щарана хöбэре льнге мьн бьн мьда дьфьстьqин, ле жь шэрма р'ewийе hэвале хwэ, мьн нэдьhани сэр баре хwэ. Бь зор-бэла, мэ бь зэрайа тавер'а хwэ гиhандэ бажер, ле эз нава худанеда бубумэ ав. Hэр hэваляки мьн к'этэ coqaqэqэке у мьн жи даву пэй мерьке кö кэке мьн т'эма мьн дабуйе. Эwи эз дамэ сэрwахткьрьне, wэки hэма тö жи гази бэхте хwэкэ, тек'эвэ ве coqaqe у qат'ьхе хwэ бьфрошэ.

Ноли р'ожа иройин р'ьнд те бира мьн, эw coqaqa кö мерьк нишани мьн кьр, эз эвраз hьлк'ьшйам, мьн зис гази кьр "Лав масун, вохчари масун, сари масун...„ Дэнге мьн эw coqaqa hьлда бу, hьнэк бажарван жь дэнге мьн хэwа сьве h'ьшйар дьбун, дэрдьк'этьнэ дэрва, сэр мьнда hерс дьбун, ле бона фьротана маст, эw hерсбуна wан, h'эта hьнда мала wан h'ökми сэр мьн дькьр, ле wэхте эз жь мала wан дэрбаз дьбум, диса дьбу qур'инийа мьн. Hьнэк жьне пир у щаhьл жь дэнге мьн дэрдьк'этьнэ дэрва, гази мьн дькьрьн, эз дьчумэ щэм wан, ль тэ'ма qетьх дьнher'ин, эгэр хаша wан дьhат, к'аса хwэ дадани-

нэ э'рде, чьqас wанр'а лазьмбу, мьн жи бь шэрбьке нив килое маст дьпива, дькьрэ дэрдана wан у п'эре хwэ жь wана дьстэнд. Дэ иди тав шьрин бубу, эз соqаqер'а эвраз hьлк'ьшйам, дэнге qуринийа мьнэ "масун„ к'уч'э hьнгавтьбу. Мьн иди ниве масте к'узьке хwэ фьротьбу, hьнэки жи баре мьн сьвьк бубу у бина мьн hатьбу бэр мьн. Qатьхе мэйи we р'оже, чьто qатьхбу, к'элпич' бу, к'элпич'. Хаша бьк'ьр'чийа дьhат, hэла hьнэка дьгот "Лawo, hэрр'о жь ви масти бинэ, эме бьк'ьр'ьн...„

Иди р'о р'ьмэке бьльнд бубу, дэнге мьн жи дьhа зис бубу, эз пешда дьчум, мьн сэр мьле хwэйи р'асте ньhер'и, wэки дӧ зар'е кӧр'ин т'эхмин э'мьре wан дьгьhиштэ 9—10 сала, hолэкэ мэзьн нава hэwеда дьдьнэ листьке, wи давитэ wи, wи жи давитэ wи. Wэхте мьн эw йэка дит, тэе бьгота h'ьше мьн фьр'и у чу щэм wан. Мьн хаст эз диса соqаqер'а пешда hэр'ьм, ле мьн нькар бу. Эз сэкьним, мьн т'ер ль листька wан т'эмашэ кьр, хӧзьла хwэ бь wан ани, ле фьротана мират'е qетьх hатэ бира мьн. Мьн к'узьк бе дьли хwэ hьлда, пешда чум, ле дэсте мьн жь листька wан нэдьqэтийа. hа пешда дьчум у hа мьн пашда дьнhер'и, ль листька wан т'эмашэ дькьр. Ньшкева гава эз бе h'эмди хwэ, пешда чум у мьн ль листька wан ньhер'и, чэwа бу ньзаньм льнге мьн кэвьрэки к'эт. эз у к'узьк сэр hэвда ль кэвьре пешбэри хwэ к'этьн, к'уз шкэст, маст р'ьжийа. Wэхте эз э'рде ч'э'в qат'ьхе чилиqэрqаш, бэдэн у сэр ч'э'ве хwэйэ маст к'этьм эша льнге мьн жь бира мьн дэрк'эт, жь тьрса hэж бэдэна мьн к'эт, ижа ве щаре к'ӧтан hатэ бэр ч'э'ве мьн у хӧбэре кур'ини к'этэ мьн гьрйам. Ижа ве щаре дэwса газикьрьна мьнэ "Лав масун„ дэнге гьрийе мьн соqаq hьлда, жьне соqаqе, hэрдӧ гэде кӧ hол дьлистьн, hатьнэ щэм мьн, гэдэ бь мьн к'энйан.

Зэ'ф р'ьнд те бира мьн, жьна чьqаси лавайи дькьрьн, бэр дьле мьнда дьhатьн, wэки эз нэгрим, ле дэнге мьн

нькарьбун бьдана бьр'ине. Әз аликида дьгьрйам, ле алйе майинда мьн бьн ч'э'вава ль hола дәсте зар'айә бәдәw дьнhер'и. Жьнәкә навсәрә мьле мьда гьрт, әз зор у хаши жь нава маст у к'аг'тике к'узьк дәрхьстьм, вәбьшьри, гот:

— Лаwо, тьшт навә, қәт мәри сәва маст дьгри? Көр'е мьн, гöне тә тöнә, льнге тә кәвьр к'әтийә у к'уз жи шкәстийә, тә хwә хун нәр'етийә, wәки тö hаqаси дьгри?..

— Ле чәwа, —мьн гот, —әзе чь р'уйи hәр'мә мал, мьн дöh бәрх данкьрьнә, баве мьн мьнр'а тьштәк нәгот, ле иро зедайа сәр мьн к'уз шкенанд, маст жи р'ьжийа э'рде, ижа ве щаре әзе чь щава баве хwә бьдьм?

— Тьшт навә, —жьньке гот, —йәqин дйа тә т'öнә, демар'ийа тә hәйә, әре? Лаwо, к'узьки wәкә бәжна тәйә, wан чәwа щöлә'т кьрьнә, данә пьшта тә?...

— Ле чәwа, —мьн гот, —әwе hәqе мьн дәрен. Йәкйәкир'а дьвежә тә к'узе маст шкенандийә... Мәт'е дйа мьн жи у баве мьн жи hәнә...

Әw жьнька навсәрәйә п'ор'зив әз зор-бәла бьрмә мала хwә. Әwе дәрва бәр канийе к'ьнще мьнә, кö маст сәрда р'ьжйабу, т'әмьз кьр, шушт у әз бьрмә höндöр'е мал, нан дани бәр мьн, мьн хар, hәрдö щеве мьн бәрхаш т'ьжи кака у фика кьр. Дәмәке шунда мьн капе гольке бе к'уз hьлда, хатьре хwә хаст у әз п'ор-п'ошман жь соqаqе дәрк'әтьм, у hатьмә hьнда дьк'нәкә нин, мьн сомик к'ьр'и, авитә бьн бьч'әнга хwә, hеди-hеди мәнзила хwә дьщә'данд. Бистәке шунда әз гьhиштьмә сәр кәндале гола Т'охмахголе, әз wьр бәр сийа дарәкеда р'уньштьм, гьва hьнәки hеса бьвьм. Мьн wьр метьна бәрха у шькенандьна к'узьк ани бира хwә. We р'оже гьранийа к'узьк әз гәләки к'әсьрандьбум у мьтала жи әз бәрawьр'и hавдö кьрьбун. әз чәwа бәр сийа дареда р'азабум, мьн бь хwә жи те дәрнәхьст. Әз чьqаси р'азабум, ньзаньм, ньш-

кева дэнгэки нэ нас мьн т'эсэли бу, эз вэщьньqимэ сэр хwэ, мьн ч'э'ве хwэ мьзда у аликида wи мерьки мезэ кьр. Дэрэнг h'ьше мьн hатэ сэре мьн, мьн у мерьк эп'ещэйи хэбэрда, мьн р'азибуна хwэ э'лами wи кьр у мьн дэстбь щэ'дандьна ог'ьра хwэ кьр.

Р'о иди пьшта ч'ийар'а wэлдьгэр'ийа, тарийе э'рд hьнгавт бу, мьн жи дьлэзанд. Р'ева мьн qьрар кьр, wэки wэхте бьгhижьмэ hьнда зоме, хwэ бьдмэ т'опе феза мала мэ у röhe хwэ бьдмэ сэр hэwалдана мала мэ у зоме, бе дэрhэqа мьнда qэт чь хэбэр дьдьн?

Мостфрош зува вэгэр'йабунэ зоме, эз т'эне нэаhтьбум, мала мэ у qэwме мэ дэрhэqа нэhтьна мьнда гэлэки нэр'эh'эт дьбун, ле бона нэhатьна мьн чь бькрана, хwэ жи ньзанбун. Эwана йэqин h'эта эвара дэрэнги hивйа hатьна мьн бун, wэхте дитьн эз нэhатьм, wан hазьрийа хwэ дьдитьн, wэки пэй мьн бен. Дэ, дэнге шэве р'ьнд те бьhистьне, wан wьр чь хэбэр дьда, мьн р'ьнд дьбьhист. Кальке мьн ньфьр' баве мьн дькьр „Эw зар'а чь бу тэ шандэ бажер, щэh'меда, гор'еда бэрх данбун, h'эсбакэ р'ек'очбу, мэ ми бэродан кьрьбун. Эw т'ьфалаи нэбэлэд бу, к'и занэ к'öда чу?... „Дэнге гьрина дайика мьн жи дьhатэ мьн, дьле мьн дьшэwьти, hурбини к'этэ мьн, эз жи гьрйам. Hьнэки шунда мьн дит, wэки чэнд сийар жь зоме дэрк'этьн, п'ебэржер бэрбь р'йа бажер чун, эз бэрбь р'е р'эвим, эз бэри wан гьhиштьмэ сэр р'е у hеди—hеди р'еда бэрбь зоме hьлдьк'ьшйам, хелэке шунда эз у сийар р'асти hэв hатьн, баве мьн у сийара элбер'а эз шьвандьм, баве мьн жь hэспе пэйа бу, эз h'эмез кьрьм, hьнэки бь мьн ша бу, эз пач' кьрьм, сийар бу у эз авитьмэ т'эркуйа hэспе хwэ, гот:

— Э'ли lawo! hэвале тэ hэла нава р'оже hатьнэ, тö

чьма дәрәнг к'әти? Тӧ ве шәве хwә нәтьрсиайи, р'аст бежә?

Әз к'әлогри бум, мьн ч'ә'ве хwә жь hесра т'әмьз дькьр, кәко бь гьрйе мьн h'әсийа у гот:

— Лawo, чьма дьгри, ща бежә, әм жи hажь пе hәвьн?

— Әз чь бежьм,— мьн гот,— йа hатә сәре мьн qәт нәвежә, к'узьк жи...

— Чь, чь hатийә сәре тә,— кәко гот,— дьвә нәп'ака пешийа тә бьр'инә, ща бежә малнәшәwьтийо, гьли бь п'әрәти жи дәве тә дәрнаен, ща зу бежә?

Мьн чь дитьбу, чәwa р'азабум, жь сери h'әта бьни баве хwәр'а р'аст гот, ле дәрhәqa hоледа мьн чәнд щара гот у к'ур'ин к'әтә мьн, әз гьрийам.

Щәh'меда, гор'еда,— кәке мьн гот,— к'уз шкәстийә, hәлбәт тӧ саг'-сьламәт hати, әwa мәр'а бәсә. Хӧде э'мьре тә дьрежкә, к'ӧлфәте мале сәва тә фәрьqи.

Лawьке кӧ баве мьнр'а hатьбун, hьнәки к'әнйан у бистәке шунда әм дәр мала мә жь hәспа пәйабун. Қалк у дийа мьн, к'ӧлфәте мале hатнә р'уйе мьн. Қалке мьн к'әлогьри дьгот „Лawo, әз qӧбрана р'ожа тәмә, шӧкӧр саг'-сьләмәт hати, әw hәр тьшти hещайә...“ Ле әз жи жь тьрса hа дьгьрйам, к'ӧлфәт бәр дьле мьнда дьhат. Аг'рийе баве мьн бь к'ән гот:

— Сийаро к'узьк сәва hоле шкенандийә, ләма нәhатийә мал, hа?

— Ло щәh'меда, гор'еда,— кальке мьн гот,— тә жь гәдә херә. Qәнщ кьрийә, хаш кьрийә. Әзе сьве hәр'мә бажер hоләкә жь we р'ьндтьр, кӧр'е хwәр'а бьстиньм.

— Ле п'әре qатьхе фьроти к'ани— кәко гот,— тә чәwa кьрьнә?

Ньзаньм р'ожа бӧhӧртийә, пенщ манат бун, йане шәш, мьн дәрхьстьн кӧ бьдмә кәко, кальке мьн нәhишт,

мьи п'әрә диса кьрпә щева хwә, әз hьнәки к'öбарбум у мьн гот:

— Калько, әз сьве начьмә бәр бәрха, hа, әзе кәкор'а hәр'мә Р'әwане, хwәр'а hоләке бьстиньм, әз у hәвале хwәйе пе бьлизьн.

К'öлфәте мале бь готьне мьр'а р'ази бу у әм р'азан. Бawәрки жь әшqа к'ьр'ина hоле, әз әп'ещә wәхт р'анәзам, паше чәwа р'азма мьи хwә жи ньзанбу. Мьн хәwеда хәwн дит, wәки мьн у hәвале хwә hол дьлист. Нава хwәнеда баве мьн дәйн ль мьн кьр, мә qатьх ль hәспе кьр у мә бәре хwә да Р'әwане. Ду фьротана мастр'а кәко hоләкә жь йа wан гәда р'ьндтьр к'ьр'и, wәхте мьн hол да дәсте хwә, ина нәкьр әw hолә, орт'а мьи хödеда бöhöстәк ә'рд мабу, мьн qемиш нәдькьр hол дайна ә'рде. Wәхте әм гьhиштьнә ове, мьн п'ьh'инәкә зәхм ль hоле хьст, hол qö--лози hәwе бу у чу нава зомеда к'әтә ә'рде. Бистәке шунда зар'е ове гьшк бәрәви дора мьн бун у мә т'әвайи лист.

1970.

ГАЗЬНЕ АПЕ Ӏ'ӘПО

Әм чардәӀ мер у жьн жь Әрмәинстане сәва щавәкә нә бь хере Ӏәwари чунә Qьрqьстане. Пенщ р'ожа әм т'әви шине бун у р'ожа шәша мә qьрар кьр, wәки Ӏәр'нә сәр мәрзәле көр'апе хwә. Нава р'оже бу, гәрма Qьрqьстане дьqьжьланд, әм бь автоа барбьр жь бажаре Кокйангаке дәрк'этьн бәрбь мәрзәле гөнде Щени Щоле (Р'йа т'әзә) р'ек'этьн, сәӀ'әтәке шунда әм бәр сура мәрзәл жь авт'ое пәйабун у бәрбь т'ьрба көр'апе хwәйи Ә'вдьлхальq чун. Әм хеләкә хөрт гьрїан, к'әла дьле мә Ӏьнәки вәпәсьри, мә сәр у ч'ә'ве хwә qәнщ кьр, мә ль т'ьрбе к'еләка wи ньӀер'и. Паше мьн qьрар кьр, wәки Ӏьнәки нава мәрәзл бьгәр'ьм, бе мьләте qьрqьз сәркелке т'ьрбе мьрийе хwә чәwа нььвисинә. Әз хеләке гор'йам, мьн нььвисара гәләк сәркелка ханд. Ӏьнәки бьнәт'ара мәрзәлда мьн дит, wәки каләки т'әхмин ә'мьре wи дьгьӀиштә нод сали, сәр т'ьрбәкә ӀәвдаӀьлшиайи дьхәбьтә. Мьн дурва бь р'әнг, сьмел у к'ьнще wива те дәрхьст, wәки әw к'өрдә, мьн qьрар кьр, кө wир'а Ӏьнәки Ӏәwалдьм. Кал гәләки дәст хwә чубу, wи мәр'әкә qьрqьзайә дәвфьрә Ӏьлдабу дәсте хwә у Ӏәр щаре бь дәве мәр'ер'а к'өлмә хөли жь ә'рде бьльнд дькьр у давитә сәр т'ьрбе.

Wәхте мьн ль бет'аqәтийа wи, мәзьнайа мәр'е у хәвата wийә беилащ нь Ӏер'и тәе бьгота, wәки мәр' жи, хәват жи жь wи безар бунә у иди пахазьн wир'а Ӏәвалтие бькьн. Мьн дьле хwәда гот: „Эй калбун, мала хайе тә бьшәwьтә, тө мәрийа дьки чьто р'оже?" Ле кале бет'аqәт гөӀ нәдьда т'ө тьшти, бь щур'әки дьхаст т'ьрбе техә нь-заме.

Дәмәке шунда, әз незики wи бум, мьн сәлам да wи,

ѡи сәлама мьн вәгьрт, мәр'а хѡә дани ә'рде у бьнәт'ара т'ьрбеда р'уньшт, мьләки хѡә дани сәр т'ьрбе, дьхаст мьнр'а һьнәки һәѡалда. Паше ѡи мьн ньһер'и, сәре хѡә бәржер кьр, к'әтә мьтала, дәрәнг—дәрәнг мьнр'а гот:

—Дә лаѡо, щийе мә гьшка жи әвдәрә. Кör'ем бьбахшинә әз тә нас нәкьм, те бежи тö нә мәрьве вандәрайи, тö кör'е к'ейи, к'ийи?

Ду гәләк хәбәрадна мәр'а, мьн сальхе кальк у баве хѡә да, ѡи әѡ наскьрьн, паше һатә р'уйе мьн, әз һатмә дәсте ѡи, к'еф—һ'але баве мьн у мьн пьрси у диса к'әтә нава мьтала, мьн әѡ жь мьтала һ'ьшйар кьр у готе:

— Апо бьбахшинә, наве ѡә бь хер?

— Лаѡо, наве мьн Һ'әпойә, әз бь гори!

— Апо,— мьн гот,— пьрсе ә'т'ьб т'önәвә, әв т'ьрба к'ейә, тö сәр дьхәвьти?

Ах, сәд щар ах,— кале гот,— лаѡо, хözл тә сәр ѡе йәке вәнәкьра, дәрде мьн гәләкьн у наенә қәнщкьрьне. Кör'е мьн! Әва т'ьрба қиза мьнә, та т'әне бу, Һ'әсрәтә, Һ'әсрәта мьнә....

Ду ѡе һәѡалданер'а бу п'ьр'ә-п'ьр'а һесра сәр сурәте ѡийә қәрмьч'ир'а һолбун, тәе бьгота деме калейи қәрмьч'и һәв к'әт, бу думан у мьж, нәѡале мәзьн сәр деме ѡи пешда һатьн, т'әне ѡи щар-щара бе һ'әмди хѡә, дәсте хѡәйи ч'әрм у һәстö ль ә'рде дьхьст, сәре хѡә жи пер'а дьһәжанд. Мьн зәвта хѡә нә ани у әз жи ѡир'а гьрїам. Хеләкә хörт шундатьр, гава к'әләбәла бәдәна ѡи һьнәки дани, мьн же пьрс кьр:

— Апе Һ'әпо, әз жь тә һиви дькьм, дәрде хѡә бәр мьн вәкә, әзи нәй хәривьм.

— Ә'зизе мьн,— кале гот,— хöде жи ѡәхтеда мьнр'а к'әтьбу қал-щәнге у әз кör'дунда кьрьм. Чәнд кör' у қиз данә мьн у паше һеди-һеди әѡ жь мьн стәнд, әв т'ьфала т'әне жь мьн нәстәнд. Мьн у пирәка хѡә әѡ мина ишьқа ч'ә'ва хѡәйи кьр, мәзьн кьр, да мер, ле ѡи беинсафи әѡ

жи жь мьн стэнд. Эм ньһа малда т'эне манэ. Бьре мьн жи зу чу р'эһ'мэте, мьн зар'е wи хwэйи кьрьн, мэзьн кьрьн, гиһандьнэ мэтлэбе, wана р'уйе хwэ сэва чь жь мьн гöһастьнэ, ньзаньм, заве мьн жи...

Һэма нава ве хэбэрдана мэ һэрдада, дэнге сэламэ'лек'öме ль мэ т'эсэли бу, мэ һэрда сэре хwэ бьлнд кьр, ль мере сэр мэр'а сэкьни ньһер'и. Апе Һ'эпо бь һерс у к'ин сэре хwэ бэржер кьр, щава сэлама wи нэда. Зьлам бэрбь кале чу у гот:

— Апо, чьма сэлэма мьн вэнагьри?

— Бьраки мьн һэбу,— кале гот,— эw жи чуйэ дьнйа һэq, эwлэд жь wи нэманэ, эw жи мина мьн көр'дундайэ Хорто, тö к'ийи, эз тэ нас накьм. Йе кö сэр т'ьрбе сэламе дьдэ мьн, готи мал жи сэламе бьдэ мьн у һ'але мьн бьпьрсэ. Йэqин тö сэва ви меване мэ һати у дьхази хwэ бэр ч'э'ве wи бьки мэрьвэки баш?

Зьлам жь wан готьна бу шьле сор, соро-моро бу, щьг'арэк к'ьшанд у паше жь щэм мэ фьзьранд. Кале диса бэре хwэ да мьн, дьле wи öса зу-зу давит, wэки льбасе сэр дьл һьлдьһат, дадьһат. Кале жь щи р'абу, мэр' һьлда, диса дэстбь хэвата хwэ кьр, мьн дэстуйе мэр'еда гьрт у гот:

— Апе Һ'эпо, эме т'ьрба Э'вдьлхальq у мэт'а Щэмилэ һьлдьн, эз гьли дьдьмэ тэ у хwэ борщдар һ'эсаб дькьм, wэки т'ьрба Һ'эсрэта тэ жи чэwа лазьмэ һьлдьм.

— Кör'е мьн,— Һ'эпо гот,— эз гöманьм, те бьви хöдане гьлийе хwэ, ле зэһ'мэте һэр кэси, бь wи шьринэ, зэһ'мэте мьн жи бь мьн. Дьле мьне wи чахи we һесавэ, гава эз бь дэсте хwэ т'ьрба Һ'эсрэта хwэ һьлдьм...

1970

EZDIKI.COM

INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

Ә'ЩЕВӘ, Ә'ЩЕВӘ...

— Сәламӧ ә'лейк'ӧм, әй к'ъриве мьн".
Тә т'алан кьрийә мал у h'але мьн.
Бона чар бәран, hьнәк феки, хӧрәке гәрм.
Тә жь щьмә'те стәнд шәш h'әзар манат, бе шәрм...

Р'ожәкә bahарейә хаш бу. Тиренще р'ое мина кәзийе циза, сәр деме т'әбийәте дьмьлмьли у р'әwьш дьда бәдәwәтийа we. We р'ожа хашда Qәт'ло у Тә'ло ньшкева соqaqәкә Р'әwане р'асти hәв тен. Хош, беш, он беш к'ефh'але hәв дьпьрсьи, hа щарна жи бь hәв ша дьвун у тәе бьгота, hәрда дьле хwәда qәй дьготьн: „Шӧкӧр, шӧкӧр р'ожа иройинр'а, кӧ щара ищарьн жи бу qьсмәт, әм р'асти hәв hатьн..." Hәрдӧ ль бажер гәләки гәр'йан, чь әшийае кӧ лазьми wан бун, хwәр'а к'ър'ин, т'ьвдира хwә дитьн, wәки hәрәк бәрбь гӧнде хwә бьхьнгьрә, Qәт'ло бь демәки к'ән гот:

— Тә'лое бьра, әз ль ә'смин ль тә дьгәр'йам, ле тӧ ә'рде р'асти мьн hати. Анщах тӧ к'әти т'әп'ша мьн. Әв р'астhатьна мьн у тәйә иройинә ньшкева нишан дьдә, wәки достийа мьн у тә гәрәке т'ьме зьрав у дьрежвә, h'ӧб у h'әзкьрьна мә дьhа незики hәвбә. Дә к'әрәмкә, әм hәр'нә харьнханәке р'унен, hәвр'а hьнәки бькьнә гәлә—гал, шьринайе хwә бь hәвдӧ бькьн, hьнәки wәхте хwә дәрбазкьи. Зани, әм иро чьqаси wәстйанә?

— К'әрмәкә, к'әрәмкә,— Тә'ло гот,— wәләh, бьләh, сьма wәләh, әм иро зә'ф к'әсьринә. Дәwләт сәре тә, wәки әм навт'ьлийе хwә бона р'ожа hа, хәрщ нәкьн, әме сәва к'ижан р'ожа п'уч'кьн, hь, бьрако?...

— Тә'лое бьра,— Qәт'ло гот,— баве мьни р'әh'мәти, т'ьме дьгот: „— Лawo, п'әра капек-капек qзанщ бькә,

ле wэхте кӧ щи hат, т'уман—т'уман, (дэh-дэh) хэрщ бькэ". Бьре мьни э'зиз! Ща wэлэh, иро тӧ меване мьни, чьмки тӧ бэре р'асти мьн ▮ати, нэ кӧ эз, ӧса нинэ, бьрадаре мьн?

— Дэ, wэки дьвежи,— Тэ'ло готв— иди...

Дэмэкэ хӧрт шунда, Тэ'ло у Qэт'ло харьнханэкэ бажерэ hэрэ башда р'уньштьн, чь хӧрэк лазьми wан бу, готьнэ жьнька qӧльхк'ар бистэке шунда иди конйак, араq, феки, к'ъвав у чь бежи сэр сьвре т'ъжи бу. Qэрэз, тэ чь тэ'м-лэ'м, h'эта масийе алэбальх жи т'ъжи бу. Лawька бь к'ефа дьле xwэр'а, мина гӧре зьвстанейэ бьрч'и, сиqэ-сиqа дьране wан бу, ӧса h'ьщуми сэр ич'ке у хӧрэк кьрьн, иди нэвежэ. Дэмэке шунда, hьнэки к'ефа wан хаш бу, р'е нэдьданэ hэв, wэки йэк hэwалдэ йе майин бьбьhе Аг'ри дьвэ т'иqэ-т'иqа Тэ'ло, дьвежэ:

— Бьрако, зани чь hэйэ, мьн зува дьхаст тэр'а гьлик бьгота, ле...

— Пи, э'зизе мьн,— Qэт'ьло гот,— эw чь гьлийэ тӧ дьвежи, нэ ахьр, мэ hэла зар'ӧтнеда жь hэвдӧ h'эзкьрийэ. Р'астэ, эм гӧндэкида ньhа намшьн, гӧнде мэйэ жь hэв гэлэки дурьн, ле т'ьме тӧ жь бира мьн дэрнак'эви. Эw чь гьлийэ тӧ дьвежи, чь дьле тэда hэйэ, бьдэ дэр, qэт шэрм нэкэ...

—Дэ, бьре Qэт'ло, —Тэ'ло гот, —хӧде жь р'астийе h'эз дькэ, эзе сэр тэда бьhатама, к'амбах hьнэки мэщала мьн т'ӧнэбу. Дьле мьн у малхуйа маледа зуда hэбу, wэки эз hэрчар хӧламе тэ. п'еша тэда дайньм у тӧ бьви к'ьриве мэйи хуне. Зани, к'ьривтийа ньhа жь „бьратийе" данэхӧэ, hа... Фькра тэ дэрhэqа we hивикьрьна мэда чийэ, hэ, бьрако?

—Пи, пи, чьма эз кор бумэ, р'уйе р'ое hатийэ гьртьне, гэло эхтийарийа мьн hэйэ, wэки эз жь „шэриэ'та Мэh'мэд п'ехэмбэр" дэрк'эвьм, бьрадаре Тэ'ло— Qэт'ло

гот,— әw йәка жь әре мьн зедәйә. к әрәмкә, к'әрәмкә,. бьре тә hазьрә хастьна тә малхуйа мала тә бьqәдинә.

***

Пайиз бу, пайиза зер'ин. Баг'е р'әза у фекийа бьн баре хwәда, сәре хwә бәржер кьрьбун, wәки бәндә барewан бьдә сьвькькьрьне у тек'әвьнә хәwа зьвьстанейә к'ьбир.. Hәма we фәсла пайизейә шьринда Тә'ло пенщ бәране семәг'әлийә бь готьна тә, дьнәqьшинә у hәр йәке h'әвтр'әнгәке давежә стө, т'әви щинара давежьнә автомашина кör'е мәт'а хwә, се qөт'йа кака—фекийа, дө кör'е хwә у бьразайки хwә пер'а дьшинә мала к'ьрив. Чәнд сәh'әта шунда автомашинә бәр дәре к'ьриве Qәт'ло дьсәкьнә у к'ьрив жь автомашине пәйа дьвьн. К'ьрив у h'әлала wи бь дәнге автомашинер'а дәрдк'әвьнә дәрва, к'ьриве хwә дьвиньн, тенә р'уйе к'ьриве хwәйә ч'ук, бәрана у к'әлмәла пәйа дькьн у дьчьнә мал. Qәт'ло әлбер'а бәр льнге к'ьриве хwә к'öләкәке сәрже дькә, гази чәнд щинаре хwәйә незик дькә, дәмәке шунда сьврәкә бь готьна тә вәдькә. We р'оже к'ьрива бәрнадә, р'ожа дöда к'ьрива сәроп'е хәлат дькә у бь hөрмәтәкә зор wан р'е дьхә.

Мәhәке шунда Тә'ло бь к'ьриве хwәр'а р'ази дьвә, чьчах сөнәтие бькьн. Сәр h'име "әдәте„ hәйи чәнд р'ожа шунда Тә'ло автомашинәкә мәрьвбьр сийар дьвә, дьк'әвә р'езәгөнда, дьчә сәрхwәшийа мала wан мәрийа, кö we сале мәрьве wан чунә р'әh'мәте, дьле wан дьк'ьрә, wәки изне бьдьн сөнәтийа әwләде хwә бь дәф у зөр'нә дәрбаз бькә.

***

Әw р'ожа дöда бу, wәки дәр мала Тә'ло р'ьнгина дәф у зөр'не бу, говәнде п'ел дьда. Qиз, бук, у жьна к'ьнще awаз—awази хөкьрьбун, зер'е щеника, к'әмбәрезивә зер'кьлдайә ль пьшта, гөhар у хьзема мина п'әнще

р'ое шəмал дьдан. Зар'е ч'ук жи мина мьнмьника щики нəдьсəкьнин, жь щики дьр'əвйанə щийе майин, həла щарана hьнəк п'еша дийа хwəда дарда дьбун, wəки хастьне wан р'ази бькə.

Нава р'оже бу, пьш мала Тə'ло дəнге чəнд автомашине мəрьвбьр hат, щьмə't пе h'əсйа, wəки к'ьривгəланьн, дəфчи у зöр'нəчийа ль qайде щьриде хьстьн, бəрбь к'ьривгəлана чун, həрəке wəкə хастьна хwə шабаш данə wан. Тə'ло у к'ьривгəлан тенə дост у р'уей həв, хəбəре „hун сəр сəре мьн, h'əвте h'əвт баве мьн, жь wьра h'əта вьра hатьнə...„ дьвежə wан т'əглифи мал дькə.

Сьвəтьре р'о иди к'ətьбу qама хwə. Əлəк'бəре дəллак гузане хwə дькьрьнə ньзаме, т'ьвдəрəке сöнəткьрьна зар'а дьдит. Хеləкə хöрт шундатьр. Əлəк'бəр чар кöр'е Тə'ло п'еша Qəт'лода сöнəт кьр, ле həла дəрва р'ьнгина дəф у зöр'не бу, говənд гьран—гьран дьгəр'ийа, wəрəq дьк'ətə к'атви у дере жьне р'əqасчи. Щьмаə'та аhьл ода бьлəт'да р'уньштьбу, апе Qəймəз сöh'бəте шьрин дьготьн у щарана жи дьбу п'ирqинийа мəрьве р'уньшти бь готьне wи дьк'əнйан.

Ду сöнəткьрьна зар'ар'а, хöдане дə'wəте щьмаə'та дəрва, т'əклифи мале дькə, дə'wətван р'удьнен, нин дöхöн, сьврə тенə бəрəвкьрьне, щьмаə't шайе бьмбарəк у пироз дькə. Qəwməки хöдане дə'wəте сьникə бь дəстмала сорва пəч'ьни, тинə орт'а оде, сəр сьнийе вəлькə у we бəре р'абəри к'ьривгəлана у паше дə'wətвана дькə. həрəк дö—се кака у фекийа же hьлдьдə, ле гələка р'ьнд заньбу, wəки əw какае сəр wан зə'ф баhа р'уне. Бистəке шунда дəнге сьниани нава щьмаə'та р'уньштида бьльнд п'əрwаз дьlə. Сəр h'име „qануна“ həий, сьнийе датинə бəр к'ьриве Qəт'ло у мəрьве wир'а hати. Бь дəнгəки бьльнд сьниани дькə гази:

— К'ьриве Qəт'ло 250 манат, жьна wи 150 манат, хöде р'уйе wан сьпикə у бькə qьсмəте əwləде wан жи,

пенщ бьре к'ърив жи hәрәк 200 манат, мали ава, мер у h'әрмәте кӧ к'ьриве мәйи ә'зизр'а hати, әз наве wан йәко-йәко навежьм, жь 70 манати h'әта 100 манати авитьн, хӧде ве дә'wәте текә qьсмәте әwләде wан жи!

Ду к'ьривгәланар'а, щьмаә'та жь гӧнде щинар у гӧндийа hәр кәси wәкә wан п'әра авит, кӧ wәхтеда Тә'ло авитьбу сәр дә'wәте wан. К'атьб Әh'мәд жи шӧхӧле хwәр'а р'ьнд мьжул дьбу, к'е чьqас п'әрә давит, дьнвиси. К'ӧтасийе h'әсав кьрьн, wәки к'ьривгәлана, щьмаә'та т'әклифкьри у гӧндийе wи, шәш h'әзар манат авитьнә сәр нане Тә'ло.

Ле гәло сӧнәти бь ве йәкева к'ӧта бу? На хер, hәла к'ани hәвт'аланкьрьн пашда майә. Тә'ло у h'әлала wи ду т'аланкьрьна к'ьрива у щьмаә'тер'а се qӧт'йа бәр к'ьриве хwә датиньн, дәве wан вәдькьн, Тә'ло сәh'әта зер', кастйумәки баш бәр к'ьриве хwәйи Qәт'ло, сьә'та зер', зьнщира we, дерәки дьдә жьна к'ьрив, бәр hәр бьраки wи бьлузәки, кастйумәки, мәрьве пер'ahати кастйумәки датинә, h'әрмәт у зар'е к'ьривгәланр'а hати жи п'ешк'еша п'ара хwә дьстиньн. Бь гьлики Тә'ло 95 п'ешк'еши к'ьривгәлана п'арәвәдькә у 17 п'ешк'еша жи зедә дьдә к'ьриве Qәт'ло, wәки бьдә qәwьме хwәйә кӧ нәhатьнә дә'wәте.

Гәло бь ве йәкева к'ьривгәлани к'ӧта дьвә? Hәла к'ани , гәрәке ижа Qәт'ло бь h'әлала хwәва р'ожа h'әвтайә сӧнәткьрьна зар'а, йане hьнәки дәрәнг готи hәр'нә мала к'ьриве хwәйи Тә'ло, зә'де зар'а бьвьн. Qәт нәвә, qәт нәвә бона зар'а гәрәке сәроп'е к'ьнща, сәва к'ьрива hәмбәри хәлате стәнди, хәлата бьдә, ижа дәрhәqа кака у фекийада навежьм... Aha дайин у стәндьн мина бә'рәкә бе сәр у бьн дьреж дьвә, дьреж дьвә у дьреж дьвә...

Ле гәло, әw навниша к'атьб сәва чь бу? Әw жи бона we йәкейә, wәки хӧдане дә'wәте бьзанвә, щьмаә'та т'әклифкьри к'е чьqас п'әрә автийә, кӧ әw жи wәхте дә'wәта

зар'е wан, hаqаси бавежэ сэр дэ'wэта wан, дьha р'аст дэйне wи бьдэ. Hэла щарна гава йэк wи дэйни вэнагэр'инэ, наме э'лawэт hэвр'а дьшиньн:

Чэнд сала пешда, Дэqо дэ'wэта кör'е хwэ дькэ, гази щьмаэ'та гönде щинар, гöндийе хwэ у Фэко жи дькэ, Фэко 60 манати давежэ сэр дэ'wэта кör'е wи. Сал дэрбаз дьвьн, мэh пэй hэвдö дьк'эвьнэ р'езе, Фэко бона дэ'wэта кör'е хwэ т'эклифатийе дьдэ Дэqо. эw мэh'эли хwэ накэ, wэки т'эви шайа wи бьвэ. Фэко ижа чэнд сала шунда, дэ'wэта кör'е хwэйи орт'е дькэ, диса гази дэйндаре хwэ дькэ, эw we щаре жи нае шайа wи. Ижа Фэко мэщбур дьвэ, намэкэ wa жер'а дьшинэ:

„... Бърадаре Дэqо! Нэхэйдэ, ле мэрьв гэрэке жь дэйна нэр'эвэ, стэндьн р'ьндэ, ле дайин хэравэ, эре? Тö р'ьнд зани, wэки мьн чэнд сала пешда 60 манат п'эрэ авитийэ сэр шайа тэ, ле тэ h'эта ньha эw навт'ълийе мьн, пашда вэнэгэр'андьнэ, сэлэфе we жи мьн р'ьнд h'эсав кьрийэ, дьхази hэр'э щэм h'эсавдара, дькэ 20 манат у гьшк т'эви hэв дькэ 80 манат. Эз hиви дькьм, wан навт'ълийе мьн немедленно, бе хэбэрдан, бе гьли-готьн, зу сэр мала мьнда бьшинэ, йане на! Фэкое Чэто"

Hэла щарана сэр дэйне wи щур'эйи, йэк хатьре йе майин дьк'эвэ, hэвдö бе h'öрмэт дькьи у qэзийае лапэ т'эшqэлэ жи дьвьн..

... Элhэqи, нава мьлэте мэда гэлэк э'рф, э'дэт, дэб, хэйсэт, р'абун—р'уньштандьна зэ'ф баш hэйэ у эм бь wанава бе h'эсав ша у к'öбар дьвьн, мьлэте башqэ жи бона we йэке хöзьла хwэ бь э'дэте мэ тиньн. Нэ ахьр, бэре wэхте сöнэткьрьна зар'а, к'ьривгэлана нэ кö hэв т'алан дькьрьн, ле дьбунэ к'ьриве hэвэ hэq, чэwa дьвежьн дьбунэ к'ьриве hэвэ хуне... Ле гэло эв „э'дэте" бе кери, wэхте хwэ öндакьри, мала hэв у йа дэр-щинара т'аланкьри к'ер'а лазьмэ, hэ?...

1971

БАСОЕ ФЕЛБАЗ

Wəхте шер' бу. Кəрийе пəзе колхоза ль зозане ч'йайе Qазьлзийарəте басквəдабун, ало-мало дьч'ерйан. Ћ'əwəса мəрийа бь т'əбийəта ч'йайə хəмла мəхмəри, кӧлилке awaз-awaзи, хӧшə-хӧша ч'əм у əрqа, т'əлте ə'wьрайə мина коне к'ӧрдайə ль ə'смана вəгьрти дьћат. Щарана жи ба пəй ə'wьра дьк'ət, мина гаванəки чəwa гар'ане бьдо пешийа xwə, ћа бəрбь Р'оћьлате, паше бəрбь Шьмале, Щəнубе, Р'оавае дьбьр. Щарана жи ба дьстəqьр'и, тəе бьгота ə'wьр бине дьстиньн, ћеса дьвьн у ћəбьне коне xwə мина ћəрщар дьк'ӧтьн. Нава we шанəшина т'əбийəтеда, шьван Ə'ло, Иса у Басо орт'а кəрида р'уньштьбун, хӧр'а шьрин-шьрин хəбəр дьдан. Дəмəке шунда ћəрəке к'аса xwəйə шир ћьлда, бəрбь кəри чун, ћəр кəси чəнд ми дотьн, т'ас бəрхаш кьрьн у вəгəр'йан р'уньштьн, дəве ћəване xwə вəкьрьн, нан дəрхьстьн, сьврəкə шьванайə баш вəкьрьн, дəстбь харьна нин кьрьн. Шьвана щарана фьр'ио öса шир дьхьстьн. мəрьв ћьнəки дур бьсəкьнийа, дəнге фьр'е wан дьћатə бьћистьне. Дə, нане чолейи гəлəки шьринə, wан нан у шир öса бь ишта дьхар, ћ'əwəса мəрийа пер'а дьћат, əгəр йəк т'əзə сəр сьвра п'əлawe р'абуйа, ч'э'в харьна wан к'ота, əлбер'а иштайе wане вəбуйа у we т'əви wан нан у шир бьхара.

Нава р'оже бу, пəз к'ətьбу к'ойе, шьвана жи нане xwə ч'ьвьр харьн, xwəр'а лаqьрди дькьрьн, дьк'ənйан, нава wанда Басойи лаqьрдичи бу, wи чь кӧ бьгота, гəрəке йе майин ə'сəйи бьк'ənйа. Ə'мьре Басо дьгћиштə бист се сала. Əwи гəлəки фелбаз, вьр'ək у бищ бу, чəwa щьмаə't дьвежə, wəки "əw жь аш бьћата, к'ьнще wи у сəр ч'э'ве wи арбуна, диса кəсəки жь wи бawəр нədькьр, кӧ əw жь аш те". Мала Qəрое баве wи бьшəwьтə, т'ане Ба-

сое кӧр'е wи же һәр'ә. Wи нава һәвал-һогьра у ӧса жи нава гӧндийада һаqаси фелбази, вьр' у дәрәw готьбун, кәсәки тьштәк же бawәр һодькьр. Ле wәхте әw р'асти хәлqе нәнас дьһат, ӧса вьр'-дәрәw бь "ностати„ һәв дьданә гьредане. әw дьданә бawәркьрне, wәки әw хортәки мә'рифәти аqьл-к'әмал һ'әсав дькьр. Р'астә, Басо п'ьр'и-һьндьки һажь шәриә'та мӧсӧлманийе һәбу, ле wи ӧса вьр' дьданә сәр һәв, тәе бьгота р'ӧһ'аники зорә у һәр тьшти занә.

Дә зозан бу, щьмаә'та чәнд нәһ'ийа һатьбунә we дәре. Wәхте әw у шьван, гаване зоме башqә р'асти һәв дьһатьн, сәлам дьданә һәв, к'еф у һ'але һәв дьпьрсин у паше һәвр'а дьк'әтьнә сӧһ'бәте. Басо ӧса wанр'а шьрин-шьрин хәбәрдьда, wана һәwзаньбу жь wи аqьлтьр т'ӧ кәс т'ӧнә. Ле Басо wәхте дәрһәqа шәриә'теда һәwал дьда, тәе бьгота "мәлләки тоqи фәрманә„ һәла щарана шьван, гавана һаqаси жь wи бawәр дькьр, һьндьк дьма дәсте wи "тәwаф„ бькьрна. Ле әwи бищ бу, нәдьһишт әw дәсте wи пач' бькьн, чьмки дьхаст наве xwә нава wанда дьһа бьдә бәлакьрьне, wәки жь wийа р'ьнд бawәр бькьн, кӧ әw бькарвә фел-фьназе xwә бьдә дәрбазкьрьне у паше we he изьн бьда, wәки дәсте wи тәwаф бькьн. Басо һәла щарана щәм шьван у гавана qәләм у дәфтәр дәрьхьст, qәләм дьда дәсте xwә., ль э'смин дьһер'и, дьву п'ьстә— п'ьста дәве wи, гьва жь хӧде у п'ехәмбәра һиви дькә у паше сәр к'аг'әзе сьпи һ'әрфе мина һ'әрфе э'рәбийә qәлп дьньвиси, qәләм у дәфт'әр дькьрнә щева xwә. Шьван у гаване щәм wи, жь кьрьне wи э'щевмайи льман. һеди-һеди жь wи бawәр дькьрьн, wәки әw мәрьвәки р'ӧһ'анийә у һәла ньвьшта жи дькарә бькә.

Басо щарана жи гӧһәр'е дьма, бона шьване һәвале xwә хӧрәк че дькьр, wәки һәвале wи бен навр'оже, шиве бьхӧн. Хенщи фелбази у бичтийа Басо, әw дьзәки зор бу жи. Wи чәнд р'ожа щарәке жь кәрийе пәзе хәлqе йәк бәрх дьч'опанд. Wәхте Э'ло у Иса кӧлләка хәлqе саг' дьдит,

шәрм дьданә Басо у пашда дьданә хӧдане we, ле wә'те Басо сәрже дькьр, п'игаре wи иди йа нәбуйи дьһанинә сәре wи, һәвала жь тьрса нәwербун, щәндәке һ'әйwана сәржекьри бьдна хайе we. Басо щарана пәз жь кәрийе щинар дьдьзи, бь qимәте әрзан дьда р'ewи-р'егара. Ә'ло у Иса р'ьнд заньбун, wәки һәвале wане р'ожәке ойьнәке бинә сәре wан. Басо жь фелбазийа хwә нава шьван у гаване зозанейә нәнасда "һ'ӧрмәтәкә„ ӧса дәст анибу, wәхте пәзе wан дьһатә дьзине, йане ӧндадьбу, нава кәрийе Басо у һәвале wи нәдьнһер'ин, чьмки Басо шех һ'әсавдькьрьн. Щарана wәхте шьван у гаван бе Басо р'асти Ә'ло у Иса дьһатьн, хәбәрдьдан. Р'оке Сарикә р'асти Ә'ло те у дьвеже:

— Әм у һун зуда һәв нас дькьн, әм һәр сал тенә зозане, әм жь һәв ина дькьн, пәзе тә т'әви пәзе мә дьвә, йе мә жи т'әви кәрийе wә дьвә, әм гази һәв дькьн, пез пашда дьдьнә һәв. Qәрәз, исал чәнд сальн мә жь муме—мьсqале хәрави жь һәв нәдитийә, хенщи qәнщийе. Ә'лое бьра, т'әхмин э'мьре мә һәрда пезики пенщийә, т'ьме мьн дьле хwә бәр тә вәкьрийә у тә жи бәр мьн, ле әва дӧ сальн, тә хәйсәте хwә гӧһәстийә, гьли готьне хwә жь мә вәдьшери...

Ә'ло әлбер'а хәбәрдана Сарикәйе шьван дьбьр'ә, дьвежә:

— Бьре мьн, тә чь гот р'астә, ле әз бь гьлийе тәйе пашьнр'а р'ази навьм, әз бәре чәwа бумә у ньһа жи ӧсамә, хәйсәте мьн нәһатийә гӧһәстьне.

— Ә'лое бьрадар— Сарикә дьвежә,— һун һавиже к'ӧлфәте хwә найньнә зозане, ле әм кӧр'и-к'ӧлфәти тиньн. Дә к'ӧлфәтә, дьqәwьмә сәре йәки бьэшә, йәк нәхаш бьк'әвә. йе жь мә четьр лехьн, әме сәре ве зозане дохтра жь к'ӧ биньн, wәки Зар'е мә qәнщ бькьн? Мәлләйи щәм wәйә, һун дьтьрсьн, мәләтийа wи вәдьшерьн. Нә ахьр, әм жи мӧсӧлманьн. Әw һәвале тәйи щаһьл, хӧде мьн qӧрбана

щәде wикә, мәлләки „т'амә", һәла жи бәлки зедәйә. Щаньм, жь э'рш у э'смин, т'әриqа мөсөлмание, шәриә't, р'абун, р'уньштьн, иди чь, бежьм мерьк ньзанә. Wәхте щәм мә жь шәриә'те хәбәр дьдә. wәләһ qази, мәлла щәм wи qәләт кьрьнә. Әw мәрьвәки р'өһ'анийи һәри мәзьнә, һун жь мә вәдьшерьн, әгәр мьнкунә?..

Сарикә wәхте һәwалдана хwә дöа дькә, Э'ло һьнәки бьн сьмелева вәдьбьшьрә, дәмәке дьк'әвә нава мьтала, паше п'ирqини дьк'әве, дьк'әнә:

— Бьраке мьн, әw к'ö, мәлләтийа wи к'ö, әwи аферистә, бищә, фелбазә. Әw к'ö, шәирә't к'ö, йәqин дьхазә wә бьхапинә, тьштәки жь wә бьч'опинә, әз сәре һәчар көр'е хwәкьм, әw һаqаси шәриә'те занә, чьqаси кö гöр шәриә'та мөсөлмание занә. Әwи хәйсәте р'увидайә, т'әне йа wи фелбазинә у дәст жь wана нак'ьшинә. Сонде wи у гöр йәкьн, әw р'оже чәнд шушә араqе вәдöхә, чawа щьмә't дьвежә: Р'ожәке п'ехәмбәр гази гöр дькә, сәр сәре wида qöране гәләки дьхунә, шәриә'та мөсөлманийе жер'а шьровәдькә у аг'ри гöр дьвежә, „чь дьвежи зу бежә, гьлийе хwә т'әмам бькә, пашийа кәри wәлгәр'ийа". Дә, чәwa шеwра п'ехәмбәр бал гöр дәрбазбу у öса жи йа мә щәм wи нәвхери дәрбаз дьвә. Әз wә һиви дькьм, жь wи бawәр нәкьн...

— Дә п'ак, п'ак,— Сарикә гот,— һун чь бежьн, әм жь wә бawәр накьн, һун жь тьрса диwане wи щамери вәдьшерьн. Щаньм, мерьки альмәки р'өһ'анийи зорә, чь бәлги вәдьки, те qәй бежи нава wидайә. Һәр тьшт, һәр тьшти занә. Э'ло, паше п'ошман нәвә, һа? Әwа эшанә[1] хут жь Бәг'даде һатийә, wәлийе хödейә, ле тö у Иса сәр һәр тьшти дьпәч'ьньн.

Ду we хәбәдрана Э'ло у Сарикәр'а эваре wәхте Э'ло у Иса кәрийе пәзе хwә тиньнә гöһер'е, нане хwә дьхön,

1. Эшан — хәлифе хöде

Ә'ло hеди—hеди сәр феле Басо вәдькә, әw у Иса hьнәки wи дьдьнә тьрсандьне, гәләки дьвежьн, hьндьки дьвежьн, ледьнhер'ьн, хәма Басо нинә, хӧр'а лаqьрдийа дькә у дьк'әнә. Әwана хер у гӧнә дькьнә стӧйе wи, иди дәрhәqa we мәсәледа hәwалнадьн. Дьвә т'иqә--т'иqa Басо бь wан дьк'әнә у дьвежә:

— Апе Ә'ло у Иса wә чь гот р'астә. Мьн hаqаси бәр wан шьван у гавана готийә, хӧде назьли э'рдевә, беже, wәки әw гәдә р'аст хәбрә надә, wә дьхапинә, диса бawәр иакьн. Әwана т'әне жь мьн бawәр дькьн, хәлаз бу, чу. Мала wә ававә, we р'оже hьндьк дьма wан дәсте мьн р'амусана, нәдьhиштьн әз баске пез жи бьшкеньм, wан бь xwә пәз вәдьгәр'анд. Мьн hаqаси ньqьтандийә мәжуйе wан, дьл hәнә мьн бьдьнә сәр сәре xwә. Әз wә hиви дькьм, т'әви шӧхӧле мьн нәвьн, бәлки әз сәре ве зозане, хӧр'а чәнд пәза "qазанщ„ бькьм. Һ'әсав йәкә, мьн h'ӧрмәт у ньфуза xwә щәм wана дайә бльндкьрьне, hун эваре h'әта бәрбанга сьве wанр'а бежьн, we диса бежьн,— hун нә р'астьн, әм бе эшане xwә нәвьн, хӧде мә бь к'ӧлфәти бе wи нәкә, т'ьме щәде wи алик'аре мә, qәwьм у пьсмамаво. Р'ожа әз кәрийе пез бе wә дьвьмә ч'ерә, чәwa меше hьнгьв т'опи сәр кӧлилка дьвьн, әwана ӧса т'опи дора мьн дьвьи, дәрhәqa ньвьштада жь мьн hиви дькьн, hәла мьн гьли нәдайә wана, мьн xwә гьран гьртийә, әзе сьве гази хӧде xwә бькьм, wанр'а ньвьшта жи бькьм, ижа әw шәв жи hесабуне надьнә мьн, hәма т'әне бьра ньвьштәкә мьн р'аст дәре, иди бой ньфуза мьн бәсә...

***

Сьве зу Ә'ло жь hерса кәрийе пез р'адьwәшинә, h'әта льнге пез дьгьрә дури гӧhер'е дьчә, wәки әwана wи нәвиньн, wи нәломиньн. Шьван у гаване щинаре wан hьнәк сийари дәрдьк'әвьнә бьльндщийа, дьнhер'ьн, бе

Басо бәр пезә, йане на, дьвиньн, wәки нәй бәр пезә, демәк гöһәр'ейә, һеди-һеди т'опи дора wи дьвьн, Басо диса жь шәриә'та хöде, п'ехәмбәра хәбәр дьдә, паше дьвежә:

— Щаньм, әва мәһәке зедәтьрә, wәки wә һ'әдура мьн бьр'ийә, әз дьхзьм wәр'а гьлики бежьм, ле?

Басо ду we йәкер'а хеләкә хöрт дьк'әвә мьтала, сәре хwә бәржер дькә, щьмаә'та р'уньшти жи ль wи дьнһер'ә, бь щур'әки wи жь мьтала дьдьнә дурхьстьне, әw чәнд гьлийа wанр'а qьсә дькә у п'осидә дьвежә:

—Гәли мöсöлмана, әгәр һун мöсöлмане һәqьн, һуне мьн хайкьн, дәрһәqа мьнда кәсәкир'а тьштәки нәвежьн, ле..

Щьмаә'т гьшк һәвр'а дьвежә:— Пи, пи, чьма әм мöсöлман нинън, wәки әм мәллә у мьфтики мина тә бьфрошьн, гәло мәр'а шәрм нинә, лап арйахин, гьлийе хwә бежә...

Ду we йәкер'а Басо ль ә'смин дьнһер'ә, дьвә п'ьстәп'ьста wи щарна жи дькә qур'ин, һәрдö леве хwә дьһәжанд, к'әф дьбаранд, гьва дьк'әвә зьк'ьр, сәр һьнәкада һерс дьбу. Щьмаә'та доре дьтьрсә, әшәда хwә тиньн, һьнәк к'ьнще wи тәwаф дькьн. Ду гәләк фелбазийе у ә'лә-wатийар'а, әw әшәда хwә тинә:

"—Бь сьмьлаһ р'әһ'мань р'әһ'им, хöде тә әм мöсöлман ньвисинә, Әшәдьн ьнә Мәһ'мәдön р'әсульлаһ... "Әз wәр'а р'аст бежьм, әз кör'е хәлифе Бәг'дадемә, сале шер' әз чәнд мәрьве р'öһ'анир'а дәрбази ви али бумә. Дә ньһа мьн хwә вәшартийә, бумә шьван, wәки... Бәле һори-п'әрийе кö әз анимә, we мьн бьвьн жи. Һун дәрһәqа мьнда нәфькьрьн, әз бәхте wәдамә, т'әне мьн нәдьнә дәста. Аликида жи тьрса мьн т'önә, йе кö п'еколийа мьн бькә, we һәрдö ч'э'ва корвә, к'ока к'ölфәте ле бьqәлә, ава зәре же бьзе. Дә шöхöле нәп'акайә, к'и говәзәтийа мьн бькә, иншалаһ, хöде мьне бәла wи бьде. Әз иро т'ö кәсир'а ньвьшта накьм, хенщи Сарикә, wи зува жь мьн һиви кьрийә, wәки әз кör'е wир'а ньвьштәке бькьм, кö әw шәв

бьh'әwә. Бьра щьмаә'та майин мьн бьбахшинә, wәки әз нькарьм ве дәме кери кәсәки бем, чьмки hори—п'рийе сәр мьле мьн, мьнр'а öса дьвежьн...

Басо дәфт'әр у qәләме жь щева xwә дәрдьхә, сәрда дьнhер'ә, сәр к'ег'ьз ч'ьзи-вьзи дькә, нььвшта се нöкöл дьпеч'ә, пач' дькә у дьвежә:

— Ль э'рде нәхи, нььвште h'öкме xwә öнда бькә, ha? Нава дәстмалка сәре гәдәда гьредә у архайнвә, we p'әh'әт р'азе, ле сьве щаве бьдә мьн, бе әw шөв чәwa h'әwйа, чьмки h'әлала тә нивро ава гәрм сәр hорйада р'ьжандийә, бь гöмана щәде мьн, әw тьрса кö гьhиштийе, we бьвә муки, сәр wир'а дәрбаз бьвә. Дә щьмаә't, h'әта сьве әз wә, бь к'öлфәте wәва, дьспермә „хöде мәзьн". Hуне сьве h'öкме нььвшта мьн бьвиньн у паше he бьзанвьн, әз к'имә!

Басо wәхте дьхаст жь э'рде р'авә, әw 15-20 шьван у гаван бәри wи жь э'рде р'адьвьн, бәр wийа п'атә дьдан у Басо жь wана дур дьк'әвә, шьван у гавана гази хöде— п'ехәмбәре xwә дькьрьн, wәки шехәки öса хöде wан диhар кьрийә.

Бә'са нььвшта Басойә we р'оже, мина симсьз т'елефоне, нава зома бәла дьвә. Зозанван we шәве hивйа әwләде Сарикә бун, бе әw шәв чәwa р'адьзе. Әлhәqи жь бәхте Басо бу, йане чь бу, т'ьфал we шәве нәдьгьрийа, нә жи вәдьщьньqи. р'әh'әт р'азабу. We шәве т'ьфал т'әне дö щара гьрйа, де бәре xwә дьде у дьк'әвә хәwa шьрин. Сьве зу бь сальх у сульха бә'са "h'öкме„ нььвшта Басо нава щьмаә'та зомада бәла дьвә у hәр зозанванәки дьхаст зу шех бьвинә, дәрhәqа дәрд у көле xwәда жер'а бежә, бәлки щәде wи к'омәке бьдә wи.

Бефьтийа, әw шәба сәр Басор'а жи heса дәрбаз нәбу, ле әгәр... Qәрәбәрбанга сьведа Сарикә мистәwрәкә бь готьна тә давежә орт'а xwә у qаша зин. незикайе гöhәр'а шех дькә, мистәwре давежә э'рде, hәспа xwә дәстк'еш

дькэ у бэрбь шьвана дьчэ, сэе кэри бь мевин дьh'эсьн, h'ьщуми сэр wи дькьн, ле бэле Э'ло хwэ зу пер'а дьгhинэ, бэри к'элба дьдэ, Э'ло же пьрс дькэ, эw лэз дьвежэ:

— Хёде мьн qёрбана щэде Басо у ньвьшта wикэ, кёр'ьке мьн ишэв ашт р'аза. Э'лое бьра, орт'а мьн хёдеда эw кёр'э, йе майин гьшк qизьн. Хёде мьн савуна сэр дэсте wикэ, эз h'эйрна we ог'ьремэ, кё эw теда hатийэ. Щаньм, hори-п'эрийа эw мэр'а жь к'ё анийэ? Эз бэхте тэдамэ, шехе мьни ль к'ёйэ?

— А wайэ,— Э'ло гот, —нава пезда р'азайэ. Кёр'о фелбаз, фелбаз, нэ тёйи hеща h'ьшйарбуйи, чь фела дьки? Хэлqе дьхапини у вьр'е тэ жи те бежи hэла wэ'дэли р'аст дэрдьк'эвьн, мерьк wайэ тэр'а чарп'ек анийэ...

Басо жь шабуна ньзанбу чь бькра, чьмки бьhист вьр'а wи р'аст дэрк'этийэ, ле хwэ гьран дьгьрт, wэки мерьк дьhа сэр wи к'алвэ. Басо дит, кё мерьк дьхазэ бэрбь wи бе, р'абу п'ийа, бэр qёлбэ сэкьни, hэрдё дэсте хwэ бьльнд кьр, гьва гази хёде у п'ехэмбэре хwэ дькэ. Wи чаxи дьвэ т'иqэ-т'иqа Э'ло у Иса бь wи дьк'оньн. Басо бь дэста, шьване hэвале хwэ дьдэ сэрwахткьрьне, wэки ёса нэйньнэ сэре мьн. "hёрмэта мьн щэм йаро нэхьм,,. Бь we йэкёва жи р'а жь hэвале wи навэ у дэст жь к'эне хwэ нэк'ьшандьн. Басо бь щёлэ't бэрбь Сарикэ дьчэ, меван элбер'а hёлмэ дькэ, кё дэсте Басо р'амусэ, дайнэ сэр сэре хwэ, бэр п'атэ бьда, Басо наhелэ у зу дэрhэqа h'эwандьна т'ьфелда жь wи дьпьрсэ:

— Эз qёрбана щэ'де тэмэ, хёламе тэ ишэв ёса р'эh'эт р'аза, иди qэт нэвежэ. Чарп'ейа кё мьн hеща тэр'а ани, эwа т'эне дэстмьза тэйэ, hа. Те паше нэзьрэкэ гэлэки мэзьн, жь мьн бьстини, hэла к'ани?

— Тэ эw нэhэq анийэ,— Басо гот.— чьма эз ньвьшта п'эрэти дькьм, дьле мьн хаст, мьн кьр,чьмки мьн заньбу эw т'ьфала урт у йува тэйэ.

— Кёр'о, тё qёрбана хэлqеви, —Иса дьзикава гот,—

эме сьве нава хәлqеда р'әзилвьн, зу пәза хәлqе, пашда бьдә!

— Чь көла тәйә,— Басо hедика готә hәвале xwә, wәки меван нәбьhизә,—wәләh әз пашда надьм, әме hьнәки шунда сәржекьн, сьмела гоште wеда бадьн. Дә hун сәре xwәкьн, бьhельн әз hьнә п'әрә qазанщ бькьм, ло?!.

Сарикә wәхте h'öщәта орт'а hәрсе шьванайә дьзикава дьбьhизә, дьвежә:

— К'ьриве Ә'ло у Иса, әм дәрhәqа шехе хöда hәр тьшти заньн. Чьма әм нә мöсöлманьн, лап архайинвьн, гьлийе башqә жь дәве мә дәрнайен. Мьн hәр тьшт фә'м кьр, wәки шехе мьн, чьма бәре дьле xwә бәр мә вәнәдькьр у wә жи т'ьме сәр we йәке дьпә'чьни. Демәк, әw жи qәнщийа wи. әре? Әз жь wә hиви дькьм, хатьре шехе мә нәк'әвьн, hуне р'ожәке бьнhер'ьн, әw т'önәнә, йе кö жь Бәг'дае анийә, we бьвә жи, hа...

Диса дьвә т'иqә-т'иqа hәрдö шьвана бь кьрьне Басойә фелбазийе у ә'wанбуна Сарикә дьк'әньн. Иса зә'ф hерс дьвә, хöда qьqщqьщә дьвежә:

— Сарикә, әгәр тö мöсöлмани, әз hәчар qölбакьм, сәре 366 п'ехәмбәракьм, Басо гәдәки фелбазә, wә дьхапинә. дьхазә п'әра жь wә бьч'опинә. Щаньм, әw к'ö Бәг'да к'ö, хöде бәле бьдә Басо, р'оже мәшкә жә'ра шәрав у араqе дьхöә.

— Щаньм, бьре мьн,— Сарикә гот,— стәвхöла, xwә гönәк'ар нәкә, мә жи пер'а. Чь hәвә, әw ишьqа ч'ә'ве мәйә, әм дур, незик хöламе wинә у хöде щәде wи сәр мә кем нәкә. Бо wәләh, hун гawьрьн, гawьрьн... Әз бәхте көр' у qизе wәдамә, хатьре wи нәк'әвьн...

— Сарикә,— Басо гот,— әw жь тьрса öса дькьн, wәки qәзйак нәе сәре мьн, гöh нәдә wан. Мьн жь хöде xwә hиви кьрийә, we салəкә дьне көр'әки дьжи бьдә тә, наве wи ә'сә Басо дайни, hа...

Сарикә дәсте „шех", т'әwаф дькә, р'азибуне дьдә wи,

ĥьнəки пашопе дьчə, ĥе ĥəспе хwə снйар дьвə у р'йа хwə дьщə'динə. Ду готьне Саникəр'а, Басо у ĥəвале хwə диса ĥəвр'а ĥ'öщət хəбəр дьдьн. Басо Исар'а тьштəки навежə, кəрийе пез бəрдьдə у дьдə пəй дьчə. Wəхте кö дурва шьван у гаван wи нас дькьн, ĥьнəк ĥəвале хwə бəр ĥ'əйwин дьĥельн, ле йе майин гьшк бəрбь Басо тен, бь щергə дəсте wи təwаф дькьн, йəки дьшиньнə бəр кəрийе Басо у йе майин бь сьре "дəрде„ хwə Басор'а дьвежьн. Нава ван шьван у гаванада йəки бəжьнева бльнд, намьлə пə'н, сəр йəкида ĥьнəки ĥерс дьвə, бəри гьшка к'аг'ьзəки сəди давежə сəр дəфтəра Басо у дьвежə:

— Əз qörбана щəде тəмə, тö чəwа Саникə ĥати р'əĥ'ме, бьра гöне тə мьн жи бе. Бьди тə дькьмə р'ур'əши əва ĥ'əйшт салə зəwьщимə, ĥ'əсрəта мьи маледа дəнге зör'а вьр'нийə. Əз гəлəки жь маливане ĥ'əз дькьм, əw жи жь мьн, йане на ньĥа мьн кьрьбу дö жьна. Əз тəр'а р'аст бежьм, ĥьнəки жи əз жь qəwме we дьтьрсьм. Шехе мьн, илащəке бькə, əз гönəмə, т'ö кəсəки мьи жи т'önə.

— Йа тə ĥесайə, — Басо дьвежə, —тö ĥəла щийе хöда бьсəкьнə, чьчах мьн гази тə кьр, wəрə.

Гəдə дəсте wи р'адьмусə, ĥьнəки бəр дьле Басода те, wəки əw ĥерс нəвə, бистöпенщəки жи дьде, бəр п'атə дьдə у дур дьсəкьнə. Шьван у гавана заньбу, wəки Басо таште нəкьрийə, йе кö гоште qьланди, йе кö нан, ĥеке ч'əланди, хöрəке дьне хör'а анибун. Ду гəлəк ньвьштькьрьне у п'ərəбəравкьрьнер'а, йəки навсərə гот:

— Кəке мьн, ĥьнəки ĥесавə, пари нан бьхöə у паше дəстбь шöхöле хwəйə "qəнщ„ бькə.

— Бо wəлəĥ, —Басо гот, —тöйи зори, тə чь нет дайə пешийа хwə, иншалаĥ we миасəр бьвə.

Басо ль хörəке ани мезə кьр, ĥеке к'əлəанди дöдö, т'икəək, дöдö жи гошт хар, шöхörбуна хwə ани, ĥеке к'əландийə майин нава дəсмаледа печ'а, да к'елəка хwə у гази мəрьве бəрəвбуйи гьшка кьр, гот:

— Wəрьн ви нани бьхӧн, həрəк wəкə qуч'əки бь хӧр'а бьвьнə мал, чəwа т'ьбəр'ьк, сəр к'ӧлфəте мала хwə п'арəвəкьн, чьмки дəсте мьн пе буйə, буйə т'ьвəр'ьк. Нава бистəкеда мəрьве бəрəвбуйи фитьк бьне нин у хӧрəк хьстьн, həрəке дӧ п'ьрти нан чəwа т'ьвəрьк, пач'кьрьн, данə сəр ч'ə'ве хwə у кьрьнə щева хwə. Ижа Басо дəфт'əра хwə дьnhер'и, "фə'л„ вədькьрьн. Ньнəкар'а дьгот: "Р'йа ə'зизе wə гəлəки тарийə, к'ətийə нава таристане, чətьн hуn hов бьвиньн...„, hьнəкар'а жи "саг'и-сьламətə, чуйə щийе хəрибийе, hуне зу у йане дəрəнг həв бьвиньн„. Ньнəкар'а жи мəйт' дьк'əвə сəр т'аса мьн у...

— Хорто, хорто, —Басо гот, —наве тə бе хер?

— Əз бь хӧлам, Сəфойə, —wи гот.

— Лawo, hьнəки шунда həр'ə зоме, мьh'инəкə к'ӧмəйтə к'авр'əшə орг'ə зинкə, гəмкə, —Басо гот, —ле wи шəрти ле сийар нəви, ha! Зин жи т'əмьз-т'əмьз бькə, бинə вьр, мьн сийаркə, əме həр'нə мала тə, əзе ль зəйе бьnhер'ьм, бе дəрде we чийə? Щаньм wайə дьдə к'ьвше, wəки гəрəке we зар' бьhанийа, ле чьма? Дə хӧде к'əримə, we тə бе р'əh'ме.

— Бəле, əз бь хӧлам, —Сəфо гот, —э'мьре тəйе бе qəданльне.

Басо wьр чəнд h'əзар манат п'ərə жь шьван у гавана ч'опанд, ньha жи дьхазə həр'ə зоме, жь həр кал, пир, букəке qət нəвə дəh маната бьстинə, wанр'а фə'ла вəкə. Басо бона феле хwə бьдə бawəркрььне, əw hазунга ль həспəке сийар дьвə, бəрбь гӧhəр'а кəрийе хwə дьчə, хӧрəке п'ара həвале хwə дьдə Иса у т'əне дӧ hеке пə'ти дькə щева хwə у ə'щəлə бəрбь шьван у гавана те, гьшк бəр р'адьвьн. wи жь həспе пəйа дькьн, əw р'удьне. Дəмəкə хӧрт шундатьр Сəфо э'мьре "шех„ дьqəдинə, Басо мьh'ине сийар дьвə, Сəфо дьзгина we дьк'ешинə, ле гəлəк шьван у гаван жи дьдьнə пəй wи у бəрбь зоме дьчьн. Хелəкə

хорт шундатьр кал, пир, бук, қиз у зар'ава гьшк пеш Басова тен. Wəхте Басо незикайе wан дькə, дьвежə:

— Ħ'əта ħун гьшк пашда нəчьнə зоме, əз найем, ħун öса дькьн, wəки əз пашда вəгəр'ьм, əре?

Готьне Басо əлбер'а тенə qəдандьне, Сəфо р'аст дьчə дəр мале, Басо пəйа дькə, əw дьчə р'удьне у щьмаэ'та зоме жь ч'ука гьрти ħ'этани мəзьна гьшк йəко-йəко дəсте Басо тəwаф дькьн. Басо бəре щьмаэ'тер'а фə'ла вədькə, п'ərə чəwа дьвежьн мина хölийе сəр wида дьħатьн. Басо дьк'əвə зьк'ьр у дьвежə:

— Сəфо, тö зани wэ'де мьн т'önənə, щанька малейə к'öйə, газике бьра бе, ħəла əз дəмəке we бънħер'ьм, бе дəрд у köле we чьнə, ле мьнр'а дьвежьн, гəрəке ħ'əта нь-ħа бəдəна we ħешинбуйа, ле чьма? Зу дö ħеке хав бинə. Əзе щəwа пеш мала wəда бьшом, əгəр əw ньжйан, хwə буке зар'а бинə, əгəр на, на...

Басо ħəрдö ħеке нəпэ'ти датинə пеш хwə, ньмеже дькə у щарана жи п'ьфи ħəрдö ħека дькə, сəрда дьхунə у аг'ри ħəрдö ħека ньлтинə, дьчə сəр щəwа аве, ħəрдö ħека нава дəсте хwəда ħур-хаш дькə, ав зəрьк у сьпитайа ħеке дьвə, т'əне дəсте wида qальк дьминьн. Əw wан qалька дькə щева хwə, ħəрдö ħеке к'əлйайи жь щева хwə дəрдьхə аведа р'ьнд дьшо у бистəке шундатьр те мал. Гази маливане дькə у ħека дьдə р'успики, wəки бьшкенə, бе пьжйанə, йане хавьн. Р'успи ħека тəwаф дькə, бəре ħекəке дьшкенə у дьвежə, пьжйайə, паше йа дöда жи öса дəрте. Щьмаэ'та бəрəвбуйи шашмайи дьминə, мер у жьн жи гəлəки ша дьвьн, wəки хöде we бəдəна wан ħешин бькə. Бəле, бь фелбази Басо дьвə "ħ'əзкьрийе„ гьшка, əw "бawəрбуна„ щьмаэ'тейə кö бəрбь wи ħəбу, дьħа п'ьр' дьвə. Басо бь демəки гəш дьвежə:

— Сəфо, лawо, к'и дькарə жь тог'авке, ħьнгьв, сьпикайа ħеке у эр йахуйе чекə?

Wьра жьнəкə навсəрə дьвежə:

— Кәко, әз бь хӧлам, әз дькарьм чекьм.

— Дә, wәки ӧсанә, —Басо дьвежә, —хушке 15 щара we йахуйе бьк'ьшинә пьшта буке. hәр йахук гәроке 3-4 р'ожа сәр пьшта wевә у ду wep'a йа т'әзә бьк'ьшине. Сәфо нә кӧр'әки ӧсанә, we бәр қәнщийа тә дәре. Wан hәрдӧ hеке к'әланди зу бьдьнә бука мьи, бьра ве лә'ез бь қальква бьхә, чьмки әw бәхте wep'a нава ава сарда пьжйан.

Басо h'әта дагәр'е, бь wан фел у фьназе xwә бь h'әзара манат п'әрә у гәләк h'әйwана бәрәв дькә. Дә щьмаә't бу, xwә дәве wан ьькари қәп'әчә бьки, бә'са Басо hәйло бӧла дьвә нава щьмаә'та гӧнда жи. Hәлбәт, әw фел у фьназе wийә кьри, дьреж нак'ьшиньи, дәстпебуна сала дӧда, идаре h'әмщав Басо...

1976

EZDIKI.COM

СӘРӘЩӘМ

Дьле де 3
Биранин жь шәр'е партизана. 9
Әм чәwа жь хәләqа шер' дәрк'әтьн 15
Нама нешин... си сали шунда 22
Дә'wәт бу шә'дә 30
Зәнгьле бәри эваре 35
Ду бист у йәк салар'а 51
Пирька Хәщищә 65
Һ'öб у р'астһатьна ньшкева 70
Һ'әсрәт 107
Бәр т'ьрба партизана 118
Титька шькәсти 122
К'атьбе öзәка фьрqе 129
Мьн чәwа р'ожи бәтал кьр 168
Мәллә дәве гöр гьреда 172
Жь һ'öщре р'әвим 175
Кöр'апе мьни п'осто 179
Сале хандьне 183
Меван 187
Нәмәрд 190
Һеwи 198
Бәрдели 201
Инсаф тьштәки башә 209
Ахьр сәбәб чь бу? 214
Мьразе бе дьл 217
Бәранбәрдан 221
Р'әше 225
Мьн чәwа һол к'ьр'и 237
Газьне апе Һ'әпо 245
Ә'щевә, Ә'щевә 248
Басое фелбаз 254

Ә'ЛИЕ Ә'ВДЬЛР'ӘҺ'МАН

Биранин у сәрһати

ԱԼԻԵ ԱԲԴՈՒԼՌԱՀՄԱՆ

ՀՈՒՇԵՐ ԵՎ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ

(քրդերեն)

«Սովետական գրող» հրատարակչություն

Երևան—1979

АЛИЕ АБДУЛРАХМАН

ВОСПОМИНАНИЯ И РАССКАЗЫ

Издательство «Советакан грох»
Ереван — 1979

Р'едактор —**Щасьме Щәлил**

Шькьлк'еш — **А. ГРИГОРЙАН**

Р'едакторе техникие — **А. С. КОВКАСЙАН**

Коректор — **Ә'ЛИЕ Ә'ВДЬЛР'ӘҺ'МАН**

ВФ 09441 Т'әмбә 2315 Тираж 500 Т'әмбә 770

Т'әслими нәшьрхане кьрынә 1 IX 78
Бона чапкьрыне һатийә қолкьрыне 12 IX 78
Бәлгнәшьре хёдан 8,37 Бәлгнәшьре чапкьрыне 10,85.
К'аг'әз № 1 70×108 $^{1}/_{32}$—Қимәт 85к.
Ереван — 9 Терйан 91 нәшьрәта "Советакан грог'„.
Һатийә р'езкьрыне ль нәшьрхана КМ ПКӘ.

Һатийә нәшьркьрыне ль нәшьрхана № 1, Ереван, Алавәрдйан 65

Типография № 1 Госкмитета по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Арм. ССР, Ереван, ул. Алавердяна 65

Қимәт 85 к.

EZDIKI.COM

K.